

Cuprins:

Capitolul I – DICTATUL FASCIST DE LA VIENA DIN AUGUST 1940 – UN ATENTAT ODIOS ÎMPOTRIVA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE, A INTEGRITĂȚII HOTARELOR ROMÂNIEI – **PAG. 2**

Capitolul II - MECANISMUL POLITIC ȘI DE STAT PRIN CARE S-A INSTAURAT ȘI EXERCITAT REGIMUL DE TEROR HORTHYSTA ÎN TERITORIUL DE NORD- VEST AL ROMÂNIEI – **PAG. 40**

Capitolul III - MALTRATĂRI ȘI CRIME COMISE DE TRUPELE ȘI ORGANIZAȚIILE TERORISTE HORTHYSTE PE TERITORIUL COTROPIT DIN NORD- VESTUL ROMÂNIEI – **PAG. 50**

Capitolul IV - EXPULZĂRILE, DISLOCĂRILE ÎN MASA ALE POPULAȚIEI ROMANEȘTI. ÎMPIEDICAREA PARTICIPĂRII ROMÂNILOR LA VIAȚA POLITICĂ – **PAG. 79**

Capitolul V - DEPOSEDAREA DE BUNURILE MATERIALE ȘI ALTE FORME DE ASUPRIRE ECONOMICĂ A ROMÂNILOR ȘI A CELORLALTE NAȚIONALITĂȚI OPRIMATE – **PAG. 109**

Capitolul VI - LAGĂRELE DE INTERNARE, TABERELE ȘI DETAȘAMENTELE DE MUNCĂ FORȚATĂ, DEPORTĂRILE — MIJLOACE DE OPRIMARE ȘI ELIMINARE A POPULAȚIEI ROMANEȘTI ȘI A CELORLALTE POPULAȚII ASUPRITE – **PAG. 118**

Capitolul VIII - POLITICA CEROURILOR CONDUCĂTOARE DIN UNGARIA HORTHYSTĂ DE DEZNAȚIONALIZARE ȘI MAGHIARIZARE A ROMANILOR DIN NORD- VESTUL ROMÂNIEI – **PAG. 134**

Capitolul IX - ÎNĂSPRIREA TERORII HORTHYSTO- HITLERISTE ÎN NORD- ESTUL TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA 19 MARTIE—25 OCTOMBRIE 1944 – **PAG. 165**

Capitolul I – DICTATUL FASCIST DE LA VIENA DIN AUGUST 1940 – UN ATENTAT ODIOS IMPOTRIVA INDEPENDENTEI SI SUVERANITATII NATIONALE, A INTEGRITATII HOTARELOR ROMANIEI

Dandu- si seama de situatia grea in care se afla Romania si dorind sa profite de izolarea acesteia pe plan international pentru satisfacerea revendicarilor lor teritoriale, cercurile guvernante horthyste si- au intensificat, la sfarsitul lunii iunie 1940, campania revizionista impotriva Romaniei. In acest scop, la 27 iunie, a avut loc la Budapesta o sedinta a guvernului ungar la care s- a hotarat sa se actioneze cu toate mijloacele pentru ca Romania sa fie *“constransa sa satisfaca pretentiile teritoriale ungare”*; in acelasi scop, Consiliul Superior al Apararii Nationale a declarat mobilizarea generala si a ordonat desfasurarea treptata a unor mari unitati militare spre frontiera cu Romania. Totodata, in zilele urmatoare, personalitati politice ale regimului horthyst si- au intensificat contactele si schimburile de opinii cu reprezentatii ai celui de- al treilea Reich in vederea obtinerii consimtamintului acestuia pentru un atac armat impotriva Romaniei si, eventual, a unui sprijin militar nazist.

Convins de esecul unei actiuni militare declansate pe cont propriu de Ungaria impotriva Romaniei, Hitler a cautat in repetate randuri sa descurajeze guvernul ungar de la un asemenea pas nesabuit. Fuhrerul i- a impartasit si lui Ciano aprecierile lui potrivit carora intr- un eventual conflict cu Romania, *“daca Ungaria ar ramane singura, tinand seama atat de inzestrarea ei pentru razboi cat si de alte aptitudini, succesul ei nu este deloc sigur”*, iar Ribbentrop i- a spus- o deschis lui Sztoyai: *“In cazul izbucnirii unui conflict (intre Ungaria si Romania - n.n.), inceputul lui poate fi prevazut, dar desfasurarea lui ulterioara ar deveni deja indoielnica, iar sfarsitul ar putea echivala cu o catastrofa”*.

In aceste imprejurari, pe masura ce suprematia militara si politica a Germaniei naziste pe continent devenea tot mai evidenta, si in conditiile in care aproape toate frontierele tarii erau amenintate si supuse unor presiuni armate crescande din partea unor state vecine, cercurile guvernante romanesti au cautat sa scoate tara din izolarea internationala in care sa afla. Pentru aceasta, ele au fost fortate sa renunte la ideea ce statuse pana atunci la baza strategiei politicii externe romanesti – superioritatea de forte a anglo- francezilor – si acceptand, fie si temporar, realitatea dureroasa a superioritatii militare a Reichului – sa incerce sa depaseasca aceasta perioada critica printr- o politica de apropiere de Germania. La 22 mai, ministrul de externe al Romaniei, Grigore Gafencu, avusese o convorbire cu ministrul reichului la Bucuresti, Wilhelm Fabricius, caruia ii solicitase *“unele lamuriri cu privire la politica orientala a guvernului german”*. Raspunsul lui Fabricius, care a declarat ca *“pacea si linistea Romaniei atarna in buna parte de intelegerea deplina la care ar putea ajunge Romania cu vecinii sai”*, a amplificat si mai mult ingrijorarea guvernului roman, deoarece referirea se facea, evident, la acei vecini care isi exprimau fati si tot mai insistent pretentiile teritoriale nedrepte, lipsite de

orice temei.

La 28 mai, a doua zi dupa capitularea belgiei, primul ministru roman, Gheorghe Tatarescu, l-a convocat la Presedentia Consiliului de Ministri pe Fabricius, si, in prezenta lui Grigore Gafencu si a lui Ernest Udareanu, maresalul Palatului regal, i-a adus la cunostinta ca guvernul roman dorea sa largeasca "*cadrul colaborarii prietenesti cu guvernul Reichului*". Totodata, Grigore Gafencu, adept al politicii de neutralitate, si-a prezentat demisia, la 31 mai, locul sau fiind luat de Ion Gigurtu, om de afaceri, care avea relatii, mai ales de natura economica, cu cel de- al treilea Reich.

Printr- o astfel de orientare in politica externa, cercurile conducatoare din Romania nutreau iluzia ca ar putea sa obtina sprijinul Berlinului pentru apararea integritatii teritoriale a tarii. Sperantele pe care ele le legau de Germania s- au dovedit insa nu numai iluzorii, ci de- a dreptul periculoase pentru viitorul tarii. Raspunsul guvernului german, inmanat de W. Fabricius la 2 iunie 1940, a insemnat o crunta deziluzie pentru cercurile guvernante romanesti. Se arata clar ca Germania nazista nu era interesata in mentinerea stat- quo- ului teritorial al Romaniei si nu dorea sa- si ia angajamente in acest sens. Orice "*stransa colaborare amicala*" cu Romania guvernul german o conditiona de modul in care guvernul roman dorea "*sa actioneze cu privire la o rezolvare definitiva a sferelor balcanice*", ridicand deschis problema "*daca si in ce masura guvernul roman este dispus a trata privitor la o cerere de revizuire a vecinilor sai*".

Pretul cerut de hitleristi pentru "apropiere" a alarmat guvernul roman, care a amanat aproape trei saptamani raspunsul asteptat de Berlin. In sanul dictaturii regale, unii oameni politici, la I. Gigurtu, considerau ca trebuie sa se mearga hotarat si cat mai repede cu Germania, in timp ce regele si primul ministru Tatarescu erau dispusi sa faca doar concesii partiale, nevoind sa plateasca "pretul" cerut de nazisti. Acest punct de vedere a fost exprimat si in raspunsul guvernului roman din 20 iunie, care reafirma hotararea sa "*de a intari si extinde colaborarea intre Germania si Romania*", fara sa contina si o exprimare clar a acceptarii unor cedari teritoriale.

Folosindu- se de evenimentele de la sfarsitul lunii iunie – incorporarea teritoriului dintre Prut si Nistru de catre U.R.S.S. - agenturile hitleriste si politicienii filogermani din Romania si- au intensificat actiunile pentru alinierea cat mai rapinda si totala a tarii la Axa. Astfel, la 28 iunie 1940 a avut loc o remaniere guvernamentala in urma careia a crescut numarul ministrilor adepti ai unei politici de apropiere de Axa, iar, la 1 iulie, guvernul roman a renuntat la garantiile anglo- franceze si si- a facut publice intentiile de apropiere de Axa. In cadrul aceleiasi orientari, la 30 iunie, Carol al II-lea l-a convocat la palat pe ministrul nazist la Bucuresti pentru a- i comunica personal hotararea sa de a urma o politica "*de stransa colaborare cu Germania in toate domeniile*" si a cerut fuhrerului sa trimita o misiune militara germana in Romania.

Raspunsul guvernului german la demersul regelui conditiona inasa, din nou, apropierea solicitata de acesta de satisfacerea unor revendicari teritoriale, de data aceasta in favoarea Ungariei si Bulgariei. Fata de aceasta cerere hotarata, cercurile conducatoare romanesti au facut noi pasi de apropiere catre Germania, care au insemnat in acelasi timp si noi pasi in directia supunerii fata de exigentele naziste. In acest sens, la 4 iulie, a fost format un guvern condus de Ion Gigurtu, care a declarat ca intelege sa faca *“o politica de integrare sincera in sistemul creat de Axa Berlin–Roma”*. La indicatia regelui Carol, noul ministru al afacerilor straine, Mihail Manoilescu, a transmis ministrului Germaniei in Romania, Fabricius, in ziua de 6 iulie 1940, angajamentul guvernului roman ca va incepe, asa cum recomanda fuhrerul, tratative cu guvernul horthyst.

In aceeasi zi, regele Carol al II-lea a adresat un mesaj lui Hitler, in care se declara gata sa lase sa inceapa tratativele directe intre guvernul roman, pe de o parte, si guvernul ungar si bulgar, pe de alta parte. Baza discutiilor trebuia sa o constituie nu chestiunile teritoriale, ci cele de ordin etnic, in virtutea carora urmau sa se faca *“vaste si reciproce schimburi de populatie”*. In conceptia cercurilor conducatoare romanesti, prin inceperea tratativilor solicitate de germani se urmarea *“asigurarea completa a Romaniei, printr-o aparare durabila din partea richului si printr-o colaborare intima si cuprinzatoare cu Germania”*. Carol al II-lea solicita, totodata, sprijinul *“moral”* al Germaniei in cursul negocierilor, pentru ca guvernele ungar si bulgar *“sa nu mearga cu pretentiile lor dincolo de cadrul dreptatii nationale si al ratiunii politice”*.

Acest raspuns nu l-a multumit pe Hitler. Dupa ce la 10 iulie el daduse noi asigurari Ungariei horthyste privind sprijinul Axei pentru satisfacerea pretentiilor ei teritoriale fata de Romania, la 15 iulie s-a adresat lui Carol al II-lea pe un ton foarte brutal. *“Atat timp cat nu s-a ajuns la o reglementare rezonabila a tuturor chestiunilor pendinte intre Romania, Ungaria si Bulgaria, nu va exista nici un sens in explorarea de catre Germania a posibilitatilor unei colaborari mai stranse si in asumarea – in functie de posibilitati – a unor obligatii mai cuprinzatoare. Daca Maiestatea Voastra ar fi acum in masura sa revada punctul de vedere al Romaniei in acest sens si ar fi dispusa sa mai informeze despre aceasta, as face imediat cunoscut lui Mussolini acest fapt, ca si guvernelor ungar si bulgar”*. Hitler recomanda factorilor de decizie din Romania luarea unei *“hotarari fundamentale”* in cautarea *“unei solutii definitive”*, chiar daca aceasta putea prezenta *“riscul unor sacrificii”*.

Santajul exercitat de conducatorii nazisti a imbracat forme de-a dreptul amenintatoare cu ocazia vizitei pe care Ion Gigurtu si Mihail Manoilescu au facut-o in germania la mijlocul ultimei decade a lunii iulie 1940. Astfel, in timpul intrevederii de la Fuschl, din 26 iulie 1940, von Ribbentrop declara ca sosise *“marea perioada a rvizuirii tratatelor”* si *“recomanda”* reprezentantilor Romaniei sa ajunga la o intelegere cu guvernul Ungariei. Solutionarea – sublinia von Ribbentrop – trebuie sa se infaptuiasca cat mai repede posibil – doarece, in caz contrar, *“consecintele*

ar putea fi deosebit de serioase". In dupa- amiaza alceiiasi zile, reprezentantii Romaniei au fost primiti de Hitler, care a tinut si el sa remarce ca Romania trebuia sa cedeze Ungariei horthyste o parte din Transilvania, astfel incat sa se realizeze un compromis "*intre vechile si actualele posesiuni*", dupa cum afirma el, si a cerut ca guvernul roman sa inceapa imediat tratative cu guvernul horthyst. Dictatorul german a precizat ca daca Romania nu ajunge la un acord cu Ungaria atunci "*Germania va cumpani cu atentie interesele ei si ar putea sa considere aceste interese atat de vitale, incat, in anumite conditii, ar fi gata sa lupte, in cazul cand cineva le- ar leza*".

In timpul vizitei, reprezentantii guvernului roman au predat lui Hitler raspunsul regelui Carol al II-lea la scrisoarea acestuia din 15 iulie. In principiu, Carol al II-lea accepta "calea" propusa de Hitler, dar cauta sa-l convinga pe acesta sa impuna guvernelor ungar si bulgar moderatie, in chiar interesul Reichului si pntu a nu "zgudui" situatia interna din Romania. Subliniind posibilitatea ca poporul roman sa nu accepte noi cedari teritoriale si sa se angajeze intr- un razboi, regele facea cateva propuneri, care, dupa parerea lui si a guvernului roman, ar fi obisnuit asele cu idea unor mici rectificari ale frontierelor: la baza negocierilor sa stea ideea schimbului de populatie; sa nu se rcura la arbitrajul Axei; sa nu se exercite asupra guvernului roman nici un fel de presiuni; Germania sa- si asume atributii "mai ample" si sa dea garantii Romaniei "*impotriva oricarei posibilitati si incercari de violare a teritoriului tarii noastre de oriunde ar veni*".

Discutia din Germania, precum si convorbirile din zilele de 27- 28 iunie de la Roma cu Mussolini si Ciano, pline de amenintari directe si brutale la adresa Romaniei, au evidentiat inca o data situatia extrem de critica a Romaniei, aflata, practic, la cheremul puterilor Axei. Totodata, discutiile purtate de cei doi oameni politici romani in Germania si Italia au scos in evidenta faptul ca cele doua mari putri doreau ca tratativele romano- ungare sa inceapa imediat, fara nici o amanare. Graba Berlinului deriva din faptul ca, in iulie 1940, Hitler incepuse pregatirile in vederea definitivarii proiectului de operatii impotriva Uniunii Sovietice. Or, pentru aceasta, Germania nazista avea neaparat nevoie de liniste in sud- estul Europei; in aceasta politica, ea integra si "solutionarea" in spirit nazist a "diferendelor" romano- ungare.

Trebuie sa subliniem insa faptul ca in perioada premergatoare tratativelor cu Ungaria, guvernul roman a facut incercari de normalizare a relatiilor cu Uniunea Sovietica, considerand ca "*ratiunea de stat cerea o politica cuminte si inteleapta fata de U.R.S.S.*". In acest scop a fost numit la Moscova in calitate de ministru plenipotentiar Grigore Gafencu, fostul ministru al afacerilor straine. Ratiunea unei astfel de actiuni a guvernului roman, pe langa interesul constant de a intretine bune raporturi cu marele vecin de la rasarit, era, pe d o parte, de a se asigura din partea Uniunii Sovietice, pe perioada negocierilor cu Ungaria, si a intari, astfel, pozitia Romaniei in cadrul tratativelor prin eliminarea unui factor de presiune pe

care partea horthysta conta si, pe de alta parte, de a determina o “indulcire” a pozitiei Germaniei nazista fata de Romania prin evidentierea posibilitatii ca, in caz contrar, aceasta sa se apropie tot mai mult de Uniunea Sovietica, in dauna legaturilor cu Germania. Incercarea guvernului roman s- a soldat insa numai cu sporirea neincrederii guvernului german, care si- a intarit convingerea ca trebuie sa procedeze urgent si radical fata de Romania.

Aceasta atitudine a Germaniei deriva si din faptul ca Hitler dorea sa plateasca anumite polite Romaniei. Dupa cum a declarat insusi fuhrerul intr- o convorbire cu Sztoyai, ambasadorul Ungariei la Berlin, abstractie facand de interesele petroliere *“el (Hitler – n.n.) n- ar avea alt motiv pentru a sprijini Romania, tara care pana nu de mult a dus o politica perfida, incepand cu faptul ca, fara nici un motiv si total de neinteles, a intrat in (primul – n.n.) razboiul mondial de partea Antantei, ca sa nu mai vorbim de politica pe care a promovat- o dupa razboi si pe care a simbolizat- o Titulescu [...]”*.

In schimb, fata de Ungaria horthysta – apreciindu- i regimul contrarevolutionar instaurat de decenii, politica revansarda, atasata fata de Reich – Hitler dovedea simpatie si o larga intelegere a telurilor ei agresive, expansioniste. Ribbentrop a exprimat fara echivoc aceasta atitudine:

“[...] Germania manifesta totala intelegere fata de aliatul sau din (primul – n.n.) razboi mondial si a demonstrat si pana acum, nu numai cu vorbe, ci si in fapte, ca nutreste simpatie totala fata de Ungaria. Aceasta simpatie din partea puterilor Axei – asa cum a dovedit- o hotararea arbitrajului de acum doi ani referitoare la revizuirea granitelor din nord – nu este doar platonica, ci deosebit de eficienta si din punct de vedere practic. Numai indarzeata politica a Fuhrerului fata de Cehoslovacia a facut, in genere, posibila aceasta revizuire”.

Bazandu- se pe aceasta simpatie si fiind convinsa de sprijinul efectiv al Reichului in materializarea politicii lor revizioniste si expansioniste, horthystii devin tot mai zgomotosi si mai agresivi in pretentiile lor fata de Romania. Inca la 3 august 1940, seful guvernului ungar, Teleki Pal, a inaintat un “Pro- memoria” sefului guvernului intalian, Mussolini, in care expunea intreaga strategie expansionista hirthysta fata de Romania, pretentii ce vizau o mare parte a Transilvaniei, inclusiv zona locuita de secui. Documentul avertiza asupra faptului ca guvernul ungar respingea idea unui transfer d populatie maghiara sau secuiasca din Romania in Ungaria, unica solutie fiind anexarea la Ungaria a unor teritorii romanesti. Ca urmare, invocand toate falsurile posibile cu privire la originile si continuitatea poporului roman in vatra stravechii Dacii, seful guvernului horthyst ii cerea lui Mussolini concursul pentru *“anexarea intregii Transilvanii si stabliirea frontierei dintre Romania si Ungaria pe intregul arc carpatic”*, avertizand ca *“granita Carpatilor este de neschimbat”*.

Budapesta bombarda in asemenea ritm cu astfel de memorii, note, situatii – toate lipsite de orice baza istorica sau juridica, de orice temei – mai ales Berlinului, incat, ministrul de externe german se vede silit sa ii

atragea atentia lui Sztoyai, ambasadorul ungar la Berlin. Iata cum noteaza Wezsacker comunicarea avertismentului la 7 august 1940: “[...] ambasadorul mi- a semnalat anticipat un memorandum al contelui Teleki (primul- ministru ungar – n.n.) referitor la Ardeal, care completeaza consideratiile asternute pe hartie anterior de contele Teleki privind Ardealul.

La aceasta, in primul rand i-am spus ambasadorului ca dupa opinia Ministerului de externe al Reichului pretentiile de despagubiri banesti, pe care Ungaria le ridica in fata Romaniei, sunt deplasate si insurmontabile. Dupa aceea am zugravit in fata sa acele masinatiuni maghiare de la Bucuresti despre care a raportat domnul Fabricius in raportul sau tlgrafic nr. 1299, masinatiuni fata de care nu putem manifesta intelegere. In sfarsit, i-am spus ambasadorului ca ceea ce a incercat sa obtina azi de la mine este repetarea incercarii de la care in ultima data (la 3 august – n.n.) l-am rugat sa se abtina, adica incercarea ca intelegerea de la Munchen sa fie denaturata inca inainte de a incepe tratativele ungaro – romane. La Munchen, oamenii de stat maghiari au avut toate posibilitatile – pe care cu siguranta le-au si fructificat – ca in fata Fuhrerului si a ministrului de externe al reichului sa expuna tot ce au pe suflet. Nu ne lasam dusi de nas prin prezentul demers pntru ca tratativele de la Munchen sa fie din nou anulate. As dori, in prima urgenta, sa- l sfatuiesc prieteneste sa se abtina de la astfel de demersuri lipsite de tact psihologic, sa nu faca propaganda la guvernul german cu asemenea suvoi de hartii, in loc sa duca tratative cu romanii.

Ca urmare, o alta hartie, care era in fata ungurului si despre continutul careia nu apucase sa- mi spuna nimic, a luat- o iarasi la el”.

Concomitent cu actiunile diplomatice si pregatirile militare impotriva Romaniei, bazate pe sprijinul celorlalte state revizioniste, regimul horthyst a desfasurat in vara anului 1940 o puternica activitate diversionista pe teritoriul nord- vestic al tarii, pentru a pregati interventia trupelor sale. Astfel, au fost organizate numeroase grupe terroiste cu misiunea ca, la momentul potrivit, sa distruga cai ferate si rutiere, sa incendieze paduri si sate romanesti, sa otraveasca fantanile, sa arunce in aer depozitele de munitii si aeroporturile. Aceste echipe mai aveau misiunea de a incendia sate cu populatie minoritara germana si a arunca vina pe autoritatile romanesti pentru a atrage represalii din partea Germaniei si interventia ei militara impotriva Romaniei. De asemenea, membrii grupurilor teroriste trebuiau sa culeaga si sa transmita informatii secrete necesare trupelor horthyste si propagandei revizioniste.

Exprimand ingrijorarea poporului roman fata de presiunile statelor fasciste asupra Romaniei in vederea satisfacerii pretentiilor teritoriale ale Ungariei horthyste si avertizand asupra consecintelor grave ale dezmembrarii teritoriale a tarii, la 6 august 1940, un numeros grup d personalitati politice, stiintifice si militare a adresat opiniei publice internationale un vibrant apel pntru sustinerea intereselor supreme ale Romaniei. Printre semnatarii apelului au fost: C.I. Bratianu, Victor

Antonscu, C. Anghelescu, G.G. Mironescu, Tancred Constantinescu, Aurel Dobrescu, Mircea Djuvara, Pan Halipa, Ion Mihalache, Istrate Micescu, Ghita Pop, Sever Bocu, Ioan Pelivan, Mihai Popovici, V.P. Sasu, Gh.I. Bratianu, G. Ionescu- Sisesti, Al. Lepadatu, I. Petrovici, Mihail Sadoveanu, Traian Savulescu, Dr. D. Voinov, C. Stoinescu – rectorul Universitatii din Bucuresti, Octav Onicescu, George Macovei, M. Ciuca, C. Radulscu- Motru, generalii Radu Rosetti, Negri, Schitu, Gr. Constandache si altii. In document se arata netemeinicia argumentelor propagandei horthyste anexioniste pe seama Romaniei: *“Granitele noastre dinspre Ungaria nu sunt, cum s-a afirmat de atatea ori gresit si tendentios, numai o consecinta a tratatului de la Trianon. Aceasta nu a facut decat sa confirme – si inca nu deplin – realitatile etnice ale poporului roman. Romanii din Ardeal, indeosebi, si-au manifestat libera lor vointa nationala, in virtutea dreptului fiecarui popor de a hotara liber si singur d soarta sa. Acest drept a fost afirmat inca inainte de cerrea de armistitiu a monarhiei austro- ungare de organul national al romanilor din Ardal si Ungaria si proclamat de reprezentantul sau in parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie 1918. Guvernul maghiar constituit dupa prabusirea monarhiei a recunoscut oficial aceasta stare de drept si de fapt si a admis ca ofiterii si soldatii romani sa depuna juramantul pentru Consiliul National Roman. La 1 decembrie 1918 marea adunare de la Alba Iulia, expresiunea libera a tuturor romanilor din Ardeal si Ungaria, a proclamat unirea cu Romania, la care au aderat indata si reprezentatii populatiei germane. Romanii din Ardeal nu au facut deci altceva decat ce au facut toata nationalitatile cuprinse in hotarele fostei monrahii austro- ungare [...].Pentru motive ce nu avem a le discuta aici – se arata in incheirea documentului - conjunctura politica de astazi nu par in favoarea Romaniei. A folosi in sa aceasta situati impotriva ei, pntru a- i impune hotarari nedrepte, nu poate asigura in aceasta regiune a Europei ordinea si convietuirea pasnica a popoarelor.*

Dimpotriva, prin dezmembrarea unitatii romanesti, impotriva carei protestam in numele intregului popor romanesc, poate fi adancita invrajbirea, creandu- se noi si puternice motive de vrajmasie intre state si natiuni pentru viitor”.

In document era mentionata, de asemenea, pozitia ostila a populatiei sasesti si a celei svabesti fata de tendintele anexioniste ale Ungariei horthyste asupra Romaniei si dorinta lor *“de a ramane in cuprinsul hotarelor Romaniei”.*

Iata cum prezinta R.V. Bossy, ambasadorul Romaniei in Italia, preliminariile tratativelor dintre Romania si Ungaria care au avut loc in a doua jumatate a lunii august la Turnu Severin:

“2 august 1940. Chemat telegrafic la Bucuresti spre a mi se incredinta o misiune la Budapesta plec diseara in tara.

5 august 1940. Sosit aseara in Bucuresti, sunt primit azi dimineata de Manoilscu, care- mi spune ca "Regle avand o inalta parere" despre mine, "parre ce se suprapune cu aceea a guvernului", s- a hotarat a mi se da urmatoarea misiune de incredere si foarte delicata: primul contact cu

guvernul din Budapesta pentru a rupe ghiata si a incepe negocieri. Misiunea consta din cinci puncte: 1) a arata guvernului ungar ca dorim tratative cu el asupra tuturor chestiunilor pendinte, 2) ca scopul acestor tratative trebuie sa fie statornicirea unei amicitii definitive intre Romania si Ungaria, incadrata mai tarziu intr- un sistem stabil, politic si sufletesc, reciproc, 3) inceperea tratativelor imediat, intr- o localitate din vechiul regat care va fi indicata ulterior, 4) daca e posibil, un sondaj asupra naziintelor si planurilor unguresti, 5) in cazul in care ungurii ar ridica pretentii teritoriale, sa le declar categoric ca nu admitem eventuala concesiuni teritoriale decat numai in functie de schimb de populatii; nici un roman, si in nici un caz, neputand trece sub stapanire ungureasca. Sondajul trebuie facut numai cu titlu general si informativ, fara ca tacerea sa fie interpretata ca adeziuni.”

[...] 7 august 1940. Sosesc la 2,40 in Budapesta. Sunt primit in gara de Ghita Crutzescu cu personalul Legatiei si de contele Iuliu Teleki, subseful protocolului. Desi Crutzescu explicase lui Csaky caracterul secret al misiunii mele, sosirea mea a fost anuntata cu litere mari in prima pagina a tuturor ziarelor, astfel incat este multime mare in gara si sunt asaltat de reporterii fotografici pana la rucarea in automobil. Ne ducem la Legatie, unde sunt gazduit spre bucuria fostilor mei colaboratori si servitori. Eu sunt dureros impresionat de a ma regasi dupa cateva luni in fosta mea resedinta, in momente atat de dramatice pentru tara noastra. Crutzescu ma conduce la Palatul Regal, und ma inscriu la regentul Horthy ca "ancien ministre de Roumaine a Budapest" si apoi la Palatul Sandor, sediul Presedintiei Consiliului, unde sunt primit de Teleki si Csaky. Dupa frazele protocolare de rigoare, exprim obiectul misiunii mele oficiale ("qui ne corespond pas au grand nombre des photographes qui se trouvaient a la gare"): O prima luar de contact spre a arata ca, in urma cutremurului care a distrus vechea Europa, guvernul roman este hotarat a contribui sincer la rcladirea sud-estului european si doreste in acest scop aplanarea diferendelor cu vecinii. Cu Ungaria indeosebi, Romania este foarte "amabilieuse", caci doreste stabilirea unei prietenii solide si definitive. Daca guvernul maghiar vede lucrurile ca noi, sint autorizat a- l invita sa- si trimita delegatii intr- o localitate din vechiul Regat, pe care. o vom indica ulterior spre a sta de vorba cu delegatii nostri despre toate chestiunile care separa cele doua tari. Teleki ia primul cuvintul si- mi declara ca guvernul ungar impartaseste cu totul sentimentele guvernului roman si ca accepta ideea unor negocieri directe. Csaky scoate atunci un document scris la mana din ghiozdanul sau si mi- l ofera, aratind ca el contine vederile guvernului ungar asupra procedurii de urmat in tratative. Raspunzind ca regret de a nu putea primi acest document, instructiunile mele fiind foarte limitate: invitarea guvernului ungar la negocieri directe. Chestiunile de procedura vor face, dupa parerea mea, obiectul discutiilor celor doua delegatii in prima sedinta in care se vor intalni. Csaky insistă, observind ca acel aide- memoire nu trateaza doar de chestiuni tehnice de procedura, ci si de intreaga concepție a tratativelor. Eu replic ca este un motiv mai mult sa n- accept

aide-memoire. El mă roagă atunci să-l transmit tale-quala lui Manoilescu. Eu arăt că nu am căderea a face transmisiuni de acte cât timp avem un ministru în Budapesta și Ungaria, un ministru la București. Csaky mă roagă să remit măcar un plic — eventual lipit — lui Manoilescu, care ar conține memoriul, să fac adică office de boite aux lettres. Îmi exprim părerea de rău de a nu putea primi nici această formulă, căci serviciul de boite aux lettres pentru guvernul roman cade în competența Legației Ungariei în București. Csaky îmi spune că va urma indicația și va trimite mine pe șeful său de cabinet, Ujpetery, la București și memoriul pentru Bardossy, acesta urmând să-l înmâneze imediat lui Mannilescu. Odată elucidat acest punct Teleky ia din nou cuvântul spre a mă ruga să transmit guvernului meu sugestia ca întrunirea delegațiilor să aibă loc într-un oraș-fantomă, spre a înlesni comunicațiile. Răspund că în orice caz toate mijloacele de comunicație vor fi asigurate delegațiilor maghiari, chiar dacă locul tratativelor ar fi în vechiul Regal, de pildă pe valea Prahovei, unde sînt castelele Zamora, Posada, Breaza etc, foarte plăcute de locuit. Teleky stăruie că ar prefera un oraș de pe granița româno-ungară. Promit că voi transmite sugestia spre a fi examinată de guvernul meu. Csaky mă întreabă când am vrea să începă conversațiile. Răspund cât mai curînd. Csaky propune: sîmbătă 10 august. Deși data mi se pare excesiv de apropiată, declar că voi transmite spre examinare și această propunere. Misiunea mea oficioasă terminîndu-se aci, declar interlocutorilor mei că sînt dispus acum, în cadrul unei conversații particulare și intime, să ascult orice ar avea să-mi spună cu privire la forma sau fondul negocierilor, spre a înlesni pregătirea terenului pentru conversațiile viitoare. Teleky îmi răspunde că vederile guvernului ungar sînt expuse tocmai în memoriul pe care refuz să îl iau. Explic că nu pot primi memoriul, dar n-au decît să-mi spună verbal ce doresc. Voi transmite tot, dar tăcerea mea nu înseamnă adevărată. Csaky nu înțelege de ce trebuie să-mi repete verbal și "improvizat" idei pe care și-a dat osteneala să le expună în scris, cu grije, în memoriu; mă roagă să citesc memoriul, considerînd că mi-a fost comunicat conținutul verbal și cu titlu personal — confidențial. Spre a nu da impresia a prea multă "mauvaise grace", și urmînd punctul 4 al instrucțiunilor mele, arunc ochii cu repezeală pe cete două și jumătate pagini dactilografiate: memoriul începe prin a declara că spre a nu învenina tratativele, guvernul ungar se abține a examina mijloacele prin care România a dobîndit Transilvania. Orice maghiar este legat sufletește de fiece "ponce de territoire" al acestui ținui și va trebui guvernului ungar mult curaj pentru a prezenta opiniei publice un aranjament care să renunțe la integritatea teritoriului transilvan. Totuși guvernul ungar va face acest sacrificiu pentru stabilirea unei amiciții durabile cu România. Sacrificiul consimțit de Ungaria va fi astfel mai mare decît acel al României "căci nu se poate compara o procesiune de 20 ani cu o stăpînire milenară". Memoriul admite principiul schimbului de populație. Se cer însă nu numai unghurii din Transilvania, ci cei din toată România. Vor trece în Ungaria toți, afară de cei care în scris cer să rămînă în România. Guvernul ungar va îngriji ca toți românii din zona sa care ar dori să treacă

la România s-o poată face. Despăgubirile de acordat ar intra în marele aranjament financiar dintre cele două țări (aluzie la despăgubirile cerute pentru "daunele" pricinuite de armata română de ocupație în Ungaria în 1919). Astfel s-ar evita interminabile discuții statistice și etnografice (ba bine că nu !). Viitoarea linie de demarcație între România și Ungaria "sera porte a la connaissance du gouvernement roumain par le gouvernement hongrois qui ne saurait admettre a ce sujet, ni discussions, ni marchandages" (auzi obrăznicie !!!). De altfel, guvernul român sa n-aibă nicio grijă : Ungaria — care a mers la limita concesiunilor — a ținut seama de interesele României, cât și de ale ei și a fixat o linie care corespunde spiritului unui adevărat compromis (!). Guvernul ungar speră să aibă cât mai grabnic dovada buneii voințe a guvernului român, căruia îi va oferi apoi prietenia sa. Nu toate țările au dorit prietenia Ungariei, dar acele care au avut- o nu au avut a se plînge de ea (exemplu : Austria, Polonia !). Restitui documentul lui Csaky cu observarea că, după parcurgerea lui, mă felicit și mai mult de a nu- l fi acceptat : prima pagină conține generalități neadmisibile pentru noi, iar restul nu se mărginește la "procedură", ci antamecză miezul problemelor".

[...] 9 august 1940. De la gară — unde sînt primit de șefii de cabinet ai Ministerului de externe — sînt condus la minister și primit îndată de Manoilescu, căruia îi fac raportul. Este cam abătut, căci Hitler i-a trimis vorbă prin Fabricius că "recomandă guvernului român să acorde Bulgariei frontierele din 1912", punînd la curent și pe guvernul de la Sofia cu această recomandare — ceea ce a determinat pe Filoof (primul ministru bulgar) să spună lui Cădere (care a avut la Sofia o misiune analoagă cu a mea la Budapesta) că "dat fiind verdictul Fuhrerului, nu poate face concesiuni din cauza opiniei publice". îmi destăinuiește că întrebăți de Hitler la Salzburg cât am ceda ungarilor, Cigurtu și el au răspuns vreo 12— 14 000 kmp pămînt excelent, Hitler i-ar fi întrerupt : "O, da miissen sie viel mehr geben und rasch !". Plec cu Manoilescu la Cigurtu, căruia îi repet raportul. De la Palat ni se cere să venim toți trei la 12 1/2. Repede acasă, bae, uniformă. Pentru a treia oară refer în fața regelui rezultatul misiunii mele la Budapesta. Dacă ungurii mențin tonul din memoriul lor, regele consideră că este "une fin de non recevoir", în privința negocierilor cu bulgarii, cerc să stăruim pentru Balcic și Caliacra. Din punct de vedere strategic [...]

[...] 10 august 1940. Manoilescu îmi mulțumește călduros pentru modul cum mi-am îndeplinit misiunea. Este dezolat a fi el acela care discută cu adversarii de granițele țării. Il doare că soarta Balcicului — la care ține mult și pentru că ar fi voit să- l transforme într- un fel de Hockvan Holland, punct de plecare a liniilor maritime și aeronautice spre orient — este primejduită. A trimis un memoriu la Berlin și unul la Roma, spre a încerca să salveze Silistra și Balcicul. La Berlin însă, directorul protocolului, Doernberg, sondat de Nindi Romalo, "ar fi sfătuit" să nu se prezinte Fuhrerului, spre a nu- l indispune și a nu uza de un credit mai necesar în chestiunea Transilvaniei. La Roma, însă, ar mai fi speranțe. Mă roagă să plec înapoi îndată la post și să pledez cauza noastră pe lingă Ciano, căci "altfel vorbește un Român, cu

altă inimă", decât Ghigi care a transmis memoriul. Găsesc atmosfera tulbure la noi".

Intr-o astfel de atmosferă, când la frontiera României se aflau masate trupe străine gata de a interveni, iar guvernul român era supus unor puternice presiuni politice externe, au început, la Turnu Severin, discuțiile româno-ungare, desfășurate în zilele de 16, 19 și 24 august 1940.

Trimișii lui Horthy au prezentat un memoriu prin care pretindeau un teritoriu de 69 000 km pătrați cu o populație de 3 900 000 locuitori, dintre care majoritatea — 2 000 000 — erau români, 1 200 000 maghiari, iar restul alte naționalități. Cererile guvernului horthyst au fost respinse de guvernul român, astfel că tratativele s-au întrerupt fără a mai fi reluate vreodată.

În perioada tratativelor de la Turnu Severin, spiritul de revanșă, exaltarea șovină au fost întreținute cu intensitate crescândă în rîndurile opiniei publice din Ungaria. Presa instiga și amenința fățiș: *"Toți știu că a sosit ziua reînvierii, că "Ungaria Sîntului Ștefan" reînvie [...] Sîntem siguri că puterile Axei vor găsi modalitatea să silească România să vadă mai bine și revenirea ungarilor ardeleni să se înfăptuiască fără să fim siliți pentru aceasta să vărsăm sînge" [...] dacă (România — n.n.) nu va înlesni o grabnică încheiere a tratativelor duse cu Ungaria și va amina mereu soluția așteptată, atunci Axa va fi nevoită să intervină și acest lucru n-ar fi deloc favorabil României. Cel mai bun sfat ce poate fi dat României este să cedeze de bună voie ca astfel să fie de prisos o intervenție străină".*

La 24 august 1940 același ambasador român, R. V. Bossy, relatează: *"Spun lui Ciano că ungurii au cerut la T. Severin 2/3 din Ardeal cu 4 milioane locuitori, dintre care peste 2 200 000 români, linia de demarcație urmînd a fi Mureșul, sud de Arad, apoi la nord de Blaj și Sighișoara pentru a coborî la vest de Brașov, care ar reveni Ungariei. îi arăt surprinderea noastră, după ce taxează pe Teleki de "ungurul cel mai moderat" chiar față de România, precum și indignarea noastră că Budapesta, care nu accepta ideea că 1 300 000 unguri sînt sub suzeranitatea română, propune o formulă care ar trece 2 200 000 români sub stăpînirea maghiară. Ciano nu vrea să se pronunțe, probabil să nu ajungă la urechile ungarilor că- i dezaprobă, dar surîde ironic cînd vorbesc de cererile ungare. Recunoaște că avem dreptate să admitem modificări teritoriale numai în funcțiune de schimb de populații, dar spune că Italia — ca și Germania — nu vrea să intervină în negocierile noastre. Consideră propunerea ungară ca o bază de discuții — sau de tocmeală — căci nu e ultimativă. îmi cere să vin să-l văd cînd cred util, "je suis, toujours enchante de causer avec vous".*

Amenințările la adresa României au indignat profund opinia publică. Armata, întregul popor român își afirmă hotărîrea de a se opune cu arma în mână ciuntirii teritoriului național. Într-un document întocmit la 20 august 1940 privind starea de spirit din Transilvania, se arată că țărani și intelectuali români de la frontiera de nord-vest a țării au declarat că, în caz că guvernul român va accepta să cedeze o parte a Transilvaniei, nu-și

vor părăsi casele și vor lupta cu arma în mină pentru apărarea pământului strămoșesc. Se menționa, de asemenea, că în rîndurile armatei circulă ideea că politica de cesiuni teritoriale va duce la prăbușirea statului român și se cerea insistent pregătirea armatei române pentru ca, în caz de eșec al tratativilor, *"să se lupte concomitent pe trei fronturi pentru apărarea țării, sprijinți pe cetatea Ardealului"*. Totodată, se propunea desfășurarea de către guvernul român a unei propagande active, bine organizată, în rîndurile populației și armatei, în vederea pregătirii acestora, *"pentru a respinge cu hotărîre agresiunea Ungariei horthyste"*.

Un document similar întocmit la 24 august 1940, zgrăvind și el starea de spirit a populației, hotărît ostilă oricăror cesiuni teritoriale din trupul țării, conclusea : *"Atitudinea românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș etc. nu poate fi alta decît aceea de a apăra și a păstra cu orice preț integritatea țării"*. La Baia Mare, spre pildă, în rîndul maselor se auzeau tot mai des cuvintele : *"Nu admitem înstrăinarea vreunei părți a țării și prin urmare nici diminuarea sau dezmembrarea Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, sub nici un pretext. Protestăm împotriva tratativilor începute [..]. Nici un fel de sacrificiu nu va fi prea mare pentru, a ne menține onoarea, demnitatea și patrimoniul național"*

Cu prilejul unei întruniri din județul Bihor, la Oradea, la 22 august, s-a votat o moțiune în care se afirma că *"voința unanimă a populației din orașul (Oradea — n.n.) și județul Bihor este de a apăra frontierele actuale cu, Ungaria și că românii din Transilvania sint hotărîți de a nu ceda nici un petec de pământ"*.

În timpul tratativilor de la Turnu Severin, soția fostului luptător pentru unirea Transilvaniei cu România, dr Ion Ciordăș, asasinat de către bandele teroriste ungare, la sfîrșitul anului 1918, a trimis reprezentantului lui guvernului horthyst, Andras Hory, o telegramă în care cerea *"stăruitor în numele păcii eterne și binefăcătoare să nu tulburați liniștea dăbîndită cu prețul cel mai scump și cel mai sîngeros"*.

În același timp, masele muncitoare ale naționalităților conlocuitoare — maghiari, germani și alții — își afirmau dezacordul față de tendințele expansioniste ale Ungariei horthyste asupra României. Edificatoare în acest sens este scrisoarea unor cetățeni români de naționalitate maghiară din Reșița, adresată la 28 iulie 1940 lui Hitler, în care, printre altele, se arăta că maghiarii din România, fiind *"mulțumiți cu situația actuală, cer să se facă totul pentru a nu se admite ca noi (maghiarii — n.n.) să fim smulși de la această țară (România — n.n.) în care fiecare se simte acasă"*.

Aceeași atitudine de respingere a manevrelor revizioniste nazisto-horthyste față de țara noastră au adoptat-o reprezentanții populației germane din România. Cu prilejul unei convorbiri avută la 17 august 1940 cu ziarista nord-americană Rosie Philips, care se afla în vizită în România, pe frontiera de nord-vest, deputatul german în Parlamentul român, Joseph Schonborn din Tășnad, a declarat : *"Am mai spus că nimic mai rău nu s-ar putea întîmpla celor 600 000 de germani care trăiesc în Banat și Transilvania decît să se reîntoarcă sub dominația ungară"*. Referindu-se la

sprijinul pe care Hitler l-ar putea acorda satisfacerii pretențiilor teritoriale ale Ungariei horthyste asupra României, Joseph Schonborn a spus că *"Un mai mare rău ca acesta nu i s-ar putea face. populației germane din România"*.

Reflectînd asupra atitudinii populației germane din România față de pericolul cuceririi Transilvaniei de către Ungaria horthystă, ziarista Rosie Philips scria, la 19 august 1940, că, după constatările personale, această populație este ferm împotriva dezmembrării teritoriale a țării și dorește să trăiască pe pământul României. De altminteri, însăși Legația Ungariei din București a fost nevoită să recunoască, la 18 august 1940, că sașii și șvabii *"se opun cu îndârjire de a ajunge sub stăpînirea ungară"*.

Cu prilejul vizitei unui grup de ziariști de la diferite cotidiane din Germania și Italia în județele din nord-vestul Transilvaniei, efectuată la sfîrșitul lunii august 1940, același Joseph Schonborn a declarat acestora : *"Populația pe care o vizitați acum este formată din țărani muncitori șvabi. Aceasta este organizată de noi cu concursul binevoitor al autorităților românești, trăiește în deplină libertate, muncește și se bucură de toate drepturile, iar dorința sa este de a trăi mai departe în cadrul statului roman. Acest popor de origine germană nu vrea să mai fie niciodată supus stăpînirii ungare, după ce s-a bucurat, timp de 20 de ani, de toate drepturile și libertățile pe care le-a avut și le are în țara românească. Deci, pentru cauza noastră și cea a dreptății, vă rog să aduceți pe calea presei, la cunoștința lumii întregi, dorința acestui popor exprimată prin mine"* De altfel, despre loialitatea germanilor din Ardeal față de statul român însuși Hitler a atras atenția lui Teleki și Csaki cu prilejul tratativilor de la Mîinchen din 11 iulie 1940, subliniind că : *„în afara maghiarilor, în Ardeal trăiesc și români și germani. Aceștia din urmă, în nici un chip nu sînt interesați în schimbarea regimului, dimpotrivă, totdeauna au dat a înțelege că ei vor să rămînă în afara jocului politic, și nu au alt scop decît să lucreze mai departe în liniște și pace și să-și poată păstra ceea ce bunăstare și libertate culturală, pe care de-a lungul timpului le-au dobîndit datorită capacității lor"*.

La rîndul său, populația evreiască din Transilvania era profund îngrijorată de pericolul cuceririi unei părți a României de către Ungaria horthystă. Dacă la întreruperea tratativilor de la Turnu Severin ambele părți declaraseră că se vor reîntîlni după scurt timp, la 27 august Legația germană la București a anunțat pe ministrul de externe român că este invitat *"la o convorbire asupra afacerii ungaro-române"* pentru 29 august, la Viena, recomandînd ca ministrul român să aibă și *"depline puteri pentru tratative"*. Invitația atesta faptul că Hitler hotărîse să ia el în mînă finalizarea tratativilor româno-ungare de la Turnu Severin pentru a reglementa nemijlocit pretențiile teritoriale ale Ungariei față de România, urmărind să dea o asemenea soluție încît, pe de o parte, să deschidă fără luptă accesul trupelor germane spre Budapesta și București, iar, pe de altă parte, să creeze o asemenea situație care să determine ca în viitor ambele țări să servească, deopotrivă, interesele Germaniei. Dictatorul german era

pe deplin edificat asupra netemeinicieii cererilor horthyștilor, mărturi sind deschis acest lucru lui Ciano, cu ocazia întrevederii din ziua de 28 august 1940, când spunea : *"Soluționarea problemei aste îngreunată îndeosebi de faptul că pretențiilor teritoriale psihologic extrem de populare în rîndurile poporului maghiar i se opune imperativul demografic, inatacabil"*.

În nota întocmită de ambasadorul Schmidt despre convorbirea Hitler — Ciano se arata — referitor la compoziția demografică a teritoriului disputat — că : *"la un milion și jumătate de maghiari revin trei milioane de români și 6—700 mii de germani. Pretențiile maghiare se ridică la 66 000 de kilometri pătrați, adică ungurii pretind două treimi dintr-un teritoriu disputat, pe care ei locuiesc doar într-o treime a lui [...] De fapt, Ungaria ar trebui să accepte orice compromis, doar nimic n-a dobîndit prin propriile puteri; succesele revizioniste obținute le datorează exclusiv fascismului și național-socialismului"*.

Cu toate acestea, Hitler era hotărît să acționeze pentru realizarea pretențiilor horthyștilor, considerînd că România făcea parte dintre țările dușmane Axei. În felul acesta, el recompensa Ungaria horthystă pentru devotamentul și sprijinul său față de politica revanșardă a Germaniei și Italiei și sancționa România pentru fidelitatea ei față de politica de securitate colectivă și a pactelor regionale.

Noua frontieră ungaro-română a fost fixată de Hitler în ziua de 27 august. Urmărind traseul ei putem constata ce considerente de ordin strategic și militar au stat la baza "judecății" fuhrerului : s-a avut în vedere, în primul rînd, ca Axa, sau mai bine zis Germania hitleristă, să pună stăpînire, prin intermediul lui Horthy, aliatul său fidel, pe crestele Carpaților răsăriteni, poziție strategică extrem de importantă ; totodată, noua frontieră pătrundea ca un pumnal pînă în inima României, oprindu-se în apropierea Brașovului. De aici și pînă în zona petroliferă nu mai erau decît cîteva zeci de kilometri, pe care trupele motorizate și blindatele germane îi puteau parcurge, la nevoie, în numai cîteva ore.

În afara motivelor de ordin strategic și militar, un rol important în stabilirea noii frontiere dintre România și Ungaria l-au avut și considerentele de ordin politic. Hitler urmărea ca prin așa-zisa reglementare a "diferendului" teritorial ungaro-român să provoace o mai mare dezbinare între cele două țări, ceea ce favoriza subordonarea lor, pe toate planurile, Reichului nazist. Nesatisfăcînd integral pretențiile Ungariei, fuhrerul știa că aceasta va continua și în viitor să pretindă teritorii românești de dincolo de Carpați, rămînînd astfel legată de interesele Berlinului. Pe do altă parte, s-a avut în vedere faptul că România nu se va împăca niciodată cu pierderea acestei părți din trupul ei și va face importante concesii economice și politice Germaniei, în speranța revizuirii dictatului de la Viena.

Odată sosita la Viena, delegația română, formată din Mihail Manoilescu și Valer Pop, a constatat, că, de fapt, nu fusese chemată, pentru tratative, ci pentru a lua act de o sentință deja hotărîtă, fără a putea spune măcar un singur cuvînt, fără a-și putea apăra dreptatea cauzei. Încălcînd în modul cel mai brutal independența și suveranitatea statului român,

miniștrii de externe ai Germaniei naziste și Italiei fasciste s-au constituit, cu de la ei putere, într-un "tribunal arbitral" și au cerut re-prezentantului țării noastre, pe un ton ultimativ, să accepte "arbitrajul" guvernelor germane și italiene amenințând că, în caz contrar, România va deveni obiectul unei agresiuni armate, va fi invadată și ștersă de pe harta Europei. Von Ribbentrop a repetat în mod insistent că nu poate fi vorba de un război al României numai cu Ungaria, ci, inevitabil, și cu alte state vecine, ceea ce ar avea drept rezultat "nihilizarea României". Ribbentrop și Ciano — au pus delegația română în fața unei decizii prestabilite, obligându-o să și pună semnătura pe actul dictatorial. Înfrunțind situația în care a fost pusă delegația română la Viena, Mihail Manoilescu, ministrul de externe român, telegrafia la București, în ziua de 29 august 1940 : "*Totul apare ca o piesă scrisă dinainte în care nici o singură vorbă, nici un singur gest nu se poate schimba. Alternativa pe care mi-au pus-o, a fost următoarea : sau primim arbitrajul astăzi, cel mai târziu la miezul nopții, încit miine să se poată da hotărârea [...] sau dacă nu primim, vom fi miine atacați și va fi sfârșitul României [...]*".

Consiliul de Coroană a dezbătut cererea ultimativă de la Viena, în noaptea de 29 spre 30 august. Zece participanți, printre care C.I.C. Brătianu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, Victor Iamandi, general Arthur Văitoianu, prof. Silviu Dragomir, Victor Antonescu, mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, au cerut respingerea arbitrajului și apărarea cu forța armată a teritoriului național. Acest punct de vedere a fost susținut și în a doua ședință a Consiliului de Coroană, din noaptea de 30 spre 31 august, când se cunoștea harta cu ciuntirea teritorială a României. Fără a admite în fond dictatul — cea mai mare parte dintre participanți, 21, în frunte cu I. Gigurtu — luând în seamă situația internațională deosebit de gravă pentru țară, au considerat că România nu are șanse de a se apăra pe cale armată în fața unei forțe militare mult superioare — chiar dacă am avea în vedere numai Germania și Ungaria — și a unor atacuri probabile din mai multe părți și au considerat necesar să se supună dictatului. De altfel, trebuie remarcat că presiunile asupra României la Viena au crescut necontenit, ajungându-se la o somație doar pentru cinci minute în care guvernul român urma să dea răspuns. Votul Consiliului de Coroană a fost generat de un raționament major, pe care un ziar al vremii avea să-l formuleze astfel : Consiliul de Coroană a fost nevoit "*să aleagă între salvarea ființei politice a statului nostru și posibilitatea dispariției lui*".

Astfel România a fost obligată să cedeze Ungariei horthyste o parte a Transilvaniei cu o suprafață de 43 492 kmp și o populație de 2 667 000 locuitori, din care mai bine de jumătate (50,2%) erau români, 37,1% maghiari și secui, iar restul era format din germani, evrei și alte naționalități.

Redăm prescurtat evocarea de către M. Manoilescu, ministrul de externe de atunci al României, a dramaticelor momente din preziua și ziua semnării dictatului : "*[...] Sosirea în Viena era anunțată pentru ora 1. La gară ne aștepta protocolar ministrul Ribbentrop. După ce Ribbentrop m-a*

condus la hotel, sub salaturile, în general destul de cordiale ale mulțimii, am rămas de vorbă cu Romalo, sosit alunci de la Berlin, și cu Bossy, venit anume de la Roma.

Informațiile lor nu erau prea complete și ei nu bănuiau nici pe departe ce pas teribil era să trecem peste câteva ceasuri.

Preocuparea mea era să pot vorbi cu Ribbentrop fără Ciano, înainte de orice conferință oficială. La ora 2 mi s-a stabilit întâlnire cu Ribbentrop. Spre surprinderea mea, în același salon era și Ciano. Ne-am așezat pentru conversație la o masă într-un colț din salonul mare al Hotelului Imperial. Eu stăteam pe canapea, la dreapta, pe un fotoliu, Ribbentrop, la stînga, pe un alt fotoliu Ciano, avînd langă el pe Schmidt, care îi traducea lui Ciano convorbirile nemțești.

Conversațiile s-au urmat ca la Turnul Babilonului. Eu vorbeam cu Ribbentrop nemțește, cu Ciano franțuzește și italienește, iar ei doi, între ei, vorbeau englezește, fie din obișnuință, fie din naiva închipuire că eu nu îi înțeleg. Interpretul îi traducea lui Ciano în italienește ceea ce se spunea de noi în nemțește.

După câteva banalități de introducere, Ribbentrop mi-a spus că în legătură cu convorbirile româno-ungare trebuie să ajungem la un sfîrșit și la o înțelegere. Înainte de a intra în materie, mi-a arătat că trebuie să-mi comunice un lucru, care i-a produs o impresie enormă atît lui cît și contelui Ciano, și anume atitudinea și acțiunea lui Gafencu de la Moscova. Gafencu a arătat la Moscova că actuala politică a României nu este decît o adaptare trecătoare la împrejurările date, că victoria germană nu este deloc sigură și că, dimpotrivă, victoria Angliei fiind mult mai probabilă, România trebuie să țină seama de toate aceste circumstanțe. În concret, Gafencu a pregătit o acțiune a României alături de Rusia și de Anglia, acțiune care este tot ce poate fi mai contrar politiciii preconizate de România de la instaurarea guvernului Gigurtu [...].

După această dezbatere, care a fost destul de lungă și de vie, Ribbentrop a trecut la chestiunea principală și mi-a propus pur și simplu ca, deoarece nu am ajuns la nici o înțelegere cu ungerii, cel mai bun lucru este să facem un arbitraj aci, la Viena, arbitraj pe care, de altfel, noi l-am cerut (?!) și care ar trebui să ne efectueze chiar a doua zi.

Pentru simplificare a propus ca să telefonez imediat din camera de alături pe un fir rezervat special, direct prin Belgrad la București-pentru ca să întreb guvernul nostru și pentru ca să capăt asentimentul pentru arbitraj pînă la ora 8 seara. Ribbentrop a adăugat că nici nu este nevoie ca această comunicare să fie cifrată, fiindcă asta ar cere prea multă vreme, iar ei doresc să aibă rezultatul pînă la 8 sau 10 seara, ca să poată face toate pregătirile în vederea arbitrajului.

I-am răspuns întîi dezmințind că noi am fi cerut vreodată arbitrajul; nici eu, nici primul ministru în nici o împrejurare nu am cerut arbitrajul și mai ales nu am putea să acceptăm un arbitraj.

[...] Ribbentrop a ținut să accentueze că Germania nu face nicicum un bluff, că toți acei care au crezut vreodată că sub avertismentele Germaniei se

ascunde un bluff s-au înșelai și că cel mai mult s-au înșelat englezii, care au socotit că germanii nu vor să meargă la război. Nu este metoda noastră de a lucra astfel. Tot ce spunem noi se împlinesc; așa răsuna, sinistre, cuvintele lui Ribbentrop [...]

[...] Ciano a cerut și el cuvîntul pentru ca să-mi spună că este autorizat de Duce să declare următoarele: în cazul în care România nu ar accepta arbitrajul, ar crea puterilor Axei dificultăți imense într-o situație foarte grea pentru ele. Aceasta ar îndreptăți puterile Axei să considere că, prin refuzul arbitrajului, România a trecut de partea dușmanilor Axei! Ce se ascunde sub această amenințare putem înțelege foarte clar

— și m-a lămurit și mai bine Fabricius într-o comunicare făcută la hotelul lui Valer Pop — în cazul când vom fi în război cu ungurii, atunci — fiindcă noi am refuzat arbitrajul, iar ungurii l-au acceptat — Germania și Italia vor fi de partea ungarilor!

Ribbentrop, tot așa de solemn și de tăios, a arătat că el este autorizat de fuhrer să facă ceea ce declară: în cazul când noi nu vom primi arbitrajul, ei ne vor considera ca dușmani ai Axei!

În fața unei asemenea situații, am căutat să obțin lămuriri asupra concepției lor (a lui von Ribbentrop și Ciano) despre arbitraj și am pornit, cu sînge rece, la o sistematizare a chestiunilor. Fără a lungi prea mult vorba, le-am arătat că sînt trei chestiuni care trebuie discutate: chestiunea dacă putem sau nu să acceptăm arbitrajul, chestiunea cadrului unui eventual arbitraj (și în special a criteriilor de care va fi legată judecata arbitrilor) și, în sfîrșit, chestiunea tehnicii eventualului arbitraj și a modului cum se va desfășura și se vor pleda cauzele celor două părți.

În ceea ce privește prima chestiune, a oportunității acceptării arbitrajului, am revenit asupra faptului că România nici n-a propus și nici n-a acceptat vreodată ideea arbitrajului. Trecînd la partea a doua, și anume la criteriile unui eventual arbitraj, am arătat că ideea arbitrajului are în general mai mulți sorți de a fi acceptată, cînd ar fi legată de anumite norme de judecată, în cazul nostru de norme dictate de principiul etnic și al schimbului de populație, cu alta cuvinte dacă arbitrii s-ar lega de la început ca să traseze o graniță determinată exclusiv de considerații etnice, și anume ca o consecință a unui schimb de populație.

La spusele mele, amîndoi au sărit în sus, declarînd că aceasta însemnează a refuza arbitrajul fiindcă nu există arbitraj cu mîinile legate și fiindcă libertatea absolută a arbitrilor este de esența oricărui arbitraj. Le-am răspuns că nu au dreptate [...]

Trecînd la chestiunea a treia, și anume la tehnica arbitrajului, a rămas bineînțeles că — în caz de acceptare — cele două părți vor putea să-și dezvolte punctele de vedere în fața tribunalului arbitral [...]

Concluzia lui Ribbentrop a fost că, dacă nu se poate o graniță pur etnică, soluția va trebui să fie o sinteză între principiul etnic și principiul teritorial.

Interesîndu-mă asupra mărimei sacrificiului teritorial eventual, Ribbentrop mi-a lăsat să înțeleg clar că ar trebui să fie cuprins între 69 000

kmp cit au cerut ungerii la Severin și între 25 000 kmp cit am oferit noi (! ?)

Eu am protestat imediat împotriva acestei inexactități sfruntate, deoarece noi n- am vorbit niciodată de așa ceva ! Ribbentrop a răspuns că el își aduce aminte că da. Mai târziu, în cursul nopții, chestiunea s- a lămurit când Fabricius a venit la hotel să- mi spună că Ribbentrop a comis o eroare și că cifra de 25 000 kmp n- a fost niciodată propusă din partea României !

Când le- am arătat celor doi miniștri că este nevoie de consultarea guvernului sau a Consiliului de Coroană pentru a decide asupra acceptării arbitrajului, mi- au dat a înțelege că [...] această consultare este superfluă ! Am plecat de acolo consternat, zdrobit, cu sentimentul că cele două țări puternice, care dispuneau atunci de soarta lumii, nu erau dispuse să- și schimbe cu nimic implacabila lor hotărâre! în special, graba cu care mi se cerea răspunsul și care a fost confirmat prin termenele din ce în ce mai scurte care ni s- au acordat în cursul nopții, m- au făcut să văd în ce clește eram strânși și cât de neîndurătoare era presiunea care se exercita asupra noastră.

[...] Am venit la hotel într- o stare de deprimare cum, nu știu să mai fi trăit cândva. în salonul meu mă așteptau Valer Pop, Romalo, Bossy, Crutzescu, generalul Dragalina, Mătășaru și ceilalți colaboratori. Erau cu toții în tensiune, îngrijorați.

Am intrat cu vorbele : "Este îngrozitor; ni se cere un arbitraj pe care trebuie să- l acceptăm până astăzi și care pune în discuție o cesiune între 25 000 și 65 000 kmp. Dacă nu îl acceptăm va fi sfârșitul României. Mi- au spus- o clar" [...].

[...] Nu voi uita niciodată noaptea sinistru pe care am petrecut- o cu toții în așteptarea arbitrajului. Fețele livide, oboseala și tristețea glasurilor, nervozitatea pregătirilor, totul crea atmosfera aceea pe care o trăiește o familie numeroasă unde cineva stă să moară.

Nu puteam căpăta legătura cu Bucureștiul decât cu mare greutate. Abia am ajuns să pot vorbi în clar pe la ora 5 (după amiază) cu ministrul Palatului Urdăreanu. I- am comunicat numai că, deoarece sînt hotărâri importante de luat, necesar este să se convoace de pe acum Consiliul de Miniștri și Consiliul de Coroană pentru ca să nu se piardă vremea în așteptarea telegramelor cifrate care relatează situația.

Cu multă greutate am putut trimite telegrama nr. 1 care a ajuns recepționată la București abia la ora 6,45 ! Era o telegramă scurtă, care sintetiza tragicul situației. Am pornit curînd la a doua telegramă, dar transmiterea ei a trebuit să fie întreruptă de mai multe ori [...] între timp, Valer Pop și- a manifestat către colaboratorii noștri nemulțumirea că n- a participat și dînsul la întrevvedere. S- a găsit însă imediat o soluție. Fabricius a comunicat că Valer Pop este al doilea delegat al României, ceea ce Ribbentrop și Ciano păreau că nu știe. Valer Pop a fost atunci chemat la ei și a avut o întrevvedere de o jumătate de oră [...] în general, Ribbentrop și Ciano i- au repetat ceea ce îmi spusese seră mie,

declarindu- i și lui că neacceptarea arbitrajului va reprezenta distrugerea totală a statului român. El ne- a mai adus de la cei doi miniștri de externe ai Axei vestea că Ungaria a acceptat arbitrajul.

[...] Cu toată starea mea sufletească, noaptea întreagă am fost preocupat mai ales de marea bătălie pe care credeam că o voi da a doua zi în fața arbitrilor.

M- am înțeles cu Valer Pop și ne- am împărțit amândoi materia, hotărînd că fiecare din noi va vorbi 15—20 minute, eu tratînd problema 20 generală a Transilvaniei și prezentînd ținuturile de la vest din punct de vedere etnic și economic, iar Valer Pop înfățișînd mai ales aspectul istoric al drepturilor noastre, atît în întreaga Transilvanie, cît mai ales în ținuturile de la vest [...]

Către ora 12, care ne fusese fixată ca ultim termen, s- a văzut că este imposibil ca să se cunoască rezultatul Consiliului de Coroană. Bucureștii ne telefonau că membrii Consiliului de Coroană sînt aduși din diferitele părți ale țării cu automobile și trenuri speciale, dar că va fi imposibil să se ia o hotărîre înaintea dimineții. Cu greu au putut anunța la telefon pe la ora 10 că termenul se prelungește pînă la ora 3. În realitate prelungirea fusese pînă la ora 2, dar Fabricius a adăugat de la el însuși o oră.

Cînd ne- am apropiat de ora 3, Consiliul de la București încă delibera. Convorbirile dramatice pe care le avusese Valer Pop și cu mine cu Urdăreanu îl găseau pe acesta chiar în sala de consiliu, așa încît miniștrii și consilierii regali puteau să- și dea seama singuri de presiunea enormă care se exercită asupra noastră prin nerăbdarea cu care cerem noi să vină hotărîrea — oricum ar fi fost ea — față de termenele scurte pe care le dădeau viitorii arbitri.

După ora 3 am avut o prelungire de 20 minute ! După aceea o alta de 10 minute pînă la 3,30 și, în sfîrșit, o a treia de 10 minute pînă la 3,40. [...] în sfîrșit, la ora 4 noaptea, cu o întîrziere de 20 minute peste ultimul termen acordat, ni s- a comunicat acceptarea. Am transmis- o imediat lui Fabricius care stătea nedezlipit langă noi. Și atunci au început dincolo, la Hotelul Imperial, actele preparatoare pentru sinistra operațiune. Notez că răspunsul nostru a fost pur verbal și că la dosarul arbitrajului nu există nici o cerere și nici măcar o declarație de acceptare a arbitrajului din partea noastră.

Eu eram din ce în ce mai pesimist. într- un ceas sau două, cît am stat întins pe pat fără a putea dormi, măsuram cu mintea intensitatea dezastrului care ne aștepta [...] Dimineața am trecut- o într- o stare de nervi mai cumplită decît aceea din cursul nopții. Fabricius n- a venit la ora 10, cum era convenit ca să mergem la ședința arbitrajului. Am așteptat ceas după ceas, înnebuniți. între timp am aflat că stntem invitați la dejun împreună cu delegația ungară, ceea ce era culmea torturii! Tîrziu de tot am primit programul zilei care prevedea pentru întreaga ședință de arbitraj 20—30 minute ! înțelegeam acum că nu vom avea măcar prilejul să luăm cuvîntul. Am redactat atunci, împreună cu Valer Pop, o scurtă declarație pe care trebuia s- o citesc la începutul ședinței, pentru a protesta împotriva

faptului că nu am fost ascultați.

Singurul fapt nou care s-a produs în cursul dimineții infernale au fost vizitele lui Ghigi și Fabricius, care mi-au adus proiectul definitiv al scrisorilor de garanție. Dar când au venit a doua oară, către ora 11,30, am înțeles după figura lor că soluția dată era teribilă pentru noi. Mă simțeam acum ca un om care așteaptă să fie dus la eșafod și se roagă în gând să se sfârșească mai repede.

Abia la ora 1,30 a venit, în fine, Fabricius să ne ia. Am luat cu mine geanta în care pregătisem pledoaria pentru arbitraj, am luat și hărțile etnografice care trebuiau să o susțină și hărțile economice; atât de expresive și bine studiate de noi.

[...] Văd că prin vis santinelele și compania de onoare de la intrare care, întocmai ca la execuțiile capitale, subliniau oroarea momentului prin bătaia de darabană. Apoi, marea scară, în capul căreia mă așteptau Ribbentrop, mulțimea de ofițeri și diplomați în uniformă.

Ribbentrop m-a condus printr-o serie de săli somptuoase până la salonul rezervat delegațiunii noastre. Am așteptat acolo câteva minute. În sfârșit a venit Dornberg, șeful protocolului, ca să ne ia. Am plecat împreună cu Valer Pop printr-o altă serie de săli din fața palatului care dă spre centrul Vienei până la sala sorocită arbitrajului. Era un salon rotund, cum se întâlnesc atâtea în colțurile palatelor vechi. O masă rotundă în mijloc.

Intrând, Valer Pop și cu mine am salutat. În fața noastră Ribbentrop și Ciano cu suita lor, în care am întrezărit, în picioare, pe Clodius. Cu un gest grav și rece ni s-au indicat fotoliile noastre. Toată lumea tăcea. Toți voiau să fie solemn, dar, pentru mine, erau sinistri.

Peste un minut a fost introdusă delegațiunea ungară [...]
Peste un alt minut eram așezați în jurul mesei. Ribbentrop și Ciano aveau la dreapta și la stânga pe cei doi interpreți, italian și german.
Ribbentrop s-a ridicat cel dintâi ținând un discurs pe care abia l-am putut urmări. După aceea, Ciano. Inevitabilul microfon le-a stat înainte pe masă. Când a terminat Ciano, am cerut și eu cuvântul. Voiam să fac declarația în termenii stabiliți de mine cu Valer Pop: "Rog să se constate și să se treacă în protocol că delegația română nu a avut niciodată ocaziune de a prezenta și de a dezvolta punctul ei de vedere în fața comisiei arbitrale". Ribbentrop mi-a răspuns primul pe scurt și brutal că voi vorbi la sfârșit. Au continuat formalitățile.

Schmidt a citit în limba germană actul de arbitraj. Nu am avut nici o emoțiune, fiindcă nu aducea nimic esențial. M-au indignat numai cele două minciuni sfruntate, cuprinse în textul oficial, prima că "guvernul regal român și guvernul regal ungar s-au adresat guvernului Reich-ului și guvernului regal italian cu rugămintea de a face un arbitraj" și a doua că cei doi miniștri de externe au luat hotărârile lor "după o nouă convorbire cu miniștrii Manoilescu și Csaky.

Or, adevărul este că n-au avut decât o singură convorbire cu mine în care nu s-a vorbit decât de oportunitatea acceptării arbitrajului, iar nicidecum nu a fost tratată în fond cauza românească și că, după ce ei au

fost investiți în calitatea de arbitri, prin acceptarea Consiliului de Coroană, eu nu am fost admis să le fac nici o pledoarie în fondul cauzei.

Actul de arbitraj a fost citit din nou, în limba italiană. Veni apoi momentul culminant. Pe masă stătea păturită harta, ca o sentință de moarte. Schmidt, venit lângă mine, mi-a ajutat s-o desfac.

Am observat întâi că este o hartă românească. Am desfăcut-o cu nordul în jos, ceea ce m-a făcut să nu înțeleg nimic. Mi-a întors-o Schmidt. Ochii mei căutau tăietura de la granița de vest pe care cu toții o așteptam. Mi-am dat seama însă că este altceva. Am urmărit cu ochii granița care pornea de la Oradea către răsărit, alunecând sub linia ferată, și am înțeles că cuprindea și Clujul [...] Am început să nu mai văd. Când mi-am dat seama că granița coboară în jos ca să cuprindă secuimea am mai avut, în disperarea mea, un singur gând : Brașovul ! O mică ușurare : Brașovul rămânea la noi.

Cină am privit în toată grozăvia împărțirea Transilvaniei, am înțeles că puterile care îmi erau slăbite mă părăsesc cu totul. Tabloul dinaintea ochilor s-a făcut neclar, ca un nor galben, din galben cenușiu, din cenușiu negru [...]

Cineva a cerut pentru mine un pahar cu apă. Dornberg a deschis usa, alergând prin mulțimea de ziariși, de diplomați și ofițeri care umpleau sălile strigând : un pahar cu apă, un pahar cu apă [...]

Peste un minut mi l-au adus. Valer Pop mi l-a dat în silă să-l beau. Am început să văd din nou și am avut puterea să duc mai departe calvarul. Mi s-au prezentat actele spre semnare. Am scos tocul meu cu cerneală verde, cu care scrisesem atâtea lucruri frumoase și atâtea gânduri bune pentru țara mea. Am iscălit tot fără să mai citesc. Valer Pop citea pentru mine. Dealtfel, nu mai era nimic de verificat ; actele erau cunoscute, harta tot așa.

Trebuia să-mi vie rîndul pentru declarația mea. Ribbentrop, profitînd de starea mea de slăbiciune, a ridicat scurt ședința, fără să-mi mai dea cuvîntul. Nu am avut nici măcar prilejul să spun acele vorbe, care însemnau nu numai o constatare, ci și un protest.

M-am ridicat susținut de Valer Pop și de un străin care mă privea cu grijă, de frică să nu cad. Am fost dus într-un mare salon cu ferestrele largi spre Parcul Belvedere.. Mi s-a dat un pahar cu alcool și peste puține clipe a sosit doctorul Eisen Schiemeleisen, celebrul medic care fusese chemat pe vremuri la București pentru a îngriji pe regina Maria. Mi-a luat pulsul și tensiunea. Tensiunea era între 6 și 8 ! Eram mult mai aproape de moarte decât de viață.

Lungit pe canapea, cu doctorul lângă mine, priveam pe fereastră. Curînd a venit și Valer Pop. li spuneam cu glas scăzut ce grozăvie mă așteaptă, căci de acum înainte voi fi blestemat de toți țărani din Ardeal, pe care i-am iubit așa de mult, pe care dovedisem că-i iubesc [...]

Intoarcerea mea spre țară a fost sfîșietoare și sinistră.

[...]Soluția dată prin arbitraj este monstruoasă și neviabilă. Pentru prima oară în istorie este împărțită între două state unitatea naturală,

geografică, politică și istorică, care este podișul Transilvaniei [...]".

Referindu-se la același eveniment R.V. Bossy consemnează în jurnalul său : "28 august 1940. În timpul nopții, primesc o telegramă de la Manoilescu, rugându-mă să fiu mâine în Viena la amiază, când vine și el, deoarece și Ghigi va fi prezent. Pierd dimineața căutând mijlocul de a fi la timp la Viena. Cu automobilul (1 400 km) este imposibil să sosesc. Avionul a plecat cu Ciano. Trenul direct nu m-ar putea aduce decât seara. În sfârșit, am ideea fericită de a întreba dacă nu pot pleca prin München. Mi se răspunde afirmativ, dat fiind că de acolo este legătură imediată cu avionul spre Viena. Plec deci, la 14,50 la München.

29 august 1940. Sosesc în München la ora 8 dimineața și sînt primit în gară de consulul nostru local, care-mi spune că a obținut ca avionul să mă aștepte o jumătate de oră și mă conduce cu automobilul la aeroport. Deși este o ceață deasă, mă urc pe Junkerul trimotor, care, peste 1 1/2 ceas, ma debarcă în Viena — tot drumul fiind parcurs prin ceață. La aeroportul din Aspern sînt așteptat de autoritățile germane, care-mi pun un automobil la dispoziție spre a mă conduce la Grand Hotel, unde se pare că este găzduită delegația noastră (nemții și italienii sînt la Imperial, iar unгурii la Bristol). Aici găsesc pe Pencovici, consulul nostru general, și pe Nindi Romalo, ministrul nostru la Berlin. La 1, ne ducem la gară să primim pe Manoilescu și Valer Pop, delegații guvernului nostru care vin însoțiți de fostul ministru Cornateanu, de Sabin Manuilă, generalul Dragalina (cu maiorul Tilichi), Dinu Hiott, Gh. Crutzescu, ministrul nostru la Budapesta. Blaga de Ia cifru, Poloni — șeful de cabinet sas al lui Manoilescu și alți funcționari. Pe peron se află și Bibicu Lahovary, ministrul nostru la Bratislava, cu atașatul său de presă M. Baltă, precum și Fabritius și Ghigi (miniștrii Germaniei și Italiei la București). Din partea guvernului german sînt de față Ribbentrop, ministrul de externe, și Baldur von Schirach, guvernatorul Vienei. Companie de onoare și plecare în cortegiu, Ribbentrop cu Manoilescu. Dejunăm toți miniștrii în salonul lui Manoilescu. La 2 1/2, Fabritius vine să-l ia spre a-l conduce la Hotel Imperial, la Ribbentrop. După un ceas și jumătate se întoarce, complet descompus, cu fața lividă, și ne povestește că, în loc de a fi primit de Ribbentrop, cum crezuse, a-a găsit în fața celor doi miniștri de externe ai axei. Ribbentrop i-a declarat că nu este vorba de negocieri, ci de un arbitraj și că guvernul român trebuie să decidă pînă la ora 1.0 seara, dacă acceptă acest arbitraj germano-italian, cu privire la Transilvania, dacă nu, vom fi atacați mâine de unguri și de ruși și statul român va dispărea de pe hartă. A adăugat că se va căuta o sinteză a principiului etnic și a celui geografic și că teritoriul pe care România va fi nevoită a-l ceda va fi o medie între oferta (?) românilor de 24 000 kmp (!) și cererea ungară de 69 000 kmp. Manoilescu a început prin a protesta și a declara că România, nu făcuse nici o ofertă, necum una de 24 000 kmp. I s-a răspuns că așa raportase Fabritius, după convorbiri particulare, Manoilescu a repetat că, chiar în sînul guvernului nu se examinase decât o formulă de 10 000 kmp sau de maximum 14 000 kmp. Apoi a arătat că la Salzburg se indicase clar că baza cesiunilor teritoriale ale României era să

fie schimbul de populații, iar nu "o sinteză între principiul etnic și cel geografic". Ribbentrop a replicat că cele două guverne ale axei l-au convins că, în Transilvania, un schimb de populații ar fi imposibil și că, de altfel, dacă sașii acceptă să rămână sub stăpânire străină, o pot face și alte neamuri. Toate insistențele lui Manoilescu au rămas zadarnice și Ciano i-a spus că un refuz al României ar trece - o automatic printre dușmanii axei. Ribbentrop și Ciano au fost în timpul întrevederi de o răceală ajungând până la ostilitate și repetând mereu, că dacă refuzăm arbitrajul, statul român va fi desființat. Au spus că, la Moscova, Gafencu ar fi declarat că noua atitudine politică a României, nu este decât aparentă și că îndată ce Anglia "prezintă le dessus" România, ca și Iugoslavia vor ajuta Rusia contra Germaniei. Au adăugat că numirea lui Gafencu în U.R..S.S. a fost o greșală, dar că rechemarea lui, în împrejurările de față, ar fi o și mai mare eroare. La urmă, au trecut la singurul folos pentru noi a operațiunii : Au promis, pentru momentul în care vom primi arbitrajul, o garanție solemnă a integrității și inviolabilității teritoriului României, erga omnes, din partea Germaniei și a Italiei. "Și — a precizat Ribbentrop — nu este vorba de o garanție, model englez, ci de una efectivă : Vă vom trimite escadre de aviație și armată". Uluit, bietul Manoilescu, căruia soarta îi rezervă un rol atât de tragic, scrie o dare de seamă a acestei întrevederi sinistre, care se citează și expediază telefonic. Cum a fost greutate de a obține Bucureștii peste Belgrad, s-a făcut ora

7 p.m. și la 10 trebuie să se dea răspunsul. Chemat Fabritius confirmă că niciodată nu i s-a vorbit de o "ofertă românească", și mai puțin încă de una de 24 000 kmp într-o convorbire particulară i s-a vorbit odată de circa 10—14 000 kmp. Se oferă să rectifice confuziunea. Valer Pop cerînd să vadă pe miniștrii axei, este primit împreună de amîndoi, care au luat act de rectificarea lui Fabritius și declară că linia de demarcație va fi fixată fără a se ține seama de nici un minimum, dar și de niciun maximum. Ei repetă, ca și lui Manoilescu, că dacă România acceptă arbitrajul, va fi garantată efectiv contra oricui, dar că, dimpotrivă, dacă refuză, va fi imediat atacată de unguri și cu quasi-certitudine de ruși și că Germania și Italia se vor dezinteresa de soarta statului român, care va dispărea. Valer Pop explicînd cu căldură că națiunea română n-ar putea primi dureroasă jertfă a unei amputări, decît dacă s-ar face în funcțiune de un schimb de populație, Ribbentrop i-a replicat: "foarte bine, rezistați atunci și nu veți mai avea nici un petec de pămînt din Transilvania". Intre timp, mă duc la Ghigi și-i arăt că am fost înșelați de două ori : întîi cînd ni s-a declarat de axă că baza concesiunilor teritoriale ce ni se vor impune va fi schimbul de populație, și a doua oară cînd ni s-a spus că nu sîntem chemați la Viena pentru un arbitraj (Berlin și Roma nevoind să intervină direct în această afacere), ci pentru o examinare a situației. Li spun fără înconjur că rușii ne-au făcut condiții mai bune, acordîndu-ne 24 de ore pentru primirea ultimatumului, pe cînd axa nu ne lasă decît trei ore. Adaug că se rezervă lui Manoilescu soarta lui Hacha. Ghigi pare jenat și neagă că astfel ar fi cazul. Răspund că sînt atît de pesimist încît chiar dacă mi s-ar spune că ni se va

răpi însăși capitala Ardealului n-aș mai fi surprins. Este un sondaj. Tresare. Pretinde că nu știe nimic. Doar că Clujul este pierdut pentru noi. Ghigi încearcă o explicație. Puterile axei au spus mereu că vor distrugerea tratatelor din 1919. A tuturor dispozițiilor — întreb eu — inclusiv Triestul și Fiume ? "Nu — zice el — căci noi am trecut la timp de partea germanilor", Va să zică nu se face pace giustă ci operă de vendetta ". Il sfătuiesc să urmeze exemplul lui Fabritius și să vină să stea de vorbă cu Manoilescu. II se lairise tirer l'oscille, dar vine mai târziu — în civil. Cer să văd pe Mackensen, dar mi se spune că a ieșit. Las vorbă să mă cheme când se va întoarce. Sînt 9 seara și de la București i-a răspuns că pentru o atare hotărîre este necesară consultarea nu numai a Consiliului de Miniștri, dar și a Consiliului de coroană, care, din motive tehnice (absența unora din membri) nu se va putea întruni decît mîine dimineața. Transmițîndu-se comunicarea la Hotel Imperial, Fabritius răspunde, din partea șefului său, că este exclus să se poată aștepta pînă mîine, deoarece mîine dimineața trebuie să înceapă arbitrajul, miniștrii axei vrînd să părăsească Viena la amiază. Ni se acordă însă un răgaz pînă la 12 noaptea. Este o noapte tragică. La fiecare jumătate de ceas Fabritius anunță că Ribbentrop așteaptă răspunsul pentru a se duce să se culce. Se telefonează la București. Consiliul de coroană nu poate începe înainte de miezul nopții. Ni se acordă un nou și ultim răgaz pînă la 3 noaptea. La 2 1/2, Fabritius se înființează. Nîndi telefonează lui Urdăreanu, care spune că Consiliul deliberază. Fabritius roagă pe Manoilescu și Valer Pop să încerce insistent să obțină măcar o adeziune principială a regelui și ni se va da imediat garanția, după care răspunsul oficial s-ar preda mîine. La 3 Fabritius declară că nu și mai ia răspunderea situației și recomandă să se comunice că răspunsul este în curs de sosire, ceea ce se face. La telefon Urdăreanu spune lui Nîndi că se numără voturile, la care acesta răspunde rugîndu-l să intre în consiliu și să le ceară să se grăbească. Doar la 3,40 vine răspunsul că : Consiliul de coroană primește, cu 19 voturi, contra 11, arbitrajul. Ce dramă zguduitoare. Ce oribil "diktat" către o țară care nu este dușmană.

30 august 1940. Ziua cea mai neagră a istoriei românilor ! Deși Fabritius anunțase că Mackensen regretă că e prea ocupat spre a ne vedea, a venit să ia pe Manoilescu la 10 spre a-l duce la Belvedere să și dezvolte pledoaria (ce urma să fie continuată apoi prin sentința și un dejun !), el nu vine decît la 2 !! (dejunul fixat la 2,40). Propun ca noi, români să refuzăm a participa la dejun. Manoilescu socotește că ar fi a jigni pe nemici, mai ales că nu știm care va fi sentința. Manoilescu și Valer Pop pleacă livizi cu Fabritius. Se pare că Manoilescu voia să rămînă acasă, nesimțîndu-se în stare a suporta zbuciumul sufletesc, dar Valer Pop l-a îmbărbătat. Plecăm și noi la Belvedere pentru afurisitul dejun. Așteptăm într-un salon ca lingă o odaie mortuară. Doar la 4 sîntem introduși într-un alt mare salon cu invitații germani, italieni și unguri (cu care schimbăm saluturi reci). Șeful protocolului german, Dornberg, îmi spune că Manoilescu a leșinat și că un medic i-a făcut o injecție (ca Hacha !). Cerem să-l vedem. Ni se spune că este bine acum și că Ribbentrop este cu el. Nîndi trece "en coup de vent". A

văzut pe Manoilescu care i-a dat noua hartă, pe care el o va duce regelui cu avionul. Nu vrea să spună nimic. îl întreb atita : "este catastrofal !". Răspunde : "nu- i chiar așa". Mackensen se apropie de mine. Se scuză că, prea ocupat, nu m- a putut vedea, nici ieri nici azi. Îmi spune că sentința arbitrată a fost dată, întrucat este publică, îl rog să mi- o comunice. Pare stînjenit și ezită : "Ich kann mir die Namen alle nicht merken !" Insist, dar el "ia pe nu știu în brațe".. Il întreb citi kilometri pierdem. Mă întrebă la rîndul său : "Auf wieviel wurden Sie es schätzen ?" Răspund, că nu am nici o puțință de apreciere. Atunci se eschivează și el. îi spun : "Ich verstehe. Sie sollen nicht die Rolle des traurigen Biten spielen ". Surîde ușor. Am înțeles, în sfîrșit se deschid ușile și apar protagoniștii dramei : Ribbentrop, Ciano, Manoilescu, Valer Pop, Teleki, Csaky. Manoilescu e alb ca varul. Trecem la dejun. Continui a fi în completă neștiință a celor petrecute. Mă aflu între un general și Fabritius. Cer acestuia să- mi arate asupra cărei linii de demarcație s- au oprit arbitrii. Imi indică linia blestemată care trebuie să spintece trupul țării mele : "[...] Sie verlieren das Szeklerland [...] Lieber verlieren Sie Cluj [...] Aber es bleibt Ihnen die. Garanție, die soli man nicht unterschätzen [...] Ja ich hatte es vorgezogen, dass Tătărăscu das heutige Protokoll unterzeichnet, statt des armen Manoilescu !" (Dv. pierdeți țara secuilor... Mai bine pierdeți Clujul... Dar vă rămîne garanția pe care nu trebuie s- o subapreciați... Da, eu aș fi preferat ca Tătărăscu să semneze protocolul de azi în locul bietului Manoilescu). Îmi vorbește și el de pretinsele declarații ale lui Gafencu : Ar fi spus că în ciuda aparentei sale volte- face, România așteaptă momentul cînd alături de Iugoslavia și Grecia și sprijinită de Rusia și Turcia, să coopereze cu Anglia. Observ că trebuie să fie vorba de intrigi unghurești. Neagă. Este vorba de o conversațiune cu ministrul Iugoslaviei și s- a aflat prin iugoslavi. Frumoși aliați avem ! După dejun ne întoarcem în marele salon unde Ribbentrop și Ciano adună într- un mic cerc pe delegații noștri amîndoi și pe Csaky. Mi se spune apoi că Ribbentrop ar fi declarat : Vreau în fața d- lui Csaky să declar că problema națiunii române ce va trece acum la Ungaria privește direct Germania și Italia". Ungurul s- ar fi înclinat, spunînd : "Iau act și garantez că nu va fi nicio plîngere". Intorși la hotel, vedem ziariști unghuri care distribuie "noua hartă" dovada că unghurii știau de mai înainte rezultatul ! Manoilescu și Valer Pop au lacrimi în ochi, ne povestesc drama. Li s- a spus că nu mai au de pledat cauza neamului lor, arbitrii cunoscînd perfect situația. Sînt introduși într- un salon și așezați la masa cu Ribbentrop și Ciano. Apoi vine și Teleki și Csaky și iau și ei loc. Ribbentrop se scoală spre a citi sentința. Manoilescu vrea să vorbească. I se răspunde : "după sentință", în timp ce se citește, sentința, lui Manoilescu îi vine rău. Ribbentrop întrerupe și se dă un pahar cu apă lui Manoilescu. Apoi se continuă. Se arată harta. Manoilescu se clatină, am impresia că va cădea. Cere cuvîntul spre a face o declarație (îi pregătisem o formulă de protest pentru orice eventualitate : "adinc am arii de cruda soartă pe care împrejurările o impun României ma tem că istoria va demonstra că solutiunea de azi nu este de natură a statornici liniștea în Sud- Est", pe care el o mai atenuase). I se spune că întîi se semnează

protocolul, apoi se fac declarațiile. Are forța de a semna, de a nu le arunca o călimară în cap. Apoi cere cuvântul cum i se făgăduise. Dar acum i se comunică inutilitatea declarațiilor după faptul împlinit, Manoilescu leșină, este dus într-o altă odaie pe o canapea, unde i se face o injecție. Astfel, mișelește, prin surprindere și violență, ca de tâlhari în miez de codru este ucisă România Mare de Hitler și Mussolini, de Ribbentrop și Ciano. Dar nu este adevărat! ea n-a murit. Mai jalnică și mai măreață ca oricând, ea va învia ca mântuitorul. Și tot ce s-a petrecut azi nu va fi decât un vis urât. Căci Dumnezeu e veșnic, și peste chinuri vremelnice, menite a purifica neamul nostru, ne va da Dreptatea care este a Lui și pentru care singerăm din moși strămoși. Trăiască România Mare! "

Dictatul nedrept de la Viena a fost primit, evident, cu mare satisfacție de partea ungară. Conștienți de faptul că anexarea Ardealului de Nord o datorează numai și numai lui Hitler și Mussolini, horthyștii au căutat în fel și chip să le exprime recunoștința. Este grăitoare în acest sens telegrama ambasadorului Germaniei la Budapesta expediată la Berlin imediat după întoarcerea delegației ungare de la Viena: "Călătoria spre casă de ieri a delegației maghiare din Viena, la care au participat ambasadorul italian și eu, s-a transformat într-o entuziastă manifestare de simpatie față de puterile Axei [...] Gările de pe itinerar au fost pavoazate și cu drapele germane [...] La primirea festivă de pe peron (la Budapesta — n.n.) s-au intonat și imnurile germane și italiene. În cuvântările lor, miniștrii au dat expresie celei mai calde recunoștințe. După miezul nopții s-a organizat o defilare cu torțe în fața ambasadei germane [...] L-au ovaționat entuziast pe Fuhrer și pe ministrul de externe al Reichului. Ținând seama de unele lozinci strigate din mulțime, care, ca întotdeauna, pretindeau "patrie întreagă", în cuvântarea mea de răspuns am reliefat caracterul împăciuitoare al operei puterilor Axei".

Ambasadorul Erdmannsdorf revine peste câteva zile cu o telegramă în care arată că, în legătură cu dictatul de la Viena "în ședința de azi a Camerei deputaților și senatului, primul ministru sârbătorindu-i pe Fuhrer și pe Mussolini a omagiat importanța istorică a dictatului de la Viena, adăugând că ministrul de externe al Ungariei i-a declarat: "Partidul guvernamental, îndeosebi cercurile apropiate ministerului de externe, și-au exprimat deschis recunoștința pentru faptul că Ungaria a obținut atât de mult la Viena".

Insistența și entuziasmul cu care horthyștii își manifestau "cea mai caldă recunoștință" față de Berlin exprima nu numai înțelegerea faptului că anexarea Ardealului de nord este exclusiv un cadou din partea fuhrerului pentru serviciile de până atunci și pentru cele care trebuia să urmeze neapărat, ci reprezenta și o asigurare dată lui Hitler, care nu scăpa nici un prilej ca să le amintească realitatea: fără el, fără bunăvoința puterilor Axei n-ar fi dobândit nimic, fără ele totul e pierdut. Astfel, la numai câteva zile după dictat, Hitler arătându-i lui Sztojai că "n-a fost ușor să fie siliți românii să cedeze un teritoriu atât de mare" și evidențiind apoi "ce mare însemnătate are pentru Ungaria victoria (în război — n.n.) puterilor Axei",

a continuat : *"Dacă puterile Axei pierd războiul — situație care desigur nici nu poate fi luata în calcul - atunci toate aceste revizuirii devin nule"*

Cu același prilej, răspunzând lui Sztoyai care l-a informat că a doua zi (11 septembrie 1944 — n.n.) urmează să intre (trupele horthyste — n.n.) în Cluj, fuhrerul a spus că *"Ungaria a avut un mare noroc prin faptul că el, care înainte a fost austriac, cunoaște bine situația de acolo, căci altfel, niciodată Ungaria n-ar fi primit Clujul"*.

Poporul român nu s-a împăcat niciodată cu ideea acceptării dictatului de la Viena. Masele populare erau conștiente de necesitatea luptei pentru refacerea frontierelor patriei, pentru dezrobirea milioanei de oameni rămași sub teroarea horthystă. Sesizând starea de spirit ce caracteriza poporul român. Legația germană din București raporta cu îngrijorare Berlinului : *"Nici un român nu vrea să creadă că, prin arbitrajul de la Viena problema transilvăneană ar fi fost rezolvată definitiv și pentru totdeauna [...] Pentru români este o dogmă că arbitrajul de la Viena nu înseamnă sfârșitul"*. La 2 septembrie, aceeași legație informa Berlinul că *"ieri au avut loc în toată țara mari demonstrații antigermane"*, iar la 3 septembrie că *"[...] în toată Transilvania au loc demonstrații la care se strigă : "Jos cu Hitler", "Jos cu Mussolini", "Nu dăm Transilvania!"*

În ziua de 1 septembrie 1940, Secția N.S.D.A.P. din România a trimis la Berlin un raport în care se arăta că mîndurile armatei române s-au creat un puternic curent în favoarea apărării cu arma a granițelor, subliniindu-se că *"armatele din vest [...] nu vor să părăsească pozițiile și cerinsistent să lupte [...]. Ofițerii români — se relatează în continuare în raport — se consideră ofensați de această cedare, nevoind să conceapă rațiunea politică a sentinței de la Viena și dorind să lupte. Această stare de spirit se transmisese și soldaților, care manifestau pe zonă și în cazărmi"*.

Anunțarea verdictului de la Viena de către autoritățile românești a determinat o nemăitîlnită ridicare a maselor largi populare din întreaga țară în apărarea integrității teritoriale a țării și respingerea cu hotărîre a cesiunilor teritoriale. Uriașe manifestații populare au avut loc

29 la Cluj. *"Ardealul întreg, înfățișat prin mii de fii ai săi, adunați în Capitala sa Cluj — se arată în telegrama adresată regelui de către participanții la marea demonstrație populară de la 31 august 1940 — trimite pe această cale celor ce pentru moment dețin destinele țării, expresiunea voinței sale nestrămutate de a respinge cu ultimă hotărîre dictatul de la Viena, care vrea să dea Ardealul ungarilor. Nu primim nici o hotărîre care vrea să rășluiască moștenirea sfântă a înaintașilor noștri, ori de unde și de la oricine ar veni. Vom apăra Ardealul cu ultima noastră energie"*.

Deviza sub care s-au desfășurat marile demonstrații populare din Cluj din acele zile a fost *"Murim mai bine în luptă, cu glorie deplină ! Ardealul nu primește dictatul de la Viena"*. Relatînd atmosfera în care s-au desfășurat acțiunile de masă, ziarul "Tribuna" din 1 septembrie 1940 consemna :

"Milioane de români ardeleni au manifestat, vineri seara, pentru dreptatea românească. Furtună de împotrivire și de dîrzenie în întreg cuprinsul Ardealului [...]. Nici un petec de pămînt. Vrem să murim apărîndu-ne"

fruntariile, onoarea și demnitatea națională, Ardealul nu înțelege sufi ciuntit".

Coloanele de manifestanți s-au îndreptat spre sediul telefoanelor pentru a lua legătura directă cu regele sau guvernul, în scopul de a-și afirma hotărârea categorică de a respinge verdictul fascist de la Viena și de a lupta cu arma în mână pentru apărarea țării. Intre reprezentantul manifestanților din Cluj și primul ministru Ion Gigurtu, a avut loc următorul dialog :

"Cluj : D-le Prim-ministru, sînt mii de ardeleni veniți din toate satele ca să ceară dreptate. Aici e întreg Ardealul. Toată lumea manifestă, cere mobilizare și rezistență. Vă rog foarte mult ca aceasta să fie luată în seamă că altfel nu știu ce se va întîmpla.

București : Politica nu poate fi făcută de tineretul care nu e format. Astea sînt deciziile luate de două puteri mari. Dacă vreți să dispară și Ramâna. faceți asta.

Cluj : Ce e cu armata ?

București : Armata e mobilizată !...]

Cluj : Care sînt ultimele dispoziții ale Bucureștilui cu privire la Ardeal ?

București : Dezlipirea de Ardeal a o cincime care a fost [...] (lipsă text — n.n.) trebuie să ne supunem hotărîrilor Axei. Tot statul român pierde. Vă rog din tot sufletul fiți liniștiți. Nu e definitiv ce se face azi.

Cluj : Trebuie să înțelegeți și dv. dorințele poporului ardelean. Toate satele sînt la Cluj. Lumea cere mobilizare, război, rezistență.

București : Lumea nu conduce statul, lumea e condusă de stat.

Cluj : Altfel se apără singur poporul.

București : Poporul nu face nimic, îl va ocupa și-l va împușca unghurii. Pierdem tot statul și nici o speranță să ne mai refacem, pe cînd altfel avem speranță.

[...] Cuvîntul de ordine al guvernului e să fie liniște totală în țară și trebuie să ne supunem arbitrajului.

Cluj : Acesta e un dictat teribil, nu arbitraj [...] și acest dictat îl refuză națiunea"

București : Nu se poate să-l refuze.

Cluj : Eu văd ce este aici, ce simt. Ne organizăm cu topoare și furci și ne batem. Națiunea ardeleană e holărîtă să reziste în orice chip.

București : Dacă vrea să meargă la sinucidere, să reziste. Nu faceți lucruri pripite și ireparabile acolo. Poporului trebuie să-i explicați și să înțelegeți momentele critice prin care trecem.

Cluj : Înțeleg și vă rugăm foarte mult să faceți să se audă dezideratele Ardealului. Nimeni nu-și poate lua răspunderea. Satele sînt deznădăjduite, curg spre Cluj, femeile și copiii. Toată noaptea un om n-a închis ochii aici. Vă rugăm să vă informați precis de starea de spirit reală de aici și să nu vă luați după rapoarte oficiale care nu spun adevărul.

București : E normal să le spunem realitatea cum este, dumnea voastră, capii. Poate peste doi ani, peste șase luni să vie la loc. Războiul nu e terminat încă.

Cluj : Care e atitudinea guvernului față de problema Ardealului ?

București : Că trebuie să se supună dictatului, că altfel riscă să piardă întreaga țară și riscă comunitatea.

Cluj : Vă cerem dumneavoastră să veniți la Cluj, în mijlocul nostru, cu întreg guvernul ca să vedeți realitatea în față, să vedeți că avem dreptate".

Relatînd atmosfera de înalt patriotism în care s-a desfășurat demonstrația de la Cluj din ziua de 3 septembrie, un martor ocular consemna : *"Ardealul românesc este în picioare. întreaga suflare românească este cuprinsă de aceleași simțăminte naționale și, cu toții, într-un glas, cer dreptatea și numai dreptatea [...]. Nu-i impresionează amenințările viitorilor lor asupritori, nu-i înspăimîntă schingiuirile care-i așteaptă : au încă vii în minte atîtea, sfinte exemple de martiri, de români, care și-au sacrificat viața în lupta pentru libertate și pentru împlinirea idealului național. În mîndria lor de vrednici urmași, nu vor să fie mai prejos decât strămoșii lor [...] pentru ca ei și urmașii lor să poată trăi liberi în aceleași hotare cu frații de peste Carpați".*

La Alba Iulia, la marea demonstrație de protest desfășurată în Piața Mihai Viteazul — piață ce purta numele glorios al primului unificator de neam — participanții și-au afirmat hotărâta fermă de a nu ceda *"nici o brazdă"* din pămîntul scump al Patriei. *"Vrem arme ! Vom muri cu toții, dar nu ne vom da țara cotropitorilor"* — afirmau aceștia cu hotărîrea nestrămutată de a face sacrificiul suprem pentru apărarea țării. În timpul marii adunări populare de protest de la Brașov, manifestanții au scandat în Piața Libertății : *"Trăiască Ardealul !"* ; *"Nu respectăm Arbitrajul de la Viena"* ; *"Nimeni nu poate cere ceea ce nu ne-a dat"*. Cu același prilej, din zecile de mii de piepturi ale participanților au răsunat, din nou, îndemnurile; patriotice ale lui Andrei Mureșanu : *"Murim mai bine în luptă cu gloria străbună, decît să fim sclavi iarăși în vechiul nostru pămînt"*. La București, deși nu a fost declarat oficial doliu național, populația Capitalei și-a întrerupt activitatea normală. Chiar în seara zilei de 30 august 1940. teatrele și cinematografele și-au încetat activitatea. Mii de bucureșteni, aparținînd celor mai diferite categorii sociale, s-au adunat în Piața Universității, la statuia lui Mihai Viteazul. Aici a avut loc un mare miting la care cei prezenți au exprimat indignarea întregului popor, au condamnat dictatul de la Viena și au cerut anularea lui. Mulțimea s-a îndreptat apoi în coloană spre Palatul regal din Calea Victoriei, scandînd lozinca *"Nu dăm Ardealul"* și intonînd cîntecele patriotice *"Pe-al nostru steag"* și *"Deșteaptă-te, române !"*

La Arad, la 1 septembrie 1940 a avut loc o adunare populară, cu care prilej episcopul Andrei Magieru, în cuvîntarea rostită, a arătat *"nedreptatea ce s-a făcut României la Viena"*. Cei prezenți au adoptat o moțiune în care se exprima *"îndurerata solidaritate românească și ardelenască cu frații ași în suferință, rama și în cea mai rușinoasă dintre robii"*.

Cu acest prilej au luat cuvîntul numeroși participanți. Vorbînd în numele partidului comunist, muncitorul Leontin Sălăjan a demască caracterul odios al dictatului de la Viena.

Puternice demonstrații de protest au avut loc pe întreg teritoriul țării. Alături de români și-a exprimat protestul față de actul imperialist de la Viena și populația germană din numeroase localități, manifestând sub lozincile : *"Jos dictatul de la Viena", "Refuzăm întoarcerea în Ungaria !"* La manifestațiile protestatate de stradă s-au adăugat protestele individuale ; pe adresa Președinției Consiliului de Miniștri și a Ministerului Afacerilor Străine au fost trimise numeroase telegrame și scrisori din partea cetățenilor de cele mai diferite poziții sociale și orientări politice. La începutul lunii septembrie, românii din țara Zarandului au trimis un protest energic Ministerului Afacerilor Străine prin care respingeau cu indignare nedreptatea dictatului de la Viena. Expunându-și solidaritatea frățească cu cei ce urmau să intre sub ocupația horthystă, locuitorii din țara Zarandului afirmau : *"Urmași ai celor din 1784 și 1848, nu uităm pe frații rupți din trupul neamului. Sintem gata în orice moment a pleca la dezrobirea lor"*.

În telegrama Uniunii fostelor gărzi naționale din Ardeal se arăta că *"membrii acestei Uniuni protestează cu toată energia și revolta sufletească împotriva ciuntirii Ardealului"*, pentru că dictatul de la Viena *"nesocotește drepturile firești, bimilenare istorice și etnice ale poporului românesc de pe aceste plaiuri"*. În protestul lor, membrii asociației generale a inginerilor din România subliniau că nu tratatul și aranjamentele diplomatice au unit pământul Transilvaniei la 1918 cu patria mamă, *"ci drepturile milenare ale românismului pe aceste pământuri și sângele eroic scurs pentru întregirea neamului"*. În rîndul cercurilor protestatate s-au găsit și societățile profesionale ale salariaților publici din România și Baroul român al avocaților. În acele zile îndoliate, glasurilor bărbătești li s-au alăturat cele ale femeilor și tineretului.

În articolul publicat în "Universul" din 4 septembrie 1840, poetul Emil Isac, participant la Marea Unire din 1918, arăta că : *"Noi ardelenii sintem români, am fost și rămînem români [...] Ardealul își iubește mama " nu vrea altă vitregie, căci noi nu vrem decît să fim copiii mamei noastre și părinții străini nu ne vor îndulci niciodată"*.

Deosebit de activ s-a manifestat țărănimea. Pe întreg cuprinsul țării s-a semnalat că țărănimea *"manijestă împotriviri față de cedarea de pământ Ungariei horthyste"*. În fața organelor de stat țărani din diferite comune ale județului Sibiu declarau că *"mai bine am fi murit cu toții decît să lăsăm pe frații noștri sub jugul străin"*, iar țărani din Valea Almajului, la fel ca în vremuri de răscoală, au tras clopotele bisericilor, au arborat drapele îndoliate, intonînd cîntecele patriotice *"La arme"* și *"Deșteaptă-te, române !"*

De aceeași sentimente patriotice, protestatate contra nedreptei sentințe de la Viena erau stăpîniți soldații și ofițerii români. Comandamentul Cavaleriei din Corpul 5 armată i se semnala ca ostașii originari din Transilvania au cerut să fie lăsați la vatră *"pentru a se opune"* de maniera pe care numai ei o cunosc, fără arme chiar, *"contra ocupației"*. La școala de ofițeri de rezervă din Bacău, elevii și ofițerii au fost cuprinși de o

puternic ă agitație ; ei au jurat că nu va fi împăcată conștiința lor decât atunci când partea de nord a Transilvaniei va fi eliberată.

Un element caracteristic stării de spirit a oștirii din acele zile l- a constituit participarea armatei la marile demonstrații populare din diferite orașe ale țării. Relatînd starea de spirit a militarilor români, într- o scrisoare emoționantă trimisă familiei sale, la 31 august 1940, colonelul Grigore Bălan din trupele de vînători de munte arăta : *"De cînd am aflat dureroasa veste, stau încremenit de durere și mintea mea nu poate să priceapă această groaznică tragedie care a lovit scumpa noastră țară"*. Trupa și ofițerii își manifestau deschis dezaprobarea față de guvern. *"Nu s- a răspuns cum se cuvine acelor care ne- au silit să părăsim o parte din pămîntul strămoșesc"*. În conștiința ofițerilor și ostașilor români domnea ideea că *"această stare de lucruri va fi de scurtă durată"*. Convingerea în redobîndirea teritoriului pierdut, hotărîrea de a lupta pentru el era unanimă.

Astfel, întregul popor român, muncitori, țărani, intelectuali, militari, tineri și bătrîni, femei etc. s- au ridicat cu hotărîre împotriva odiosului dictat.

În același timp, evenimentul de la 30 august 1941 a produs o puternică reacție în opinia publică progresistă din străinătate, care l- a înfierat și condamnat ca un nou act de brutală agresiune și samavolnicie fascistă. Reacția a fost, aproape pretutindeni, în totală contradicție cu atmosfera euforică pe care căuta să o acrediteze propaganda statelor fasciste și, firește, cea aparținînd "beneficiarilor" revizionști. Numeroase guverne și oameni de stat s- au pronunțat împotriva dictatului impus României prin forță, declarînd că nu îl vor recunoaște. *"Nu vom recunoaște nici o schimbare teritorială care s- a produs în timpul războiului, în afară de cazul cînd ea s- ar fi făcut cu concursul și voința părților interesate"*, preciza premierul britanic Winston Churchill, exprimîndu- și dezacordul față de actul samavolnic de la Viena.

Din Roma veneau vești că înalții prelați de la Vatican primiseră cu sentimente de uimire și consternare dictatul de la Viena impus poporului român de Hitler și Mussolini. *"În această sentință — declarau demnitarii pontificali — nu se poate găsi nici justiție, nici simț politic. Ea ră- mine pentru noi inexplicabilă. Departamentul de a constitui o garanție de pace, noua frontieră cuprinde fermentul unor tulburări îndelungate în sectorul de est al Europei"*.

Declarații asemănătoare au făcut oamenii politici din numeroase alte țări. Prințul regent al Iugoslaviei, de pildă, sublinia că așa- zisul ar- 35bitraj de la Viena a fost în fapt un ultimatum și că România a fost nevoită să- l accepte *"sub presiunea amenințărilor"*.

Factorii de răspundere din administrația S.U.A., președintele F. D. Roosevelt însuși, au respins în permanență agitațiile revizioniste ale guvernanților horthyști, pretențiile lor nejustificate asupra Transilvaniei și altor teritorii aparținînd statelor vecine. La mijlocul lunii ianuarie 1941, secretarul de stat al S.U.A., Cordell Hull, a făcut o declarație în fața Comi-

tetului afacerilor străine al Camerei reprezentanților, în care, trecînd în revistă evenimentele din anii precedenți, precum și principalele etape ale războiului, s-a referit și la România în termenii următori : "Această perioadă a războiului a văzut invadarea și ocuparea Danemarcei, Norvegiei, Olandei, Belgiei și Luxemburgului [...], invadarea și ocuparea parțială a Franței; dezmembrarea României și ocupația germană a restului țării [...]. Aceste ocupații au fost aduse la îndeplinire prin uzul forței armate, aplicate din exterior, combinat cu o aproape de necrezut de mare activitate subversivă în interior. Fiecare din țările invadate și ocupate a fost supusă unui regim de teroare și despotism. Prin cuvînt și faptă, năvălitorii au făcut extrem de clară hotărîrea lor de a impune în mod permanent asupra acestor nefericite țări o domnie a teroarei, care deseori ne aduce aminte de cele mai triste pagini ale istoriei".

În afară de declarațiile oficiale ale unor guverne și oameni politici se remarcă atitudinea de revoltă a opiniei publice internaționale : în presă și la radio au fost exprimate sentimente de solidaritate față de poporul român. "Ziua de astăzi — arăta reputatul istoric englez Seton Watson, în emisiunea din 30 august a postului de radio Londra — poate să fie considerată ca o zi a patimilor pentru neamul românesc, una din zilele cele mai negre prin care a trecut țara. Azi s-a săvîrsit la Viena o nouă și monstruoasă ciuntire a frontierelor României prin dictatul puterilor Axei". Demascînd frazeologia și caracterul fals al propagandei fasciste, radio New York sublinia, în emisiunea din 31 august, că România a fost forțată să cedeze în urma unor mari și oneroase presiuni militare din partea Reichului și a Italiei fasciste. În același sens, agenția Reuter califică dictatul de la Viena drept o "nouă și uriașă înșelăciune nazistă", care a produs "stupefacția generală".

Posturile de radio New York, Londra, Coventry, agenția Reuter și altele au comentat în emisiunile lor din zilele de 31 august, 1, 2 și 3 septembrie 1940 marile întruniri și demonstrații de protest care au avut loc în întreaga Românie împotriva dictatului fascist care, după aprecierile aceluiași posturi de radio, au produs neliniște dictatorilor fasciști. "Curentul de protest și nemulțumire față de ceea ce este apreciat ca o trădare a luat proporții serioase în întreg cuprinsul Transilvaniei" — se arăta în comentariul agenției Reuter din 1 septembrie 1940. În același sens, postul de radio american Pittsburg sublinia că "populația română este mai degrabă gata să lupte decît să treacă sub stăpînirea maghiară. Rezistența devine din ce în ce mai mare".

"În România, rezistența contra cedării Ardealului continuă — arăta postul de radio Londra. Așa, de pildă, la Cluj și Oradea s-au format nuclee de rezistență. Trupele române au apărut clădirile publice contra coloanei a V-a maghiare, care voia să le ocupe înainte de predarea oficială".

Sintetizînd opiniile din Marea Britanie și din S.U.A. În această privință, postul de radio Coventry arăta că "Ungaria va plăti scump serviciul pe care i l-a făcut Axa la Viena" și că Reichul nazist și chiar "prietenul" Mussolini vor "rezerva poporului ungar viitorul unui popor de sclavi". La rîndul lui,

publicistul american Milion G. Lehrer scria în eseu consacrat drepturilor imprescriptibile pe care poporul român le avea asupra Transilvaniei, că sfârșirea unității Transilvaniei, care din-totdeauna a constituit o entitate românească indisolubilă, reprezintă "un nonsens istoric, geografic, economic, etnic, etic, o absurditate și o amenințare pentru pacea Europei". El arăta în continuare că "nici un chirurg din lume n-ar fi putut proceda la o asemenea operație, demnă cel mult de mina brutala a unui măcelar". Presa din Turcia și-a exprimat regretul profund pentru greaua încercare prin care trecea poporul român. Astfel, "Yeni Sabah" scria: "Este de datorită noastră de a exprima prietenilor noștri români regretul și simpatia noastră pentru tratamentul neuman la care au fost supuși, înțelegeți că în aceste clipe dureroase întreaga națiune este cufundată în doliu adînc. Dar amicii noștri români, care sînt curajoși, tenaci și harnici, vor găsi în nenorocirea lor o nouă forță și vor merge cu solidaritate mărită. Ei vor păstra, fără nici o îndoială, locul important ce-l ocupă în Balcani".

Ecoul nedreptății și martirajului la care fusese supus poporul român din partea statelor fasciste a ajuns și în Egipt. Conform rapoartelor periodice care veneau din partea diplomaților români acreditați în această țară, rezultă că mari cotidiene ca, de pildă, "Al Mocattam" din Cairo, cît și ziarele de limbă engleză, au publicat comentarii în care se solidarizau cu poporul român, urîndu-i să reziste, cu demnitatea și curajul caracteristic, încercărilor tragice prin care trecea⁸¹. Din Ierusalim veneau vești din partea Consulatului general al României că presa arabă și ebraică condamnă nedreptatea pe care dictatorii fasciști o făceau României, luîndu-i un teritoriu do care se lega în mod nemijlocit însuși procesul formării limbii și a poporului român.

Sentimente asemănătoare manifesta opinia publică din Grecia. În articolul intitulat *Timpul războiului*, ziarul "Iris" își exprima speranța că timpul va repara nedreptatea "care a rupt din România milioane de români". Opinia publică din Elveția a acordat atenție deosebită evenimentelor politice tragice prin care trecea în acea epocă poporul român. Profesorul de istorie universală, E. Rossier, într-un lung articol de fond, publicat în "Gazette de Lausanne", ajungea la concluzia — pe baza unor date istorice a căror veridicitate era de necontestat — că România fusese lovită în mod crunt prin sentința arbitrară de la Viena, avîndu-se în vedere, în primul rînd, faptul incontestabil că "în ansamblul Transilvaniei, elementul românesc constituie majoritatea populației".

Firește, nici profunda nemulțumire și sacra indignare ale întregii țări împotriva odiosului dictat de la Viena, nici caldă și sincera solidaritate internațională de care s-a bucurat în acele zile poporul român, n-au putut schimba verdictul lui Hitler și Mussolini. Nord-vestul României a trebuit cedat temporar.

În aceste condiții, la 5 septembrie 1940 armata și autoritățile de ocupație ungare au început să cotopească teritoriul românesc obținut prin dictatul de la Viena. Ungaria însă a aruncat aici o putere militară cifrată la 300 000 de oameni, în afara poliției, jandarmeriei și a altor forte înarmate.

După cum cu dreptate se constata într-un document din epocă, *"dincolo de caracterul demonstrativ, merit a încuraja pe unguri și a intimida pe români, înțelesul real al acestei desfășurări de forțe cu totul disproporționate a fost acel al unei adevărate expediții de pedeapsă (s.n.). Ca într-o țară a nimănui, "învingătorii" au înaintat din oraș în oraș din sat în sat, introducând pretutindeni regimul arbitrar al unor cuceritori cărora totul le este permis, neavând a da seamă nimănui de samavolniciile făcute [...], drumul trupelor maghiare a fost punctat de sângele pașnicei și dezarmatei populații românești".*

În asemenea condiții teritoriul cotoplit a fost administrat direct de către armata ungară până la 8 decembrie 1940, când el a fost trecut, în principal, sub administrația civilă. Această schimbare însă nu a însemnat o ameliorare a situației populației românești întrucât și sub această administrație a continuat politica de reprimare și eliminare a românilor. Toate dispozițiile și măsurile introduse de administrația militară au rămas în vigoare, la care s-au adăugat altele noi de ordin juridic, administrativ, economic etc.

În timpul administrației militare a fost introdusă justiția excepțională, s-au emis numeroase acte normative menite a îngrădi drepturile și libertățile maselor nemaghiare și a înăbuși prin forță orice împotrivire față de ocupanți. În fruntea județelor, orașelor, comunelor, instituțiilor publice, întreprinderilor comunale, minelor și a stabilimentelor industriale au fost numiți ofițeri superiori, activi sau în rezervă. După încheierea operațiunii de ocupare militară, în fruntea prefecturilor, primăriilor, instituțiilor, chiar și în funcții mai mici de conducere, au fost numiți funcționari horthysti, aproape fără excepție din Ungaria, pregătiți eu mult înaintea dictatului de la Viena anume pentru aplicarea politicii regimului fascisto-horthyst de asuprire națională și socială a tuturor forțelor care se opuneau acestuia și în special a românilor.

Autoritățile administrative, în deplină concordanță cu organele de represiune, în primul rând poliția și jandarmeria, au acționat unitar, ca un aparat omogen de reprimare a tuturor forțelor care se opuneau noului regim. Politica regimului horthyst extinsă și asupra părții de nord-vest a României și aplicată prin organele politico-administrative represive, care a cuprins toate domeniile vieții cotidiene, a fost în realitate o politică fascistă, ultrareacționară, teroristă, realizată prin căi și metode dintre cele mai variate, mascate sau deschise, al cărei ascuțit era îndreptat împotriva populației românești, majoritare.

Principalele metode prin care regimul horthyst a încercat să extermine și să elimine populația românească din acest colț de țară, să schimbe artificial raportul demografic în favoarea populației maghiare au fost :

- maltratări și crime, individuale sau în masă ;
- expulzări și dislocări, în majoritatea cazurilor, a unor comunități compacte sau a unor mari grupuri de români din localități urbane și rurale, din județe etc. ;

- împiedicarea participării reprezentanților populației românești la viața politică și de stat ;
- maghiarizarea forțată prin intermediul religiei, al școlii, literaturii, presei, vieții de stat ;
- internări în lagăre de concentrare, trimeri în detașamente de muncă și la muncă forțată în Germania și Ungaria ;
- deposedarea de bunuri materiale și alte fenomene de asuprire economică.

Programul de exterminare a populației românești din acest teritoriu a fost teoretizat într-o broșură semnată de Ducso Csaba, publicată în anul 1939, intitulată "Nincs Kegyelem" (Fără îndurare), unde se afirmă : *"Nația ungară este cea mai splendidă realizare a rasei dominante mongole, care nu cunoaște decât victoria. În noi fierbe sângele lui Attila, al lui Árpád și al lui Genghis Khan".* Ducso Csaba citează, în capitolul intitulat *Mărturisirea leventului*, cuvintele leventului Torday, care se adresa prietenei sale Piroška astfel : *"Eu nu aștept să vină răzburarea. Nu aștept ! Voi suprima pe fiecare valah ca-mi iese în cale ! Pe fiecare îl voi suprima ! Nu va fi îndurare. Voi aprinde satele noaptea - satele valahe. Voi trage în sabie toată populația ; voi otrăvi toate fântinile și voi ucide pînă și copiii în leagăn ; în genere, voi distrage acest neam ! [...]. Nu va fi pentru nimeni nici o milă".* În continuare, Ducso Csaba scria : *"Nici pentru copiii din leagăn, nici pentru mama care va naște un copil [...] voi suprima pe fiecare valah și atunci nu va mai fi în Ardeal decât o singură naționalitate, cea maghiară, națiunea, sângele meu ! Voi face inofensiv pe viitorii Horia și Cloșca, Nu va fi milă".* Prin intermediul unui mecanism politico-statal extrem de complex, guvernul horthyst a patronat asasinatul, a cultivat, manifestări fanatice de hiperșovinism, cu urmări dintre cele mai grave asupra populației românești.

Caracterizînd politica pe care Ungaria horthystă a aplicat-o față de acest teritoriu ocupat, un document al Ministerului român al Afacerilor Străine arată : *"Avînd în vedere faptul că Ungaria a obținut acest teritoriu nu în urma unui crîncen război sîngeros, ci printr-o favoare politică, și că etapele luării lui în stăpînire de către autoritățile ungare au fost stabilite, în prealabil, pînă în cele mai mici amănunte, se credea că lucrurile se vor desfășura într-o ordine perfectă. Se mai credea apoi că Ungaria, care fusese pînă la sfîrșitul anului 1918 o țară cu numeroase și puternice minorități etnice, va fi învățat că aceste minorități nu pot fi nici asimilate cu forța, nici desființate prin teroare și că, ajungînd astfel din nou stăpînire a unui teritoriu în care elementul românesc formează majoritatea absolută a populației, Ungaria va renunța la vechea politică imperialistă și va acorda acesteia minimum-ul de drepturi și libertăți necesare unei normale dezvoltări a vieții sale naționale. Lucrurile s-au petrecut însă cu totul altfel. Stalul ungar a avut de la început o atitudine de neașteptată violență față de populația românească, a cărei viață a fost transformată într-un adevărat infern. Insulte, injurii, bătăi și acte de degradare a demnității omenești, înfometări și persecuții de tot felul, maltratări, schingiuri și violuri, omoruri*

și m ăceluri însp ăim ănt ătoare au lovit f ăr ă cru țare, dup ă primele zile ale ocupa ției maghiare oameni f ăr ă ap ărare, femei și copii. Ca instrumente ale acestei ac ționi f ăr ă precedent s-au ăntrebuin țat toate for țele statului ungar : armata de ocupa ție, care ăn propor ție de un soldat la șapte locuitori rom ăni era mult prea mare pentru nevoile reale ale acestei opera ționi (de ocupare — n.n.). organele jandarmeriei și ale poli ției, autorit ă țile administrative, diferite organiza ții paramilitare și culturale maghiare [...], apoi popula ția civila ăns ăși, prin elementele ei cele mai primitive și mai s ălbatic e. Scopul urm ărit de guvernul de la Buda-pesta, prin m ăsurile luate ămpotriva rom ănilor din nordul Transilvaniei, era evident : d ăndu- și seama c ă prezen ț a acolo a masei compacte rom ăne și, superioar ă ca num ă r, face problematic ă, st ăp ănirea maghiar ă asupra lui, acest guvern urm ărea pur și simplu exterminarea elementului rom ănesc ori contopirea lui prin maghiarizare, ceea ce, ăn fond, era acela și lucru. Mijloacele realiz ării acestui ideal [...] au fost studiate cu meticulozitate și aplicate ăn cursul celor patru ani de domina ție maghiar ă asupra nordului Transilvaniei cu ne ănfr ănat ă energie și tenacitate [...]. Primele luni ale ocupa ției maghiare s-au caracterizat printr-o ănfini ț serie de asasinare, de maltrat ări și schingiuiiri, de jafuri și devast ări. O ănsp ăim ănt ătoare teroare s ălbatic ă a st ăp ănit de la un cap ă ț al teritoriului ocupat p ăn ă la cel ălalt. Au fost asasina ții, schingiui ții și maltrata ții preo ții, batr ăni, femei și copii mici, ț ărani și intelectuali, și au fost, d ăr ămate locuin țe particulare, biserici și monumente publice".

Intr-adev ă r, ăn perioada ce a urmat dictatului de la Viena, rom ănii din teritoriul ocupat de Ungaria horthyst ă au avut de ănfruntat situa ții dintre cele mai dramatice, nemai ănt ălnite.

Ceea am reprodus apar ține unui organ central al puterii de stat a Rom ăniei și dateaz ă din toamna anului 1944. Unii ar putea s ă pun ă la ăndoial ă modul ăn care acest document caracteriza dramatismul rom ănilor din teritoriul c ăt ăp ănit de Ungaria. Pentru ace știa, ca și pentru to ții cei care vor lectura această carte, reproducem urm ătoarea descriere f ăcut ă de un gazetar secui- maghiar (dup ă cum el ănsu ții se apreciaz ă). Gyorgy Fe-rencezy, care a desf ășurat o vast ă activitate gazet ăreasc ă la Budapesta, Satu Mare, unde a scos foaia "Kimandom" (M ă pronun ț) și la Cluj, pe care l-a p ăr ăsit dup ă ocuparea ora șului de c ătre trupele ungare, ăngrozit de ceea ce i-a fost dat s ă vad ă. Iat ă un fragment din lucrarea *Golgota Transilvaniei*, editat ă la Arad la sf ărșitul anului 1940, ăntr-o prim ă edi ție, iar ăn cea de-a doua, ăn 1941, ăn editura Institutului de arte grafice "Emi-nescu", Bucure ști : "Adio Cluj [...] ăntr-o minunat ă zi de toamn ă ămi iau r ămas hun de la ora șul meu natal. Cu ochii ăn lacrimi mai mingii o dal ă amintirile unui trecut fericit, ce-mi revine ăn minte. Durerea ămi sfredele ște inima [...]. Trebuie s ă plec din ora șul natal și s ă las aici morm ăntul p ăr ăn ților mei. Trebuie s ă spun adio Clujului. M ă desparte de el soarta necru ț ătoare și cine știe c ănd voi mai putea p ăși pe p ăm ăntul lui at ă ț de drag mie [...]. M ă resemnez și cu fruntea sus merg mai departe pe calea cea nou ă. Trecutul m-a c ălit, c ăci și luptele mele de p ăna acum au fost un lung șir de ăncerc ări. Eu ănsumi ăn trecut le-

am privit cu calm deoarece eram convins de faptul că dreptatea este de partea mea. Am ținut prelegeri. Am scris cărți. Am redactat publicații. Cu viu grai, sau în scris, întotdeauna am afirmat că ungurii din Transilvania și înainte de război (primul război mondial — n.n.) au fost în minoritate, iar sub români păturile largi ale oamenilor muncii maghiari erau complet mulțumite de soarta lor. Naționalitățile au trăit ca cetățeni români cu drepturi depline, într-o totală libertate, la reforma agrară le-a revenit pământ [...]. M-am considerat întotdeauna un secui care luptă pentru o conlucrare pașnică a popoarelor care trăiesc în România, dar, în același timp, ca cetățean român cinstit, loial, am înfierat munca de subminare pornită împotriva unității teritoriale a patriei noastre și m-am opus mișcărilor iredentiste. Cu ochii în lăcrimați, cu inima însingerată, spun adio orașului meu natal și cu toiagul pribegiei în mână o pornesc ca să lupt mai departe pentru Adevăr, pentru reînviere". Apoi, OMUL CREȘTIN Ferenczy Gyorgy spune cu sufletul răvășit : "Trebuie însă să mă refer la umanitate, la cinste, la bunul gust, la sentimente omenești, când arăt atrocitățile fără seamăn care s-au comis pe pământul Transilvaniei după ocupație. Împotriva acestora trebuie să protesteze cu tonul cel mai vehement toată lumea, toți acei din al căror suflet n-a murit adevăratul creștinism, dragostea față de aproape. Tocul îmi tremură în mână când aștern aceste rânduri pe hârtie. Mindrul pământ al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică Golgotă unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sunt închiși cu sutele, cu miile sînt bătuți, sînt torturați în mod cumplit. Asasinările și execuțiile. se țin lanț, și toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut român [...]. Durerea ne sfîșie inimile la auzul atîtor suferințe. Cu ochii în lăcrimați, cu durerea în suflet ne uităm la cer și precum a făcut Iisus Christos, întrebăm si noi la fel : Cu ce au greșit ? Care e vina acestor oameni nenorociți, torturați ? Că s-au născut români ? Pînă aici se aude hohotul disperării al multor suie de mii de oameni ajunși sub siăpînire străină pe pământul Golgotei din Transilvania, unde vîntul suflă leșurile celor spînzurați, unde cadavrele martirilor asasinați cu o sălbatică cruzime vestesc ca instinctul bestial s-a eliberat și barbarismul și răzbunarea joacă dansul sălbatic al morții [...] și acești oameni îndrăznesc să se numească creștini ? Aceștia vorbesc despre dragostea frățescă creștină ? [...] A chinui fără vreun motiv politic, cu un vandalism necruțător, oameni lipsiți de apărare — este nemaiîntîlnit în istoria statelor civilizate ale Europei. De aceea nu putem exprima altceva decît dispreț [...] și, dacă aceasta se mai continuă, atunci nu-mi rămîne altceva decît să mă rușinez că m-am născut secui-maghiar și să

43 reneg și faptul că am învățat prima oară să mă rog lui Dumnezeu în limba maghiară. (Arad, la 18 septembrie 1940)". Și atrocitățile au continuat, la proporții infinite mai mari ca pînă la data consemnărilor lui Ferenczy Gyorgy.

În primele săptămîni ale ocupației, guvernatorii horthyști, în chip premeditat, au dat "mână liberă" armatei horthyste de ocupație, care a acționat după bunul plac. Pentru ocupanți exista o singură lege : legea

forței, a "focului și sabiei", legea pustiirii, a alungării, a nimicirii. În acest mediu deosebit de prielnic, elementele fasciste, nyilașiste, șoviniste din cadrul armatei horthyste sau al organizațiilor paramilitare, diversioniste, au acționat după bunul plac, semănând moartea, chinurile și fărâdelegile care au revoltat întreaga opinie publică atât în țară cit și peste hotare. Șirul lung, dureros, al atrocităților, crimelor, masacrelor, bătăilor, schingiuirilor, maltratărilor împotriva populației românești a început încă din primele ore ale trecerii graniței de către trupele horthyste. Urmărind decimarea populației românești, armata, jandarmeria, poliția, formațiunile paramilitare horthyste au comis tot felul de atrocități și samavolnicii împotriva românilor.

În aria acestei realități dramatice, lucrarea de față își propune să analizeze, pe bază de documente principalele consecințe ale regimului fascist asupra populației românești, din teritoriul cotopt în septembrie 1940 de Ungaria. În acest sens, lucrarea va analiza :

- Mecanismul politic, militar și paramilitar, de stat prin care regimul horthyst și-a exercitat actul de ocupație și a supus unei terori nemaiîntâlnite populația românească și alte populații oprimate ;
- Maltratările și crimele efectuate de forțele de ocupație împotriva populației românești ;
- Expulzările și dislocările, în masă și individuale, ale populației românești;
- Jefuirea economică a românilor și a celorlalte populații oprimate de către statul horthyst și clasele dominante din Ungaria ;
- Regimul lagărelor de concentrare și al detașamentelor de muncă forțată ;
- Reprimarea mișcării comuniste și muncitorești, democratice și antifasciste ;
- Mecanismul prin care regimul horthyst a încercat să maghiarizeze forțat populația românească în scopul schimbării artificiale a raportului demografic din acest teritoriu în favoarea populației maghiare ;
- Înăsprirea terorii horthyste- hitleriste asupra populației românești și evreiești după instituirea în Ungaria a regimului șalaszist- hitlerist, în martie 1944 ;
- Rezistența antifascistă, antihitleristă pentru apărarea intereselor supreme ale maselor populare și înlăturarea regimului fascist de ocupație ;
- Eliberarea nord-vestului României ; participarea României, cu întregul său potențial militar, economic și uman, la războiul antihitlerist până la victoria finală asupra Germaniei naziste ; anularea odiosului dictat de la Viena din august 1940.

Capitolul II - MECANISMUL POLITIC ȘI DE STAT PRIN CARE S-A INSTAURAT ȘI EXERCITAT REGIMUL DE TEROARE HORTHYSTA IN TERITORIUL DE NORD- VEST AL ROMÂNIEI

Tot ce a existat mai reacționar, mai naționalist și mai sălbatic în organizarea politică și statală a regimului horthyst și-a dat mina, s-a împletit și unit într-un singur angrenaj politico-funcțional și militaropolitienesc pentru a instaura și menține în nord-vestul României cotochite un regim de teroare împotriva românilor și a celorlalte populații asuprite. Seria crimelor de o rară ferocitate, începută din prima clipă a încălcării graniței românești atestă că acest angrenaj politic și de stat a fost conceput și pus la punct cu mult timp înainte, de fapt, de-a lungul întregii perioade interbelice. Un întreg șir de partide politice, de uniuni, organizații și asociații — de comun acord și împreună cu organismele statale — au promovat cel mai deșănțat naționalism și revizionism, au incitat la agresiune și expansiune, propagând și chiar pregătind — când în ascuns, cind fățiș — elementele de șoc ale terorii și asasinatului. Multe din ele erau orientate distinct și direct împotriva României.

Odată cu dictatul de la Viena și imediat după aceea, aceste partide, uniuni, asociații și organizații împreună cu cele create ad-hoc — având sprijinul nelimitat al armatei, al jandarmeriei și poliției, al întregului aparat de stat horthyst — au trecut, pe de o parte, la înfăptuirea în teritoriul cotochit a acțiunilor și măsurilor de umilire, prigonire și teroare împotriva românilor și a celorlalte populații asuprite, iar, pe de alta parte, la extinderea lor organizatorică în acest teritoriu pentru a-și putea amplifica și intensifica activitatea.

Dintre formațiunile fasciste nou create, limitate, ca arie de acțiune, la teritoriul cotochit, cronologic, prima care apare este *Erdelyi Magyar Part* (Partidul Ardelenesc Maghiar), urmaș, pe alt plan, al Partidului Maghiar din România și al comunității populare maghiare. Partidul Ardelenesc Maghiar a luat ființă la 10 decembrie 1940, ca sprijinitor activ al regimului horthyst. Membru al acestui partid putea fi "numai maghiarul creștin" care se erija în postura de reprezentant al tuturor păturilor sociale ale populației maghiare din nordul și estul Transilvaniei. Chiar dacă, în unele probleme minore, au existat anumite neconcordanțe între viziunea guvernului și a Partidului Ardelenesc Maghiar, în problemele de bază, identitatea era deplină. El s-a declarat de acord și a sprijinit guvernul în acțiunea de revizuire a reformei agrare înfăptuită în România după 1913. A promovat și susținut cu insistență, excluderea a tot ce nu era maghiar și, în primul rând, a românilor și evreilor din viața economică și culturală. Față de populația românească majoritară, acest partid s-a plasat de la început de partea politicii guvernamentale, care urmarea "încadrarea" prin orice mijloc a românilor în statul fascisto-horthyst. Ca și revizionistii de la Budapesta, Partidul Ardelenesc Maghiar a desfășurat o vastă propagandă revizionistă împotriva României pentru cotochirea de către Ungaria horthystă a întregii Transilvanii și a Banatului. Pentru politica acestui partid în

problema națională și, în primul rând, pentru atitudinea sa față de populația românească, este elocventă conferința ținută în ianuarie 1942 la Odorhei, unde Partidul Ardelenesc Maghiar și-a definit modul de rezolvare a "problemei" românilor, în perioada de după război, prin evacuarea completă a acestora din vatra lor străbună".

Intr-un document al vremii se relevă că "*Partidul Ardelenesc Maghiar [...], nu este decât o anexă a partidului guvernamental al lui Barossy*". Partidul Ardelenesc Maghiar și-a creat organizații județene, orașenești, de plasă și comunale în teritoriul anexat.

Fuzionând cu *Magyar Elet Partja* (Partidul vieții maghiare) în ianuarie 1942. Partidul Ardelenesc Maghiar s-a transformat și *de jure* în partid guvernamental în partea de nord-vest a României. Acest partid, a cărei activitate politică se baza pe demagogie, pe principii naționalist-șovine, fasciste, a reușit să atragă o parte din țărănime, mica burghezie și intelectuali de naționalitate maghiară, cu ajutorul cărora a desfășurat, în toată perioada de ocupație horthystă, o vastă activitate de reprimare a populației românești și a altor populații oprimate, constituind, din acest punct de vedere, principalul suport politic al regimului horthyst în acest teritoriu.

În eforturile de adîncire a caracterului fascist al vieții social-politice din nordul Ardealului cotropit, de înăsprire a regimului de teroare, de intoleranță față de populația majoritară română și față de celelalte naționalități asuprite un rol deosebit l-au avut extinderea în acest teritoriu a rețelei celor mai vehemente partide fasciste din Ungaria, presiunea acestora de a racola și aici aderenți. Este vorba, în primul rând, despre Partidul crucilor cu săgeți care susținea fără rezerve, deschis și brutal, reprimarea românilor, eliminarea evreilor, teroare neîndurătoare împotriva tuturor celor ce se opuneau ocupației horthyste. Totodată, Partidul crucilor cu săgeți a participat la realizarea măsurilor contrainformative și polițienești întreprinse împotriva populației românești și a rezistenței antihorthyste din rîndurile maghiarilor, germanilor, evreilor etc. Prin programul său, acest partid urmărea introducerea regimului național-socialist totalitar din Germania în Ungaria, expulzarea tuturor evreilor, lichidarea organizațiilor democratice și muncitorești. Partidul crucilor cu săgeți a reușit să devină o importantă forță politică a reacțiunii maghiare din nordul și estul Transilvaniei creîndu-și organizații județene orașenești, de plasă și comunale în județele Someș, Mureș, Bihor, Satu Mare, Sălaj, Maramureș, Ciuc, Odorhei, Sf. Gheorghe și Bistrița.

În nordul Ardealului și-a extins activitatea și *Magyar Megujulas Parlja* (Partidul Reînnoirii Maghiare), condus de Imredy Bela. Acest partid a reușit să-și atragă aderenți îndeosebi din rîndurile intelectualilor maghiari și ale unor categorii de burghezi. De asemenea, și-a extins rețeaua organizatorică și partidul guvernamental *Magyar filel Partja* (Partidul Vieții Maghiare), care continua activitatea profascistă a partidului creat de Gombos Gyula, Nemzeti Egyeseg Part (Partidul Uniunii Naționale), fiind principalul suport politic al regimului fascisto-horthyst, acest partid a

promovat intens politica revizuirilor teritoriale și refacerii granițelor fostului regat feudal ungar din vremea Sfântului Ștefan, susținând, totodată, extinderea expansiunii Ungariei până la Marea Neagră. În cadrul acestui partid s-a remarcat gruparea din jurul lui Marton Bela sub numele de M.O.V.E. Magyar Országos Védő Egylet (Asociația națională maghiară de apărare), care urmărea să extermine, prin mijloace violente, sângeroase mișcarea comunistă antifascistă din Ungaria, să realizeze o integrare absolută, pe toate planurile, a Ungariei în sistemul politico-statal și militar al Germaniei naziste.

Ordinul Vitejilor, înființat încă în 1920, avându-1 drept căpetenie pe Horthy însuși, cuprindea elementele care se dovedeau a fi cele mai active în susținerea politicii horthyste, în afișarea naționalismului și tendințelor expansioniste.

La primirea în cadrele Ordinului, candidații erau sever selecționați, pentru a nu intra elemente indezirabile din punct de vedere al intereselor naționale ungurești. Membrii Ordinului, reprezentând toate clasele sociale, prin prezența lor în cele mai felurite medii, asigurau o observare permanentă a opiniei publice, iar, datorită disciplinei căreia îi erau supuși, ei semnalau observațiunile lor secției a II-a din Președinția Consiliului de Miniștri, fie direct, fie prin intermediul organizațiilor locale. În același timp, ei influențau mentalitatea anturajului lor în direcția impusă de către forul central de propagandă.

Ordinul Vitejilor a constituit un important instrument al guvernului pe terenul maghiarizării minorităților, întrucât, prin împroprietărirea membrilor Ordinului cu "loturi vitejești", se colonizau cu unguri regiunile anexate. Totodată, se maghiariza numele celor primiți, dacă erau "din rîndul naționalităților", aceasta reprezentând o condiție obligatorie a acordării titlului.

În același timp, regimul horthyst a extins rețeaua organizațiilor paramilitare, teroriste, fasciste din Ungaria în nordul și estul Transilvaniei și a creat noi organizații naționaliste, rasiste, militariste, menite să înăsprescă asupra românilor și a celorlalte naționalități, teroarea exercitată de aparatul de stat. Un noian de organizații, multe dintre ele avînd caracter paramilitar secret, erau destinate să inițieze, să elaboreze și să traducă în viață un vast program de reprimare a tuturor acelor care se opuneau, într-un mod sau altul, regimului horthyst de ocupație. Așa a fost, de pildă, Magyar Rendfenntartó Bizottság (Comitetul maghiar pentru menținerea ordinii), organ de sprijin al autorităților polițienești în faza de instaurare a regimului de ocupație. Au luat ființă secții sau organizații locale ale diferitelor uniuni și asociații din Ungaria : Magyar Frontharcosok Szövetsége (Uniunea combatanților de război unguri), Vitez Szek (Scaunul vitejesc), Turáni Vadászok Nemzetvédelmi Szervezete (Organizația de apărare națională a vînătorilor turanici), Wesselenyi Lovász Egylet (Asociația tiraliorilor Wesselenyi), Rongyos gárda (Garda zdrențăroșilor), Nemzetőrség (Garda națională) etc., toate avînd un profund caracter naționalist-fascist, formînd un auxiliar al serviciilor de informații și de re-

primare.

Din acest noian de organizații și formațiuni și-a dobândit o faimă malignă Garda zdrențuroșilor.

Membrii organizației erau recrutați dintre elementele care se dovedeau a fi fără scrupule în executarea unor misiuni "delicate".

Uniforma : costum negru, cizme, centură, căciulă neagră de miel cu cap de mort, iar pe piept, la stînga, o insignă ce reprezintă emblema Ungariei, cuprinsă în conturul Ungariei Mari.

Garda zdrențuroșilor a fost întrebuințată pe scară intensă cu ocazia dezmembrării Cehoslovaciei și îndeosebi după primul arbitraj de la Viena, în ajunul ocupării Ruteniei de către unguri.

Extinzîndu-și activitatea teroristă și informativă în teritoriul coto-pit, Garda zdrențuroșilor a participat la acțiunea de deznaționalizare și exterminare fizică a populației românești, precum și la pregătirea războiului împotriva României, în vederea perpetuării dominației horthyste. Membrii acestei organizații au săvîrșit cu o ferocitate de neînchipuit numeroase crime împotriva românilor și a celorlalte populații oprimate.

Imediat după coto-pirea nord-vestului României de către trupele horthyste, maiorul Hejjas, conducătorul Gărzii zdrențuroșilor, a propus guvernului de la Budapesta să extermine pe fruntașii românilor rămași în această străveche vatră românească. Realizarea propunerii a fost amînată de guvernul horthyst în așteptarea unei situații favorabile pentru a organiza un masacru de proporții, asemănător celui săvîrșit ulterior la Bacica (regiune din zona Serbiei coto-pită de horthyști în anul 1941), în ianuarie 1942, unde peste 39 000 sîrbi, precum și numeroși maghiari și evrei au căzut victimă terorismului horthyst.

Pentru a determina încordarea relațiilor germano-române și a provoca sașii împotriva poporului român, maiorul Hejjas a preconizat, în toamna anului 1941, o înscenare împotriva populației germane din România. În acest scop, membri ai Gărzii zdrențuroșilor, cunosători ai limbii române și îmbrăcați în haine specifice portului românesc al regiunii respective, urmau să fie trimiși în comunele locuite de sași din sudul Transilvaniei, cit și din teritoriul anexat de horthyști, cu misiunea de a comite acte teroriste împotriva populației germane. Prezentînd ulterior aceste acte de teroare drept opera românilor, ele ar fi putut servi ca pretext pentru declanșarea unei acțiuni militare represive germano-ungare împotriva României.

Numeroase informații atestă că, în anii ocupației horthyste a nordului Ardealului, Garda zdrențuroșilor se pregătea să întreprindă acțiuni teroriste și de sabotaj împotriva României. În acest scop au fost instruite detașamente speciale, constituite din refugiații maghiari din partea de sud a Transilvaniei, cunosători ai limbii române. Aceștia au fost antrenați în mînuirea armelor automate, montarea explozibililor și în ducerea luptei de guerilă. fiind inițiați, în același timp, și în problemele sociale, etnografice, economice și topografice ale regiunii preconizate ca zonă de acțiune. Pe teritoriul Transilvaniei coto-pit de horthyști au existat centre speciale de

pregătire a Gărzii zdrăncărilor pentru acțiuni teroriste împotriva României.

În activitatea teroristă și informativă împotriva României, în timpul dominației horthyste asupra Transilvaniei de nord și de est, un loc important l-a ocupat și organizația paramilitară *Turani Vadaszok* (Vânătorii turanici). În programul său figura printre altele: repatrierea tuturor ungarilor din străinătate, refacerea Ungariei Mari etc. După dictatul de la Viena, organizația s-a dezvoltat, creându-și noi secții, sporindu-și numărul membrilor. Astfel, în nordul și estul Transilvaniei și-a constituit numeroase organizații județene, de plasă și orașenești.

Pentru îndeplinirea obiectivelor revizioniste împotriva României acestei organizații i s-a încredințat misiunea de a forma echipe de teroriști, destinate să pregătească terenul în vederea operațiilor militare de ocupare a Transilvaniei de sud. La 22 noiembrie 1942, cu prilejul sfințirii drapelului organizației din Ujvidek, Zsoldos Gusztav, unul din membrii săi, a arătat, în discursul ținut, că Vânătorii turanici sînt trupele de asalt ale viitorului stat ungar, care stau gata pentru orice răfuială, iar în sufletul lor arde idealul frontierelor milenare. În timpul războiului hitlerist, misiunea organizației a constat în lupta pentru menținerea noilor frontiere ale Ungariei, reprimarea oricărei mișcări revoluționare, democratice, antihorthyste și antihitleriste. În eventualitatea unui conflict militar româno-ungar, misiunea ei era să inițieze activități de agitație, alarmism și defetism, să pună la cale acte de sabotaj și diversiune pentru distrugerea obiectivelor militare și a lucrărilor de artă.

Pe măsură ce armata horthystă ar fi înaintat pe teritoriul românesc. Vânătorii turanici trebuiau să asigure spatele frontului de operațiuni prin identificarea și executarea tuturor clementelor românești "suspecte". Echipe speciale de teroriști pregătite pentru războiul împotriva României au fost instruite la centrele de pregătire ale Vânătorilor turanici cât și în poligonul de trageri și explozii al pionierilor de pe insula Hajogyarsziget din Budapesta. Paralel cu instrucția tehnică, ci urmau și cursuri de însușire a limbii române. Pentru a se asigura fidelitatea integrală a membrilor organizației, autoritățile ungare le-au asigurat o situație privilegiată fiind preferați în funcții publice și la angajare în întreprinderile industriale. O altă organizație destinată a întări dominația horthystă asupra teritoriului cucerit al Transilvaniei și, în același timp, a acționa împotriva României a fost *Turul Bajtarsi Szovetseg* (Uniunea camaraderească — Turul), care grupa tineri intelectuali de orientare revanșistă, expansionistă. Ea s-a pregătit intens pentru acțiuni teroriste în cazul unui conflict armat ungaro-român, în care scop au fost instruite cca 80 echipe de teroriști, dintre care 18 pentru a fi lansate cu parașuta pe teritoriul României. Cei ce urmau să pună la cale acțiuni teroriste erau pregătiți din timp pentru cunoașterea în profunzime a terenului, a limbii, obiceiurilor, portului și psihologiei poporului român. Totodată, membrii acestei organizații erau instruiți în mînuirea armelor automate, în manipularea aparatului T.F.F., radio și de semnalizare optică, în montarea explozibililor, precum și

pentru orientarea în teren.

Cea mai activă organizație paramilitară revizionistă a fost *Orszagos Magyar Lovasz Egyesulet* (Asociația Generală a Tirailorilor Unguri). Asociația s-a ocupat, pe lângă menținerea spiritului iredentist în rândurile populației maghiare și de reinstruirea celor 22 contingente care au făcut serviciul militar în armata română, pentru pregătirea morală și militară a întregii populații maghiare din teritoriul anexat, cu scopul de a oprima pe români în cazul unui război dus de Ungaria horthystă împotriva României și de a da un ajutor efectiv armatei regulate horthyste în lupta defensivă cu trupele române în cazul când luptele s-ar fi desfășurat pe teritoriul aflat sub stăpânirea horthystă.

În comunele din apropierea frontierei cu România, armamentul și munițiile erau păstrate în depozite speciale, iar pregătirea pentru a face față misiunilor ce urmau să le îndeplinească avea un caracter mai intens. Majoritatea organizațiilor orășenești aveau sedii și poligoane de tragere proprii. La aplicațiile tactice ale batalionului 32 vânători frontieră, ținute în regiunile Ghimeș și Gheorghieni, în vara anului 1942, au luat parte: și unitățile de tiraliori. Formațiunile de tiraliori de la granița cu România executau neconținut exerciții de alarmă și aplicații, împreună cu pichetele de grăniceri horthyste. În orașul Cluj a funcționat organizația regională X de tiraliori având ca șef pe baronul Aczel Ede, în subordinea căreia au activat asociațiile județene Cluj, Ciuc, Mureș, Odorhei, Someș, Trei Scaune și Bihor. Organizații județene de tiraliori au existat și în județele Maramureș, Sălaj și Satu Mare. Numărul organizațiilor comunale, numai din județul Cluj, s-a ridicat la circa 80. În comunele Cojocna, Gilău, Florești. Căpușul Mic și Apahida s-au creat depozite de arme și muniții pentru înarmarea membrilor.

Relevându-se ca unul dintre cei mai fanatici susținători ai planurilor revizioniste integrale asupra României, baronul Aczel Ede, fugit din Aiud în octombrie 1940 în urma unei condamnări pronunțate de Tribunalul militar din Sibiu pentru inițierea unor acțiuni teroriste antiromânești după dictatul de la Viena a elaborat un vast program de eliminare și lichidare a românilor din nordul Ardealului. Programul a fost înaintat guvernului prezidat de Teleki, care i-a dat lui Aczel Ede mină liberă, punându-i la dispoziție fonduri însemnate. La rândul său, succesorul lui Teleki Pal la președinția guvernului, care i-a întins nădăjduirea lui Aczel Ede, pe vremea când era ministrul Ungariei la București, a susținut și mai mult acest program, antrenându-l în înfăptuirea lui autoritățile de ocupație, iar pe Aczel l-a învestit cu puteri nelimitate în dirijarea prigoanei împotriva românilor.

În studiul întocmit de către Serviciul special de informații român, în februarie 1943, asupra propagandei revizioniste horthyste împotriva României, se făcea constatarea că *"prin membrii organizațiilor de tiraliori se execută cea mai conștiincioasă (agresivă — n.n.) activitate de deznaționalizare și prigoană a românilor, sub conducerea directă a lui Aczel"*. Totodată, se consemna că *"faimosul Institut de cercetări rasiale, merit să*

determine emigrarea în masă a românilor din Ardealul ocupat", era opera organizației tiraliorilor într-adevăr, în partea de nord și de est a Transilvaniei a fost creat, din inițiativa lui Aczel, așa-numitul Institut de cercetări rasiale care avea misiunea de a studia și elabora mijloacele prin care să se combată orice manifestări naționale ale românilor, pentru ca apoi să-i determine să emigreze în România, iar pe cei rămași să-i maghiarizeze prin orice mijloace. Ulterior, acest Institut și-a schimbat titulatura în Institutul de cercetări asupra raselor și de așezare socială. El a răspândit prin satele românești din Transilvania cotropită manifeste prin care îndemna pe români să emigreze.

Szekely Hataror Hadosztaly (Divizia secuiască de frontieră) a fost de asemenea o organizație revizionistă, militarizată, dotată cu armament și material de război. Ea a cuprins cele 4 județe din intrindul secuiesc — Mureș, Ciuc, Trei Scaune și Odorhei — având statul major la Tg. Mureș, în componența ei au intrat 4 regimente, câte unul în reședințele județelor menționate, și 9 batalioane volante, staționate câte unul în orașele mai importante. La reședințele plășilor din această zonă staționa câte o companie cu efective variabile în raport cu numărul populației și importanța obiectivelor economice. Această organizație a fost înființată, sub egida Marelui Stal Major al armatei horthyste, cu scopul de a sprijini trupele regulate din regiunea secuiască, în ipoteza unui război declanșat de Ungaria horthystă împotriva României. Comandat de generalul în rezervă Kozma Istvan, iar regimentele și batalioanele de către ofițeri activi, formațiunea și-a constituit efectivele din rândurile elementelor revizioniste maghiare din zona menționată, nemobilizabile în unitățile armatei horthyste, din militarii contingentelor vechi care au participat la primul război mondial, din tineri rezerviști mobilizați pentru lucru și scutiți de satisfacerea stagiului militar în unitățile militare permanente, precum și din alți cetățeni secui și maghiari pregătiți în celelalte organizații paramilitare, îndeosebi în asociația tiraliorilor. Batalioanele acestei divizii aveau în componența lor și artilerie, precum și alte subunități speciale.

Pentru pregătirea militară a luptătorilor Diviziei secuiești de frontieră s-a înființat la Sovata, în noiembrie 1942, un centru de instrucție, care funcționa în serii de, câte 21 de zile. Până la începutul anului 1943 au fost pregătiți, în acest centru, peste 6 000 de membri ai acestei organizații, ale căror arme și muniții, după terminarea cursurilor, au fost depozitate la posturile de jandarmi din comunele unde s-au întors, iar pentru batalioanele volante la reședințele acestora. Divizia secuiască de frontieră număra în rândurile ei peste 20 000 de membri.

Tizes Szervezet (Organizația de zece) era o organizație revanșardă, contrainformativă care a activat numai în nordul Ardealului, având sediul la Cluj. Misiunea ei era supravegherea tuturor românilor și a celorlalte naționalități asuprite. Sub raportul activității contrainformative, Organizația de zece a reprezentat un ajutor prețios al organelor polițienești și informative ungare, reușind, prin ramificațiile ei, să cunoască starea de spirit a populației și să denunțe pe cei care militau în mișcarea de rezis-

tență antihorthystă.

La rîndul ei, organizația *Levente* a urmărit pregătirea militară a tineretului din Ungaria și din partea de nord-est a Transilvaniei în scopuri războinice, agresive. Această pregătire era condusă nemijlocit de comandamentele corpurilor de armată, unde se aflau și sediile organizației, un mare număr de leventi maghiari fiind puși la dispoziția Serviciului de informații horthyst, ca radiofoniști și radiotelegrafisti.

Pentru executarea misiunilor de luptă în zonele de frontieră, leventii primeau, pe lângă instrucția militară obișnuită, și cunoștințe pe linie de spionaj și contraspionaj, fiind inițiați în acțiuni de sabotaj și diversiune, în tehnica transmiterii informațiilor secrete, în folosirea cernelurilor simpatice și a altor substanțe chimice etc.

Principalul instrument și cel mai brutal de exercitare a ocupației și menținere a terorii împotriva populației românești majoritare și a celorlalte populații oprimate din nordul Ardealului a fost incontestabil aparatul de stat horthyst : jandarmeria, poliția, armata, instanțele judecătorești și administrative, cu întregul lor sistem de închisori, tabere de adunare, lagăre de internare, detașamente de muncă forțată etc.

Funcționarii aparatului de stat horthyst, fideli regimului fascist, au manifestat ură nestăvilită și dispreț, în primul rînd față de populația română, cauzînd însă situații grele, nu de puține ori, și celei maghiare, considerată de ei ca "înstrăinată" datorită relațiilor pe care le avea cu aceasta. Aroganța, atitudinea de "domn și stăpîn", abuzurile și bunul plac ale funcționarilor mari și mici — de la prefectul județului la notarul comunal, de la judecători la perceptor — trimiși și veniți din Ungaria în nordul Ardealului cotropit umileau și indignau pină și pe maghiarii localnici. "*Numero și protejați — se sublinia într-o scrisoare a unui maghiar din Valea lui Mihai, trimisă în aprilie 1941 unui reprezentant al guvernului horthyst — si nobili scăpătați veniți aici [...] ne disprețuiesc, în ochii lor nu sîntem buni maghiari [...] Acel ton arogant, prin care ne instruiesc să ne comportăm conștient ordinii din țara noastră, este de-a dreptul intolerabil*". Armata horthystă, îndeosebi corpul său ofițeresc, a fost educată într-un spirit pregnant naționalist și șovin, agresiv și anexionist, ura și disprețul față de români reprezentînd un capitol distinct. Așa se explică atrocitățile săvîrșite în zilele cotropirii orașelor și satelor din nordul și estul Transilvaniei, provocările și înscenările, abuzurile și actele de teroare care s-au tinut lanț, ele agravîndu-se mereu, în perioada următoare. Biroul 2 al Marelui Stat Major al armatei horthyste a fost, de aee-menea, unul din organele de bază însărcinate cu urmărirea și oprimarea forțelor antihorthyste și, îndeosebi, a populației românești din nordul Ardealului, completînd activitatea poliției în această direcție deși, potrivit statutului de funcționare, sarcina lui era de a ține "evidența armatelor statelor străine, a situației lor militaro-politice și a capacității de luptă de care dispuneau". Cu deosebită cruzime a acționat în exercitarea regimului de teroare horthysta asupra nordului Ardealului cotropit Magyar Kiralyi Rendorseg (Poliția regală maghiară), care a fost instalată în reședințele de județ

Bistrița, Cluj, Dej, Miercurea-Ciuc, Oradea, Odorhei, Satu Mare, Sighetul Marmației, Sf. Gheorghe, Zalău și în următoarele orașe cu subordonare județeană : Baia Mare, Baia Sprie, Carei, Gherla, Gheorghieni. Huedin, Șimleul Silvaniei, Tg. Secuiesc și Reghin. Formațiunile teritoriale ale acestora aveau denumirea de Kapitanysag (Căpitanatul poliției regale ungare) din localitatea respectivă.

Forul superior al poliției era Ministerul de Interne, adjunctul ministrului fiind comandantul Capitanatului general al poliției. În cadrul acestui minister exista o secție specială Kozbiztonsagi Osztaly (Secția siguranței publice) care ținea o strânsă legătură cu căpitanatele poliției din nordul și estul Transilvaniei. Principalele direcții ale activității poliției în acest teritoriu ocupat vizau starea economică, mișcarea de stingă, atmosfera în rândurile populației românești, evreiești și germane, contra-spionajul. Dintre unitățile poliției un rol deosebit a revenit corpului defectivilor și serviciului de apărare a statului (Allamrendeszeti Osztaly). Cel mai odios, cel mai feroce organism al sistemului de reprimare și exercitare a terorii pus pe picioare de regimul de la Budapesta din acei ani a fost, fără îndoială, jandarmeria horthystă. Corpul de ofițeri de jandarmi era recrutat din rândurile marilor proprietari de pământ, ale ofițerilor din cadrul armatei, care exprimau tendințele celor mai reacționare cercuri ale claselor dominante. Jandarmeria a avut un caracter dublu : militar și polițienesc, fiind subordonată atât Ministerului de Interne cit și Ministerului Apărării Naționale, având dreptul de a face uz de armă atât împotriva persoanelor civile cât și a celor militare, drept pe care nu-l avea și poliția. Importanța deosebită ce se acorda jandarmeriei dislocată în nordul și estul Transilvaniei rezulta și din faptul că ofițerii erau numiți personal de către Horthy, iar subofițerii de către ministrul apărării ; organizarea teritorială a jandarmeriei corespundea cu cea a armatei, având subsecții de urmărire, care au activat deosebit de feroce mai ales în timpul arestărilor în masă a populației românești, a ghetourizării și deportării evreilor în lagărele de concentrare naziste. Subsecțiile de urmărire erau subordonate Comandamentului central de urmărire în cadrul căruia funcționa secția IV C care avea sarcini speciale în reprimarea populației românești. Jandarmeria constituia acel organ de represiune prin intermediul căruia regimul de ocupație exercita cea mai brutală și nelimitată teroare de masă împotriva adversarilor regimului și cu deosebire a românilor.

Dincolo de acțiunile de opresiune, de provocările și acțiunile banditești savârșite de jandarmii horthyști la ordinul și indicațiile organelor centrale superioare împotriva românilor și evreilor, a tuturor celor bănuți de sentimente antihorthyste — indiferent de naționalitate — posturile de jandarmi de pe cuprinsul Transilvaniei de nord și de est cotochite au săvarșit — datorită spiritului naționalist, fascist în care au fost educate — atâtea fărâdelegi, schingiuiat atât de barbar pe țărani români în timpul interogațiilor pentru cea mai mică bănuială, terorizau în așa măsură satele, în special cele cu populație românească, încât în clipa în care, apropiindu-se de un astfel de sat, oamenii, distingid în zare penele de cocoș

puse la sumbrele lor pălării negre, își zăvorau ușile, plecau de acasă, se ascundeau pe unde apucau, numai să nu dea ochii cu ei.

Cele trei principale organe de represiune ale regimului fascisto-horthyst — armata, poliția și jandarmeria — completate de un păienjeniș de organizații naționalist- sovine, revizioniste, instituții militarizate sau paramilitare au acționat fără îndurare, nedându- se înapoi de la nimic, pentru a apăra și menține regimul de ocupație horthysto- fascist, reducând la tăcere, pentru a zădărnici în fașă, orice încercare de nesupunere și împotrivire, folosind fără scrupule, cu brutalitate și sălbăticie orice mijloc : intimidarea, dislocarea și internarea în lagăre și închisori, dez- naționalizarea, teroarea și asasinatul.

Capitolul III - MALTRATĂRI ȘI CRIME COMISE DE TRUPELE ȘI ORGANIZAȚIILE TERORISTE HORTHYSTE PE TERITORIUL COTROPIT DIN NORD- VESTUL ROMÂNIEI

Principalul mijloc prin care regimul horthyst a încercat să extermine și să elimine populația românească din această parte a României, intrată sub ocupația Ungariei horthyste, l-a constituit efortul de a schimba artificial raportul demografic în favoarea populației maghiare, de a justifica eventuala permanentizare a acestui regim.

Strategia regimului de ocupație horthyst față de populația românească din nord- estul Transilvaniei a fost sintetizată de baronul Aczel Ede, șeful Circumscripției regionale a X-a Cluj, a organizației paramilitare horthyste a tiraliilor, într-o cuvântare rostită la Șimleul Silvaniei, cu care prilej afirma : *"Pe acești valahi opincari trebuie să-i extirpăm, să-i ucidem ca pe dușmanii noștri [...] Preoții predică iubirea poporului, dar aceasta este numai o momeală fiindcă Dumnezeu nu ajută decât forța brută și această forță brută noi cu toții trebuie să-o întrebuițăm pentru a ucide și extermina pe acești valahi. Religia, prin cele zece porunci ale ei spune : nu ucide, nu fura, nu dori femeia altuia pentru că acestea sînt păcate. Aceasta este păcat ? Nu este păcat ! Păcat va fi ca adevărat dacă nu vom extermina această bandă [...] de valahi opincari [...]. Vom organiza și o noapte a Sfântului Bartolomeu [...] și vom ucide și copiii în pîntecele mamelor lor"*.

Unul din contemporanii evenimentelor — Kelemen Sandor — scria următoarele : *"Comandanții militari, în cea mai mare parte, au fost de orientare fascistă, șovinistă. [...] Cea mai importantă muncă a comandanților militari a constat în operațiuni de "curățire" ". In aceeași ordine de idei, Szenczei Laszlo va scrie : "Soldătimea pătrunsă pînă în măduva oaselor de teoriile fasciste, odată ajunsă în nordul Transilvaniei, a săvîrșit atrocități odioase față de locuitorii neajutorați ai satelor românești"*.

Acțiunile criminale, teroriste, săvîrșite împotriva populației românești, au fost pregătite premeditat de către guvernarea horthystă, și au fost îndeplinite prin intermediul întregului mecanism de opresiune la care ne-am referit, prin mii de crime, devastări, maltratări și expulzări, pentru a distruge cît mai mulți români, a teroriza și înfricoșa pe cei rămași, spre a-i determina să-și părăsească casele și gospodăriile și a se refugia în România. Ele au fost dezlănțuite imediat după trecerea frontierei de către trupele horthyste.

Unul din martorii oculari ai evenimentelor, Hrihor Victor Văleanu, din Satu Mare, declara următoarele privind regimul de teroare instaurat de autoritățile horthyste la începutul lunii septembrie 1940 : *"1. Intrarea trupelor ungare în orașul Satu Mare a fost săvîrșită în ziua de 5 septembrie 1940 [...]. Puținii români care se mai aflau în oraș, cum și evreii au fost obligați să pună la butonieră cocardă ungurească, altfel fiind expuși să fie linși [...] de hoardele dezertorilor reîntorși în oraș înainte de intrarea*

trupelor ungare. Înainte și după intrarea trupelor s-au reîntors la Satu Mare cca 4 000 tineri care au trecut frontiera în mod clandestin în ultimii ani. Aceștia, setoși de răzbunare, căutau pe ofițerii de poliție și funcționarii care i-au anchetat pe timpuri, însă, bineînțeles, zadarnic deoarece aceștia s-au retras... Totuși în ura lor față de români mai găseau pe câte un funcționar pe care să-l denunțe autorităților ungare ca având ținută ostilă Ungariei.

2. Cu ocazia intrării trupelor ungare, ordinea a menținut-o jandarmii unguri sosiți primii în oraș, cura și un detașament de 1 200 de gardieni publici repartizați de la diferite orașe din Ungaria [...]. Imediat apoi s-a proclamat stare de asediu și s-a introdus administrația militară, autoritățile civile pierzând orice competență de activitate.

3. De la penitenciarul tribunalului s-a dat drumul deținuților găsiți și s-a instalat Comenduirea Pieței și biroul populației, Kemelharitoiroda (Biroul de contraspionaj — n.n.), care și-a început activitatea [...].

4. În primele 2—3 zile nu s-a întâmplat ceva deosebit, însă în ziua de 8 septembrie au început arestările în masă. Au fost arestați în această zi, între mulți alții, Berger Marcel, fost redactor al ziarului "Reggeli Lapok" (Foile de dimineață), care simpatiza cu românii și care este ofițer de rezerva în armata română, subsemnatul, fostul comisar de poliție Mike Emeric, mai mulți alții foști în poliția românească, însă pensionari, pe care nu îi cunoșteam dinainte, cum și mai mulți intelectuali români din județ [...]. Din prima zi a intrării trupelor, limba română a fost cu totul înlăturată și chiar acei care știau înainte bine românește răspundeau în ungurește și dacă continua cineva a vorbi îl lăsa fără răspuns, ori îi spuneau "nem tudok olahul", (Nu știu limba "valahă" — n.n.).

În aceste dureroase zile, bieții români aveau mîmăi o singură min-giere : biserica, unde adunați se rugau lui Dumnezeu cu lacrimi în ochi și în hohote de plîns. Însă și aceasta a fost pusă sub supraveghere. Agenții unguri și aici au fost plasați, așa că noi românii nici nu aveam curaj să vorbim unul cu altul, iar pe stradă dacă se întîlneau vorbeau numai ungurește, pentru ca agenții presărați pe străzi să nu îi pună sub supraveghere și să-i înainteze Comendurii.

Cele mai grozave zile le-am trăit atunci. Auzeam, vedeam arestări cu duiumul și nu puteam da mina de ajutor fără a risca să ajung tovarăș celui arestat, fără nici un motiv serios [...].

Evreii sînt prizonieri aproape la fel ca românii, din care cauză, întrucît este posibil ei înconjoară (evita — n.n.) orice contact cu ungurii și mai ales cu autoritățile ungurești.

Ungurii au arestat apoi pe rabinul Friedman, care la 10 mai a rostit o predică, arătînd fidelitate față de statul român, pe care a și imprimat-o. Numitul a fost depus la penitenciar și nu știu ce s-a mai întîmplat cu el. Pe angrosii și comercianți de postav Schwartz și Leibovici i-au arestat și depus la penitenciar, pe motivul ca au scris sume mari la fondul pentru înzestrarea armatei române. De altfel, pentru că aceștia sînt multimilionari și membri marcanți, avocați ai partidului maghiar s-au angajat să-i apere,

pentru suma de 10 000 pengo (cca 300 000 lei) [...].

După cit am putut observa, avocații partidului maghiar vînează pe evreii înstăriți și acuzîndu-i cu diferite nelegiuiri pe cale de denunț, forțîndu-i să recurgă apoi la protecția lor, pentru sume de bani destul de însemnate, stabilite după puterea de plată a individului. Astfel, toți evreii mai înstăriți își așteaptă cu înfrigurată rîndul, între acești avocați "vînători" am putut recunoaște pe dr. Tseli care este comisarul guvernului pentru Satu Mare și pe avocatul dr. Sudi, care este membru marcant al partidului maghiar. Tot dr. Sudi a fost acela care a recurs să ia apărarea soției singurului comerciant român, de acolo, Augustin Vuic, arestat și el fără un motiv, căruia i-a spus să depună 300 pengo (cca 9 000 lei), spunîndu-i că altfel nu se va interesa de soarta lui. Femeia, nedispunînd de suma cerută, avocatul a refuzat să facă intervenția pentru eliberarea soțului său [...].

Descriind situația unor așezări românești din apropierea frontierei cu Ungaria, în primele zile ale ocupării nord-estului Transilvaniei, ziarul "Universul" arăta: "Barbariile au început în prima zi de ocupație în județele Satu Mare și Bihor. Din primele ore ale ocupației, țărani români au fost măcelăriți. Alte barbarii s-au săvîrșit tot în primele ore la mănăstirea Bicsad de lângă orașul Satu Mare. În miez de noapte, pe la orele două, călugării s-au pomenit asaltați de un grup de tineri din organizația "Levente". Scoși din chilii și puși la rand în curte, preoții au fost scuipați, loviți cu pumnalele, iar un grup de 20 țărani refugiați din ajun tocmai pentru a se feri din calea teroriștilor s-au pomenit împresurați de altă bandă și măcelăriți. Dar leventiștii nu s-au mulțumit numai cu atît. După atrocitățile comise, au devastat tipografia, au ars cărțile de rugăciuni și au dat foc tuturor proviziilor găsite. De la mănăstire, bandele de leventi au trecut în Țara Oașului și în Maramureș unde au masacrat toți românii întîlniți. Trei zile și trei nopți, satele au cunoscut cel mai înfiorător dezmăț. La Săpînța, țărani au fost bătuți cu frînghii ude, apoi puși să-și sape mormîntul, imitîndu-se procedeele de pe timpul terorii albe cu prilejul revoluției lui Horia. Pe Valea Vișeuului mai multe sate au fost incendiate. În Borșa, toți românii au fugit în păduri, fiind amenințați că vor fi omorîți".

În județul Bihor, în ziua de 4 septembrie 1940, armata horthystă, încalcînd convenția, a năvălit în comuna Diosig, a deschis foc asupra grănicerilor români, ucigînd pe serg. Gheorghe Mițu, serg. Gheorghe Tamaș, caporal Pavel Mocanu, fruntaș Ștefan Herna și soldat Vasile Bălan. Locotenentul Dumitru Lazăr, grav rănit, a fost transportat la Debrețin, unde a murit în spital.

În ziua de 7 septembrie, soldații horthyști au arestat douăzeci de țărani români în comuna Mihai Bravu care se aflau la munca cîmpului. I-au dus într-un cimitir părăsit unde i-au bătut cu patul puștilor, le-au legat mîinile la spate cu sîrmă și i-au întrebat dacă vor să fie împușcați sau spînzurați. La întrebarea "pe cine vreți să împușcăm mai întîi" un țăran a răspuns: "Pe mine". Întrebat pentru ce motiv, acesta a răspuns: "Ca să nu-mi văd copiii-morți" — avea doi copii lingă el.

În ziua de 8 septembrie 1940, o echipă de militari horthyști a ucis 13 civili

români din comuna Almașul Mare, iar în ziua de 12 septembrie 1940 au fost împușcați de soldații horthyști doi țărani români lângă linia ferată de la marginea orașului Oradea.

În ziua de 10 septembrie 1940, la Salonta a fost ucis în chinuri cetățeanul român Iosif Cristea, iar în noaptea de 10/11 septembrie, în localitatea Sîntion au fost răpuși de soldații horthyști plugarul român Gheorghe Tiponut împreună cu fiul său.

Acțiuni teroriste, criminale, de eliminare a populației românești au loc în toate localitățile locuite de români, imediat ce în ele a pătruns armata horthystă de ocupație. În noaptea de 5—6 septembrie 1940, la intrarea armatei horthyste în comuna Medieșul-Aurit (jud. Satu Mare), 3 soldați s-au prezentat la casa fostului primar Gheorghe Petricean, l-au ridicat, l-au dus la marginea satului, l-au înjunghiat cu baionetele, i-au scos ochii și, după ce l-au chinuit, l-au împușcat. La 6 septembrie, în comuna Sâtmărel (jud. Satu Mare), au fost arestați și puși în lanțuri învățătorii români Vasile Moldovan, Gheorghe Sofroni și Ștefan Ster. Duși la închisoarea din Satu Mare au fost bătuți și purtați timp de peste 10 ore de-a lungul străzilor orașului, fiind batjocoriți de elementele maghiare șovine. Gherla a fost ocupată de trupele horthyste în ziua de 10 septembrie. Imediat, s-au format bande teroriste care au început prigoana contra tuturor românilor. Fiecărui român i se cerea o declarație în care să arate ce beneficii a obținut de la statul român în dauna celui ungar de la unirea Transilvaniei cu România. Pentru ca aceste declarații să fie pe placul autorităților, cei interogați erau schingiuiți în fel și chip. Toți aceștia, împreună cu alți 300 de români aduși din satele din împrejurimi au fost internați în închisoare.

"În Maramureș — notează un martor ocular — abia au ieșit trupele române din orașul Sighetul Marmației și șoviniștii unguri au început brutalizarea populației românești, producându-se atacurile la poștă, pentru a lua banii de acolo [...]. În zilele de 1—3 septembrie Maramureșul era țara nimănui. Trupele române erau în retragere spre Transilvania de sud, iar trupele horthyste au sosit în dimineața zilei de 3 septembrie [...]. A doua zi de la intrarea trupelor horthyste în oraș, evreii au fost duși la gară, la muncă forțată, iar românii și ucrainenii, dar în special românii, au fost arestați în masă. Funcționarii români au fost îndepărtați în masă din serviciile publice [...] au avut loc arestări în masă, expulzări, exilări, luarea de ostateci ca pe vremea evului mediu, deposedarea, de avere, alungarea cetățenilor din casele lor, bătăi. Pentru orice fleac, jandarmii unguri loveau cu paturile de armă mai ales pe țărani români, de preferință pe cei tineri, ca să bage frica în populație [...] în piața orașului se puteau vedea convoaie de arestați, purtați la diferitele autorități ale orașului Sighetul Marmației (poliție, jandarmerie, comandamentul militar, prefectură, pretură, procuratură etc.). Prin teroare au forțat populația românească să părăsească Maramureșul și mai ales pe intelectualii români". Directorul spitalului de alienați din Sighet, medicul Vasile Ilea, a fost alungat din postul său și purtat, legat în lanțuri, împreună cu fiul său, lăsat apoi pradă

batjocoririi și înjurăturilor unor elemente fasciste; maghiare din localitate".

După aceste acțiuni teroriste, întreprinse de trupele horthyste și de diverse organizații fasciste paramilitare în primele zile de ocupație, horthyștii — de la trupele de ocupație la bande teroriste alcătuite din delincvenți de drept comun — s-au dat la acte mult mai grave : crime și asasinat în masă, de o monstruoasă fără seamăn. Asasinatele în masa de la Trăznea, Ip, Camăr, Păușa, Ciumărna, Șimleul Silvaniei, Cosniciul de Jos (jud. Sălaj), Mureșenii de câmpie, Huedin (jud. Cluj) etc. vor rămâne pentru totdeauna ca acte de gravă acuzație la adresa horthysmului, a fascismului. În cazul acestor asasinat în masă, filmul fidel al celor întâmplate se poate reconstitui dând glas actelor, documentelor, mărturiilor color care sau au scăpat ca prin miracol de la moarte sau au fost martori ai acestor masacre.

Orașul Zalău a fost ocupat de către trupele horthyste în ziua de 8 septembrie 1940. În aceeași zi, trupele de ocupație au "*asasinat 7 oameni, din care 4 femei, sub pretext că acești nenorociți ar fi atacat un escadron unguresc. Cadavrele femeilor au fost desgolite și batjocorite [...]. Cadavrele au fost îngropate jumătate pentru a fi mâncate de câini. În abatorul orașului alți șase români au fost uciși, iar în curtea liceului Wesselenyi un căpitan maghiar personal a împușcat un român și două femei*". După arestările, bătăile și maltratarile obișnuite, în ziua următoare, trupele au plecat mai departe. Abia ieșind din oraș, sub brădetul Meseșului au găsit două gospodării românești, proprietatea lui Gavrilă Vicaș și Gheorghe Prunea, ambii agronomi, primul la ocolul agricol Zalău, celălalt la ocolul agricol din Buciumeni. Au fost împușcați pe loc toți cei găsiți acolo : Gavrilă Vicaș și soția lui, fratele său Alexandru Vicaș și soția lui Gheorghe Prunea, gravidă în ultima lună, aflați cu toții la lucru.

Pe serpentinele Meseșului au mai fost împușcați 10 cetățeni români. Unii din ei veneau pașnic la Zalău cu lapte și ouă pentru vânzare. Printre aceștia a fost identificat funcționarul Ion Salajan, care venea pe jos din Trăznea, fiind desconcentrat. Relatând aceste evenimente, învățătorul Ion Toma, refugiat din Sălaj la 21 septembrie 1940, declara : "*Munții Meses sint plini de cadavre ale românilor din Stîna, Ciumărna, Unguraș etc. Români au fost legați de mâșini și duși zeci de kilometri. [...]. Toți intelectualii din Zalău, în frunte cu dr. Fodoreanu, fost prefect, au fost crestați*".

Trupele horthyste au ajuns în aceeași zi de 8 septembrie în comuna Ciumirna unde au ucis 11 persoane : Ion Ghiuruțan, subprimar, Ion Tiriac și soția sa, Ana, N. Rațiu, Teodor Tiriac, Rozalia Tiriac, Gavrilă Oprea Țicău, Gavrilă Ortelecan, Florea Ciglaneanu, Gavrila Oprea, Nicolae Bărbunaș și un țăran din Trăznea al cărui nume nu a putut fi identificat. "*Dinspre Ciumărna, horthyștii au luat-o spre Trăznea. La intrarea în comună — în ziua de 9 septembrie — pe câmp, au găsit câțiva copii români păscând vitele. Întrebându-i de unde sint, aceștia au răspuns, din Trăznea. Fără nici o vorbă au fost cu toții împușcați și lăsați morți pe islazul comunei. În acest timp, populația era adunată în frunte cu preotul Costea, pentru*

a le face o bună primire. După ocuparea satului, auzindu-se focuri de armă spre șoseaua din marginea satului, trase de un grup de soldați în stare de ebrietate, unitățile maghiare au deslanțuit măcelul asupra populației române. Românii sînt masacrați cu focuri de armă și mitralieră, străpunși cu săbiile și baionetele, iar casele atacate cu grenade și incendiate".

Ororile comise depășesc puterea de înțelegere a omului de azi. Iată câteva exemple ; "Nicolae Brumar a fost luat de acasă și împreună cu soția și cele două fiice ale sale au fost împușcați lângă o câpiță de fin și apoi sfîrtecați cu baionetele. Vasile Mărgăruș a fost ridicat de acasă, străpuns cu baioneta în mai multe părți ale corpului, și apoi împușcat în cap cu gloanțe dum-dum. Preotului ortodox, ascuns în casa parohială, i s-a dat joc și a ars împreună cu casa. Preoteasa cu fiică-sa au sărit pe fereastră în uliță, dar de soarta lor nu se știe nici azi. Pe cei 9 soldați din Trăznea, reîntorși din România ca demobilizați, i-au împușcat cu efectele militare pe ei. În vîrstă-torul cu soția s-au refugiat din fața urgiei în comuna Pusta. Aici au fost prinși și aduși amîndoi în Trăznea, unde au fost răstigniți de ușa bisericii și împușcați".

Citind lucrarea *Les assassins*, publicistul american Milton G. Lehrer scria : "Comuna Trăznea a fost ocupată de trupele ungurești la 9 septembrie 1940. Ca și cînd armata de ocupație ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost invadat de soldați, un veritabil potop de foc și sînge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale ; puști, mitraliere, tunuri și grenade. După ce au fost trase primele salve, soldații au pătruns în case și au asasinat pe oricine găseau în calea lor, incendiind casele. Cazul preotului român Trăian Costea, care, după ce a primit un glonte în cap, a fost tras pe galeria de lemn a presbiteriului — căruia i s-a dat foc și care a ars în întregime odată cu cadavrul preotului — , este tipic. Mai tragică a fost soarta multor copii români a căror tragedie este descrisă de un martor ocular astfel : "După încetarea focului de arme, ungerii au pus mîna pe copiii de români și de vii îi aruncau în vîpaia focului (caselor care ardeau — n.n.), arzînd de vii în chinuri groaznice și mare jale răsună în toi locul de plinsetele lor".

Rezultatul masacrului de la Trăznea : 263 români (copii, femei, bărbați, tineri și bătrîni) morți și raniți. Dintre aceștia au fost identificați 68 morți. Printre cei morți sînt : copiii Aurica Brumar (5 ani), Victoria¹. Brumar (9 ani), Gherasim Bîrjac (7 ani). Ion Sălăjan (2 ani) ; batrînii Maria Bîrjac (81 ani), Grigore Bîrjac (72 ani) și mulți alții de aceeași vîrstă. Din cei 68 de morți identificați în comuna Trăznea, 57 au fost uciși cu gloanțe în cap, în piept și în abdomen. Trei dintre cadavre au fost în urmă arse. Femeii Ana Negreanu de 65 ani i s-au tăiat manile. Femeia Ana Sălăjan în vîrstă de 31 ani, deși însărcinată, a fost străpunsă cu baioneta. Vasile Mărgăruș a fost găsit cu capul spintecat în două, iar copilul Ion Sălăjan de 2 ani a fost ucis cu grenada. 47 de gospodării țărănești din Trăznea au fost complet mistuite. După cum arată documentele "la plecarea din comună, soldații maghiari au legat de un tun pe locuitorii Gavriela Andrieș și Ana Dănilă, tîrîndu-i după ei pînă în comuna Hida (jud. Cluj), unde i-au împușcat". În acest masacru au fost implicați și groful unger Ray Ferenc, notarul și

preotul reformat, ambii din Trăznea.

Șirul crimelor horthyste a cuprins întregul județ Sălaj. La 14 septembrie 1940, militari ai armatei horthyste au schingiuit și ucis 7 români. La 16 septembrie 1940, în Șimleul Silvaniei, au masacrat 4 țărani români din comuna Camăr. În aceeași zi, Regimentul 32 de honvezi a jefuit comuna Marca și a executat 5 țărani români. În noaptea de 16/17 septembrie, soldații unguri au omorât alte 3 persoane. În total, în comuna Marca au fost ucise 19 persoane.

La 18 septembrie 1940, armata horthystă a masacrat fără nici un motiv 16 țărani români (15 bărbați și o femeie), care au fost aruncați într-o groapă comună și îngropați fără preot, în comuna Cosmiciul de Sus.

Crime împotriva populației românești se înregistrează în aceste zile și în alte localități din teritoriul ocupat. În comuna Șumol (jud. Bihor) au fost omorâți în chinuri 11 români. Trupurile lor ciopârțite au fost lăsate zile neîngropate pe marginea râului Bereteu.

La 10 septembrie 1940, s-a comis o monstruoasă crimă la Huedin, a cărui victimă a fost protopopul Aurel Munteanu din județul Cluj. Cine a fost protopopul Aurel Munteanu ?

Iată cum este descrisă personalitatea acestui cleric român în cartea *Transilvania, ultima prigoană maghiară* : " [...] Ajuns în fruntea protopopiatului ortodox din Huedin, părintele Aurel Munteanu s-a străduit ca în protopopiatul său să nu rămână nici o parohie, nici un sat, nici un cătun, fără biserică. Pentru ridicarea culturală a poporului și întărirea conștiinței naționale în sufletele românilor, părintele Aurel Munteanu s-a pus în fruntea mișcării de culturalizare a poporului sub stindardul "Astrei" culturale, reușind să insuflă iubirea de neam și patrie. Activitatea lui s-a extins și asupra învățământului din raza protopopiatului său, prin construirea mai multor localuri monumentale necesare școlilor elementare. Pentru propășirea economică a poporului român a dat impuls înființării de cooperative de credit, consum și de producție. Pretutindeni era cunoscut ca un adevărat părinte ocrotitor al neamului, iubit și stimat de toți românii din acel ținut [...] Ultimii ani ai vieții sale i-a dăruit construirii frumoasei catedrale, pe care, cu multă trudă și cu imense sacrificii, a terminat-o cu doi ani înainte de 1940, în mijlocul orașului Huedin [...] a avut o atitudine corectă și împăciuitoare față de maghiarii din Huedin și din satele din protopopiatul său. O parte însemnată din maghiarii din Huedin, șovini revanșari, nu numai că nu vedeau cu ochi buni realizările protopopului Aurel Munteanu pentru propășirea culturală, economică, religioasă a românilor, dar îl socoteau un dușman înverșinat al maghiarilor și îndeosebi a împlinirii idealului lor : Ungaria Mare " .

Potrivit tuturor izvoarelor cunoscute, martirajul protopopului Aurel Munteanu a avut loc astfel : "în dimineața zilei de 10 septembrie a plecat să a officieze slujba la înmormântarea unui credincios. În târgul din mijlocul orașului, o bandă de 21 de unguri agresivi l-au schingiuit, timp de 4 ore, cu o ferocitate care întrece orice închipuire. A fost scuipat; i s-a strigat "popă hoț, valah împuțit"; l-au lovit peste cap, peste față, peste brațe cu

ciomege. I-au smuls parul și barba din rădăcină, cu carne cu tot. Budai Janos Gyepu i-a înfipt un baston în gură de mai multe ori pînă i-a ieșit prin ceafă. Și totul se petrecea sub privirile soldaților unguri. Asasinii erau din Huedin și localitățile învecinate printre care : Gall Ferencz din Saula, Geza și Erezey Cizmar, Szekeres Janos din Pricalat și Buday Janos Gyepu.. Cadavrul lui, împreună cu al gardianului Nicula Gheorghe, care a sărit în ajutorul protopopului, au fost aruncate într-o groapă la marginea orașului, pe moșia grofului Banffy, și astupate sumar cu țarină. După 10 zile, soția află unde este îngropat soțul și încearcă să-l ridice pentru a fi înmormîntat în cimitirul ortodox. A fost oprită de jandarmi. Ulterior, după un simulacru de autopsie, cadavrul celui care a fost părintele protopop Aurel Munteanu a fost înmormîntat în cimitir "într-un sicriu dat de primărie ca pentru cerșetori" [...]. Mulțimea de români care veneau să asiste la înmormîntare a fost împărțiată de jandarmi, iar a doua zi mormintul a fost găsit devastat și călcat în picioare, cu florile depuse de mîini pioase răvășite, iar crucea smulsă din pămînt". Statul ungar a luat... măsuri. Asasinii au fost trimiși în "judecata" unui tribunal din Cluj care a constituit obiectul dosarului Nr. B. 4239/1941/6. Așa-zisul proces și sentința dată constituie o deosebit de concludentă probă asupra realității că întreg cortegiul de asasinate, în masă sau colective, comise de ocupantul horthyst împotriva românilor a fost încurajat cu premeditare de autoritățile de stat, inclusiv de justiție. Simulacrul organizat de justiția horthystă prin "judecarea" asasinilor protopopului Aurel Munteanu a avut menirea, pe de o parte, de a împinge la noi asasinate împotriva românilor și, pe de altă parte, de a intimida populația românească care se ridica, tot mai mult, și prin mijloace extrem de variate, împotriva ocupantului. Această realitate este dovedită cu prisosință de "Sentința în procesul asasinării protopopului Aurel Munteanu" Nr. B 4239/1941/6 dată de Tribunalul Regal Maghiar Cluj, ca instanță penală, document care a fost tipărit și difuzat, sub formă de broșură. Ignorînd normele de drept penal și sfidînd în modul cel mai flagrant principiile morale referitoare la apărarea persoanei și a vieții umane, sentința disculpă pe asasini și-i transformă în autentici "eroi naționali" ai Ungariei horthyste.

În fața instanței au compărut : Mathe Ferencz, Szekeres Ianos, Kozma Andras, Andras Bartha, Kudor Ianos, Kovacs Andras, Mihaly Sandor, Budai Ianos, Gal lulika, Eresei Ferenc, Matefi Ianos, Otvos Ianos. Pocs Ianos. Din cei 13 acuzați de "crimă de omor", primii șapte au fost găsiți "vinovați", în calitate de coautori, conform art. 70 din Codul penal, "de delictul de leziuni corporale grave cauzatoare de moarte", iar ultimii cinci au fost achitați. Din cele de mai sus s-ar putea deduce că instanța a pornit de la premisa justă că în urma probelor administrate unii au fost găsiți vinovați, iar alții nevinovați și, în raport de aceasta, s-a pronunțat pentru pedepsirea primilor șapte și achitarea ultimilor șase. În realitate însă, această logică elementară în materie de practică judiciară este infirmată, întrucît, în fond, chiar și cei care au fost găsiți "vinovați" au fost scutiți de răspunderea penală convenită pentru cauzare de moarte.

"Condam narea" pronunțată împotriva a șapte din primul grup la cile două luni închisoare corecțională și împotriva unuia (Mihaly Sandor) la o pedeapsă cumulativă de 3 luni închisoare corecțională la care se adaugă "suspenda rea" executării pedepsei "pentru toți acuzații pe termenul de încercare de 3 (trei) ani" este mai mult decât o parodie a justiției. Dar iată cum se motivează această așa-zisă judecată : Deși se acceptă inițial vinovăția primilor șapte ca fiind implicați într-o crimă de omor, în motivare se respinge calificarea acuzații în sensul că s-ar fi produs o astfel de infracțiune întrucât "moartea s-a produs numai ca un rezultat al acestor lovituri (aplicate de inculpați victimei — n.n.) mai ușoare sau mai grave. La capătul unei suite de circumstanțe atenuante, sentința menționează : "La aplicarea pedepsei, Tribunalul nu a găsit în sarcina acuzaților nici o împrejurare agravantă, în schimb constată că împrejurare atenuantă faptul că acuzații au recunoscut faptele (sic !), că ei nu au mai fost pedepsiți și că ei se aflau într-o stare sufletească care explică amărăciunea și emoțiunea puternică de care au fost stăpâniți și care putea ușor să provoace excese din partea celor plini de fericirea eliberării și cuprinși de sentimente entuziaste patriotice (sic .) [...] iar mobilul faptei lor a fost acel sentiment general omenesc (sic !) care este normal pentru toți adevărații membri ai unei națiuni demne". Morala : "națiunea demnă" maghiară era încurajată să recurgă la acte de omor împotriva românilor pentru a-și manifesta și proba "patriotismul"!

În aceeași zi, de 10 septembrie 1940, Huedinul a fost supus arestărilor, maltrărilor, devastărilor. Astfel, primarul, dr. Andrei, a fost arestat și dus într-un loc necunoscut ; avocatul dr. Eugen Moga și soția lui au fost maltratați ; premilitarul Ion Negru spânzurat de un copac, cu capul în jos ; mai mulți intelectuali din localitate au fost arestați și bătuti : N. Socolici, I. Furcovici, A. Creț, P. String ; prof. Gheorghe Herdea a fost împușcat pe la spate ; Vasile Popa a fost spânzurat de picioare și i s-au fracturat mâinile. De asemenea, au fost devastate mai multe case ale românilor. Tot atunci, o unitate de honvezi intra în satul Hîda, aducând sub escortă 11 țărani români găsiți pe șosea. Nouă dintre ei au fost împușcați pe moșia Hatfaludi, iar cadavrele au fost lăsate în câmp, neîngropate de marți (Ziua crucii) până sîmbătă. În aceeași zi în sat au mai fost împușcați doi români lângă Moara Dascălului.

Relatînd atrocitățile comise de elemente teroriste horthyste în comuna Hodos (județul Cluj), un document consemnează că, în ziua de 17 octombrie, populația română din sat (satul fiind compact de români) a fost bătută și schingiuită de o bandă de teroriști formată din 10 persoane venite în acest scop în comună din orașul Huedin. Conducătorul lor a fost Gusas Janos, măcelar din Huedin. Această bandă a ucis pe fruntașii din comună și anume : 1) Țîru Nicolae, fost primar ; 2) Țîru Nicolae, fost casierul primăriei ; 3) Țîru Gheorghe, fost primar ; 4) Țîru Teodor, fost președinte la Urbeliști ; 5) Lungu Dumitru, cârciumar. Pe toți aceștia i-au scos din case și i-au omorât în curțile lor.

Femeile și copiii lor au început să strige și atunci oamenii din

comună au fugit în pădure și s-au ascuns. Tot în județul Cluj, în primele zile ale ocupației, au fost comise și alte crime, ca, de pildă, împușcarea pe șoseaua dinspre Valea Drăganului a 12 români, apoi încă 10 la marginea comunei Valea Almașului ș.a..

În ziua de 11 septembrie, soldații horthyști au împușcat în hotarul comunei Sâmihaiul Almașului zece tineri români prinși pe șosea. În seara de 11 septembrie au intrat în satul Cojocna (18 km est Cluj) doi ofițeri și 20—30 soldați, care au terorizat și maltratat populația. Tot în satul Cojocna, câteva plutoane de honvezi au făcut chefuri cu populația maghiară și apoi au devastat locuințele românilor, au rupt steagurile românești de la școli și le-au călcat în picioare. Directorul școlii primare a fost împușcat. Primarul ungar a început persecuțiile în contra românilor și i-au obligat să semneze o cerere pentru mutarea frontierei cu 4 km sud-est de Cojocna. Într-un colț al satului s-a instalat o pușcă mitralieră îndreptată spre partea locuită de români.

Fenomene deosebit de grave s-au petrecut în acele zile la Cluj și împrejurimi, unde trupele de ocupație horthyste au sosit la 11 septembrie 1940. Până atunci, crimele, bătăile, devastările declanșate împotriva românilor, îndeosebi în cartierele Mănăștur, Intre ape, comunele Florești și Someșeni au fost — așa după cum recunoștea la 15 noiembrie 1940 fostul consul al Ungariei la Cluj, dr. Bothmer Karoly — efectuate de elemente declasate, șovine, fasciste, organizate în grupe teroriste, conduse de Kerekes Istvan, Kiraly Zoltan, Málnassy Tivadar, Nyiro Jozsef, Kovats Arpad, dr. Szasz Ferenez, Veres Lajos, Lengyel Jozsef dr. Vekas Lajos, Pataky Kalman, aflați sub comanda lui Kovats Arpad, fost ofițer de carieră. De altminteri, informațiile consulului horthyst, dr. Bothmer Karoly, coincid cu relatările din ziarele vremii care vorbesc de devastările caselor românești din comunele Someșeni și Florești. I. Perja, din cartierul Mănăștur, a fost lovit cu cuțitul în cap și în brațul stâng; Iosif Popa, înjunghiat în plămâni; V. Albu, din același cartier, a fost arestat, apoi ucis; Pavel Albu a lui Tentu, tot din Mănăștur, a fost împușcat, iar dr. A. Hoțiu a fost crunt bătut, fracturându-i-se trei coaste. Unui din martorii oculari ai evenimentelor din Cluj, dr. Aurel Socol, nota: *"spiritul ațîțător și oficial, încurajai de autorități, care organizaseră "gărzi volante", auxiliare, voluntare ale poliției (cu brasarde tricolore pe brațul stîng, de obicei cu vechi șepci de honvezi), a început "răzbușarea" asupra cartierelor marcante românești, ca Mănășturul și cartierul Iris. Grupuri de horthyști parcurgeau noaptea străzile, înarmați cu bite și pietre, și cu sălbăticie spărgeau geamurile ferestrelor caselor și urmăreau ce apucau, adesea femei, bărbați, copii, sau îi snopeau în bătăi pe cei care- i prindeau pe stradă"*.

Odată cu intrarea armatei horthyste în Cluj, la 11 septembrie, crimele, maltrătarile, arestările au continuat, de data aceasta sub oblăduirea ei. În primele zile de ocupație, un mare număr de români au fost uciși pe străzi, în casele lor sau în alte părți, fără nici un motiv și întotdeauna cu aceeași cunoscută bestialitate. Au fost arestați toți teologii greco-catolici de la Academia de teologie, chiar în localul episcopiei din str. Brătianu.

La 11 septembrie 1940, un grup de 17 gardieni publici români a fost surprins pe stradă de o bandă de civili și soldați unguri, în timp ce se întorceau de la poliție, unde fuseseră chemați de autoritățile ungare. Ei au fost înjunghiați cu cuțitele și baionetele. Au fost apoi dezbrăcați de uniforme, batjocoriți în mod sălbatic și duși la închisoarea tribunalului, unde, trei dintre ei au fost înjunghiați din nou cu cuțitele și aruncați în celule, unde au murit în chinuri groaznice.

La 12 septembrie 1940, în fața măcelăriei Manciu, din Calea Moților, ziua în amiaza mare, au fost uciși doi români. Totodată, gardianul V. Damian a fost împușcat mortal, iar gardienii V. Parau și T. Marin schingiuiți la chestură. Mai mulți români au fost maltratați în piața centrală : V. Mureșan, V. Costin, G. Căpușan, A. Călătan și fiul, V. Crișan, P. Albu, A. Căpușan, prof. Mureșan ș.a. A fost omorât în stradă, cu cuțitele, gardianul Ilisie Moldovan și au fost maltratați dr. Telea și dr. Ștefan Hossu, fratele episcopului Iuliu Hossu.

În cursul nopții de 11—12 septembrie, echipe formate din tuzhar-cosok au devastat următoarele magazine românești : Cartea Românească, librăria Remus Cioflec, colectura Stănoiu, firma Vlad cu toate sucursalele, biroul de ziare Central, firma Pascu, banca Vatra, băcănia Odășteanu, firma Ieronim Șerbu, firma Bratu, firma Al. Moraru, precum și firmele din Piața Mihai Viteazul, Regele Ferdinand și Calea Moților. Afară de aceasta, tot în acea parte, au fost sparte și distruse, până la una, toate firmele avocaților și medicilor români din străzile principale ale orașului. Ziua următoare, 12 septembrie, au fost distruse casele românilor din cartierul Mănăștur. În toată nopții au avut loc arestări și bătăi. Spargerile și bătăile au continuat și în noaptea de 12—13 septembrie. Numărul românilor asasinați, maltratați, schingiuiți în aceste prime zile la Cluj, trece de 200. Descriind dimensiunile greu de imaginat ale atrocităților savârșite de teroriștii horthyști asupra populației românești din Cluj, în aceste prime zile de după ocupație, un martor al evenimentelor scria în ziarul "Acțiunea" din 21 septembrie 1940, următoarele : *"după intrarea armatelor ungare de ocupație, în orașul Cluj s-au organizat numeroase bande de teroriști înarmate cu cuțite, securi, topoare, care au început să atace populația românească și să devasteze locuințele românilor. Românii care încercau să reziste erau omorâți în bătăi, înjunghiați cu cuțite și tăiați cu topoare"*.

Aceste fărâdelegi au fost facilitate și de colonelul Beck, fost, timp de 6 ani, funcționar la consulatul maghiar din Cluj, care, în chip premeditat, la ordin superior, a întocmit fișe personale tuturor personalităților românești, informațiile culese fiind puse la îndemână organizațiilor teroriste, iar mai apoi a autorităților horthysle care le-au folosit în toți cei 4 ani de ocupație.

În noaptea de 13/14 septembrie 1940 și în zilele următoare, valul terorii a continuat pe meleagurile județului Sălaj. În această veritabilă "noapte a sfântului Barlolomeu" de 13/14 septembrie, echipe de soldați horthyști, în parte în stare de ebrietate, conduse de locotenentul Vasvary Zoltan din Reg. 201 motorizat din Budapesta, însoțite de formațiuni hor-

thyste paramilitare ale așa-zisei gărzi naționale (Nemzetorseg), precum și de circa 25 de elemente șovine, horthyste din localitate au atacat pe neașteptate populația românească lipsită de apărare din comuna Ip, masacrind-o. Relatînd modul în care a fost comis acest masacru, un document care reconstituie tragicul eveniment consemnează că în acea noapte, ploaie torențială, comuna Ip "a fost teatrul celui mai sălbatic și sîngeros act de violență". La începutul nopții, după cum rezultă din document "echipe de ostași unguri, însoțite de iredenți și membri ai Gărzii naționale au scos din case pe toți românii care nu fugiseră, i-au bătut pînă la sînge și i-au schingiuit, zdrobindu-le oasele și smulgîndu-le unghiile, apoi, fără a ține seama de sex și de vîrsta, i-au împușcat cu focuri de armă și de mitralieră. Femeile, în plus, au fost batjocorite, iar copiii spintecați [...]. După aceea a urmat jaful cadavrelor și al caselor celor omorîți. Nici biserica românească nu a fost cruțată, de unde s-au furat 80 000 lei. Cadavrele au fost cărate apoi cu căruțele, unii încă respirau, și îngropate într-o groapă comună, de 35/25 m*m, peste care s-a turnat 400 kg var și apoi pământ". Au căzut victime acestui odios masacru, 157 de români, copii, bătrîni, femei și bărbați nevinovați.

În ziua de 14 septembrie 1940, în comuna Marna din același județ, soldați horthyști au ucis 12 români, dintre care două femei și un protopop, precum și 11 slovaci. În aceeași zi, în comuna Cosnicul de sus, horthyștii au ridicat 60 de bărbați pe care i-au dus la Ip, unde i-au schingiuit, voind să-i omoare. Dintre aceștia, cei mai mulți au reușit să se salveze, iar 16 au fost împușcați, fiind îngropați, de asemenea, într-o groapă comună. Din comuna Cerișa, au fost ridicați de către aceleași bande de militari și teroriști horthyști, 30 de bărbați dintre care 6 evrei, pe care i-au dus în "Pădurea Domnească" la 20 km de comună, schingiindu-i și apoi împușcîndu-i, ulterior cadavrele acestora fiind jefuite. Tot din această comună au mai fost uciși încă patru români și o întreagă familie slovacă compusă din nouă membri.

În aceeași zi, în comuna Halmăjd, teroriștii au împușcat pe primar și trei locuitori, precum și o familie de slovaci compusă din șapte membri, după care a urmat jefuirea cadavrelor. În ziua de 19 septembrie 1940, în comuna Camăr, soldații horthyști au ridicat patru români pe care i-au dus în pădurea Zăuani punîndu-i să-și sape gropile, după care i-au schingiuit, și apoi i-au împușcat. În aceeași zi, în comuna Nușfalău, 13 români, venind cit; la București acasă, au fost omorîți de membri ai Gărzii naționale și de militari horthyști. După ce au fost percheziționați, toți bărbații au fost împușcați iar cele două femei, ce erau cu ei, au fost batjocorite, iar apoi ciopîrțite. A doua zi a urinat o percheziție la toți românii din această comună fiind maltratați și jefuiți. Tot aici un element fanatic horthyst, Totos Sador, a împușcat un român, pe care l-a îngropat sub brazdă. În localitatea Gîrceiu, preotul reformat a chemat o subunitate de militari tu scopul de a extermina populația românească de aici. Numai la intervenția contelui Wesslenyi, îngrijorat că va rămîne fără mîină de lucru pe moșia sa, a fost evitat încă un nou masacru.

Bilanțul asasinatelor comise în cursul lunii septembrie 1940, numai în județul Sălaj, este înspăimântător : Asuajul de sus 1, Breboi 2, Biciumani 1, Camăr 4 (Teodor Pinte, tată a fi copii, Petre Haidu tată a 4 copii, Ioan Pușcaș, tată a 5 copii, Dumitru Babotan, tată a 3 copii), Carastele 12, Căpleni 1, Cerișa 11 (printre care Teodor Buoi, Vasile Piste, Gavrilă Ardeleanu, Petre Silaghi, Ilie Balotă), Cehal 4, Cehul , Ciumârna 7, Cosniciul de jos 1, Cosniciul de sus 15 (de la 18 septembrie 1940), Dobrin 1, Halmăjd 7. Horia 1, Ianculești 1, Ip 157, Iliușa 1, Jaz 1, Jurtelecul Hododului 13, Lucăceni 3. Marna 17, Nușfalău 11, Plopiș 1, Pria 1, Stîna 2, Scărișoara nouă 6, Șimleul Silvaniei 15, Trăznea 68, Unguraș 8, Var 1, Vârșolț 2, Zalău 26, Zăuani 17, printre ei fiind și cei 13 rezerviști români care se întorceau de la concentrare și se duceau spre vetrele lor și care — după ce au fost jefuiți de 680 000 lei — au fost executați pe loc de către militari horthyști pe șoseaua Meseșului, între comunele Zăuani și Nușfalău, în apropiere de Zalău. Așadar, totalul celor uciși de trupele horthyste și formațiunile paramilitare fasciste în luna septembrie 1940 pe teritoriul unui singur județ, Sălaj, se ridică la aproape 450 de persoane dintre care covârșitoarea majoritate erau români, dar și evrei și slovaci. Din numărul total al victimelor peste jumătate au fost copii și femei.

Asemenea crime au fost comise și în județul Bihor, la Salonta și Sântion ; în județul Someș, în localitățile Berta, Mălin, Stana, Căpleni, Hălmagiu ; în județul Satu Mare, la Doba, Medieșul Aurit; în județul Tîrnava Mică, la Agrișteu, unde tânărului român Emanuil Costea, înainte de a fi omorât, i s-au scos ochii și limba ; în județul Trei Scaune, la Brețcu, unde Nicolae Boldea a fost ucis împreună cu fiul lui ; la Tîrgu Mureș, unde a fost executat studentul Al. Lupu.

În aceleași zile cînd erau hăituiți, bătuți, batcojoriți românii din județele Bihor, Sălaj, Cluj, în comuna Marele Voevod Mihai, din județul Satu Mare, ia 14 septembrie 1940, preotul Tohătan Gheorghe *"a fost ridicat de jandarmi la ieșirea din biserică, dus la școală, pus să se desculțe și bătut cu patul armelor peste cap, spate și șale. A fost apoi călcat cu bocancii peste degetele picioarelor, lovit cu diverse obiecte și strins de git. Are doua coaste rupte și 3 dinți, iar pe față are o rană de vreo 7 cm"*. Tot în ziua de 14 septembrie 1940, preotul Gavril Relea, parohul bisericii "Sfinții Arhangheli" din Cluj, *"a fost bătut și schingiuit de soldați și civili unguri"*.

În ziua următoare, 15 septembrie, a fost crunt maltratată protopopul Onofrei Pompei din Cluj. Iată cum sînt descrise faptele de către un document din acea vreme : *"în seara zilei de 15 septembrie, preotul proto-pop Pompei Onofrei [...] a fost atacat în casa sa de polițiști și soldați unguri, pe cînd se pregătea să se culce. Ridicat din, casă în bătaii crunte, a fost dus în turnul și podul catedralei simulînd că fac o percheziție. În tot timpul acestei percheziții, el era bătut, pămuit peste față și lovit cu patul armelor. Negasindu-se nimic, un locotenent ungur a luat o centură de piele și a început să-t sugrume [...] Tocmai cînd era să-și piardă cunoștința, a fost salvat de un civil care a făcut percheziția în locuința preotului și nu găsisese nimic. Locotenentul furios a pornit să înjure pe preotul Onofrei și preoțimea*

românească, apoi i-a trecut în jurul gâtului o sîrmă, aruncînd un capăt peste o grindă și a început să-l tragă în sus pentru a-l spînzura. Tocmai cînd începuse să se sufoce, sîrma s-a rupt. Ofițerul a renunțat să-l mai omoare, dar bălăia a continuat. Pălmuit, îmbrîncit de soldați și lovit cu patul puștii, a fost tirît pînă în pivniță, unde s-a continuat percheziția, în vreme ce agresorii îl amenințau cu împușcarea. Nu s-a găsit nici acum nimic. Cu revolverul la tâmplă a fost scos în stradă și lovit cu pumnii în cap. Dus cu taximetrul la poliție, a fost eliberat și predat preotului Dr. Varro, de la parohia romano-catolică, care a rămas adînc indignat de sălbăticia actelor săvîrșite împotriva unui slujitor al Bisericii. La 4 octombrie preotul Onofrei a fost expulzat, ajuns în convoiul deportaților în gara Lokoshaza, a fost bătut îngrozitor încă o dată de jandarmul care-l însoțea".

La grea caznă a fost supus și preotul Gherasim Căpîlnă, din Șimișana, județul Someș. În scrisoarea trimisă episcopiei Cluj și înregistrată la Nr. 85/1940, preotul Căpîlnă relatează că în ziua de 20 septembrie se întorcea cu trenul de la Cluj spre casă. La Dej, s-au urcat în vagon doi plutonieri de jandarmi care, după ce legitimează pe cei de față, pe el îl invită să-i urmeze. Într-o sală a gării la o masă era un tânăr locotenent de jandarmi. După scurt timp acesta s-a ridicat de la masă și jignindu-l cu vorbele a trecut la maltratarea preotului. Iată ce a urmat : "îmi aplică în fața dreaptă o lovitură puternică cu pumnul strîns — ghionturile degetelor. Puțin m-am cutremurat și rugîndu-l l-am întrebat ce am păcătuit, domnule de m-ă lovești așa [...] îmi aplică al doilea, atunci am simțit că măseaua a doua din latura dreaptă de sus îmi cade pe limbă și gura mi se umple de sînge. Volens, nolens, scuipe pe podiment cînd îmi replică "n-ai batistă" — și se repede la mine. Cîte și pe unde am primit nu știu; nu le-am numărat [...] cu buzele umflate, duble, cu vîntăi pe față, trenul scăpat, m-am dus în oraș". Apoi, preotul relatează că în timp ce fusese bătut în oraș, acasă începuse să i se facă percheziție de către un alt locotenent "însoțit de o întreagă companie de soldați. Bruschează soția și băieții și îmi promit o nouă vizită [...] Am scăpat din Dej cu viața căci dacă eram acasă, poate aveam soarta fratelui Andrei Bujor, în așa mod era înfuriat dl. Lt. [...] Șcanele se țin lanț. Aparatul de radio confiscat, ruinat apoi complet. Zahăr, petrol pentru popă valah în Ungaria nu este [...] După bătaia luată au urmat intimidările : dacă voi denunța pe agresori voi fi din nou maltratat. M-am îndestulat cu ce am primit [...] ca nu cumva să-mi mai pierd o măsea sau să mi se mai dubleze buzele".

În ziua de 20 septembrie 1940, a fost maltratat și apoi expulzat preotul Ioan Ciora, din Zagon județul Trei Scaune. Referindu-se la cele pătite, preotul Ciora arăta că în ziua respectivă la orele 16,00 a fost invitat la comandantul militar ungar ce se găsea în comună, la primărie. În drum, l-au oprit trei civili necunoscuți, de naționalitate ungară. Unul dintre aceștia l-a oprit și în ungurește l-a întrebat : "Ce ți-am greșit eu ? și atunci — arată preotul — mi-a dat o lovitură cu pumnul în ochiul sting. Căutînd să mă apăr cu mîna dreaptă, în care aveam bastonul, mi-a smuls bastonul din mînă, aplicîndu-mi o lovitură în cap, în urma căreia mi-a

țisnit sîngele, umplîndu- mi fața și hainele. Am amețit, căzînd jos și m- am trezit cu lovituri pe întreaga parte stingă a corpului și piciorul sting (...]
Fiind lăsat de către cei trei agresori, m- am tîrît pînă acasă și în urma loviturilor și durerilor cauzate, am căzut la pat. Am cerut intervenția jandarmeriei, dar a refuzat. Am cerut asistență medicală și medicul de circumscripție, german de origine, dr. Hohmann, cu mare frică a venit la locuința mea, făcîndu- mi o injecție iar după două zile, a venit din nou pentru a- mi pansa rana de la cap, cu care ocazie mi- a spus că nu va mai putea veni să mă îngrijească întrucît este împiedicat de autoritățile ungurești și amenințat".

Situații similare s- au petrecut și în Maramureș, unde între 2 și 5 septembrie "bande ungurești au jefuit și terorizat populația românească", inclusiv slujitorii și credincioșii bisericii românești. Iată cum descrie evenimentele petrecute în această parte a teritoriului, arhimandritul Gherman Agapie : "în ziua de 2 septembrie, deja populația ungurească s- a dat la jaf, intrînd în curtea palatului (episcopiei din Sighet — n.n.) luînd lucruri. În ziua de 3 septembrie o echipă de civili vin cu steagul unguresc, îl fixează pe frontispiciul Reședinței Episcopale, distrug drapelul românesc [...]. S- au repezit în Capela Episcopală unde eram cu polițistul Vasile Costin din Sarasău, se reped la el, îl dezarmează, îi rup epoleți și cocarda de la șapcă, care era cu insigna românească, apoi ne amenință cu împușcarea chiar în biserică, cu insultele cele mai grele și triviale la adresa a tot ceea ce este românesc. Miercuri, 4 septembrie [...] niște derbedei s- au adunat la Banca Națională, terorizînd pe contabil. Joi, 5 septembrie, ne- am trezit în sunetele clopotelor noastre iar palatul reședinței invadat de soldații unguri".

Printre crimele colective monstruoase comise de armata horthystă împotriva populației românești pe teritoriul ocupat se numără și cea din Mureșeni de Cîmpie (județul Cluj) din ziua de 23 septembrie 1940. Comuna Mureșeni de Cîmpie era așezată pe teritoriul cotoplit în imediata vecinătate a liniei vremelnice a frontierei stabilite prin dictatul de la Viena. Pichetul de grăniceri horthyști s- a stabilit în casa preotului Andrei Bujor, unde soldații s- au dat la nenumărate fărâdelegi. În seara zilei de 19 spre 20 septembrie, la locuința preotului au fost aduse cu forța 11 persoane din sat : copii, femei, bărbați de diferite vârste, masați de cei 15 soldați horthyști, conduși de sublocotenentul Csordassy Gergely, în sufrageria locuinței. La un semn, călăii înarmați au început să tragă cu armele, să împungă cu baionetele, măcelărînd, torturînd și mutilînd corpurile victimelor. Toți cei din casă au fost uciși. "O liniște mormîntală slăpinea tot satul — se arată într- un document. Pe la orele 10 seara, țărani din sat au fost treziți de împușcături care veneau din direcția casei preotului. Unii mai curajoși au ieșit în curte și, uitîndu- se într- acolo, au văzut toate geamurile luminate, auzînd țipete sfîșietoare amestecate cu pocnete de armă. Toți presimțeau că la părinte se petrec lucruri îngrozitoare, însă nimeni n- a îndrăznit să- și părăsească casa, mai ales că s- a dat ordin în acest sens, comuna întreagă fiind păzită de soldați. Toată comuna a fost cuprinsă de panică și de groază, nimeni n- a mai dormit, unii care au reușit să se stre-

coare au fugit de acasă, ascunzându-se în păduri. Detunăturile de armă s-au auzit până la orele 2 după miezul nopții. Dimineața toată lumea știa că s-a întâmplat ceva familiei preotului, deoarece în jurul casei nu se vedea țipenie de om, numai răgetul vitelor și lătratul sinistru al dinilor se auzea". După masacru, asasinii au săpat o groapă mare în grădină, unde au aruncat cadavrele mutilate. Peste groapă au făcut un foc mare, încercând să carbonizeze cadavrele, dar apropiindu-se zorile, au astupat groapa cu pământ și apoi s-au retras. Dimineața, în zorii zilei, soldații horthyști au adus cu forța câteva femei din sat, obligându-le să spele camera unde fuseseră asasinat victimele nevinovate. A treia zi după săvârșirea masacru-lui, țărani au dezgropat cadavrele, trăind clipe de groază, când au reconstituit cu greu, din cauza mutilării, a focului, identitatea celor 11 cadavre : preotul Andrei Bujor, de 51 de ani ; soția sa Lucreția Bujor, născută Mu-resanu, de 48 de ani ; fata lor Lucia Bujor, licențiată în litere, de 24 de ani ; altă fată Mariana Bujor, studentă în anul II la Facultatea de Științe, de 22 de ani ; băiatul, Victor Bujor, elev în clasa a VIII-a, de 17 ani ; Natalia Petrea (născută Miron), soția învățătorului Gheorghe Petrea ; mama ei, Ana Miron și fetita ei Rodica Petrea, de 4 ani; Ioan Guzău, cantor în sat, și soția sa, gravidă în luna a 9-a ; servitoarea preotului Juhasz, o maghiară, originară din Palatca, ucisă pentru că să nu rămână nici un martor.

"Reînhumarea — arată o mărturie a vremii — s-a făcut fără preot, fără glas de clopot și fără serviciu religios. Nimeni n-a avut curajul să aprindă o luminare, totul petrecându-se în cea mai mare și mai lugubră tăcere".

Sintetizând gama metodelor folosite de elementele fascisto horthyste pentru terorizarea și maltratarea populației românești, un document al Ministerului român al afacerilor externe consemna : "Soldați, jandarmi și banda înarmate de "patrioți" civili cutreierau satele românești devastând locuințele și schingiind populația românească pașnică și fără apărare. Unora li s-au zdrobit oasele cu ciomegele, alții au fost împunși cu baionetele, altora li s-au scos ochii, li s-au tăiat urechile, unei fetițe de patru ani din Șuncuiuș (jud. Bihor) i-au turnat petrol în cap și i-au dat foc, altora le-au sfărâmat dinții, li se smulgea părul cu carne (cazul femeii Maria Dobra din Cluj), li se tăiau buzele (Suciu Tănase din Cluj), alții au fost siliți să bea sângele ce le curgea din răni, două fete, una de 18 ani și alta de 14 ani din comuna Mihai Bravu (jud. Bihor) au fost schingiuite bestial fiindcă nu au lăsat să fie violate, unora li se puneau sodă caustică pe piele peste care se turna apoi apă caldă (cazul lui Cocoli Florea din Voiniceni, jud. Someș). Lui Dumitru Matei din Oradea i s-au scos ochii cu baioneta (18 septembrie 1940) și, în același oraș, fusese silit un bătrân pensionar român, la 6 septembrie 1940, după ce a fost maltratată, să mănince fecalele amestecate cu ardei și să bea urină [...]. Sute de tineri români încadrați în organizația premilitară Levente au fost puși la jug ca animalele și siliți să are și să grape în hohotele de râs ale camarazilor maghiari. Nimic din ceea ce poate inventa o fantezie bolnavă n-a fost lăsat neutilizat pentru a face imposibilă viața românilor" ajunși sub stăpânirea horthystă.

Sadismul cu care au fost maltratați miile de români este zguduitor descris de una din victimele terorii horthyste, care a reușit, ca prin minune, să-și salveze viața în ultimele ei clipe de licărire : Lazăr Nicolae, aflat concentrat ca subofițer la o unitate militară română din județul Ciuc, unde se găsea și familia acestuia. Momentele tragice prin care a trecut sînt descrise astfel : *"în ziua de 10 septembrie 1940 am fost prins de o bandă... de circa 20—30 indivizi, în gara Ditrău. conduși de Portik Doboș Ferenc, Portik Doboș Iosif. Păi Albert Puchet, și alții, din comuna Remetea, județul Ciuc, unde m-au bătut barbarește, mi-au spart capul, tăiat obrazul, st. b ochiul drept, au vrut să-mi scoată ochii, mi-au rupt doua coaste din partea stingă, mi-au rupt dinții din partea stingă, brațul drept fracturat. Am fost așă de crunt bătut cu pari, pietre, cuțite și călcat în picioare, incit am fost aproape mort. Cerînd ajutor mi s-a răspuns cu lovituri de tocuri de bocanci, scuipat în față de mulțime, și batjocorit în modul cel mai barbar, lăsîndu-mă scaldat în sînge fără nici un ajutor medical, stri-gînd că toți valahii puturo și o să pățească ca mine.*

In acel timp, fiind căzut în nesimțire, mi s-a furat suma de 20 000 lei ce aveam asupra mea (martor Tokes Iosif și soția din Tg. Mureș), mi-au furat un ceas cu lanț de aur în valoare de 6 000 lei și alte obiecte ce aveam asupra mea. După 10—12 ore am fost ridicat nu știu de cine și transportat în comuna Ditrău, deșu într-o cameră mortuară între cadavre, crezînd că sînt mort. Cînd m-am trezit puțin, vazînd unde sînt, am strigat după ajutor, pe urmă m-au închis într-o cameră rece, aruncat pe podele fără nici un ajutor medical.

A doua zi, după mari sforțări, sotia a reușit, cu socrul, a mă scoate din miinile sălbaticilor și am fost transportat la sanatoriu în orașul Gheorghieni la dr-ul Nagy Endre, unde am fost operat la cap și ochi, [...] iar la coaste și brațul drept am font legat în ghips timp de 6 săptămâni. După cincizile după operație, am fost ridicat de jandarmii unguri din sanatoriu, medicul le-a spus la jandarmi că dacă mă vor scoate din sanatoriu nu răspunde de mine, rănille fiind mortale. Jandarmii au răspuns : "lasă să moară că nu merită alta valahii puturo și". M-au dus arestat sub escortă la Ditrău și Remetea pentru cercetări care au durat timp de cincizile, fără să fiu tratat de medic sau schimbat pansamentul [...] După terminarea cercetărilor am fost deșu la închisoarea Gheorghieni unde m-au ținut 48 de ore fără să fiu pansat. [...] Am stat închis neascultat și necercetat pină la 30 noiembrie 1940. Pe urmă am aflat cauza pentru care am fost arestat și deșu la închisoare, pentru că așfi înjurat pe Horthy".

De altfel asasinatle și represaliile s-au produs cu acordul nemijlocit al conducătorilor Ungariei horthyste. Iată una dintre dovezi : *"în a doua jumătate a lunii septembrie (1940 — n,n.). împreună cu Horthy a venit la Cluj primul ministru, contele Teleki Pal [...] care a primit în audiență pe români mai reprezentativi, pa cei doi episcopi, pe Emil Ha-tieganu, pe dr. L. Telia, pe Vili Hossu, fratele episcopului și alții. La reclamarea celor întîmplate la Ip și Trăznea, și în toate zilele și nopțile din urmă, la Cluj, Teleki Pal a răspuns : "Nincs lakodalom keseles nelkul" (Nu-i nuntă fără*

înjunghieri...).

De alfel, bătăile "s-au practicat pe o scară atât de întinsă încât au devenit un sistem [...]. Pe străzi, la domiciliu, în localurile autorităților, în închisori, românii au fost bătuți individual și în masă, pentru simplul motiv că erau români și, uneori, pentru că nu știau ungurește [...] Sate românești întregi au fost nevoite să-și ia lumea în cap de groaza bătăilor, încurajate și nesancționate de autorități. Sate întregi au dormit în câmp, prin lanuri de porumb și prin păduri, luni de zile, până la căderea zăpezii.

În situația în care ocupanții horthyști transformaseră acest teritoriu românesc într-o vastă arenă de crime și maltratări împotriva populației românești și în situația în care unele încercări ale guvernului român de a stăvili aceste atrocități, prin nenumărate intervenții pe lângă guvernul de la Budapesta, au eșuat, fiind nevoite să intervină înseși guvernele care "arbitraseră" la Viena — cel german și italian — pentru a pune capăt acestui dezmăț, pentru a nu periclita pozițiile și interesele mai cu seamă ale Reichului în această zonă, guvernul Antonescu a cerut, la 1 octombrie 1940, trimiterea unei comisii mixte germano-italiene pentru a constata și raporta puterilor Axei crimele și acțiunile teroriste întreprinse de regimul horthyst împotriva populației românești. Comisia a luat ființă în a doua jumătate a lunii octombrie 1940, fiind formată din Altenburg, șef de secție la Ministerul de externe al Reichului și Roggeri, funcționar superior la Ministerul de externe al Italiei. Pe lângă aceasta Comisie erau atașați ofițeri din partea statelor majore al armatei române și respectiv al armatei ungare. Ea se deplasa în diferite localități în partea nord-estică a Transilvaniei, pentru a studia și înregistra faptele petrecute și reclamate de reprezentanții populației românești sau de către guvernul român însuși. Activitatea comisiei avea un caracter intermitent, ea acționând când de o parte, când de alta a vremelnicei linii de frontieră. Comisia avea doar rolul de a constata faptele și nu de a lua măsuri pentru curmarea lor. Raportele întocmite nu au putut să nu rețină o parte din crimele, atrocitățile, bătăile și caznele, excesele la care a fost supusă populația românească din partea regimului horthyst în teritoriul cucerit. După cum se remarcă într-un raport al consulatului român din Cluj, "în general vorbind, o comisie compusă din doi oameni, având de cutreierat un teritoriu atât de întins ca acela al consulatelor noastre, copleșită de numărul cazurilor și de o administrație care se pricepe, ca nimeni altul, la camuflarea adevărului, nu dovedește să facă față în măsură completă grelei îndatoriri ce i-a fost impusă". Din exemplele date în raport rezultă că administrația militară horthystă a făcut tot posibilul să ascundă și să mistifice realitatea în fața comisiei care nu găsea acasă pe cei căutați, împușcarea românilor era pusă pe seama unor gloanțe "rătăcite", distrugerile de imobile nu puteau fi anchetate din pricină că nu existau persoane "competente" să facă aceasta, precum tot pe seama "incompetenței" era pusă și neanchetarea crimelor și atrocităților comise. Bătăile, schingiuirile, maltrătarile, alungările, violențele erau justificate ca acte ale administrațiilor locale horthyste, fiind considerate ca răzbunări personale împotriva unor excese comise,

chipurile, de victime, într- un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat. Exprimându- și profunda indignare față de atrocitățile și crimele comise de către horthyști împotriva românilor din teritoriul cucerit Nicolae Iorga scria la 24 septembrie 1940, în articolul *Resultatul* : "Ce s- a petrecut acolo la luarea în stăpânire de armata și administrația ungară, sub ochii ei și fără nici o încercare de a o opri, ba chiar cu binevoitorul ei concurs, întrece orice închipuire și se poate pune alături de cele mai groaznice scene din vremea războaielor barbare, cină, cel puțin setea de a omorî nu era unită cu un sadism care aparține vremurilor noastre.

Spinzurări cu capul în jos. răstigniri, baterea cuielor în cap, presărarea cu var nestins a rănilor, acestea au fost, după câte știu până acum — și martiriul se deslușește tot mai mult — semnele civilizației poporului care s- a dezonorat prin asemenea acte. Statul român va face ce crede. Din partea noastră n- avem decât un sfat. A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinătorilor și asasinilor".

La începutul lunii decembrie 1940, administrația militară, după ce a "pacificat" și "liniștit", a fost înlocuită cu administrația civilă horthystă care a continuat atrocitățile, crimele, bătăile, violențele, împotriva populației românești de aici. Și nu- i de mirare, dacă ne gândim — așa cum scria intelectualul român nord- transilvănean Raoul Șorban — că "regimul amiralului Horthy a fost inaugurat și consolidat prin teroare. Prin cea mai cumplită teroare pe care a cunoscut- o Europa centrală în istoria sa modernă. Ei bine, în Ungaria lui Horthy, teroarea a devenit o instituție. În administrație, în universități, în armată, în presă, pretutindeni, teroarea era servită cu frenezie, cu simțiri, cu elan, cu tensiune [...] Cind va veni cronicarul să răscrolească faptele și să ne dea tîlcul lor, lumea va vedea și va judeca limpede ceea ce noi știm deja și anume că ordinea de lucruri ce domnea în Ungaria astăzi este întoarcerea la un despotism desfrînat și compromite tot ceea ce înseamnă libertate, demnitate și progres".

Opinia publică din alte țări și îndeosebi din cele neutre au înfierat pe horthyști pentru monstruoasele crime săvîrșite. Ziarul "Libera Stampa", unul dintre cele mai răspândite ziare din Elveția în limba italiană, scria : "Milioane de țărani români sînt lăsați în voia tuturor strivirilor nobile maghiare, despota statului, ridicat pentru săltarea numai și numai a intereselor ei [...] Marea ocaziune a venit; țărani, lucrătorii liberi, au redevenit robi [...] Plîngem distrugerea lor [...] S- au reîntors pedepsele crude pentru umilirea rebelilor (românilor — n.n.), care crezuseră în sfințenia muncii omenești, s- a reîntors moartea cu fîlfîitul ei în jurul căminelor robilor ogorului. Nici un balsam pentru faptele de la Cluj și din alte centre ale nefericitei Transilvanii. Numai durere pentru răul pe care egoismul, aviditatea și nedreptatea omenească le- au impus fraților. Durere și răbdare, în așteptarea noii și definitivei renașteri".

În întreaga perioadă a ocupației horthyste, împotriva populației românești s- a desfășurat o vastă acțiune de violențe, crime, continuându- se pe scară tot mai largă, cele întreprinse în primele săptămîni de ocupație.

Iată numai câteva din aceste acte întreprinse la sfârșitul anului 1940 și ulterior. În comuna Poeni (jud. Cluj), țăranul Gheorghe Bane este torturat de soldații horthyști în așa mod că după două zile moare în chinuri groaznice. La 7 ianuarie 1941 a fost ucis Alexandru Racolți, din comuna Fizeșul Gherlei. În ziua de 6 martie 1941, învățătorul român Iosif Nistor a fost asasinat de jandarmi horthyști în hotarul dintre comunele Curtuiușeni și Petrești. La 10 martie 1941, în comuna Sucutard (jud. Someș) au fost uciși Iosif Moldovan, tata a 5 copii și Ion Som. Toate acestea se petrec în timp ce pe teritoriu se afla comisia mixta germano-italiană. Pentru a ascunde orice urme care să ateste fărâdelegile comise de ocupanți, guvernul de la Budapesta a cerut prefecturilor din acest teritoriu ca această comisie să nu între în posesia probelor materiale care să ateste atrocitățile comise. În același scop, în prima parte a lunii mai, ministrul de interne horthy, prin ordinul strict confidențial nr. 9582/1941, cerea organelor locale din teritoriul ocupat să depisteze și să distrugă orice urme, documente, fotografii, filme, plăci fotografice etc., care atestau atrocitățile comise de ocupanții horthyști în partea de nord-vest a României ori în Bacica, Subotița, Ucraina subcarpatică etc.

Intr-un studiu statistic asupra atrocităților săvârșite de horthyști în perioada 30 august 1940—1 noiembrie 1941 în teritoriul de nord-vest al României, întocmit de Secretariatul de stat al naționalităților se consemnează pe județe omorurile, schingiuirile, bătăile, arestările, profanările, devastările colective și individuale :

1. Județul Mureș

I. Omoruri - 23
 II. Schingiuri - 126
 III. Bătăi - 417
 IV. Arestări - 2 400
 V. Profanări - 20
 VI. Devastări colective - 11
 VII. Devastări individuale - 22
 Total - 3 024

2. Județul Trei Scaune

I. Omoruri - 24
 II. Schingiuri - 69
 III. Bătăi - 258
 IV. Arestări - 381
 V. Profanări - 25
 VI. Devastări colective - 11
 VII. Devastări individuale - 160
 Total

3. Județul Sălaj

- I. Omoruri - 436
- II. Schingiuri - 235
- III. Bătăi - 602
- IV. Arestări - 978
- V. Profanări - 9
- VI. Devastări colective - 22
- VII. Devastări individuale - 91
- Total - 2 373

4. Județul Someș

- I. Omoruri - 38
- II. Schingiuri - 34
- III. Bătăi - 329
- IV. Arestări - 1 223
- V. Profanări - 5
- VI. Devastări colective - 2
- VII. Devastări individuale - 17
- Total - 1 648

5. Județul Ciuc

- I. Omoruri - 8
- II. Schingiuri - 24
- III. Bătăi - 316
- IV. Arestări - 165
- V. Profanări - 11
- VI. Devastări colective - 4
- VII. Devastări individuale - 14
- Total - 542

6. Județul Nasaud

- I. Omoruri - 3
- II. Schingiuri - 7
- III. Bătăi - 54
- IV. Arestări - 101
- V. Profanări - 1
- VI. Devastări colective - 1
- VII. Devastări individuale - 3

7. Județul Odorhei

- I. Omoruri - 3
- II. Schingiuri - 15
- III. Bătăi - 23
- IV. Arestări - 99
- V. Profanări - 17
- VI. Devastări colective - 4
- VII. Devastări individuale - 18
- Total - 179

9. Județul Cluj

- I. Omoruri - 174
- II. Schingiuri - 216
- III. Bătăi - 701
- IV. Arestări - 6 369
- V. Profanari - 12
- VI. Devastări colective - 7
- VII. Devastări individuale - 93
- Total - 7 572

10. Județul Bihor

- I. Omoruri - 151
- II. Schingiuri - 203
- III. Bătăi - 951
- IV. Arestări - 2 593
- V. Profanări - 7
- VI. Devastări colective - 5
- VII. Devastări individuale - 21
- Total - 3 931

11. Județul Satu Mare

- I. Omoruri - 23
- II. Schingiuri - 164
- III. Bătăi - 451
- IV. Arestări - 1 157
- V. Profanări - 14
- VI. Devastări colective - 11
- VII. Devastări individuale - 8
- Total - 1833

I. Schingiuri în masă

1. Trei Scaune : Belini (22), Poiana Sărata (14).
2. Mureș : Miercurea Nirajului (20).
3. Sălaj : Carei (13), Cosniciul de Jos (37), Horia (22), Ianculești (25), Marca (29), Scărișoara Nouă (33), Zalău (11).

4. Ciuc : Bicazul Ardelean (7), Joseni (6).
5. Cluj : Cluj (113), Corpadea (17), Valea Chintăului (12), Luna de Sus (9), Baci (7), Huedin (25).
6. Bihor : Diosig (11), Mihai Bravul (79), Oradea (47), Oșorheiu (6).
7. Satu Mare : Micula (42), Odoreu (21).

II. Bătăi în masă

1. Mureș : Miercurea Nirajului (22) ; Sântana de Mureș (29) ; Șincai (30) ; Stânceni (32) ; Tirimia (61) ; Ungheni (45) ; Voiniceni (39) ; Tg. Mureș (36).
2. Trei Scaune : Poiana Sărată (31) ; Zăbala (64).
3. Sălaj : Cărei (96), Cerișa (49), Horia (27), Ianculești (33), Marca (83), Marna Nouă (12), Săcășeni (13), Scărișoara Nouă (38), Stârci (25), Vășad (26), Vâlcăul de Jos (39), Zalău (59).
4. Someș : Braniștea (115), Beclean (61), Dej (4), Florești (12).
5. Ciuc : Voșlăbeni (61), Gheorghieni (223).
6. Năsăud : Jad (20).
7. Cluj : Aghireș (14), Baci (31), Bonțida (28); Cluj (273), Corpa dea (15), Gilău (27), Florești (17), Huedin (32), Lacu (35), Sânmihaiul Alma-șului (21).
8. Bihor : Cheț (15), Diosig (56), Oradea (165), Sălard (76), Mihai Bravul (334).
9. Satu Mare : Ciocârlău (45), Doba (49), Giungi (25), Odoreu (70), Satu Mare (44), Vetis (64).

III. Darimări de biserici românești

1. Mureș : Panet (biserica gr. cat. română).
2. Trei Scaune : Boroșneul Mare (bis. ort. rom.), Căpeni (bis. ort. rom.), Comandau (bis. ort. rom.), Zagon.
3. Ciuc : Borsec (bis. gr. cat. rom.), Ditrău (bis. gr. cat. rom.).
4. Odorheiu : Aldea (bis. gr. cat. rom.), Biborțeni (bis. gr. cat. rom.), Craciunel (bis. rom.), Vârghis (bis. ort. rom.), Merești (bis. gr. cat. rom.), Ocland (bis. gr. cat. rom.), Racoșul de Sus (bis. ort. rom.).
5. Maramureș : Bistra (bis. ort. română).

IV. Sate românești devastate

1. Trei Scaune : Covasna (80 case). Lunca Ozunului, Valea Mare, Ozun, Zăbala, Zagon.
2. Sălaj : Horia, Istrău, Ianculești, Ip, Lucaceni, Marba Noua, Scărișoara Nouă, Trăznea.
3. Ciuc : Tulgheș, Frumoasa, Bicazul Ardelean.
4. Cluj : Mănăstur. Baci, Chinteni. Cojocna, Florești.
5. Bihor : Diosig, Iosia- Colonie, Mihai Bravul, Sălard, Salonta- Ca- Ionic, Sohodol- Lazuri.
6. Satu Mare : Gelu, Istrău, Lazuri, Lucăceni, Principele Mihai, Colonel Paulian.

Totalul atrocităților pe județe

1. Iuj - 7572
2. Ciuc - 542
3. Maramureș - 513

4. Mureș - 3024
5. Bihor - 3931
6. Satu Mare - 1833
7. Sălaj - 2373
8. Odorhei - 179
9. Năsăud - 170
10. Someș - 648
11. Trei Scaune - 928
- Total - 32 713

Totalul atrocităților

- I. Omoruri - 919
- II. Schingiuri - 1 126
- III. Bătăi - 4 126
- IV. Arestări - 15893
- V. Profanări - 124
- VI. Devastări colective - 78
- VII. Devastări individuale - 447
- Total - 22 713

Atrocităților cuprinse în acest sumbru bilanț parțial aveau să li se adauge altele și altele, la fel de cumplite și în anii următori pînă în ziua eliberării ultimei brazde de pămînt cotropit de horthyști.

La începutul anului 1942, la Cluj a fost spînzurat Dumitru Tanțău din comuna Feleac. În orașul Sighet au fost executați prin spînzurare 12 români din comuna Săpînta (jud. Maramureș), iar la 19 noiembrie 1942. În comuna Aștileu (jud. Bihor), a fost ucis țăranul Petre Blaga. Arhanghelii cruzimii concomitent cu omorurile inventau tot felul de umiliri și torturi morale pentru a distruge sentimentul național al românilor. Astfel, în 26 august 1942, Sano Anica din comuna Mestecăniș, județul Cluj declara : *"Jandarmii horthyști au intrat în casă și au percheziționat totul, pînă în cele mai mici amănunte. Într-o lada au găsit încă două piese de cîte 2 lei, vechi, de nichel, pentru care motiv m-au bătut, lovindu-mă cu patul armei în piept, căzînd la pămînt. Continuînd percheziția, au găsit într-o altă ladă patru bucăți panglici tricolore, pe care le-am descusut imediat la intrarea ungurilor, de pe costumul național al fetiței mele. Imediat m-au legat cu un lanț de maini, m-au bătut, mi-au pus banii și panglicile în mină și m-au purtat cu ele de-a lungul satului, forțîndu-mă să strig "Cine are bani românești sau panglici românești, va păți la fel ca mine "".*

În cadrul unei acțiuni colective de maltratare căreia i-au căzut victimă mai mulți români din comuna Sucutard (jud. Someș), a fost ucis țăranul Vasil Ignea, iar la 26 noiembrie 1943 în comuna Tauți (Cluj), a fost schingiuit pînă la moarte țăranul Ioan Irimeș. Locuitorul Ion Haja din comuna Monor (jud. Bistrița), în etate de 62 de ani, a fost arestat de jandarmii horthyști împreună cu fiul său, în aprilie 1942, pentru o discuție avută de acesta din urmă cu un element provocator. La postul de jandarmi

au fost maltratați îngrozitor. În aceeași noapte, bătrînul, în urma chinurilor, a murit. Cadavrul a fost predat familiei în coșciug sigilat, iar în registrul de deces al comunei Monor s-a trecut diagnosticul : atac de cord. Crime s-au comis nu numai împotriva populației civili: din teritoriul cotropit, ci și împotriva grănicerilor români aflați de strajă la nedreapta și vremelnica linie hotărîtă la Viena. La 5 iunie 1942, căpitanul Ion Caragea, în timp ce se afla la punctul de comandă al unui pluton hor-țhyst pentru o convorbire oficială, a fost răpit și ținut închis peste un an. În octombrie 1942, horthyști au atacat la Vișag o patrulă românească, omorînd un subofițer și cîțiva soldați. În luna septembrie 1943, pichetul de la Tarcău a fost atacat de horthyști, fiind capturați și maltratați 8 grăniceri români. Tot atunci, grupe diversioniste horthyste au trecut pe teritoriul pichetului grăniceresc de la Palanca, ucigînd pe căpitanul Aurel Gîrlișteanu, locotenentul N. Visarion și încă 4 soldați. Un alt ofițer a fost răpit. Toate protestele românești pe lingă comisia mixtă germano-italiană au primit invariabilul răspuns : "*din eroare*".

Dintr-un raport de sinteză al comisiei mixte germano-italiene, aflat în volumul I al arhivei acestei comisii de la Hadtorteneti leveltar (Arhiva de istorie militară) din Budapesta rezultă că între 1 septembrie 1940 și 8 septembrie 1944, la granița vremelnică ungaro-română s-au întîmplat 254 de incidente armate soldate cu răniți și morți.

Documentele, informațiile, mărturiile vremii, au înregistrat mii de cazuri de violențe, maltratări, schingiuri, arestări individuale și colective, cu neputință de a fi înșirate pe hîrtie. Dintre cazurile cele mai grave amintim pe cel din comuna Oar (Satu Mare) unde a fost maltratată întreaga populație a comunei în frunte cu preotul. În comuna Braniștea (jud. Someș) au fost crunt maltratați 115 țărani. Toți au fost scoși direct din biserică în a doua zi a Crăciunului (1940), duși la primărie și băiuți.

Comisia mixtă germano-italiană a fost nevoită, în vara anului 1942, să întreprindă un nou turneu pentru a analiza plîngerile populației românești. Autoritățile horthyste au luat numeroase măsuri pentru a intimida ori a împiedica pe români ce urmau a depune mărturii în fața acestei comisii și să informeze asupra adevăratei stări de lucruri. De pildă, sosind la Cluj, comisia s-a instalat la hotelul "Central". Anchetarea martorilor a început la Cluj, în fosta locuință a lui Coriolan Tătaru. Acolo trebuiau să se prezinte români din Cluj care fuseseră maltratați de către autoritățile horthyste. În curtea acestei case însă, se adunaseră vreo 200 maghiari, șoviniști, care căutau să-i intimideze pe români, amenințându-i "sotto-voce" că de îndrăznesc să spună ceva rău, îi vor îneca în Someș. Unii au îndrăznit să treacă prin grupul lor mare, alții nu — descrie un martor ocular. "*Trebuia să-i pîndim la poartă* (pe români — n.n.) si, *de mină, să-i readucem la vilă, despiciind mulțimea* (de maghiari — n.n.). *făcîndu-ne drum prin amenințări și înjurături spuse în surdina, căci un scandal cu răsunet, eventuala violență flagrantă, ar fi vădit și mai mult asupra care era supuși. Deci era o chestiune de tărie a nervilor și de ghionturile înăbușite*".

Intre 9 — 11 august 1942 comisia germano-italiana s-a aflat la Sighet. Cei mai mulți români ce aveau de depus mărturie nu au fost audiați. În această situație plîngerile au fost adunate, selectate și prezentate comisiei de un grup de elemente conducătoare ale populației românești maramureșene (Arthur Anderco, I. Bilțiu-Dăncuș, Titu Benide, Petre Mihali, Ilie Chindriș, Dezideriu Rațiu, Iuliu Epure, Grigore Bota). De altfel, după cum rezultă din Arhiva Comisiei germano-italiene, într-un singur volum (III), au fost înregistrate 535 de plângeri individuale sau colective din care Comisia a reținut numai 49.

În nota delegatului Marelui Stat Major român, adresată la 20 septembrie 1942 Comisiei mixte germano-italiene din Transilvania în legătură cu persecuțiile asupra românilor se arată: *"Cu toate promisiunile delegaților maghiari că românii anchetați de Comisia Ministerială Germano-Italiană din Transilvania de Nord, nu vor avea nimic de suferit, totuși, după plecarea acestei Comisiuni, se semnalează din toate părțile dezlănțuiri de persecuții și teroare în toate regiunile, asupra celor ce au fost anchetați, astfel:*

1. *În regiunea Baia Mare jandarmii unguri au adunat pe toți românii care au fost interogați de membrii Comisiei Ministeriale. Parte din aceștia au fost arestați, pe motivul că au defăimat Statul maghiar. Intre cei arestați se găsește și fruntașul român Brânzei din localitatea Mocira, jud. Satu Mare.*

2. *Refugiata Pleș Irina din Ieud (jud. Maramureș) comunică că după plecarea Comisiei, s-au început persecuțiile față de cei care au fost audiați. Sînt urmăriți de aproape și amenințați mereu. Invalidul de război Iușcu Dumitru care era om de serviciu la primărie, a fost dat afară, fiindcă a declarat Comisiei că se hrănește cu făină din coceni și scoarță de copac și că ar fi defăimat Statul maghiar. La fel preotul Dunca Ioan, care s-ar fi prezentat la Comisie, este mereu urmărit și continuu șicanat.*

3. *Țăranul Mureșanu Augustin din satul Lung (jud. Satu Mare), refugiat la 19 aug. declară că a fost forțat să fugă deoarece făcînd parte dintre cei înjugați la plug de șeful leventiștilor, după plecarea Comisiei a fost chemat la postul de jandarmi, unde i s-a comunicat să nu mai aștepte instrucția leventiștilor că-i va fi amar și zahărul.*

4. *Boban Ioan din Satul Lung (jud. Satu Mare), a trebuit, de asemenea, să fugă în România, întrucît după ancheta Comisiei Germano-italiene — unde a dat lămuriri relativ la înhămarea celor 18 tineri români la plug, — a fost chemat de mai multe ori la postul de jandarmi unde a fost bătut crunt în repetate rînduri sub învinuirea că a vorbit și divulgat cele petrecute, în fața Comisiei.*

5. *Ungurul Szabo Carol, șeful de grupă al leventiștilor din Satul Lung, jud. Satu Mare, după plecarea Comisiei a prins pe leventiștii români Sfoară Augustin, fiul lui Sfoară Ioan și l-a bătut crunt, voind chiar să-l înjunghie cu briceagul, iar pe leventistul român Marieș Timoftei, fiul lui Ioan Timoftei, l-a bătut pînă la sînge chiar în fața mamei sale (tatăl său*

fiind concentrat în armata ungară), pentru motivul că ambii au dat răspunsuri afirmative Comisiei, care a anchetat înjugarea lor la plug la 5 mai 1942 de către unguri.

6. La Cluj au fost arestați studenții români Isac Gheorghe și Arlean, sub pretext de spionaj. Adevăratul motiv este însă că studentul Isac Gheorghe a fost anchetat de Comisie, căreia i-ar fi dat mai multe date relativ la răul tratament maghiar, aplicat românilor.

7. În Tiha Bârgăului românul Suțu Ioan, după plecarea Comisiei, a fost grav bătut de jandarmii unguri fiindcă ar fi făcut Comisiei declarații neconvenabile pentru maghiari.

8. Refugiatul Farcaș Dumitru de 49 ani, din Galuțași (jud. Mureș), comunică că românii care au ieșit în fața Comisiei, după trecerea Comisiei prin comună, au fost crunt bătuți.

Toate cele de mai sus au fost comunicate ambelor Comisiuni Germano-Italiane, iar un exemplar special s-a predat d-lui lt. colonel Dehmel pentru, a-l lua la Berlin.

Intrucât alte date precise sînt în curs de culegere, urmează a fi comunicate ulterior. Trebuie remarcat însă că amenințările maghiare chiar în timpul cînd ancheta a fost în curs, că: "Comisia pleacă iar voi românii rămâneți" s-au adevărat.

În toamna anului 1942, la acțiunile șoviniste de exterminare, de umilire a populației românești se adaugă și alte fapte huliganice și injurii — se arată într-un alt document al vremii înaintat Marelui Stat Major.

9. "La 27 octombrie 1942, studenții maghiari din Cluj, împreună cu populația maghiară, au ieșit în stradă manifestînd contra românilor și a statului român, strigînd "Vrem sînge de Valah". Manifestanții s-au îndreptat spre Consulatul Român din Cluj, unde au spart geamurile, după care s-au dus la localul ziarului "Tribuna", distrugînd localul, mobilierul și atelierele. De aici s-au îndreptat spre Episcopia Greco-Catolică și spre internatul Episcopiei, unde au spart geamurile. În timpul manifestației, s-au cîntat diferite cîntece revizioniste maghiare, precum și imnul național maghiar.

Toți românii ce se găseau întîmplător pe străzi, au fost bătuți de manifestanți.

A doua zi "studenții români de la Universitatea din Cluj au fost evacuați de la cursuri de către studenții maghiari, care le-au spus că: "pentru valahi nu mai există cursuri".

În noaptea de 29/30 octombrie a.c., cele de studenți și premilitari maghiari au manifestat din nou pe străzile orașului Cluj, spargînd geamurile de la casele locuitorilor români. Populația română din Cluj trăiește sub teroare permanentă, din cauza atitudinii dușmănoase a studențimei maghiare și a teroriștilor din diferite asociații cu caracter iredentist".

Documentele vremii confirmă intensitatea crescîndă a măsurilor represive, teroriste, de exterminări: a populației românești. "Astfel, la Mogoșești — după cum a stabilit mai târziu și Comisia Hencke-Roggieri — tinerii români premilitari din comunele din județul Sălaj au fost înjuși și puși să

trag ă ceasuri de- a rîndul la plugul cu dou ă brazde pe mo șia contesei Teleki; la Soimeni, instructorul ungar a forțat în mai multe rinduri leven ții rom âni nu umble în coate și genunchi peste ogoare și răzoare ; La Chiejd, dup ă ce, de distracție i- a silit să sape gropi în p ămînt cu mîinile un domn comandant a prins patru tineri rom âni la grap ă, mîinîndu- i cu biciul, pe brazd ă, ca pe vite ; La Măgura Ilvei, instructorul Gal Gabor a arat și gr ăpat cu tineri rom âni, "Lucru ce nu s- a pomenit nici odat ă în lume, chiar pe timpul barbarilor" — cum scria atunci "Tribunei Ardealului" din Cluj, un p ărinte îndurerat; La Domnin, tot un comandant de leven ții (leventeoktato), a înh ămat la plugul luat de la primarul rom ân, de și i s- a oferit vite de jug, șaisprezece tineri rom âni, arînd cu ei pîn ă li s- au umflat pieptul și umerii, terenul de tir al comunei, "pentru a- l nivela "".

La 27 martie 1943, la Cluj "un grup de aproximativ 100 tineri rom âni, care au fost chema ții la exerci ții premilitare (Levente), au fost brutaliza ții, în acea zi se s ărb ătoarea la Cluj 500 de ani de la na șterea regelui Matei Corvin. Numai tinerii rom âni au fost chema ții la exerci ții și du și în mar șforțat 15 km, pîn ă la comuna L ăpu ș. Pe tot drumul, cei obosi ții au fost lovi ții de c ătre subofi țeri cu pumnii și picioarele, astfel încît mai mul ții s- au pr ăbu șit f ăr ă putere. Chiar și atunci, cei c ăzu ții au fost c ălca ții în picioare, tratament înso țit de cele mai mînioase înjur ături împotriva rom ânilor și a Rom âniei. Cei c ăzu ții în drum, epuiza ții și r ăni ții, au trebuit transporta ții acas ă de c ătre colegii lor".

Sub pretextul aplicării și respect ării regulilor igienice autorit ă țile horthyste au practicat cele mai înjositoare m ăsurile de umilire și jignire moral ă a popula ției rom âne ști. În prim ăvara anului 1943 o comisie sanitar ă, compus ă din elemente horthyste, a f ăcut deplas ări în diferite comune din teritoriul c ătorpît, pentru a se interesa de igiena locuitorilor și a lua m ăsurile pentru combaterea eventualelor epidemii. "Drept m ăsurile igienice, comisia respectiv ă a g ăsit de cuviin ță, în comuna Bude ști jud. Cluj — ling ă frontier ă — s ă tund ă pîn ă la piele 80 de persoane — fete de școal ă, fete mari și femei c ăș ătorite, toate rom ânce, între care se g ăseau și vreo 10 femei frunta șe atît ca gospodine, cit și ca so ții ale frun ta șilor comunei. Opera ția s- a executat în localul prim ăriei, f ăr ă ca m ăcar s ă fi fost examinate acele femei, cu toate c ă au st ăruit și implorat, plîngînd, autorit ă țile s ă nu le batjocoreasc ă înainte de a se convinge c ă ar avea parazi ții, declarînd c ă vor suporta toate consecin țele, f ăr ă murmur, dac ă se va g ăsi în capul lor, sau în casa lor vreun parazit.

F ăr ă a ține seama de suferin țele morale ale victimelor, autorit ă țile ungare și- au îndeplinit misiunile cu toat ă satisfac ția de brute. Fata Rusu Florica — cea mai frumoas ă și frunta șă fat ă din sat — în etate de 17 ani, cînd a fost a șezat ă pe scaun pentru a fi tuns ă, a primit un șoc atît de puternic, încît a le șinat și a fost tuns ă în stare de incon știen ță. În comuna Fiscut jud. Cluj, procedînd comisia la fel, se spune c ă din cauza sup ăr ării și ru șinii, 4 femei frunta șe care au fost tunse, dau azi semne de aliena ție ; una din ele a încercat s ă se sinucid ă prin spînzurare. În comuna S ăr ă țel a lucrat comisia respectiv ă înc ă în anul 1942,

98 cînd între altele a fost tunsă o mireasă, a cărei nuntă era fixată peste 3—4 zile".

Relatîndu-se situația umilitoare în care erau puse femeile din rîndul populației românești într-un raport trimis de delegatul Marelui Stat Major de pe lingă Comisia de ofițeri germană se arăta : "O mulțime de femei se plîng că, imediat după refugiarea soților lor, sînt continuu molestate de jandarmi, li se fac percheziții domiciliare, sînt controlate și sculate din somn în toiul nopții, iar de multe ori li se retrag chiar și cartelele de alimente. Ne mai puțînd îndura aceste vecinice șicanăm, pleacă și se refugiază părăsindu-și casa și pămîntul, care apoi e luat în administrare de unguri, colonizați cu predilecție în sate curate românești".

Zguduitoare este crima săvîrșită de horthyști în comuna Mijlocenii Bîrgăului din județul Bistrita-Năsăud. "In această comună au fost arestați de horthyști mai mulți români și închiși într-o pivniță, într-o vreme noaptea au fost scoși afară să-și sape groapa, iar după miezul nopții au fost scoși cîte unul pe rînd așezați în fața gropii, unul ținea un felinar sus iar doi trăgeau cu armele și victima cădea în groapă. După ce au fost scoși și împușcați cîteva a venit și rîndul preotului Augustin Pop din Mijlocenii Bîrgăului, a fost scos afară, s-a ridicat felinarul și cei doi cu armele au tras, un glonte l-a nimerit prin gît iar celălalt nu l-a atins deloc, dar el s-a aruncat în groapă și pînă să vină cu alt arestat a sărit din groapă afară și-a învîrtit fularul pe lingă gît și a fugit. După ce i-au terminat pe toți de împușcat i-au numărat și au plecat în căutarea lui".

Bătăile, schingiuirile și maltrăările populației românești au urmărit fără întrerupere, cu îndîrjire distrugerea și alungarea ei din Transilvania.

Capitolul IV - EXPULZĂRILE, DISLOCĂRILE ÎN MASA ALE POPULAȚIEI ROMANEȘTI. ÎMPIEDICAREA PARTICIPĂRII ROMÂNILOR LA VIAȚA POLITICĂ

Concomitent cu teroarea exercitată în partea nord-vestică a României prin violențe, asasinat, masacre, regimul horthysto-fascist a aplicat o politică de slat, oficială, de alungare, expulzare, dislocare în masă a acesteia, ca mijloc premeditat pentru schimbarea forțată a raportului numeric dintre naționalități în favoarea maghiarilor.

Această politică de "curățire" a acestui teritoriu cotropit de întreaga populație românească și de alte naționalități asuprite, a fost pusă cu perseverență în aplicare, folosindu-se concomitent mai multe metode. Prima, considerată cea mai eficientă, a fost expulzarea populației, apoi obligarea acesteia, prin forță, precum și printr-o gamă vastă de alte presiuni de a se refugia și, în sfârșit, a urmat dislocarea în masă a unor întregi așezări românești.

Oficialitățile horthyste, organizațiile paramilitare, teroriste, naționalist-șovine. partidele politice fasciste afixau deschis această politică de stat și făceau totul pentru a o îndeplini, lozincile- oficiale, strigate pe stradă, fățiș, exaltat, erau : "Olahmentes hazat !" (Vrem patrie fără valahi !), "Horty, Csaky, Teleki, minden oláh menjen ki !" (Horthy, Csaky, Teleki, toți valahii să se care !). Mai târziu a apărut și varianta : "Zsidómentes Erdely !" (Vrem Ardeal fără evrei) ș.a.m.d.

Ea a constituit obiectul ordinelor nr. 625, 766 și 1 188 ale Comandamentului Superior al Armatei regale ungare referitoare la *"utilizarea funcționarilor refugiați și a celor cu limba maternă română"*, reluate de Comandamentul Armatei I regală ungară, Cluj, la 30 septembrie 1940 și transmise tuturor comandamentelor militare județene, municipale și de plasă din raza acelei Armate. În aceste ordine se stipula că *"Trebuie îndepărtăți din funcțiunile publice toți funcționarii cu limba maternă română (nu se referă și la preoți) care au ajuns, fie prin numire, fie prin transfer, în funcțiuni publice pe teritoriul eliberat (sic !) de la 1 ianuarie 1940"*. Ordinul extindea însă măsura îndepărtării din funcții publice a tuturor funcționarilor care și înainte de data menționată, într-un mod sau altul, au "lezat" *"sentimentului maghiarimii sau interesele ungurești"*, calificare ce era aplicată arbitrar și premeditat tuturor funcționarilor publici români.

Că aceste ordine urmăreau direct eliminarea din teritoriul cotropit de Ungaria horthystă a funcționarilor români este atestat de următoarea dispoziție : *"Funcționarii cu limba maternă română, concediați în sensul celor de mai sus, vor fi somați să se mute în teritoriul de sub Administrația română"*. Potrivit unei mențiuni exprese, ordinele priveau *"pe toți funcționarii de stai, comunali, din întreprinderi și biserici"*.

Intr-un manifest răspândit la 3 septembrie 1941 în toate localitățile mai mari ale acestui teritoriu românesc cotropit, intitulat *Maghiarii și semnat Tineretul maghiar*, se scria, printre altele ; *"Săptămâna aceasta să*

fie săptămâna reculegerii și a pregătirii pentru lupta cea nouă. Proclamăm lupta împotriva tuturor și a tot ce nu este unguresc. Avem o singură dorință : un viitor maghiar mai fericit și un papor maghiar satisfăcut în lăuntru granițelor milenare ungare". La 24 mai 1942, aproximativ 1500 de studenți horthyști, încolonați, au purtat pe străzile Clujului lozinci naționaliste, revizioniste, strigând în cor : "*Ki az olah csordaval !*" (Afară cu turma de valahi)",

Un document deosebit de semnificativ pentru concepția statului horthyst privind alungarea tuturor românilor și a altor naționalități oprite din teritoriul cotoptit îl constituie scrisoarea din 26 august 1941 a primului ministru al Ungariei — Bardossy — adresată lui Horthy, în care arată că odată cu atacarea Uniunii Sovietice de către Germania hitleristă, căreia i s-a alăturat imediat și Ungaria horthystă, în fața Ungariei se ridică noi posibilități pentru a deveni o țară "curată ungară", "*în hotarele milenare ale Sfintului Ștefan*". Amintește în acest sens de un memoriu (nr. 10 532/1941) întocmit de șeful Marelui Stat Major în care acesta cerea guvernului să arunce în luptă împotriva Uniunii Sovietice forțe militare sporite pentru a consolida încrederea Germaniei hitleriste și a reuși, cu ajutorul acesteia, împlinirea visului "Ungariei milenare". După părerea șefului Marelui Stat Major ungar, participarea în număr mai mare a armatei horthyste la războiul din răsărit "*ar trebui recomandat guvernului german pe cale politică, și, în timpul convorbirilor legate de aceasta, ar trebui lămurite următoarele : a) reclșigarea granițelor milenare ; b) expulzarea naționalităților slave și române care trăiesc în interiorul granițelor ; c) expulzarea evreilor...*" .

Șeful Marelui Stat Major — scrie Bardossy — își argumentează proiectul pe faptul că potrivit informațiilor de care dispune "*nemții sînt preocupăți de gîndul că, după terminarea războiului, vor forma state naționale unitare [...], ceea ce ne îndreptățește să contăm pe faptul că de pe teritoriul Ungariei istorice ar fi expulzați slavii (sîrbii, slovacii, rutenii), iar România ar primi un întins teritoriu la răsărit de Nipru, unde ar fi așezați toți valahii din Ardeal. Astfel, bazinul Carpatic ar deveni spațiul vital exclusiv al ungarilor, care ar fi umplut de rasa ungară*" .

Referindu-se în continuare la posibilitățile practice; ale realizării acestor dorințe, Bardossy subliniază : "*Autorul memoriului nu știe, se pare, că : expulzarea elementelor etnice slave și române de pe teritoriul Ungariei istorice ar însemna mișcarea a cel puțin 8 milioane de oameni, în cadrul granițelor Ungariei istorice (abstracție făcînd de Sloveno-Croația) există un teritoriu de exact 100 000 kilometri pătrați, ai cărui locuitori sînt, în exclusivitate sau în covîșiloarea lor majoritate, de naționalitate slavă și română. Dar în afară de aceasta mai avem și teritorii locuite în comun de maghiari și de alte naționalități. Deci, odată cu expulzarea elementelor etnice slave și române, un teritoriu de 100 000 kmp ar rămîne totalmente nelocuit și populația unui alt teritoriu de 50 000 kmp s-ar rări în mod considerabil [...] După expulzarea elementelor etnice slave, române și și evreie și, cu cei aproximativ 11 milioane unguri și 2 milioane de germani*

care ar rămâne aici nu am putea, în nici un caz, să umplem teritoriile rămase goale. Rata anuală a natalității naturale a ungurimii în ultimii ani a fost de 6,5%. Cu această sporire, naturală, după 114 ani am ajunge la cele 22 milioane suflete, care corespund locuitorilor de azi ai Ungariei istorice".

Semnificativă pentru concepția care stătea la baza politicii șoviniste împotriva populației românești este și declarația conducătorului organizației județene din Tîrgu Mureș a partidului fascist nyilașist (Crucile cu săgeți), dr. Medve Andras. În adunarea generală a organizației județene ținută la Tîrgu Mureș, în ziua de 10 noiembrie 1942, acesta a declarat că după părerea lui, *"din punct de vedere al partidului (nyilașist — n.n.), problema evreiască nu e de primă importanță [...] Pentru, maghiarime, aici, nu evreimea, ci românii reprezintă inamicul public numărul unu"* ⁸.

În cei patru ani de ocupație horthystă. expulzările, refugierile forțate, dislocările în masă ale populației românești au urmat, odată cu schimbarea raportului demografic în favoarea elementului maghiar, și acapararea bunurilor imobile ale celor expulzați, alungați sau dislocați. În marea majoritate a cazurilor, ordinele de expulzare nu aveau specificat nici o motivare, iar atunci când o făceau, ele se refereau la faptul că: *"nu prezintă încredere"* (ordinul de expulzare eliberat de Comandamentul militar al plășii Salonta nr. 449 din 4 octombrie 1940) sau *"arc sentimente românești"* (ordinul de expulzare nr. 1349 din 11 noiembrie 1941). *"Deciziile de expulzare — se arăta într-un document al vremii — erau motivate cu mențiunea că persoana (respectivă — n.n.), fiind român și neprezentând încredere pentru statul ungar, era considerat indezirabil și că comportarea autorităților maghiare a fost lipsită de orice umanitate"*.

Pentru caracterul arbitrar, reprimant al expulzării românilor edificatoare este "motivarea" din "Hotărârea finală" a comandamentului militar orășenesc din Miercurea Ciuc nr. 14, din 21 septembrie 1940, referitoare la expulzarea preotului român Borcan I. Ioan, în care se arată, printre altele, că sus-numitul preot român este expulzat întrucât *"nu se poate considera, în baza cercetărilor făcute, ca este cetățean ungar și nu merită încredere în ce privește credința către națiunea maghiară și pentru că se poate presupune că atitudinea lui în viitor va putea avea urmări păgubitoare sub aspectul apărării naționale și a intereselor importante de stat și că șederea lui aici nu este de dorit din interesele menționate"*.

Regimul de ocupație a trecut la expulzarea în masă a românilor peste linia de demarcație stabilită la Viena, îndeosebi a celor considerați a fi primejdioși pentru ordinea horthystă sau a celor care, prin atitudinea lor fățișă, își manifestau aversiunea față de acest regim. Astfel, după cum relatează gazeta "Tribuna Ardealului" din 15 octombrie 1940, expulzările masive *"au lovit rîndurile românilor rîma și la Cluj. Expulzările au dat naștere unui sentiment de amărăciune în sufletele acestor oameni, iar cei rămași aici trăiesc într-o permanentă neliniște, temîndu-se de noi expulzări"*. Iată câteva din exemplele notorii de dislocări și expulzări în masă ale unor colectivități românești: La 6 octombrie au fost expulzate 162 familii din comuna Macea, jud. Bihor. La 12—13 octombrie au fost

deposedate de bunuri și expulzate 230 familii din comuna Lucăceni, jud. Sălaj. Din comuna Horia, jud. Sălaj au fost expulzate 367 familii ; din comuna Roșiori (Bihor) 200 familii. In cursul lunilor septembrie și octombrie 1940 au fost expulzați toți locuitorii români din comunele : Sălard, Ianculești, Marna Nouă, Scărișoara, Diosig, Salonta, Sălacea, Ghenci, Tiriam, Pișcolț, Lazuri, Peleşul Mare, Gelu, Baba Novac (județele Satu Mare, Sălaj, Bihor). Totalul acestor expulzări se cifrează la peste 10 000 suflete ; totodată, ele au fost jefuite de avutul lor mobilier și imobiliar (16 876 iugăre de pământ).

Mai menționăm expulzarea a 678 de români din comuna Poiana Sărată în noaptea de 15—16 octombrie 1940, și a 293 români din Valea Mare, ambele din județul Trei Scaune. Toți aceștia au fost ridicați de la domiciliul lor prin surprindere, numai cu hainele de pe ei, iar sumele de bani ce s-au găsit asupra lor au fost confiscate. Incepute în 1940, expulzările au fost continuate până în 1943, în aceleași condițiuni sălbatice ; în câteva ore, oamenii erau forțați să-și părăsească gospodăriile fără a avea voie să ia cu ei valorile mobile ce posedau, iară a li se permite să stabilească măsuri cit de sumare cu privire la tot ce lăsa în urmă. In prima jumătate a lunii octombrie 1940, un nou val de expulzări, de dimensiuni nemaiîntâlnite până atunci, se abate asupra populației românești. El începe în ziua de 4 octombrie în principalele centre urbane : Cluj, Oradea, Dej, Gherla, Baia Mare, Sighet etc. Fugit la Sibiu cu câteva zile înainte de acțiunea de expulzare în masă, un tânăr licean declară unui redactor al ziarului "România nouă" că *"viața la Cluj pentru românii care n-au plecat [...] a devenit insuportabilă. Mai nou au fost expulzate [...] 200 de familii românești [...] agenții organelor de expulzare s-au prezentat la familiile cuprinse în tablou, le-au predat câte o foaie de expulzare în alb. ca să și-o completeze cu datele necesare, iar apoi, scoțându-și ceasul de buzunar și fixând ora exactă în momentul semnăturii de primire, li s-a pun în vedere, că în termen de două ore să fie la graniță, neavând dreptul de a lua cu sine decât puține haine de corp într-un geamantan, o pătură și maximum două mii de lei"*.

Guvernanții horthyști — declara mai departe tânărul refugiat — *"și-au pus în gând să alunge din Cluj cit mai multe suflete românești, ca școlile să nu mai aibă elevi români, deci nici secții speciale pentru aceștia. Ei vor să curețe Clujul de "valahi" și asta- i tot. Am surprins pe stradă frinturi de convorbiri între ofițeri, care spuneau că în curând vor fi expulzate alte o mie de familii, cu aceeași strâșnicie poruncitoare"*.

Urmărind un lot de expulzați români, scriitorul Meliusz Jozsef nota în acele zile că expulzații au sosit la Arad *"înghesuiți în vagoane de marfă, în condiții inumane, claie peste grămadă, înfometați, cu buzele crăpate de sete, febrili [...] Și-au părăsit de la o oră la alta casa, animalele, pământul, uneltele, atunci când jandarmul a venit după ei [...] Femeile cu pruncii în brațe ședeau pe pământul înghețat și printre vaete invocau ajutorul lui Dumnezeu, în aceste necazuri și greuăți incomensurabile"*.

Dintr-o evidență oficială a autorităților horthyste rezultă că numai

din Sălaj, pînă la 6 noiembrie 1940, au trecut în România, împreună cu familiile lor, din Carei 133 persoane, din plasa Carei 41, din plasa Supur 47, din plasa Tășnad 73, din plasa Bucium 46, din Zalău 239, din plasa Crasna 27, din plasa Zalău 45, din plasa Cehul Silvaniei 50, din plasa Valea lui Mihai 120, din plasa Jibou 100, din plasa Șimleul Silvaniei 75, din orașul Șimleul Silvaniei 97 etc, în total 1 124 persoane.

La 26 septembrie 1940, Comandamentul militar horthyst din Oradea a publicat o dispoziție prin care ordona tuturor țăranilor români din teritoriul care cădea sub administrația aceluia comandament să se prezinte și să depună în scris o declarație din care să rezulte : 1. cînd și ce suprafață de pămînt sau do casă au primit de la statul român ; 2. unde se află averea imobiliară respectivă (plasa, localitatea, comuna, strada, numărul gospodăriei) ; 3. proprietarii respectivelor averi imobile, dacă nu sînt orădeni, din ce comune au venit.

Termenul de declarare a averii imobile era fixat pînă la 30 septembrie 1940.

Aceasta era o primă fază pentru a putea inventaria averile țăranilor români. Peste cîteva săptămîni, aceștia au fost expulzați, arestați, internați, iar cea mai mare parte a bunurilor lor sechestrare ori devastate. Din unele date statistice incomplete rezultă că, în diferite localități din teritoriul copleșit, pînă la 15 mai 1941, s-au produs peste 500 de devastări. De menționat faptul că, în timp ce regimul horthyst a dislocat, expropriat și expulzat aproape toți țărani români împropriați, din teritoriul copleșit, în România nimeni nu s-a atins de țărani maghiari în zone cu populație majoritar românească, mii de familii, de naționalitate maghiară continuă să-și trăiască viața, ca înainte, după cum urmează ; în județul Turda — 384 gospodării ; în Bihor — 9 ; în Caras — 85 ; în Hunedoara — 901 ; în Severin — 733 ; în Arad — 2 418 și în Timișoara — 1 612 gospodării etc..

Invățătorul Petre Lenghel Izanu, originar din Bîrsana, relatează, în octombrie 1940, odiseea unui grup de expulzați români din Maramureș și Sălaj, identică aproape pînă la amănunte, cu calvarul celor expulzați din alte județe. *"La Valea lui Mihai sîntem dați jos din tren și duși într-o margine a gării sub escortă puternică : 4 jandarmi unguri cu baionetele pe armă, pentru 9 români. Sub această escortă severă am așteptat 4 ore, fără a ni se permite să ne mișcăm din loc [...] în sfîrșit, sosește în gară, venind dinspre Zalău, un tren marfar cu 7 vagoane ermetic închise și în care credeam că sînt vite, mai ales că n-auzisem nici un murmur. Viriți și noi, cu brutalitate, în aceste vagoane, am rămas îngroziți de cale ce am văzut. În alte un vagon de vite [...] erau îngrozădiți unul peste altul : copii, femei și bărbați în toate cir stele, într-o adevărată promiscuitate. Parcă erau niște stafii din alte vremi. Năuciți, cu fețele galbene și supte ; cu ochii plini de groază se uitau la noi încremeniți fără a scoate o vorbă [...] Femei, copii, cerînd să li se dea voie jos din vagoane pentru a bea puțină apă și a-și face necesitățile, erau refuzați și bruscați de jandarmii unguri [...] Toți au fost ridicați de jandarmii unguri, de la casele lor, fără a li se permite să-și ia cu dînsii cel puțin o bucată de pîine. De 12 ore călătoreau, ca niște condamnați*

în aceste "dube", fără a li se permite să se dea jos. Cu toții sîntem lihniți de foame, în special copiii, care plîng mereu cerînd pîine. De cîtva timp, la înjuraturile călăilor însoțitori, a amu țit și glasul nevinovat al lor [...].La Oradea se permite unui bărbat sa colecteze bani și să cumpere piine pentru cei din vagoane [...]De la Oradea nu ne oprim pana la Bekescsaba Aici cerem din nou să ni se deschidă vagoanele și să ni sa permită să ne dam jos, caci sintem oameni și nu putem să ne facem necesitățile în vagoane ca si animalele. Cu mare greutate jandarmii lui Horthu, înduplecați mai mult de plinsetele unor unguroaice căsătorite eu români și expulzate cu noi, permit sa se dea jos numai femeile și copiii. Incolonate prin flanc cite una, sub aceeasi pază severa, sînt conduse să-și faca necesitățile într- un șanț din dosul gării. Era un adevărat convoi trist format din aproape 100 de femei si copii. Parca erau niste condamnate la munca silnica, scoase la aer pentru cateva minute, din bezna unei ocne. Unii copii, nemaiputind astepta sa le vina "randul" au cazut jos, imbolnavindu- se. Aproape 2 ore a ținut acest trist popas. Încuiați din nou în vagoane, am mers mai departe prin teritoriile Ungariei vechi, iarăși 8 ore pînă la gara Lokoshaza. La Lokoshaza, sub aceeași escorta a jandarmilor cu "pene de cocoș", am fost supuși unui control vamal "sui generis" de o brutalitate fără seamăn, care nu se practică nici în cele mai sălbatice țări din lume. Toți am fost dezbrăcați pînă la piele și controlați individual în toate părțile. La același tratament barbar, fără nici o considerație sau rușine pudică, au fost supuse și femeile. Dezbrăcate, erau așezate cîte una, pe un scaun lung, ca într- o sală de operație, și controlate chiar și în părțile intime. Toți banii și obiectele de valoare au fost confiscate".

După cum se arată într- o sursă a vremii, în noaptea de sîmbătă, 26 octombrie 1940, alți 600 de români au fost expulzați, de data aceasta țărani români din părțile Careiului, copii, femei, bărbați, tineri și bătrîni. "O mare parte dintre aceștia au fost schingiuiți întîi și apoi transportați la Carei, iar de acolo îmbarcați în vagoane de marfă plumbuite și astfel trecuți în România. Dintre cei 600, patru au fost ridicați imediat după intrarea în țară, de ambulanța Salvării și transportați la Spitalul central din Arad, deoarece aveau răni grave. Numele acestora este Nicolau Han, Ioan Han, Zamfira Han și Ana Oneț. Sînt originari dintr- o comună din apropierea orașului Careii Mari. Numiții au fost victimele bandelor denumite "Rongyos Garda", care, au năvălit asupra satelor românești, schingiuind pe oricine le ieșea în cale. Cei amintiți, după ce au fost bătuți și tăiați cu baionetele, au fost transportați la spitalul din Careii Mari, iar de acolo ridicați și îmbarcați alături de ceilalți, în vagoane de marfă și expulzați".

La 24 octombrie 1940, 52 de români din Sătmărel (Satu Mare) au fost forțați sub amenințare cu bătăi și violențe "să opteze" să-și părăsească gospodăria. Același lucru s- a întîmplat la 1 noiembrie 1940 eu toți intelectuații români din Șomcuta Mare. La sfîrșitul lunii octombrie 1940 au fost expulzați 547 de țărani români din comuna Horia de lingă Satu Mare. Toți sint victimele membrilor organizației fasciste, teroriste "Rongyos Garda", care, sub protecția armatei horthyste și a jandarmeriei, se

năpustesc asupra satelor românești bătînd, furînd, jefuind, terorizînd și înfricoșînd populația românească pentru a o alunga și a o determina să plece din teritoriul cotropit. Cînd cetățenii din comună "au reclamat comandantului din Satu Mare, [acesta] a spus că nu are ce face, pot rămînea acolo, însă nu garantează viața lor și i-a sîmțuit să "opteze" pentru cetățenia română și să plece. Numiții au sosit în gara Ciumeghiu numai cu bagaje în mînă, chinuți și bătuti, iar toată averea lor, vite, case, porumb etc, au rămas pe mîinile celor care i-au alungat".

Comuna Mihai Bravu din plasa Sălard- Bihor avea cea 320 de familii de români moți din Roșia de Beius, Sohodol, Cîrpești, Calățele, Vadul Grisului etc. După intrarea trupelor horthyste, jandarmii "cu pene de cocoș" au început a face razii și, cu foarfecele în mînă, au început să taie de pe cămeșile albe al țărănilor nasturii negri, spunînd "Ce, voi jeliți după armata română ?

S-au apucat apoi și le-au tăiat opincile, lăsîndu- i desculți si [fără] sumanele de pe ei, încît bieții oameni au rămas dezbrăcați în frigul iernii. Intr- o buna zi, se pomenesc că bate toba prin sat, ca toate familiile să părăsească satul în timp de 24 de ore. Cu toată somația verbală a jandarmilor unguri, români au refuzat să plece, declarînd ca nu- si pot lăsa casele si bucatele strînse, ci să li se dea mijloace pentru ca să- si poată, transporta totui [...] Comandamentul militar a dat or- din armatei ungare ca să înceapă operația de evacuare. Armata s- a pus pe lucru și în 24 de ore tot satul era înșiruit cu căruțele pe șoseaua ce duce spre Oradea, fiecare luîndu- și ce a putut în căruța lui destul de mică. Au plecat escortați de armata ungară, pînă în Piața Finului din Oradea, unde au fost ținuți 2 săptămîni, cu familiile și vitele sub cerul liber, neadmițîndu- li- se sa se adaposteasca în clădirile din vecinătate. Vazînd bieții români că au trecut mai bine de doua săptămîni de cand stau sub cerul liber, și- au angajat un avocat ungar, care, pentru suma de 60 lei de familie, plătîndu- i- se în total 20 000 lei, le- a făcut, rost de permise de trecere în Romania". La mijlocul lunii octom- brie 1940 autoritățile horthyste; au alungat din teritoriul românesc cotropit prin punctul de graniță Hărja, județul Bacau, un grup de 700 de romani. "Toți cei izgoniți — se relatează într- un document al vremii — sînt într- o stare de mizerie indescriptibilă, fiind forțați a- si părăsi căminele lor așa cum au fost găsiți, fără a li se da răgazul de a lua cu ei parte din avutul lor. Printre cei refugiați se găsesc femei și copii îmbrăcați sumar, înfrigurați și flămînzii, terorizați de unguri. Jalea lor este de nedescris [...]. Aceste izgoniri săvîrșîndu- se numai noaptea". Prin același punct de frontieră "au mai fost expulzați 812 români din comuna Poiana- Sarata, județul Ciuc [...]. Din relațiile acestora rezultă că români din teritoriile cedate Ungariei sînt sculați noaptea din somn și în costume sumare, neadmițîndu- se a lua cu ei îmbrăcăminte sau provizii, sînt duși de jandarmii unguri pînă la frontieră și trecuți cu forța în România. Toată averea lor mobilă si imobilă este confiscată împreună cu inventarul agricol și vitele de muncă. Prin acest sistem, aproape întreaga populație românească din comuna menționată a fost evacuată și trecut peste frontieră. înainte de

expulzare și confiscarea averilor, românii sînt obligați de a-și achita toată impozitele. Sublocotenentul horthyst Molnar, comandantul plutonului de grăniceri din comună, a necinstii mai multe jete române, pe care apoi le-a trecut în România. Acest ofițer a smuls cu forța și sub teroarea spînzurătorii de la toți cei expulzați declarații că renunță la întreaga lor avere numai să fie trecuți peste frontieră. Pămînturile și gospodăriile celor expulzați sînt împărțite cetățenilor maghiari".

La începutul lunii decembrie 1940, un ziar publica următoarele relatări edificatoare : "Un lung tren de marfă a sosit în Turda, venind din Ardealul robit de Ungaria și aducînd peste o sută de familii de morți, din jurul Carelor și Sătmăruului. Un adevărat tren al groazei, mizeriei și al nenorocirii. Bieții oameni nu erau numai despuiați de tot avutul lor agonisit în douăzeci de ani de muncă cinstită, ci autoritățile maghiare i-au încărcat în vagoane de vite, așa cum se găseau în momentul arestării lor, unii pe jumătate goi, flămînzi, bolnavi și însetați. În vagoane se aflau și doi morți, doi copii care au sucombat pe drum din cauza mizeriilor îndurate, căci de la locul de imbarcare și pînă la granița românească au venit zile întregi, multe și friguroase, fără să li se permită a părăsi măcar pentru un moment vagoanele în care au fost încluiți. Aspectul celor ofereau acești nenorociți la sosirea în stația Turda era înfiorător, neimaginabil [...]"

Expulzările, forțarea refugierilor, dislocările în masă ale populației românești au afectat atît țărănimea și muncitorimea industrială, cît și intelectualitatea. "Considerînd că poporul, fără cîrturarii săi, ar putea fi manevrat după voia și bunul plac al stăpînirii — scria în acei ani Raoul Sorban —, regimul a purces la eliminarea radicală a acestora din comunitatea noastră, înfundîndu-i în vagoane de vite și trecîndu-i peste granițele vremelnice ale Ungariei".

Astfel mii de intelectuali au fost aruncați peste frontieră. Vineri, 4 octombrie 1940, înainte de masă, concomitent în localitățile cele mai importante din nordul și estul Transilvaniei, la Cluj, Oradea, Baia Mare, Satu Mare, Sighet, Dej, Gherla, Zalău etc, autoritățile horthyste au început o marcă acțiune de expulzare a intelectualității românești (juriști, învățatori, profesori, preoți, medici, artiști, funcționari), împreună cu familiile lor". În cîteva zile, conform datelor statistice, au fost expulzați de către autoritățile horthyste 11519 intelectuali români, copii, femei, bărbați, tineri și bătrîni. "Zilele trecute — relata la 5 octombrie 1940 episcopul dr. Nicolae Popoviei, aflat printre expulzații din Oradea — agenți civili, însoțiți de subofițeri de honvezi, au început să colinde străzile și locuințele românilor, ridieîndu-i așa cum se găseau și ducîndu-i la parchet. Aici li s-a luat cîte o declarație cu datele personale și apoi au fost băgați la închisoare, alături de borfași. Vinătoarea a continuat pînă seara, aducîndu-se oamenii de la masă. femeile din bucătărie, toți în costume sumare. Vineri seara, au fost scoși cu toții din celule și împărțiți, femeile și copiii într-o curte, bărbații într-o altă curie. Bărbații au fost așezați în rînduri de cîts patru lingă un zid, în fața lor fiind așezate patru plutoane cu baionetele la armă. La un moment dat, ofițerul comandant a dat ordinul:

"Stînga'mprejur!". Românii s-au întors cu fața la perete, făcîndu-și ultimele socoteli cu viața. Un minut pauză, după care a răsunit un nou ordin : "Încărcăți!". Altă pauză scurtă, alt ordin : "Controlați încărcătura!". Ordinul de încărcare răsunit din nou. În acest moment — arată episcopul — le-am spus preoților de lângă mine : "Măcar să fi spovedit lumea"... Nu s-a putut. Eram decis să ies din rînduri și să dau tuturor o dezlegare sumară și să rog pe Bunul Dumnezeu să ne primească și această jerftă [...]. Dar n-a fost nevoie, căci un nou ordin ne-a întors din nou cu spatele spre perete. Toate s-au petrecut în mijlocul țipetelor și plîsetelor femeilor și copiilor din cealaltă curte, care auziseră comenzile ofițerilor. A urmat un avertisment : la cea mai mică mișcare soldații vor trage. După aceasta, porțile închisorii s-au deschis și românii, avînd femeile și copiii în frunte, au fost încolonați, flancați fiind de armata care avea ordin să tragă. Și am plecat. Ieșind în B-dul Ferdinand, tristul convoi a fost întâmpinat de 3 tancuri cu țevile mitralierelor îndreptate spre mijlocul străzii, iar mai încolo, citeva automitraliere și citeva camioane cu soldați. Convoitul se îndreaptă încet spre gară. Nici să fi trecut pe sub furcile caudine nu ne-ar fi durut mai tare" — precizează episcopul, apoi continuă : "Am avut însă o mîngîiere : populația maghiară din Oradea n-a manifestat împotriva noastră. Sosiți în gară, expulzații au fost scoși pe peron. Acolo, au fost strigați pe nume și urcați în vagoane de marfă. Bineînțeles, tot timpul au fost obiectul celui mai vulgar vocabular ce se poate închipui. Un palid exemplu : în momentul cînd am fost strigat, pur și simplu "Popovics Miklos", am răspuns : "aici". Mi s-a replicat : ".mai repede pasul", iar în momentul urcării în vagon, un funcționar ungar superior a observat rînjind ; "P.S. Sa se urcă în vagonul de dormit !..." Ce li s-a spus celorlalți, își poate închipui oricine. Urcați în vagoane, ușile au fost închise pe dinafară. Poate chiar plumbuite. Expulzații n-au putut verifica faptul, dar e ceri că nu le-au putut deschide. Nici n-am avut voie. Și așa am călătorit de la Oradea la Salonta, de aici la Kotegyan, la Bekescsaba și de aici la Lokoshaza, unde am ajuns sîmbătă dimineața, la ora 9. Intreaga noapte am stat în întuneric, în picioare, căci n-aveam loc să ne așezăm cu toții. Copiii și femeile au fost culcați, pe jos, pe scinduri pline de murdărie. Și n-a fost permis să iasă din vagoane nici pentru satisfacerea nevoilor trupei și, astfel că au trebuit să-și facă necesitățile în colțul vagoanelor în care călătoreau. La Lokoshaza, femeilor și copiilor li s-a dat voie să coboare din vagoane și să bea apă. Căci nici atît nu li s-a dat în timpul nopții. De hrană, nici vorbă. Dar bărbăților nu li s-a permis nici atît". Episcopului dr. Nicolae Popovici, cînd a cerut voie să coboare din vagon, locotenentul însoțitor i-a replicat brutal să se înapoieze, "caci ordinul e ordin".

Peste două zile, ziarul "Drapelul" din Arad dădea o știre în care scria despre "sosirea în gara Curtici, în dimineața zilei de 5 octombrie a unui tren de marfă, care avea 7 vagoane de marfă, în care gemeau nu mai puțin de 283 de intelectuali români expulzați. Printre ei se aflau și femei și copii, în fruntea cortegiului sinistru de expulzați se găsește episcopul Orazii P.S. Sa dr. Nicolae Popovici".

În aceeași zi de 4 octombrie 1940, la Cluj, agenții forței publice horthyste au început să înmîneze locuitorilor români ordinele de expulzare în jurul orei 12, cu mențiunea că în termen de două ore să fie la gară, pentru a pleca cu convoiul, menționându-se că pot lua cu ei bagaje care să cuprindă minimumul necesar de hrană și rufărie de schimb. Multora aceste acet.cordine de expulzare li s-au înmînat cu numai o jumătate de oră înaintea termenului la care trebuiau să fie în gară. *"Nici o posibilitate de a discuta ordinul — notează un martor ocular — și nici o explicație a cauzei sau scopului acestei măsuri. La gară, înconjurați de polițiști cu cască, cu sabia în teacă nichelată la cingătoare, mănți și albe de ață la uniforma albastră închisă (pînă sus), plini de morgă (așa arătau, dar ceea ce făceau s-a văzut și se va vedea în cele ce urmează). Acel biet popor de expulzați, dezorientați sau calmi, după fire, au fost înghesuiți de-a valma în vagoane de marfă, vagoanele încuiate și trenurile au ieșit din gară. După 2 pînă la 3 zile, expulzații stînd în semiîntineric, fără hrană și apă suficientă, suportînd frigul nopții și nesiguranta destinației, unii bolnavi (după cum s-a nimerit), — garniturile au fost împinse spre noua frontieră înspre Arad". După cura relatează documentele vremii, "tot timpul călătoriei, adică de vineri după amiază, pînă duminică dimineața, ușile vagoanelor n-au fost deschise, expulzaților nepermițîndu-li-se să se dea jos pentru a-și face necesitățile, sau să se aprovizioneze cu apă și hrană. Au fost ținuți ca vitele, într-o promiscuitate ce nu se poate descrie, agravată de vocabularul barbar al soldaților și ofițerilor însoțitori".*

Cele 10 vagoane de marfă încărcate cu expulzați români din Cluj, Oradea și Sighet, au ajuns duminică dimineața la punctul vamal, unde autoritățile horthyste au ridicat de la expulzați toate sumele de bani ce leaveau asupra lor, dîndu-le adeverințe în care se arăta că ei "de bună au depus sumele la Banca Națională a Ungariei". *"Controlul a fost extrem de sever, făcîndu-se percheziții corporale atît bărbaților cit și femeilor. Acestea au fost dezbrăcate pînă la piele. Totul s-a făcut în mod absolut brutal și barbar".* Cu primul transport au sosit la Arad un număr de 240 persoane, bărbați, femei, copii. Noaptea la 1 și 30 minute a sosit al doilea transport, format din 160 de persoane, iar al treilea a sosit luni dimineața, la orele 5, fiind format din 360 de persoane. Pentru luni seara, în 7 octombrie 1940, se aștepta sosirea unui nou grup format din 500 expulzați români care stăteau deja de 24 de ore la punctul de frontieră de la Lokos-haza. Numai în orașul Arad, pînă la sfîrșitul lunii octombrie 1940, s-a stabilit 795 expulzați români, dintre care : 66 avocați, 4 ingineri, 23 agricultori, 15 medici, 7 farmaciști, 76 funcționari, 19 meseriași, 48 comercianți, 232 casnice, 221 copii, elevi și studenți, 9 industriași, un ziarist, 11 profesori, 28 preoți, 13 funcționari particulari, 22 pensionari.

Aproape nu există caz de expulzare a unor români — intelectuali sau oameni ai muncii fizice — care să nu fi fost însoțit de maltratări și schingiuri, unele cu urmări dintre cele mai grave. Iată cîteva astfel de acte comise împotriva unor slujitori ai bisericii românești. După intrarea trupelor ungare în teritoriul românesc, arată părintele arhimandrit

Gherasim Agapie, de la episcopia ce funcționa atunci la Sighet, duminică, 8 septembrie, "Palatul (episcopal — n.n.) a fost ocupat în întregime de armată, accesul credincioșilor a fost interzis. Marți, 10 septembrie, generalul Iosif Rady, comandantul garnizoanei, îmi trimite vestea printr-un maior, ca să demontez iconostasul din capelă. Au nevoie de odăi, biserica ortodoxă se desființează și iconostasul să-l depozitez, iar eu să mă prezint la poliție. Aici mi s-a comunicat același lucru [...] că ortodoxia nu există în Maramureș; de ce am rămas la Sighet? etc. în ziua de 12 septembrie m-au arestat și m-au ținut 12 zile [...] la mine s-a făcut percheziție am anunțat, apoi a urmat o pedeapsă corporală grea de tot și nu numai o dată, așa cum numai unghurii știu să aplice românilor [...] în ziua de 20 decembrie 1940, autoritățile ungurești ne mai suferin-du-mă, m-au expulzat". În legătură cu modul în care a fost maltratată preotul consilier de la episcopia din Sighet, A. Lațis, reproducem câteva fragmente dintr-un raport al acelei episcopii, "După o percheziție, în ziua de 11 septembrie, a fost purtat prin oraș apostrofat la interogatoriul de la poliție cu insulte: "nu minți, valah puturos, opincă puturoasă, țilhar bătrîn" etc, închis apoi. Ziua următoare a fost dus de doi jandarmi în lanțuri, escortat prin oraș, la gară și dus la Baia Mare unde, la Legiunea de jandarmi, [...] un grup de vreo 15 soldați îl loveau cu ghionturi, palme și pumni. La 13 septembrie, din nou escortat de doi polițiști de-a lungul pieței mari. În ziua de 17 septembrie escortat la Satu Mare, din nou legat în lanțuri [...] apoi trecut ca ostatec, de unde a fost eliberat numai în ziua de 21 octombrie cu îndatorirea ca, în timp de 15 zile, să părăsească țara". La rândul său, preotul consilier Ioan Rușdea, de la aceeași episcopie, relatează astfel despre cele văzute și auzite în timp ce era la Satu Mare pentru a se interesa de soarta consilierului Lațis: "în ziua de 26 septembrie 1940, când m-am dus să văd de soarta consilierului referent Lațis, care era arestat împreună cu o mulțime de intelectuali, m-am prezentat la generalul comandant, care, de la început, m-a luat cu catedrala ortodoxă din Satu Mare, cerându-mi să-o predau autorităților ungurești, deoarece ci nu poate tolera o clădire atât de monumentală în plin centrul orașului, sfidătoare a stăpînirii ungurești, cu scopul de a arăta că aici este stăpînire valahă. La răspunsul nostru că nu avem cădere să facem cesiuni de biserici, a continuat: "Voi aplica măsurile necesare celor care au mai rămas, ca numărul lor să dispară cit mai curînd, deoarece nu au ce căuta ortodocși aici". Preotul consilier Rujdea a fost obligat, la 10 ianuarie 1941, să se refugieze în România.

Crunt s-au rafuit autoritățile horthyste și cu preotul Dosoftei Constantinescu de la parohia Tarna Vagaș, județul Satu Mare, care a girat și parohia din Satu Mare. Iată cum descrie el faptele: "M-au ridicat noaptea din pat soldați unghuri. În bătai m-au dus în catedrală, întorcîndu-mă cu fața către altar. În spatele meu au încărcat puștile, amenințându-mă cu executarea dacă nu spun unde s-au ascuns preoții și unde sînt ascunse armele românilor din Micula, Bercu, Livada Nouă, Peleș, Drăgușeni. Colonel Paulian. Apoi m-au percheziționat și m-au lăsat. În ziua de 22 septembrie 1940 au intrat unghurii în biserică. Eram în odăjdii la sfîrșitul

liturghiei, cu tava de anaforă în mină. Mi-au aruncat jos tava, m-au declarat arestat, împreună cu o parte din credincioșii mei de la slujbă. Când le-am spus că trebuie să binecuvîntez un copil, care era în biserică și aștepta sfînta taină a botezului, mi-au răspuns : "dracu să-l boteze ". Au fost duse împreună cu mine la poliție, în beci, vreo 50 de fete, 100 femei, bătrîni, unde am stat pe ciment, fără lumină, fără mîn-care, fără apă. Apoi, legat cu fiare de mîini, am fost dus la Tribunal [...], am fost băiuți cu saci umpluți cu nisip, peste cap, corp, pîlmuiți, loviți cu picioarele. încît am rămas fără vedere timp de trei zile. După 40 de zile mi-au spus că voi fi eliberat dacă nu voi mai intra în biserică și nu voi mai sluji [...] A trebuit să semnez un act că renunț la toate pretențiunile ce am față de stalul maghiar ; mai mult, să nu mai intru în biserică, că în termen de trei zile să părăsesc teritoriul maghiar, că altfel nu mai am să văd lumina zilei [...] Sumar îmbrăcat, am fost dat peste graniță".

Faptele dramatice petrecute cu românii din comuna Cociu, județul Năsăud, sînt descrise de preotul Iuliu Sonea. într-un memoriu trimis autorităților superioare bisericești din nordul Ardealului. Deosebit de semnificativă este mențiunea acestuia potrivit căreia "populația românească a primit deciziunea (de la Viena — n.n.) cu resemnarea creștinească, aflînd și în aceasta voința lui Dumnezeu, comportîndu-se în consecință". În această situație, ca un "conducător spiritual — menționează preotul Sonea — am crezut și aflat de bine să stau alături de turmuluița mea, să n-o las pradă deznădejdiei și la discreția și bunul plac al acelor pe care nu-i cunosc și sunt streini de ei și de sufletul lor". El a constatat cu amărăciune că "populația românească, încă din primele zile de ocupație, a fost supusă la cele mai groaznice și neînchipuite acte de teroare și barbarie, fără deosebire de rang și clasă socială. Furia dezlănțuită s-a manifestat îndeosebi asupra preoșimii noastre cu convingerea că lovesc și nimicesc centrul nevralgic al neamului nostru, pe conducătorii firești, pe cei mai apropiați de sufletul românesc". În ceea ce-l privea, preotul Sonea și-a dat seama de la început că noii stăpînitori vroiau să se "descotorosească" de persoana "indezirabilă a unui papă valah". În cea de-a șasea zi de la intrarea trupelor ungare în teritoriu] românesc — se arată în memoriu — "două autocamioane înșesate cu soldați înarmați care au stopat în fața casei mele, descinzînd din ele soldați înarmați care comentau, mi-au înconjurat casa, somîndu-mă să ies și să-i urmez la primărie. Intre baionete am fost supus unui interogatoriu, adresîndu-mi se întrebări absurde". Pentru răspunsul dat, care era socotit "îndrăzneț" — arată preotul — "mi-am luat răsplata lovindu-mă cu patul armelor atît timp pînă au văzut că am căzut pe o laviță". Reușind să scape doar cu atît, întrucît cele două camioane cu soldați și-au continuat drumul, preotul s-a mulțumit că nu a fost mai rău. Și-a văzut de treburi pînă cînd, venind cu trenul de la târgul Năsăudului, în gara Cociu — arată el — "din nou m-am trezit înconjurat de un grup de soldați înarmați care m-au condus pe stradă pînă în dreptul școlii primare, unde m-au virit într-un colț format de edificiul școlii și o casă veche înșesată de cărămizi, în acel colț m-au înconjurat în văzul credincioșilor mei cari, deși ținuți la distanță,

barate fiind străzile, s-au urcat în arbori și pe acoperișuri să vadă ce vor face cu preotul lor". Aici au început un alt "interogatoriu" pe care apoi l-au continuat în primărie unde victima a rămas singură, fată în față cu "anchetatorii". În situația când preotul refuza să recunoască vini absolut inventate, barbaria soldaților s-a dezlănțuit mai violent ca în primul caz. "Deși se îmbărbătau în decursul bătăii mele cu cuvintele "ussed a fejet hogy ne santuljon" (plesnește-l peste cap să nu șchiopăteze) mi-au lovit spatele și șalele mele cari între împrejurări normale s-au dovedit a fi destul de solide, de astăzi dat s-au afirmat că sunt slabe în fața loviturilor atâtor bravi. Mi-au învinețit spatele și șalele și mai târziu, în refacere, urmele loviturilor au devenit cafenii, asemănătoare cu culoarea ursului, fiară cu care m-au comparat bătându-mă [...] Credincioși și familia mea, cu lacrimi în ochi și înmărmuriți de frică și groază, n-au fost lăsați să părăsească domiciliul pentru a-mi veni într-ajutor și nespuse le-a fost bucuria când au văzut că pleacă, fără mine, și când am părăsit primăria și plec spre casă". Fugit apoi de acasă și pe-regrinînd timp de trei săptămîni, preotul s-a întors la Cociu spre sfîrșitul lui octombrie, crezînd că s-au mai liniștit lucrurile. S-a înșelat însă. Fiind chemat la comandamentul de plasă Beclean, a fost dus la postul de jandarmi. Apoi, împreună cu alți romani, a fost dus cu un autocamion într-o cetate; acolo au fost ținuți dezbrăcați, timp de 11 zile, "în condiții inadmisibile". Eliberat, a fost obligat ca tot a doua zi să se prezinte la postul de jandarmi Beclean. "Este o măsură — arată preotul — a stăpînirii, care, pe lingă greutatea nespuse de mare a executării, îmi mai provoacă cea mai mari prejudicii morale și fizice. După cite observ — remarca în încheiere — vor cu orice preț, calcînd peste orice considerente, vreau să-mi zdruncine și să-mi nimicească moralul, după ce mi-au nimicit aproape fizicul, ca, îngrozii, să-mi las plaiul".

La 30 octombrie 1940, parohul bisericii românești din comuna Nuseni trimitea o scrisoare episcopiei Cluj în care descria drama sa și a familiei sale. Cazul fiind tipic pentru modul în care au fost maltratați și terorizați preoții români pentru a-i obliga să părăsească teritoriul și să plece în România, reproducem în întregime scrisoarea adresată mitropolitului Ardealului.

"Excelența Voastră,

Subsemnatul preot în parohia Nuseni, cu umilință fiască aduc la înalta cunoștință a Excelenței Voastre, următoarele fapte întâmplăte cu mine și familia mea :

În ziua de 20 septembrie 1940, în comună s-au făcut percheziții domiciliare din partea armatei ungare. La ora 10 a.m. au intrat în casa parohială 4 soldați, unul era cu gradul de sergent, condus și de un om din comună ungur, fără a zice baremi bună ziua, au năvălit în casă fără a apune vreun cuvînt care este scopul venirii lor la locuința mea. În bucătărie era dulapul cu arhivul parohial și cărți; au aruncat jos împreună prin toată casa arhiva și cărțile. Terminînd, au intrat în a doua cameră, aruncînd în batjocură hainele din pături și dulap, împreună le toate

prin casa. Intr- un colț al camerei era așezată lină de oi lucrată în caere pentru tors, au prefăcut- o în bucăți mici. De aci au trecut în a 3- a cameră înjurând mereu tot timpul percheziției, au precedat la fel, unul dintre soldați voia să caute mai domol așezându- le la loc. atunci a strigat sergentul să le arunce jos, așa că au făcut la mijlocul camerei și în uși o grămadă de haine aruncate, la întâmplare. Nefiind nimic au întrebat unde e drapelul tricolor, le- am arătat că l- am distrus. Părăsind cele două camere s- au oprit în bucătărie și pe cuptorul de gătit mâncare era o cutie de prune aduse pentru fetiță care e de cinci ani. Au întrebat că pentru ce sînt prunele acolo în cutie, le- a răspuns soția în unghurește căci ea știa puțin vorbi unghurește și eu nu știu, că sînt aduse pentru fetiță să mă- nînce. La acest răspuns al soției, sergentul zăbărlă că noi cu prune așteptăm pe soldații unguri, aruncînd cutia de pe cuptor jos și în acel moment se repede la soția mea de la o distanță de 3 metri lovind- o cu pumnul în dreptul inimii, înjurînd în modul cel mai diavolesc pe români. Soția, în urma loviturilor de pumni, este îmbrîncită într- un colț al camerei. Eu priveam pe soție fără a spune vreun cuvînt și în acel moment se repede la mine, căci eram de altă parte și începea să mă lovească cu pumnul în piept, apoi mă lovește cu piciorul improșcîndu- mă și înjurînd. Imbrîncit fiind, mă lipesc de peretele camerei și imediat îmi așeză baioneta în burtă zicînd că mă spintecă, strigînd pe ceilalți doi soldați care făceau percheziție în podul casei și pe afară, să vină repede. Sosind și ceilalți soldați, strigă la mine să plec înaintea lor ; îndată ce fac un pas de la perete încep să mă lovească cu picioarele în partea dinainte strigînd să plec ; după aceea tot lovindu- mă cu picioarele și cu patul puștii m- au scos din casă tot bătîndu- mă pînă ce am ieșit din curte prin grădina, iar de aci au spus să plec cu ei prin sat vîrșînd din gură veninul vorbelor murdare și toate epitetele știute de ei.

La poarta fiecărui locuitor să stau pe loc, trei soldați intrau în casă la percheziție, iar un soldat stătea lingă mine. Mi- a fost sete în urma zdruncinării externe și interne, am cerut de la un credincios să- mi dea un pahar de apă și n- a lăsat soldatul ce era lingă mine să- mi dea apă. Ajungînd în dreptul unei fîntîni ce era lingă drum au spus că mă vor arunca în ea. Purtîndu- mă înaintea lor la fiecare casă unde erau unguri și cu cari se întîlneau, se interesau întrebînd despre faptele și activitatea mea, precum și raporturile sociale ce le- am avut cu ungurii în sat. Neaflîndu- se nici o persoană să mă ărturisească vreo vină asupra mea, după vreo 4—5 ore de batjocură și hulă pe ulițele satului, intervin cinci unguri din comună să mă lase liber că n- am făcut rău și n- am vătămă pe nimenea. În zadar e rugămintea lor, nu voește. În timpul discuției, o altă echipă după ce se interesează de mine și vîzînd din spusele ungarilor ce erau acolo că sunt nevinovat, sergentul acelei echipe intervine și el să mă libereze și nu vrea, ci mă duce mai departe prin comună. La vreo jumătate de oră, prin intermediul persoanei ce- i conducea, mă întrebă că n- am batjocorit eu pe ungurii din sat, la ce am răspuns să întreb pe un gari să mă ărturisească. După aceea mă întrebă că nu am revolver sau armă. Am răspuns să perchezizioneze din nou și dacă vor găsi, să mă împuște. Mergînd

încă puțin, se opresc și spun să merg acasă, doi soldați m-au escortat spunând soției că numai pentru aceea m-au eliberat deoarece știe ea ungurește, dar să nu spunem la nimeni că ne-a bătut, altfel ne vor bate și mai mult.

Noaptea a venit o ceată de soldați pînă în curte și din cauza cinilor s-au înapoiat. Familia n-a dormit acasă în noaptea aceea, ci la altă casă din sat. Această întâmplare a ajuns la cunoștința comandamentului militar al plasei; fiind chemat să mă prezint împreună cu Mult onoratul Roman Bulea. Ne-am prezentat relatînd cazul. Ofițerul cu grad de căpitan ne-a răspuns că și românii fac lucruri mai mari dincolo și eu să fiu liniștit că nu se vor mai întîmpla astfel de lucruri cu mine. După cîteva zile au venit jandarmii la locuință spunîndu-mi ce să vorbesc credincioșilor, să învăț ungurește cit mai repede căci altfel nu e bine cu mine. Să pomenesc la sf. liturghie de Regentul Horthy al Ungariei cu toate titlurile așa cum e scris pe fotografia lui, nu românește, ci ungurește. M-au întrebat că fac sf. liturghie în fiecare zi, am răspuns că da, aproape în fiecare zi, au zis că pentru ce, căci ajunge duminica și sărbătorile. Altă dată au venit iar jandarmii scriind datele personale și familiale, mi-au spus să învăț ungurește, iar dacă nu-mi convine să trec în România. În 10 octombrie a.c. s-a făcut o altă percheziție mai ales că se aflau în comună o mulțime de soldați, cari au stat trei săptămîni în localul școlii. În dimineața acelei zile plec spre biserică, în drum mă opresc 3 soldați, le spun că merg la biserică ca să fac sf. liturghie, îmi răspund că să mă întorc acasă, deși nu era departe de biserică, la o distanță de circa 60 metri, să stau pînă mai tîrziu. După o pauză de o oră plec din nou spre biserică. În drum iar mă opresc soldații că nu e permis să merg la biserică, spunînd să mă întorc acasă. Prin tălmăciu întreb de comandant, căci vreau să vorbesc cu el să-mi spună că e permis sau nu a mă duce la biserică, soldații nu mă lasă să plec din drum nici într-o parte, ci numai să mă întorc acasă. La o jumătate de oră sosește la locuință un jandarm cu patru soldați și cu sub-primarul. În loc de salut, jandarmul spune: Alo, nevastă, nu știe bărbatul ungurește, să învețe sau să plece și că sîntem pîrîți că se află la noi haine militare, să le dăm, afară, dacă le vor găsi ne vor bate și vom fi trimiși în România. La plecare am întrebat pe jandarm că e permis să merg la biserică, mi-a spus că nu, ci voi merge altă dată.

În noaptea de 12 octombrie a.c. bande de unguri civili însoțiți de 1—2 soldați au plecat pe la casele locuitorilor trezindu-i din somn, i-au scos afară din casă și i-au bătut. Dintre acești bătăuși au zis că ce crede preotul românesc că va rămîne numai cu cît a fost bătut, trebuie să mai primească bătaie. Conform ordinilor date în anul trecut cît și în anul curent în decursul lunii Mai și în postul Sf. Mării s-au făcut în fiecare seară rugăciuni pentru pacea lumii. Ungurii din sat fiind reformați au zis și zic în prezent că ce folos are preotul românesc că s-a rugat atîta la Dumnezeu să nu vină Ungurii în Ardeal că Dumnezeu tot nu l-a ascultat. Ei spun că eu am făcut rugăciuni și liturghii contra lor și apun mereu o mulțime de hule și batjocuri la adresa mea și chiar a bisericii.

In ziua de 26 Octombrie a.c. m- am dus la preotul reformat rugându- l să- mi spun ă că pot sta liniștit în comun ă sau nu, neavînd nici o ceart ă și nu am văt ămat pe nimeni din comun ă, mi- a r ăspuns s ă plec din comun ă vreo dou ă s ăpi ăm îni, c ăci, de și n- am f ăcut r ău la nimeni, ajunge faptul c ă sunt preot conduc ător de popor.

Acestea sunt faptele petrecute pîn ă în prezent în comuna Nușeni referitor la persoana mea. Soția fiind suferind ă de mai mulți ani, de atunci încoace din cauza întîmpl ărilor este grav bolnav ă. Fetița s- a speriat și a plins cînd a v ăzut c ă suntem loviți, a șa c ă întreaga familie nici odihn ă nici mîncare nu are de atunci. Noaptea și ziua la auzul celui mai mic zgomot sau l ătrat de cîine, ne cuprind frica și spaima, neavînd nici o liniște și odihn ă. Soția și fetița sunt plecate c ă nu mai pot rezista la atîta nesiguran ță și sbuciumare.

In baza celor suferite, descrise mai sus, rog cu umilință fiiasc ă pe Excelența Voastr ă s ă binevoiasc ă a m ă absolv ă de la parohia Nușeni pentru a trece în Rom ănia. S ărutînd sf. dreapt ă r ăm în

Cel mai supus fiu Nușeni la 30 Oct. 1940 ; (ss.) Pr. Emil C ăienariu

La această dramatic ă m ărturie despre barbariile comise împotriva rom ănilor ad ăug ăm și scrisoarea trimis ă superiorilor s ăi bisericești din Cluj de c ătre preotul Traian Pop din comuna Baci, județul Cluj.

"Excelența Voastr ă, înalt Prea Sfin țite P ărinte,

Subsemnatul [...] ne mai putînd îndura batjocurile unguril ăr din această comun ă, s ăvîr șite fa ță de mine și elementul rom ănesc, am fost nevoit s ă p ăr ădesc comuna. Pentru a- mi justifica lipsa din parohie declar pe con știința mea de preot urm ătoarele :

1. Cînd au ocupat armatele ungare Clujul, notarul și primarul canonei Baci au îmb ătat vreo 50 tic ăloși, cari în toiul manifesta ției au spart ferestrele ziua pe la ojin ă tuturor rom ănilor.

2. In seara aceleiași zile feciorii comunei, cari sunt catolici, au um- blat prin comun ă în bande de 20—30 inși, sp ărgînd uși, ferestre, porți, garduri, țigle de pe case etc. A fost o noapte infernal ă, cum eu nu am mai pomenit.

3. De atunci pîn ă în prezent rom ănii fiind îngroziți și speriați dorm ascun și prin cucuruzuri, grajduri, poduri de cas ă sau fug în p ădure. Pe care îi prind noaptea acas ă, îi scot ungurii afar ă și- i bat pîn ă cad jos ame ții. N- au cui se plînge pentru c ă toate acestea se fac din îndemnul autorit ășilor comunale și al armatei. Dovedesc afirma ția : în seara zilei de 12 Octombrie a.c. pe la ora 10 seara, aud un sbierat disperat. Sar la geam, notez eram îmbr ăcat pentru c ă în Baci nimeni nu doarme noaptea decît îmbr ăcat, gata s ă fug ă la cel mai mic zgomot. Ce am v ăzut și auzit, eu ca om nici nu mi- a venit s ă cred c ă e realitate. Jandarmii cu arme se plimbau pe drum. La poarta vecinului meu unde st ăm eu, pentru c ă din precau țiu eram ascuns la un creșin, st ăteau peste 40 de inși dintre cari s- au desprins vreo 6—7 și au intrat în curtea locuitorului T ău- țan Ioan

Blaga. Au intrat în casă după ce i-au spart prin curte multe obiecte.

Locuitorul sus-amîntit s-a urcat în pod, ungerii după el. Ce a urmat e o grozăvie s-o descriu. Am auzit un strigăt de durere, izbituri, frînturi de lemne, pe urmă liniște. În acel moment cîțiva vecini ungeri, cari erau în legătură de rudenie cu sus-numitul, au venit să împrăștie călăii. N-au reușit din cauză că un sergent și mai mulți soldați i-au oprit strigîndu-le "maga kicsoda" (dumneata cine ești — n.n.) ; la afirmația că "magyar ember vagyok" (sînt maghiar — n.n.) le-au zis "Akkor mennjen dolgára maskulonben kap egy golyót a fejebe". (Atunci vezi-ți de treabă, altfel te trezești cu un glonte în cap). Iată ce am zis, că tot ce se întîmplă se face cu îndemnul autorităților. De aici, după ce l-au bătut pe Tăușan Ioan, în casa lui noaptea la ora 10, în fața familiei lui speriată și leșinată, au mers la un curator cu numele de Pop Vasile Sole. I-au spart poarta, ușa și au intrat în casă. L-au bătut pe el, pe fiul său, pe soția și fiica sa, căreia i-au tăiat vinele de la mînă încît nu și-a putut opri sîngele de la mînă.

4. Se aud strigăte în fiecare seară de crezi că infernul și-a deschis porțile. Au fost bătută pînă acum vreo 20 romani. Unii așa de crunt că nu vor fi oameni sîntătoși niciodată. Frica i-a cuprins pe toți încît crezi că nu ești în sat cu oameni normali ci la casa de nebuni. Nu pot să descriu jalea, durerea și disperarea poporului. Cînd vine noaptea, parcă vine judecata din urmă.

5. Mie mi-au spart ferestrele, poarta, uși și mi-au furat mai multe lucruri. Într-o seară au venit peste 30 inși, au bătut la poartă și au strigat să deschid pe motiv că sunt jandarmi. Dacă n-am deschis au început să rupă poarta. Spre norocul meu mi-au venit în ajutor niște ungeri și m-au salvat de la moarte sigură.

6. Au aruncat cu pietre asupra bisericii. Fiind biserica mai departe de drum, n-au putut să-i facă stricăciuni.

7. Nu este seară lăsată de Dumnezeu ca ungerii să nu pătrundă în casa cuiva. Dacă nu găsesc pe nimeni în casă ca să-l poată bate, sparg tot ce găsesc în casă și prin curte, pe urmă pleacă în altă parte.

8. În Suceag, jud. Cluj, pe care-l administrează de cîțva timp, se petrec aceleași lucruri ca în Baci. Norocul lor constă în faptul că comuna lor e mai aproape de pădure. Și acolo au intrat prin case, i-au bătut și schingiuit pe români.

9. În seara zilei de 12 octombrie a.c. au intrat în casa cantorului Lăpușan Ioan vreo 20 ungeri și 6 soldați, au bătut pe toți ai casei cari n-au putut fugi pe fereastră. Tatăl lui Ioan Lăpușan, un om bătrîn de vreo 70 ani, punîndu-și mina pe cap, i-au tăiat-o cu sabia în așa fel că înșiși doctorii din Cluj cari l-au pansat au zis că nu va mai putea prinde cu ea nimic. Această ispravă, încă, a săvîrșit-o viteaza armată ungerescă. Acestea sunt numai cîteva cazuri din cele multe petrecute în timp de o lună în comuna Baci și Suceag. Știu din izvor sigur că acei indivizi ce se pretind a fi conducători îndeamnă ungerii la atrocități cu vorbele :

"Bateți-i, spargeți tot, dar nu omorîți pe nimeni ca să nu aibe dovezi".

Bătăile prin urmare se țîn lanț. Bătrînii, femeile și copiii plîng și se ascund.

Bărbații în putere fug în pădure. Tipete și răcnete se aud în fie-care seară de la distanță mare, parcă însuși iadul e pe pământ. Mulți sunt așa de sdruncinați, că vreau să-și omoare copiii și pe urmă să se arunce sub tren. Toate cele de mai sus le întăresc cu cuvântul meu de preot ce am suferii afară de moarte toate torturile pe care omul nici închipui nu și le poate. La caz de lipsă pot aduce martori și dintre români și dintre unguri, cari vor afirma sub jurământ că tot ce am afirmat este adevărat.

Baciu, la 14 Octombrie 1940; (ss.) Traian Pop, preot".

Edificatoare pentru situația tragică în care s-au aflat românii din teritoriul copleșit de horthyști, este telegrama adresată autorităților de stat românești și unor personalități politice din România (Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, C. Argetoianu, Dinu Brătianu etc), la 22 octombrie 1940, de către primele grupuri de intelectuali români expulzați din cele 11 județe din nord-estul Transilvaniei. *"Intelectualii Ardealului ocupat de unguri, expulzați de pe pământul strămoșesc prin [...] verdictul de la Viena, despuiați de toată averea, ridicați cu întreaga familie din locuințele lor, îmbarcați în vagoane de vite și tratați ca animale, după trei zile de privațiuni și torturi ce întrec orice închipuire, au ajuns pe pământul țării prin punctul de frontieră Curtici. Am lăsat întreg pământul Ardealului în sânge, sub domnia tiranică și abuzivă a administrației militare maghiare cu drepturi statariene. Armata ne-a ocupat toate averile, înstăpînându-se pe locuințele, birourile profesionale, moșiile noastre și întreaga avere a societăților comerciale romane.*

Din prima zi de ocupație ungurească, românii au fost omorâți, închiși, bătuți, arestați, opriți să vorbească pe stradă românește sub sancțiunea retorsiunilor pe loc, opriți de la exercitarea profesiunii lor intelectuale, comerciale sau industriale, iar funcționarii români, în majoritatea lor, lăsați fără posturi. Orașele și satele noastre au îmbrăcat haina morții și a prigonirilor pînă la exterminare.

Toată suflarea românească, de la cel mai umil țăran, pînă la vladicii noștri, este ținută sub o teroare barbară prin valul morții, a arestărilor, a perchezițiilor în miez de noapte, cu ridicarea familiilor, prin acțiunea bandelor organizate de levenliști, de gărzi cetățenești și gărzile foștilor luptători, ce ziua și noaptea, prin omoruri, bătăi, spargerii de geamuri și perchezițiile ce le execută, răspîndesc groaza, provoacă victime omenești, deteriorînd bunurile românești, toate acționînd după programul și cu ajutorul fățiș al armatei, poliției și a jandarmeriei maghiare. În completarea acestui regim de exterminare și teroare, intelectualii, comercianții, meseriași și fruntași țărani sînt expulzați cu miile, dezrădăcîndu-i din mijlocul poporului lor cu scopuri bine determinate. Ajunși în această situație pe pământul țării cerem ajutorul sub formă de împrumut bănesc, imediat [...] întrucît în afară de 30 de pengo 130din banii care i-am putut ridica în pripă, toți banii ne-au fost confiscați de unguri la intrarea în țară, iar pentru populația săracă, același ajutor

fără obligația de restituire" .

Edificatoare pentru metodele folosite de autoritățile horthyste sînt și mărturiile unor expulzați români din Ciuc și Reghin.

Preotul din comuna Filipașul Mare relatează : "In ziua de 22 octombrie [1940] am fost chemat la notariatul din Breaza împreună cu învățătorul Codarcea Emil și Uleșan Petru, un fruntaș din comună, unde am fost arestați împreună cu părintele Gavril Covasan din Sântu, Macarie Alex., funcționar din Reghin și Sălăgean Ioan, țăran, căruia i-au aprins grajdul, care a ars pînă în temelie împreună cu toate uneltele economice. Am fost purtați prin piața și străzile Reghinului și duși la comandamentul militar. De aici ne-au dus la lagăr, unde, împreună cu alți 35 oameni: preoți, învățători, notari, funcționari, țărani, dormeam pe jos pe beton. Mie mi-au pus în vedere sau să renunț la cetățenia maghiară sau voi fi pus la muncă silnică pentru a mă îmblînzi. Le-am răspuns că vreau să rămîn acolo. La aceasta ofițerul ungar Gyongyosi mi-a pus o hîrtie în față să o semnez, spunînd că aici nu ne jucăm de-a cărțile. După ce am semnat mi-au pus în vedere că în 24 ore să fiu plecat din Ungaria, Am plecat cu ce am putut lua cu mine, împreună cu familia compusă din 6 membri, iar la graniță ni s-au luat toate alimentele ce am avut, în valoare de peste 6 000 lei".

În ziua de 17 octombrie 1940 a fost arestat de jandarmii horthyști și deus la închisoarea militară din Gheorghieni George Boieriu din Joseni. Aici — relatează acesta — "am stat închis pînă la 22 octombrie, cînd împreună cu alți 22 români, am fost transportați spre frontieră cu un camion militar. În drum ne-au bătut într-un mod sălbatic, înțepîndu-ne cu baioneta, pămîindu-ne și spunînd tot felul de cuvinte murdare și jignitoare. Ne-au îndreptat spre Valea Bicazului și ne-au minat prin apariția rîului circa 3 km. Ajunși la frontiera românească, în grupuri de cîte 4 înși, ne-au dat drumul spre Piatra Neamț, spunîndu-ne că de ne vom mai întoarce ne vor împușca ca pe niște cîini. Toate acestea s-au întîmplat noaptea, de la 6 seara pînă la ora 2 dimineața".

Preotul Avisalon Costea din Voșlobeni (Ciuc) relatează următoarele : "In ziua de 3 noiembrie [1940], după ce am protestat [...] contra introducerii limbei maghiare în biserică, am fost condus cu jandarmii la primărie, unde au mai fost duși și credincioșii Petru Colceriu, I. Gavrilă, Mihaila Blaga. În fața acestora comandantul Bereznav mi-a spus următoarele : "Să iei cunoștință că cu ziua de azi te-am suspendat și îți interzic să mai servești în biserică, căci înaintea mea nu mai ești nici paroh nici preot. În cel mai scurt timp te voi expulza". După îndeplinirea formelor de expulzare, am plecat conduși la gară de jandarmi [...] înainte de a pleca, am fost chemat la comandament și invitat să iscălesc o declarație că plec de bună voie și nu am nici o pretenție față de statul maghiar. La refuzul meu, mi-a declarat că dacă nu vreau să semnez un glonț mai are și pentru mine ca să mă facă să dispar la graniță. Astfel am fost nevoit să semnez și să plec. Două nopți am dormit cu copiii pe cîmp, lingă podul de la capătul comunei Chichiș, jud. Trei Scaune, iar în țară am ajuns în ziua de 15 noiembrie prin comuna Prejmer, județul Brașov".

La 24 noiembrie 1940, în emisiunea de seară, la orele 20,15, radio Budapesta a comunicat numărul românilor expulzați de către autoritățile horthyste în perioada 5 septembrie —14 noiembrie. După județe situația prezentată de statisticile horthyste arată în felul următor : Cluj 329, Trei Scaune 2, Someș 92, Ciuc 467, Sălaj 3 513, Bihor 653, Maramureș 1120, Năsăud 1332, Satu Mare 1200, Odorhei 4, Mureș 1178. Cifrele acestea sînt departe de a reflecta realitatea ; *este semnificativă însă recunoașterea oficială făcută de statul maghiar în ce privește numărul expulzaților din Ardeal*. În aceste cifre nu sînt cuprinse persoanele refugiate pînă la 4 septembrie 1940.

Autoritățile horthyste au expulzat și numeroși maghiari căsătoriți cu românce sau femei maghiare căsătorite cu români. Printre nenumăratele exemple, documentele vremii amintesc pe cel al minerului Ember Elemer de la minele Șorecani, care a fost expulzat împreună cu soția româncă și cei 7 copii.

Teroarea horthystă instaurată în partea nord-vestică a României, crimele, masacrele, bătăile, expulzările au devenit atît de violente încît zeci de mii de români, în mod individual, și-au căutat scăparea, fugind peste linia artificială a graniței dictată la Viena, părăsindu-și averea, gospodăria, încropită cu atîta greutate. Iată cîteva exemple edificatoare în acest sens : învățătorul Dumitru Pop, din Băbăsești, jud. Satu Mare, "acceptă să opteze" după ce a asistat la maltratarea și uciderea fostului primar Gheorghe Petriceanu din comuna Medieșul Aurit, Teodor Gîdea din Gîrboul Mic, județul Sălaj, a fost obligat să se refugieze împreună cu trei fetițe mici, după ce soția lui a fost împușcată de o patrulă maghiară, în fața copilelor îngrozite. Femeia a fost înmormîntată cu preot maghiar deoarece cel român era arestat. Muncitorul agricol Gheorghe Baciu din comuna Zagon, județul Trei Scaune, descriind împrejurările care l-au determinat să se refugieze în România, arată că în cursul anului 1940, după sosirea armatelor horthyste în comună au început maltratarea și batjocoririle. "*Mi s-a impus a mă prezenta pe fiecare zi de patru ori la postul de jandarmi Zagon*" — declară martorul — relatînd în continuare că elemente horthyste "*din comuna noastră ținînd calea d-lui preot ortodox, l-au luat la bătaie cu ciomegele, bătîndu-l la moarte, spărgîndu-i capul și lovindu-l pe întreg corpul în modul cel mai barbar. În privința aceasta nici postul de jandarmi, nici armata nu au luat măsuri asupra acelor vinovați, ci, din contră, le dădea concursul. Mai mulți români nevinovați au fost bătuți grozav, la alții spărgîndu-le geamurile la ferestre cu pietre în cursul nopții, iar la alții le-au jurat din averile lor obiecte de valoare etc. fără a se fi luat măsuri din partea jandarmeriei sau autorităților militare asupra acestora*". În ziua de 22 noiembrie 1940 — relatează Viciunca Alexandru, muncitor de pădure din comuna Poienele de sub munte, județul Maramureș, — elemente horthyste "*au intrat din casă în casă unde locuiau românii și sub amenințarea baionetelor ne-au forțat să părăsim locuința [...]. Eu personal am văzut cînd au fost împușcați o mulțime din vecinii mei printre care am recunoscut pe Sănuțu Onofrei, Viciunca Ilie, Ciorei Mihai, Viciunca Mihai și*

Logos Măria. Din cauza persecuțiilor m- am despărțit de părinți [...] am plecat de acasă și am mers prin locuri dosnice fără a fi văzut de nimeni pînă am ajuns la granița de la Tg. Mureș — de unde am trecut în România". Țăranul român din comuna Tiriam, județul Sălaj, Țimereman (Roman) Cornel, refugiindu- se în România, descrie împrejurările care l-au obligat la o astfel de soartă: "*Prin luna octombrie 1940, aproximativ ziua 12, bandele de teroriști din Szabad Csapatok au început să distrugă satele românești Ianculești, Lucăceni, Scărișoara și Marna Nouă. Comuna noastră, Tiriam, pînă la data de 28—29 noiembrie 1940, a trăit o viață de neliniște. De frica (acestor teroriști horthyști — n.n.) făceam de pază atît ziua cit și noaptea pentru a da alarma prin comună, atunci cînd ne vor ataca. In noaptea de 29 noiembrie 1940, cam pe la orele 24, pe cînd dormeam, am auzit că se sparg geamurile de la casa dinspre stradă. M-am sculat să văd ce este. Cînd am aprins lumina, atunci toate ferestrele le-au spart [...] Prin decembrie 1940 nemaiputînd trăi în comună, am plecat toți pe la rude, prin diferite comune. Eu m- am refugiat în comuna Sisești, județul Satu Mare [...] neavînd cu ce trăi, deoarece mi- au luat bunurile, car, vite, bucate și altele, am optat pentru cetățenia română", plecînd în România.*

La rîndul său muncitorul șofer Rusu Miron din Odorhei relatează: "*M- am refugiat la Brașov din următoarele motive : în seara de 16 septembrie m- am pomenit cu o bandă de indivizi care au început să arunce cu pietre pe locuința mea, spărgîndu- mi geamurile la casă și țigla de pe acoperiș și strigînd că pe mine vor să mă omoare.*

M- am refugiat pe cîmp și am dormit cîteva nopți, iar spre ziuă veneam pe acasă să văd de familie. Am fost anunțat de un vecin de- al meu, care îmi era prieten, că vor să mă omoare [...], numai pe motivul că sînt român, pentru care m- am decis să fug de pe acest teritoriu.

Am pribegit vreo trei săptămîni umblînd dintr- o localitate în alta și stînd prin păduri și pe cîmp, deoarece în toate satele și orașele sînt formate asemenea bande care urmăresc pe români [...] De asemenea, au mai spart la sași, printre care menționez farmacia "Ziegler" din Odorhei, care a fost devastată și tot ce a fost în rafturi a rămas numai gunoi. De asemenea, mai declar că în ziua de 8 octombrie 1940, cu ocazia venirii lui Horthy în Odorhei, toți românii au fost arestați și depuși la închisoare, pînă seara după plecarea lui Horthy".

Grăitor este și cazul lui Cazan Ionel, din Oradea, care s- a refugiat, potrivit relatărilor din procesul verbal încheiat la Chestura din Beiuș, în seara zilei de 13 decembrie 1940, "*cu urme de răni de diferite lungimi și lățimi în regiunea capului, cu fața umflată și cu o umflătură de mărimea unui ou de gîscă la ochiul drept, cu care, din cauza ambelor pleoape, fiind complet închis, nu vede. Aceste umflături sînt roșii și foarte dureroase după cum rezultă din tînguirile sus- numitului. Fruntea era bandajată cu un fular și în partea dreaptă pansată cu vata și tifon".*

Din declarația numitului rezultă că el a fost atacat în cursul zilei de duminică, 8 decembrie 1940, în Piața Unirii din Oradea cînd se serba de către horthyști sfințirea pavilionului național ungar (Orszagaszlo- vatas).

Victima, împreună cu alți doi români, a fost atacată de elemente horthyste, șoviniste "care ne-au înjurat și lovit cu pumnii, cu picioarele, cu pietre și cu tot ce puteau, pînă ce într-un rînd m-au și doborât la pămînt. Am reușit să scap prin fugă urmării de cca 20—25 unguri, deși eram plin de sînge. De soarta celorlalți doi prieteni, nu mai am nici o cunoștință. Ulterior nu m-am adresat autorităților deoarece am aflat de la alți cunoscuți care participaseră la serbare, care au văzut ceea ce mi s-a în-tîmplat, că tot eu sînt cel urmărit de către poliția maghiară [...]. M-am dus imediat la medicul Dr. Grosz Samu care m-a pansat provizoriu. [...] Cu acest pansament m-am hotărît să vin în România [...].

Constatăm că declarația refugiatului Cazan Ionel s-a luat în fața reprezentanților minorității maghiare din localitate care semnează ca asistenți prezentul proces verbal [...].

Chester,
(Dr. Cighi D. Ioan)
(ss indescifrab il)
Avocat Szatmary Alexandru".

Asistenți :
Paroh. rom. cat. Hamler Paul
Paroh. reformat Jakab Viktor

În primele săptămîni de la cotopirea Ardealului de nord, de la manufacturile de tutun din Sfîntu Gheorghe și Cluj s-au refugiat, în mod individual, peste 250 muncitori, din cauza concedierilor din serviciu, a terorii autorităților și patronatului, refuzului de a servi în armata horthystă etc.

De menționat că și numeroși cetățeni de naționalitate ungară, germană, ruteană, evreiască și de alte naționalități, din acest teritoriu cotoplit de horthyști, care erau declarați "indezirabili" au fost nevoiți să ia calea refugiului în România. Printre numeroasele exemple de acest gen, cităm cazul lui Kerestely Maria, din Odorhei, care motivînd refugierea ei, arată că "la venirea armatei ungare la Odorhei, după 2—3 zile, într-o noapte, auturi necunoscuți mi-au spart geamurile de la casă [...], iar pe mama mea a lovit-o cu o piatră în cap de i l-a spart, pe mine obligîndu-mă a doua zi să mă prezint la poliție fiindcă eram considerat supus român, fiind căsătorit cu un român ce se afla la Sighișoara". Subinginerul Heger Adolf, din județul Năsăud relatează, la 22 octombrie 1940 : "Subsemnatul nu am părăsit teritoriul cedat pînă în prezent, deoarece sînt căsătorit cu o maramureșancă care posedă avere în comuna Bîrsana, județului Maramureș și auzind la Prefectura județului Năsăud că funcționarii sînt sfătuiți ca să rămînă pe loc, subsemnatul, fiind de origine etnică germană, am crezut că sa va respecta arbitrajul de la Viena și voi fi menținut în serviciu. Astfel, am rămas pe loc pînă la data de 12 septembrie 1940, cînd am fost destituit din serviciu [...], punîndu-mi în vedere că subsemnatul nu posedă limba maghiară" — Heger Adolf a fost nevoit să renunțe la cetățenia ungară și să se refugieze în România, la Făgăraș.

Intr-un document al vremii referitor la atitudinea horthystilor față de populația săsească din teritoriul cotoplit al Transilvaniei, se consemna :

"Intre ungurii și sașii din Ardealul cedat există un antagonism foarte accentuat, ungurii căutând pe toate căile, cu toata aderarea lor la politica Axei, să îngreuneze cit mai mult viața sașilor din Ardeal. Sașii simpatizează cu românii și regretă că nu sînt cetățeni ai Ardealului românesc. [...]. Sînt numeroase cazuri de refugieri ale sașilor din Ardealul de nord în România, din cauza persecuțiilor. Ungurii ar aplica același tratament sașilor ca și românilor, însă se tem de intervenția Germaniei [...]. Este cunoscut cazul asasinării conducătorului germanilor din Oradea Mare de către bandele teroriste ungare, cu ocazia intrării trupelor ungare în acest oraș [...] Sașii din Ardealul de nord au căutat să protejeze pe români, contra tendințelor de distrugere ale ungurilor".

Referindu-se la circumstanțele în care s-a refugiat în România. Pavlovici Iulian, funcționar la Serviciul drumurilor din Sighet, de naționalitate ruteană, arată: *"Pe ziua de 7 septembrie 1940 am fost chemat prin omul de serviciu Moldovan Ludovic, la Serviciul de drumuri. Un domn inginer venit din Ungaria m-a înscris într-un tablou și m-a poftit la rînd, două zile și jumătate, la birou, iar a treia zi mi-a spus să nu mai vin la birou că nu mai are nevoie de mine pentru că nu știu ungurește și nu ne putem înțelege. Pe ziua de 23 septembrie a.c. am primit din partea Serviciului drumurilor ungare o înștiințare prin care mi se face cunoscut că nu pot face parte din acel serviciu".* Am arătat, la început, pe baza faptelor, că schimbarea administrației militare cu cea civilă, la sfîrșitul anului 1940, nu a ameliorat, în fond, drama românilor din teritoriul românesc copleșit de Ungaria. Este adevarat că frecvența și proporțiile actelor barbare s-au diminuat relativ. De asemenea, s-ar putea constata faptul că asemenea acte au fost preluate tot mai mult din seama armatei de către bandele asaziselor "gărzi naționale", leventiști, jandarmi, polițiști, justiție etc, etc. Scopul însă — șicanarea, brutalizarea, terorizarea individuală și în masă pentru a determina refugierea continuă în România — a fost urmărit și realizat pe mai departe cu strășnicie și cruzime. La 1 februarie 1941, Consulatul României din Oradea trimitea Ministerului Afacerilor Străine din București raportul cu nr. 213, înregistrat la M.A.S. cu nr. 10862 din 13 februarie, în care se arată că *"preoții români din circumscripția consulară a gărzii sunt obiect de batjocură specială a jandarmilor. Victor Tufan din Ungheni (județul Mureș) a fost lovit crunt cu ciomagul și cu funia umezită în apă. Om de 60 de ani a fost ținut în genunchi șapte ore. Cînd leșina din cauza oboselii, îl făceau să-și revină cu lovituri de bocanci, aplicate în fluerele picioarelor, pînă cînd au învinșit, în cursul celor șapte ore de tortură inchiuzitorială nu i s-a luat nici un interogatoriu. Cu funii umede l-au bătut în trei reprize, adecă atîta timp cît a fost necesar să-înnegrească carnea din creștet pînă în tălpi. Calvarul său nu s-a terminat cu aceasta. Au început palmele peste față, însoțite de cele mai triviale cuvinte. După aceea vreo patruzeci de jandarmi s-au așezat pe două rînduri, față în față, la un metru distanță. Preotului i s-a dat ordin să treacă prin fața celor două rînduri de jandarmi cari îl loveau cu pumnii, picioarele și patul puștii. L-au aruncat apoi în curte ca pe o zdreanță. Pentru ca toiu să depășească cele mai cumplite halucinații de*

coșmar, după câteva ceasuri, preotul împreună cu soția sa, copila și învățătoarea română, a fost purtat, în preajma cimitirului, prin pădurile și hotarele satelor învecinate. În acest timp jandarmii își făceau semne din care năpăstuiții să tragă concluzia că vor fi spânzurați, împușcați, îngropați. Împreună cu preotul, au mai fost bătuți în aceeași zi încă vreo patruzeci de țărani din aceeași comună", iar apoi aruncați peste graniță.

În tot cursul anilor 1941—1944 bătăile, schingiuirile, maltratarile populației românești au continuat. În octombrie 1941, protopopul paroh Ioan Olteanu, din Miereurea- Nirajului, județul Mureș, împreună cu soția sa Glicerina au fost arestați fără nici o vină, "ținuți 7 ore în poziție de drepți, apoi, împreună, cu alți 18 români, sub comanda unui ofițer, au fost scoși la graniță și bătuți pînă au rămas în nesimțire. Apoi au fost aruncați peste frontieră".

În toți acești ani "bătăile s-au practicat pe o scară atât de întinsă încît ele au devenit un sistem. Pe străzi, la domiciliu, în localurile autorităților, în închisori, românii au fost bătuți, individual și în masă, pentru simplul motiv că erau români și uneori pentru că nu știau ungurește. O pornire de furie oarbă, pare a fi cuprins nu numai pe soldați, ci și întreaga populație civilă maghiară". Desigur, s-au găsit în rîndurile populației maghiare numeroși oameni de bună credință care, nu numai că au dezaprobat și au fost indignați de barbariile comise împotriva românilor, dar le-au și luat apărarea direct, uneori îndurînd ei înșiși consecințele din partea propriilor conaționali. Această realitate era firească, era rezultatul nu numai al conviețuirii cu românii timp de secole, ci, nu în puține cazuri, și al înrudirii.

Românii au fost supuși la grele cazne. "Sate românești întregi au fost nevoite să-și ia lumea în cap de groaza bătaușilor unguri, încurajați și nesancționăți de autorități. Sate întregi au dormit în cîmp, prin lanuri de porumb și prin păduri, luni de zile, pînă la căderea zăpezii". O masă mare dintre aceștia fiind nevoit să-și părăsească căminele și să se refugieze în România.

Încă la 9 octombrie 1940, în cuvîntarea ținută în parlament, primul ministru, contele Teleki Pal, recunoscuse : "De ieri am trecut la represalii. Am trecut peste graniță 850 personalități, în parte, români [...]. Am început represaliile la Cluj și Oradea, dar vom continua și în alte părți, de va fi nevoie, mai mult, le înmulțim [...]". Primul ministru al Ungariei horthyeste s-a ținut de cuvînt. Expulzările, alungările, dislocările în masă, refugierile românilor au continuat fără întrerupere și în anii următori. Documentele și actele oficiale ale vremii, dovedesc elocvent că aproape nu a existat localitate cu populație românească din nordul și estul Transilvaniei, din care să nu fi fost silite să plece săptămînal cel puțin 2—3 persoane, pe una din căile : expulzat, refugiat, fugit peste linia vremelnică a frontierelor, care nu au constituit nici măcar pentru o clipă un zid despărțitor între teritoriul copleșit de horthyști și restul țării. De la 21 septembrie 1940 (cînd a fost înființat Comisariatul general al refugiaților din nordul Transilvaniei) pînă la 21 octombrie 1942 au fost înregistrați : 13 558 refugiați (capi de familie)

cu 25 985 suflete (total 39 543 persoane) adăpostite în capitala țării, București, în timp ce în restul localităților din țară au fost adăpostiți 21 254 capi de familie cu 43 340 suflete (total 64 594 persoane). Rezultă că numărul total al persoane lor refugiate, înregistrate oficial, se ridică la cifra de 34 812 capi de familie, plus 69 325 de suflete aparținătoare lor, în total 104 137 persoane refugiate.

Intre 1 ianuarie 1941—4 iunie 1942, după cum rezultă din statisticile militare ungare, ca urmare a refuzului de a se înrola în armata horthystă, 8 815 tineri români din partea de nord-est a Transilvaniei au trecut "în mod fraudulos" linia vremelnică a graniței, în România. Asemenea cazuri s-au întâmplat la Sînnicoara, Dezmir, numai din aceasta din urmă fugind în România 34 de persoane între 17—41 ani. Conform datelor din memoriul Prefecturii județului Cluj-Turda cu nr. 167/1942 înaintat comisiei mixte germano-italiene de supraveghere a aplicării dictatului de la Viena, numai în perioada 9 octombrie 1940—20 iulie 1942, la Biroul de primire a refugiaților din Turda au fost înregistrate 25 634 familii cu 43 283 de membri expulzați și refugiați din teritoriul românesc cotoplit de Ungaria horthystă. *"Expulzații și refugiații — se consemnează în acest document — soseau deprimați sufletește în urma faptului că unora li s-au luat averile, iar alții că au fost nevoiți să-și părăsească căminele lor neadmițându-li-se nici o posibilitate de existență, iar autoritățile administrative îi exceptau de la distribuția cerealelor. [...] Unii au suferit bătăi, schingiuri, tăieturi de cuțite, iar alții [...] veneau din comunele Trăzneș, Ip, Ciurirna, județul Sălaj, Huedin, Hida, Dragu, județul Cluj, Mălin, județul Someș, unde le-au fost omorâți părinții și aprinse casele [...]. Toți tinerii care au venit au declarat că, atît în armată cit și în organizațiile paramilitare ungare și, au fost tratați rău, batjocoriți și bătuți, fiindcă nu știau limba maghiară, iar alții, înjugați au fost siliți prin bătăi să tragă plugul cu care se ara locurile ungarilor. [...] Față de aceste constatări — se remarcă în încheierea memoriului — este evident că în timp ce nu expulzăm și nu silim nici un ungur să părăsească teritoriul românesc, și în timp ce aici ungerii își exercită viața economică, comercială și industrială nestînjeniți de nimeni și în timp ce familiile ungarilor plecați sînt îngrijite aici de populația și statul român, în nordul Ardealului vremelnic înstrăinat în urma verdictului de la Viena, printr-un sistem dirijat de sus, românii sînt forțați metodic prin diferite mijloace de a părăsi Ungaria, făcându-li-se acestora diferite șicane, nedreptăți și umiliri".*

O statistică generală privind numărul refugiaților a fost dată publicității la începutul lunii aprilie 1943, de către Comisariatul general al refugiaților din nordul Transilvaniei, și ea cuprinde datele pentru perioada 20 septembrie 1940—1 ianuarie 1943. Conform acestor date, numărul total al refugiaților era de 193 093. La aceasta cifră trebuie adăugat un număr considerabil de refugiați care n-au trecut pe la controlul și fișierul central, care este estimat la cca 70—80 000. Pe lângă aceasta, la pronunțarea dictatului de la Viena, în România, mai ales în partea de sud a Transilvaniei, se găseau cca 250 000 de români, care aveau bunuri și familii

în nord- estul Transilvaniei. Defalcătă, după *anul refugiului*, statistica arată astfel : anul 1940 — 88 587 ; anul 1941 — 35 432 ; anul 1942 — 69 074. Total 193 093 persoane. După sex ; bărbații reprezintă — 111 808 persoane, iar femeile 81 285. După *vârsta*, numărul refugiaților sub 16 ani este de 42 722, al celor între 16 și 20 de ani de 29 104, al celor între 21 și 40 ani de 81 211, al celor între 40 și 55 de ani de 26 243 și al celor peste 55 de ani 13 813. După *profesii*, țărani reprezintă 26 053, lucrătorii 18 516, iar meseriașii 10 353. Urmează comercianții și industriașii — 2 026, funcționarii publici 18 543 și funcționarii particulari — 4 063. Cei cu profesii libere sînt 955 la număr, servitorii 4 159, femeile casnice 42 172. Numărul studenților și elevilor este de 21 995, iar al altor întreținuți de 26 533. În statistica mai figurează și cei de alte profesii și nedeclarați în număr de 9122. Urmează preoții în număr de 1 227, profesorii și învățătorii 5 227, avocații 931, medicii 708, inginerii 519. Împărțiți după *județe*, refugiații reprezintă următorul tablou : Bihor — 32 780 ; Ciuc — 44 690 ; Cluj — 49 946 ; Maramureș — 5 753 ; Trei Scaune — 5 762 ; Tîrnava — 469 ; Someș — 21 968 ; Mureș — 18 581 ; Nasaud — 8 168 ; Odorhei — 1 958 , Sălaj — 26 731 ; Satu Mare — 16 286. Din analiza datelor de mai sus rezultă că numărul refugiaților în loc să scadă în anul 1942, a crescut față de anul precedent (1941) cu 33 642 de persoane. S-au refugiat mai mulți bărbați decît femei, aceasta și din motivul că mai multe familii au consimțit la o separare temporară pentru a-și îngriji, prin soțiile rămase acasă, averea strămoșească. În anii 1943 și 1944 fenomenul refugierii se desfășoară într-un ritm mai lent (600—3 000 pe lună), ca urmare a măsurilor luate de guvernul horthyst pentru stăvilirea acestui fenomen deoarece se simțea tot mai mult nevoia de brație de muncă în vederea continuării războiului. Majoritatea bărbaților români sînt concentrați în tabere de muncă — dezertorii fiind pedepsiți cu moartea, iar organele de represiune erau autorizate să tragă asupra celor care erau surprinși în zona de frontieră și intenționau să se refugieze. Cu toate acestea, în anul 1943 s-au refugiat peste 25 000 români. La sfîrșitul anului 1943 Comisariatul general al refugiaților din Transilvania de nord a întocmit statistica generală a refugiaților înregistrați de organele sale teritoriale în perioada septembrie 1940—1 decembrie 1943, după cum urmează :

luna	Anul			
	1940	1941	1942	1943
Ianuarie		7 378	1134	1432
Februarie		6 487	1501	3 097
Martie		3 711	3 050	2 375
Aprilie		2 846	4 212	2 960
Mai		1767	9 311	1879
Iunie		1 103	5 603	1607
Iulie		876	24 355	1 667
August		1 123	16 914	1632

Septembrie	7 691	1722	3 562	1 378
Octombrie	30 070	2 633	2 292	1278
Noiembrie	30 989	4 056	1410	1 189
Decembrie	19 829	1 725	1 070	—
Total:	83 579	35 432	74 414	20 494

Total general — 218 919.

După sex, vîrstă și profesioni, această populație avea următoarea structură :

După sex : Bărbați — 127 114 ; femei — 91 805.

Vîrstă : sub 16 ani — 48 314 ; 16—20 ani — 32 686 ; 21—40 ani — 93 846 ; 41—55 ani — 29 257 ; peste 55 ani și nedeclarați — 14 816.

Profesiuni : țărani — 30 740 ; lucrători — 21 971 ; meseriași — 12 646 ; comercianți-negustori — 2 317 ; funcționari publici — 20 974 ; funcționari particulari — 4 256 ; profesioniști liberi — 1 027 ; servitori — 4 658 ; femei casnice — 47 711 ; studenți-elevi — 24 083 ; alți întreținuți — 29 921 ; alte profesii și nedeclarați — 9 702 ; preoți — 1 254 ; profesori și învățători — 5 429 ; avocați — 942 ; medici — 741 ; ingineri — 547.

Total : capi de familie — 106 375 ; total persoane — 218 919.

În anul 1944, numărul refugiaților a scăzut din cauza amplificării persecuțiilor, a masivelor concentrări ale românilor în taberele de muncă din adîncimea teritoriului Ungariei sau a trimiterii la muncă în Germania. Ca urmare, în perioada ianuarie- august 1944, numărul refugiaților s-a cifrat la 5 166 români. Adăugînd la această cifră cei 70 000— 80 000 de refugiați care din anumite motive n-au trecut pe la control și fișierul central al Comisariatului, precum și cei 250 000 de români, care la pronunțarea sentinței dictatului de la Viena se găseau în alte părți ale țării, dar aveau bunuri și familii în teritoriul ce avea să fie copleșit, rezultă că numărul total al românilor originari din nordul și estul Transilvaniei, aflați pe teritoriul României în ziua de 23 August 1944, cînd a început lupta pentru alungarea fasciștilor și eliberarea întregului teritoriu al patriei, s-a cifrat la peste 500 000 de persoane.

Procentual, față de populația românească, pe județe, refugiații au reprezentat : județul Cluj — 34,1% ; Bihor — 24,8% ; Sălaj — 13,2% ; Someș — 13,5% ; Mureș — 17,3% ; Satu Mare — 9,0% ; Năsăud — 9,5% ; Trei Scaune — 37,6% ; Maramureș — 6,5% ; Ciuc — 24,1% ; Odorhei — 34,7% ; Tîrnave — 67,6%.

Pe lîngă formele de reprimare a populației românești, la care ne-am referit, regimul horthyst a întreprins numeroase măsuri pentru a exclude populația românească din viața politică și administrativă, de a o priva de orice posibilități de a-și exprima și apăra interesele sale fundamentale, în acest sens, se impune, în primul rînd, constatarea că românii nu au avut o organizație de apărare a intereselor lor politice și naționale recunoscută de

guvernul horthyst. În al doilea rând, populația românească era, aproape complet, lipsită de posibilitatea de a participa la viața politico-administrativă. Reprezentanții românilor nord-transilvăneni au fost aproape cu totul excluși și din organele administrative (comunale, orășenești, de plasa și județ). În aceste organe consilierii nu erau aleși, ci, în baza ordonanței nr. 7 800/1940 M. E. din 31 octombrie 1940, au fost numiți de ministrul de interne, la propunerea prefectului, respectiv primarului orășenesc și a prim-pretorului. În consiliul orașului Cluj, printre cei 56 de consilieri, au fost numiți doar doi români, protopopul greco-catolic și protopopul ortodox.

În ziua de 16 aprilie 1941 a avut loc ședința de constituire a consiliului județean Mureș, cu următoarea compoziție națională: 138 consilieri maghiari, 7 consilieri germani și 5 consilieri români. Lista era plină de conți și baroni. Mulți dintre ei erau originari din Ungaria și au fost numiți în virtutea faptului că aici le-au fost restituite, de către guvernul horthyst, fostele lor proprietăți dinainte de 1918. În rândurile consilierilor se găseau printre alții, fostul prim-ministru al Ungariei, contele Bethlen Istvan, fostul ministru de interne, Ugron Gábor ș.a.. În consiliul orașului Tîrgu Mureș, compus din 50 membri, era un singur român. În consiliul de la Oradea, compus din 56 membri, numărul românilor era de 2. Printre cei 210 consilieri ai județului Satu Mare figurau 18 români, iar consiliile orașelor aparținând județului au fost constituite în felul următor: Satu Mare avea 54 consilieri, din care numai un singur român; Baia Mare avea 30 consilieri, din care 2 români; orașul Carei n-avea nici un consilier român, iar în orașul Baia Sprie din 24 de consilieri numai protopopul greco-catolic era român. Nu făcea excepție nici consiliul județean Bistrița-Năsăud, instalat la 26 aprilie 1941, în care au existat 90 de maghiari, 35 de români și 23 de germani, în timp ce compoziția națională a populației județului se prezenta astfel: 113 326 români. 20 827 germani și 7 816 maghiari.

Făcînd o trecere în revistă a procesului de constituire a consiliilor județene și orășenești pe acest teritoriu și referindu-se la începerea activității acestora, "Tribuna Ardealului", în unul din articolele sale, a arătat în mod deschis în fața opiniei publice nemulțumirea populației românești cu privire la împiedicarea reprezentanților săi de a participa la administrația de stat. *"După cum se vede și din ziarul nostru — cităm din articolul intitulat Consiliile județene — au fost numiți consilieri și români, puțini la număr și fără a ține socoteală de proporția numerică a locuitorilor de origine etnică românească din județele sau orașele respective [...]. Numărul redus — ce ni se dă — nu corespunde numărului populației noastre".* Guvernarea horthyst, însă, n-au ținut cont — după cum reiese și din cifrele arătate mai sus — de această cerință legitimă, de dreptul pe deplin întemeiat al populației românești de a avea reprezentanți în consiliile administrative proporțional cu numărul ei.

Marea majoritate a prefecturilor din județele Ardealului de Nord erau mari moșieri, aparținînd castei aristocratice ungare, care desfășurau o aprigă politică potrivnică intereselor și asigurării existenței populației

românești din acest teritoriu. Primarul Gherlei, vitez dr. Horvath Kazmer, adus din Ungaria, ținea să declare, printre altele, cu ocazia instalării în funcție, că "[...] nu cunoaște în oraș decât numai maghiari", iar primarul orașului Oradea, Soos Istvan, preluând primăria, formula astfel esența activității sale : *"Fie ca această clădire să reprezinte cu adevărat interesele maghiare [...]"*. În fruntea administrației județului și orașului Cluj, de pildă, au fost numiți 21 de funcționari, originari din diferite părți ale Ungariei. Printre funcționarii primăriei cu funcții de conducere nu figura nici unul de naționalitate română. O situație asemănătoare exista în toate județele și orașele mai însemnate. Concomitent se continua, într-un ritm intens, în cadrul tuturor județelor, concedierea din serviciu a personalului provenit din fosta administrație românească. Astfel, de exemplu, la 23 august 1941 prefectura județului Cluj emite o listă cu 7 angajați români concediați pe diferite motive. În plasa Crasna din județul Sălaj, numărul angajaților de la serviciile publice ale județului nepreluși de administrația maghiară se ridică la 25. În cazul celor de naționalitate română, printre motive aflăm : *"nu posedă limba maghiară", "nu este demn de încredere"* etc.. Trebuie menționat, ca fiind caracteristic regimului horthyst, că funcționarii statului, de origine maghiară, proveniți din Transilvania, care manifestau înțelegere și dorință de ajutor față de români atunci când aceștia li se adresau sub formă oficială cu diversele lor probleme, erau imediat acuzați că nu sînt demni de încredere.

Măsurile de supraveghere a funcționarilor din administrația de stat, din punct de vedere "național", constituiau una din preocupările permanente ale prefecturilor de județe. Astfel, la 10 ianuarie 1942, prefectul județului Cluj, Inczedi Jochsmann Odon, dă o dispoziție strict confidențială prin care se cerea să fie urmăriți cu atenție eventualii funcționari români, pentru a nu putea întreprinde nici o acțiune sau gest antistatal ungar. Răspunzînd la această dispoziție, la 16 ianuarie 1942, pretorul plășii Borșa arată că el are un singur funcționar român, la Dăbîca, Pentru mai multă siguranță, propune ca acesta să fie transferat într-o comună curat ungurească, iar la Dăbîca, unde locuiesc români, să fie adus un funcționar ungar.

Marea majoritate a notarilor erau, de asemenea, numai de naționalitate maghiară, în bună parte special trimiși aici de guvernul horthyst *"pentru a introduce metodele și experiența administrației ungare"*. Astfel, la notariatele centrale din județul Cluj, reiese că nu a existat decât un singur român.

Românii erau excluși aproape cu desăvîrșire și din cadrul aparatului de justiție. Personalul tribunalelor, procuraturilor, al judecătorilor a fost recrutat, de asemenea, în covârșitoarea lui majoritate, din elementele transferate din Ungaria. Numai sporadic se găsea câte un judecător de naționalitate română în cadrul magistraturilor din nord-estul Transilvaniei. Reprimarea sistematică a populației românești majoritare se manifesta pe plan politic și prin interzicerea organizării și exprimării opiniilor lor. Toate încercările care vizau organizarea politică a românilor și, prin aceasta,

crearea unui for politic sau juridic de reprezentare a intereselor lor, au fost de la început împiedicate. Activitatea Comunității Naționale Române din Ungaria, înființată la începutul lunii septembrie 1940 de un mănunchi de intelectuali din Cluj, sub conducerea profesorului de drept Emil Hațieganu, ca un organism — așa cum îl definea Aurel Socol într-un articol publicat în "Tribuna Ardealului" — *"care înglobează în mod firesc totalitatea activităților noastre culturale, profesionale și economice, care reprezintă și susține în fața forurilor guvernamentale naționalitatea română, fiind deci o reprezentanță legitimă politică"*, un organ global și unitar chemat *"să oglindească ființa noastră națională și să-i salvgardeze drepturile"*, a fost suspendată imediat după intrarea trupelor horthyste în Cluj, de către comandantul militar al orașului, în ziua de 13 septembrie, cu ordinul nr. 9/1940.

După acest act, toate încercările îndreptate spre crearea unei organizații politice legale de apărare a intereselor populației românești din partea de nord a Transilvaniei, aidoma celei aprobate de guvernul român cetățenilor de origine maghiară din România — Comunitatea etnică maghiară — au eșuat rînd pe rînd.

Deși organizația în cauză nu a primit autorizație de funcționare în anii ocupației horthyste, ea se considera drept organ reprezentativ al românilor din nordul Transilvaniei și, ca atare, și-a continuat activitatea în limita posibilităților, dar în special prin persoana lui Emil Hațieganu, recunoscut de guvern ca reprezentant efectiv al românilor din Ungaria, dar nu ca lider al organizației lor naționale. Astfel, în vederea dezvoltării situației grele în care se zbătea marea majoritate a populației românești, a fost întocmit în 1942 și predat guvernului ungar memoriul intitulat : *Despre aprovizionarea românilor din Ungaria în județele Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Cluj, Solnoc-Dabâca, Mureș-Turda*, s-a încheiat recensământul românilor din această parte a Transilvaniei, acțiune începută în toamna anului 1940, s-au întocmit liste documentare amănunțite despre nedreptățile comise de organele locale horthyste față de populația românească.

Metodelor de eliminare a populației românești din teritoriul cucerit prin suprimare fizică și expulzări în masă li s-au adăugat altele la fel de abuzive, inumane și teroriste menite a-i slăbi potența economică, a-i înrăutăți situația materială și socială cu scopul de a-i diminua rezistența față de regimul horthyst de ocupație.

Capitolul V - DEPOSEDAREA DE BUNURILE MATERIALE ȘI ALTE FORME DE ASUPRIRE ECONOMICĂ A ROMÂNILOR ȘI A CELORLALTE NAȚIONALITĂȚI OPRIMATE

Pentru asigurarea stăpînirii netulburate asupra teritoriului de nord-vest al României și jeluirii bogățiilor solului și subsolului în interesul claselor dominante ungare, regimul de ocupație horthystă, pe lângă acțiunile teroriste săvîrșite cu deosebită cruzime, a luat o serie de măsuri pentru diminuarea potențialului economic al populației românești. Cea mai sumară examinare a ansamblului de măsuri cu caracter economic luate de regimul horthyst scoate la iveală cu deplină evidență hotărîrea fermă a ocupanților de a desăvîrși, cit mai degrabă cu puțință și fără scrupule, procesul de încadrare a teritoriului românesc răpit din trupul țării, în sistemul economic al Ungariei, de a zdrobi și slăbi potențialul economic al populației românești ajunsă sub regimul de ocupație. *"Refacerea cu orice preț a supremației economice ungare și pauperizarea cit mai rapidă a maselor românești este țelul principal urmărit de conducătorii unguri în Ardealul cedat"* — constată pe bună dreptate gazeta "Ardealul" în articolul intitulat *Grofii pun din nou slăpînire*. Analizînd mijloacele oprinării economice, conform planurilor urzite de vîrfurile ultrareacționare, fasciste ale claselor exploatare din Ungaria horthystă. istoricul ungar Csatsari Daniel ajunge, de asemenea, la concluzia că: *"[...] exproprierea economică s-a dovedit a fi mijlocul prin care politica națională a cauzat cele mai multe prejudicii", deoarece "activitatea politico-economică vădește și ideile aflate în slujba nimicirii conștiinței a naționalităților [...] Nu prea a rămas [...] clasă, pătură și grupare socială românească pe care să nu o fi vătămat în existența sa [...] amintita activitate politico-economică a guvernului"*. De altminteri, trebuie relevat faptul că linia de demarcație stabilită prin dictatul de la Viena a întrerupt, în mod cu totul artificial, sistemul economic românesc, unitar, statornicit în cursul dezvoltării istorice a poporului român. Conform calculelor făcute de revista "Industria și Comerțul", în teritoriul ocupat de Ungaria horthystă au rămas 702 întreprinderi industriale mari și mijlocii, cu un capital investit de aproape 4 miliarde lei, fără a mai socoti întreprinderile mici, atelierele și întreprinderile comerciale.

La rîndul lor, transporturile au fost dezorganizate. Linia vremelnicea frontiere trasată la Viena a afectat grav telegraful, telefoanele, drumurile naționale, căile ferate și poșta.

De asemenea, agricultura a fost adusă într-o situație deosebit de grea atît prin faptul că numeroase pămînturi au fost întretăiate de linia de demarcație, cît și prin faptul că agricultorii au fost despărțiți de piețele lor de desfacere și de sursele de aprovizionare cu unelte și alte articole trebuincioase gospodăriilor. Pe tărîm agricol, România a pierdut, după unele calcule, 1 303 002 ha teren arabil, 1 074 466 ha fînețe și pășuni, 57 693 ha vii și podgorii, apoi 685 508 ha terenuri necultivate (drumuri, ape, sate și orașe), deci, în total, socotind și terenurile păduroase, 4 557 065 ha.

Totodată, numărul diferitelor animale rămase în teritoriul ocupat ajungea la cca 8 000 000.

Conform calculelor statistice, în cei patru ani de ocupație horthystă, prin exploatarea resurselor și jefuirea sistematică a celorlalte bunuri din acest teritoriu, patrimoniului României i s-au adus pagube evaluate la suma de 88 309 732 478 lei, la nivelul anului 1938.

Dificultățile economice imediate erau legate în primul rând de probleme de transport. Unele regiuni au rămas izolate, iar altele au fost dezorganizate din punct de vedere al comunicațiilor, fapt care a atras după sine repercusiuni grave din punct de vedere economic și social.

Multe din orașele și centrele industriale situate în apropierea liniei de demarcație au rămas izolate de resursele lor naturale, de materiile prime, de piețele firești de desfacere, decăzând din punct de vedere economic. Orașele Brașov, Sighișoara și Sibiu constituiau centrele de alimentare a populației actualelor județe Covasna și Harghita. Comerțul și mica industrie din aceste orașe s-au resimțit îndată după amputarea teritoriului național, fiindcă nu-și puteau crea debușee altundeva, după cum constata Silviu Dragomir. Iată cum descria gazeta "Ellenzek" situația în care ajunsese orașul Odorheiul Secuiesc : *"Sosind la Odorhei, călătorul se simte de parcă ar fi într-un castel blestemat, în care este nemaipomenit de greu nu numai să intri și să ieși — căci trebuie să faci 150 kilometri cu autobuzul —, ci unde și atmosfera trădează o gravă stare economică permanentă. Toate problemele arzătoare, toate greutățile nerezolvate își au originea în lipsa căii ferate. Iată de ce nu se pot valorifica vitele grase, sfecla de zahăr, surplusul de cartofi, iată de ce întâmpină greutăți atât de nemaiauzite, transportul într-acolo al cerealelor necesare asigurării aprovizionării. Dar din aceeași cauză nu se poate dezvolta industria și nu numai că nu se poate dezvolta, dar clădirile dărăpănate ale fabricii de piele, ale fabricii de cară mizi, tristele coșuri ale fabricii metalurgice, stivele putrezinde de lemne se înalță în fața oamenilor ca niște uriașe brațe amenințătoare și sinistre.* Clasele dominante ungare au căutat să beneficieze de dificultățile economice ivite în lunile de după dictatul de la Viena, în primul rând prin exproprierea economică a românilor din acest teritoriu, pe de o parte, și ajutorul limitării și slăbirii pozițiilor lor industriale, iar pe de alta, instituirea măsurilor îndreptate spre acapararea întreprinderilor industriale, bancare, comerciale, aflate în proprietatea românească și transferul lor în mina unor grupări capitaliste ungare. Aceste măsuri li s-au adăugat dispozițiile vizând pauperizarea maselor populare românești, subminarea existenței lor. Cercurile conducătoare horthyste plănuiau să integreze în circuitul vieții economice ungare bogățiile solului și subsolului din părțile ocupate ale României, să le exploateze prin lichidarea bunurilor și drepturilor pe care le avuseseră până atunci întreprinderile și persoanele particulare române ; prin distrugerea potențialului economic al populației românești, prin deplasarea în zona ocupată a unor deținători de capitaluri din Ungaria precum și a unor mase mic-burgheze ungare pauperizate, cărora le-a facilitat obținerea — în dauna proprietarilor români — a unor bunuri

mobile și imobile : prin îngrădirea și persecutarea sistemului cooperatist românesc existent în aceasta parte a țării ; prin concedierea, pe motive șovine, a maselor de muncitori și funcționari, intelectuali români, din viața economică și socială etc.

Pentru aplicarea în viață a politicii economice horthyste în acest teritoriu, guvernul de la Budapesta a creat organul "Erdelyi Gazdasagi Tanacs" (Consiliul economic din Transilvania), care a luat ființă la 14 septembrie 1940, cu sediul la Cluj, în scopul studierii problemelor economice ale nord-estului Transilvaniei, al întocmirii propunerilor legate de acestea și al consultărilor în problemele industriale, comerciale, de credit, asigurări, cooperăție și, în general, în celelalte domenii economico-organizatorice — elemente care interesau guvernul horthyst spre a elabora soluții pentru exploatarea bogățiilor solului și subsolului în condițiile cele mai corespunzătoare intereselor clasei dominante ungare. Din acest organ, cu atribuții largi, făceau parte, inițial, zece "specialiști economiști", șapte dintre ei fiind aristocrați. Ulterior, în februarie 1941, Consiliul a fost lărgit cu încă cinci membri, cooptați din secuime. Funcția de președinte al consiliului a îndeplinit-o contele Beldi Kalman, cea de vicepreședinte baronul Banffy Daniel, care în același timp era și specialistul consiliului în problemele de exploatare forestiere, iar mai târziu a fost numit ministru al agriculturii, funcția de vicepreședinte girant însărcinat cu probleme de administrație, o avea contele Teleki Erno, care, totodată, era și reprezentantul în consiliu al mării industrii și al comerțului extern. În alcătuirea Consiliului nu figura nici un reprezentant al populației românești, majoritare.

Pentru a împiedica concurența industriei din teritoriul românesc anexat față de industria din Ungaria, s-a aplicat un regim preferențial, întreprinderile de aici fiind lasate pe planul al doilea în privința reparării materiilor prime blocate, a creditelor mai ieftine, ori a participării la desfacerea produselor. Documente ale vremii subliniau că *"principala preocupare a guvernului (horthyst — n.n.), de la intrarea trupelor, a fost răsturnarea completă a stărilor pe care le-a găsit în teritoriul ocupat. Regimul de proprietăți a fost din temelii și cu violență zguduit, în așa măsură, încât în această privință Ardealul de nord nu mai este astăzi decât o imensă ruină cu mii și mii de existențe românești distruse, cu mii și mii de averi prăpădite pe prețuri de nimic sau confiscate pur și simplu"*.

Parlamentul ungar a adoptat legea nr. XXVI din 1940, prin care DADEA mină liberă guvernului horthyst să ia măsurile legislative și economice ce le va socoti necesare pentru încadrarea teritoriului ocupat în ordinea juridică aflată în vigoare în restul Ungariei. Pe această bază, guvernul a emis imediat o serie de ordonanțe prin care, încălcând principiile dreptului internațional, a aplicat o amplă politică de ruinare a populației românești. Pe baza ordinului nr. 6 310 M.E. din 14 septembrie 1940, imediat după intrarea trupelor horthyste în Ardealul de Nord, administrația militară a numit inspectori de întreprinderi la toate unitățile in-

dustriale, comerciale, financiare și la alte stabilimente; economice care erau antrenante într-un fel sau altul în producția de interes militar. În fapt, inspectorii de întreprindere urmăreau împingerea pe planul al doilea a capitalului românesc, îndepărtarea acționarilor români din conducerea întreprinderilor, pentru ca administrația acestora să corespundă intereselor claselor dominante ungare. După un raport al Consulatului general român din Cluj, "abuzurile au mers crescendo". În multe cazuri, inspectorii au înlăturat automat tot personalul dirigent românesc și au suspendat și consiliile de administrație. Au fost semnalate cazuri când inspectorii oficiali puși de armată, după ce au epuizat banii din casă și au vândut stocurile de mărfuri ale întreprinderilor, au contractat chiar împrumuturi, iscalind ei singuri acte de ipotecă care mai pe urmă au fost intabulate în cartea funduară.

În urma îndeplinirii de către inspectorii industriali a menirii lor de deznationalizare, după relatarea presei vremii, *"întreprinderile în una după alta ședințe ale consiliilor de direcție și, mai ales în locul membrilor romani ai consiliilor, aleg persoane maghiare. Noii membri ai consiliilor de direcție se recrutează dintre fruntașii vieții publice maghiare din Transilvania, dar în conducerea mai multor instituții, aflate în relații comerciale cu Ungaria de dinainte de 1940, au fost alese personalități de frunte ale vieții economice din Ungaria"*.

În acest mod, cele mai de seamă întreprinderi nord-transilvănene, care aveau dificultăți de înfruntat în condițiile create de dictatul de la Viena, au ajuns în scurtă vreme în orbita de interese a capitalului monopolist ungar. "Ajutorarea" lor, dictată de situație, prin acordarea unor credite, constituia o măsură aplicată deliberat, în scopul acaparării acestor întreprinderi, al lichidării independenței lor în beneficiul cercurilor monopoliste din Ungaria. Cu acest scop s-a înființat la Cluj, sub președinția fostului ministru al comerțului, Bornemisza Geza, "Erdelyi Ipari Munkaszervezesi Reszvenytarsasag" (S.A. pentru organizarea muncii industriale din Ardeal) pe baza programului economic al ministrului de finanțe, Remenyi Schneller Lajos, adică în vederea *"finanțării întreprinderilor să-nătoase, dar lipsite de capital"* din nord-estul Transilvaniei. Capitalul de bază al societății a fost fixat la 5 milioane de pengo, iar aceasta urma să lucreze în strânsă colaborare cu "Consiliul Economic din Transilvania".

Instituțiile financiare din Budapesta, precum și o serie de societăți anonime din Ungaria au profitat din plin de această situație din nord-vestul României. Banca generală de credit din Ungaria a cumpărat majoritatea acțiunilor Uzinelor "Dermata" din Cluj, devenind astfel conducătoare a uneia dintre cele mai mari întreprinderi din partea nord-estică a Transilvaniei. Această situație s-a generalizat pentru toate ramurile economice importante din acest teritoriu cotropit.

Printr-un acord încheiat între statul român și cel ungar, sistemul inspectorilor de întreprinderi urma să fie desființat la 1 iunie 1941; dar guvernul horthyst a încălcat acest acord, pe de o parte prin menținerea la o

serie de întreprinderi a sistemului inspectorilor, iar pe de altă parte, prin instituirea sistemului așa-numiților inspectori permanenți. Era vorba de societățile care și-au recăpătat dreptul de a se administra, dar cu condiția ca gestiunea lor financiară să fie controlată de către un inspector permanent lucrând pe lângă întreprinderea respectivă și plătit (ca de altfel și cei care au fost numiți de către administrația militară) de către ea.

De fapt, odată cu emiterea la dala de 20 decembrie 1940 a ordonanței nr. 9380/1940 M.E., cercurile guvernante horthyste au lărgit sistemul de administrare, supraveghere și control al economiei din teritoriul ocupat, al părții de nord-est a Transilvaniei. Pe temeiul acestei ordonanțe s-a numit câte un delegat (curator) de către fiecare minister de resort la toate întreprinderile industriale, bancare, comerciale sau de orice altă natură, aflate în proprietate românească, în toate cazurile când conducătorii întreprinderilor erau absenți sau când conducătorii ori asociații nu-și puteau exercita mandatul, din orice alte motive.

Curatorii au fost investiți cu puteri nelimitate, discreționare. Numirea lor atrăgea după sine încetarea imediată și totală a activității tuturor organelor legale ale întreprinderilor respective, curatorul rămânând singurul reprezentant legal. Pe baza articolelor 3 și 4, curatorul, care funcționa sub controlul ministerului de resort și era obligat să se supună îndrumărilor primite de la acesta, putea încheia în mod valabil acte cu efecte de drept. Alineatul 2 al articolului 3 prevedea că actele semnate de el nu puteau fi puse în discuție pe motivul că măsurile luate nu ar fi fost necesar întreprinderii.

În practică, deci, drepturile curatorului au fost mult mai largi decât cele ale organelor de conducere pe care le-a înlocuit. El putea săvârși orice fel de abuzuri în privința conducerii întreprinderilor, a arendării imobilelor, a vânzării inventarului viu sau mort etc, fără a fi penalizat. Majoritatea curatorilor au administrat atât de abuziv și în așa fel, încât întreprinderile pe care le conduceau erau efectiv acaparate: de capitalul ungar sau erau lichidate cât mai repede posibil.

Consecințele sistemului curatorilor au fost: deznaționalizarea întreprinderilor, trecerea proprietăților din mâna capitaliștilor români în cea a burgheziei ungare și, în sfârșit, în mod indirect, slăbirea rezistenței naționale prin excluderea din viața economică a elementului românesc ajuns sub stăpânirea Ungariei horthyste.

Îndată după ocuparea părții de nord-est a Transilvaniei, autoritățile horthyste au expropriat o seamă de întreprinderi românești, ca: minele de carbuni Șorecani, minele de mangan din Răzoarea, precum și întreprinderea Phonix din Baia Mare, preluată apoi de către uzinele chimice și de ingreșăminte chimice "Hungaria".

Intensificând exploatarea zăcămintelor aurifere din zona Baia Mare, guvernul horthyst a jefuit, în anii 1940—1944, cantități mari de metal prețios, precum și de metale neforoase. În anii 1941—1944 au fost produse 10 346 kg aur fin și 88 096 kg; argint, adică o cantitate mai mare de 1,57 ori decât întreaga producție de aur a României pe anii 1939 și de 3

ori mai mare la argint față de același an.

Ordonanța nr. 1470/1941 M.E. din 21 februarie 1941 a legiferat luarea în posesiune de către statul ungar a bunurilor care au aparținut statului român înainte de dictatul de la Viena, în cadrul acestor bunuri in-trau — conform ordonanței — cele care făcuseră parte din averea unor întreprinderi, uzine sau institutii — organizate fie ca societăți pe acțiuni, ne în orice altă formă —, ale statului român.

Politica oficială de lichidare a proprietăților românești a fost aplicată și prin o serie de măsuri financiare, care le limitau posibilitățile de credit. O presiune administrativă metodică s-a exercitat asupra băncilor românești, presiune care, dacă nu a putut provoca desființarea celor legale de marile instituții bancare din România, a dus la înstrăinarea unor mici bănci locale și la anihilarea activității celor mai mari. A fost pornită în acțiune organizată de distrugere a instituțiilor de credit românești. Astfel, Ziarul "Keleti Ujsag" anunță încă la 19 septembrie 1940 ca au fost numiți inspectori de control la peste 60 de instituții și filiale financiare.

Potrivit ordonanței nr. 180/1941 a Ministerului de finanțe din 8 ianuarie privind introducerea normelor de drept financiar, băncile¹ românești din teritoriul ocupat au fost obligate, pentru a putea funcționa, să ceară afilierea la Penzintezeti Kozpont (Centrala Institutelor de Credit) din Budapesta. Din 38 de bănci românești cu capital local și 11 sucursale ale marilor bănci din București, Centrala Institutelor de Credit din Budapesta a admis în rândurile ei doar 7 bănci românești cu statut de membru, dintre care doar 2 mai importante ; sucursalelor băncilor din România li s-a cerut lichidarea, ele neprimind autorizație de funcționare, inclusiv a băncilor românești existente înainte de 1918, recunoscute, în principiu, de guvernul horthyst.

De asemenea, și Comisia Economică din Transilvania s-a ocupat, pe baza ordonanței ministeriale sus-amintite, de situația băncilor și a instituțiilor financiare din nord-estul Transilvaniei și, cu tendințe discriminatorii, le-a împărțit în două categorii : bănci mari și bănci cu posibilități de existență. Prin ordonanța nr. 1820/1943 M. E. din 1 aprilie 1943 statul ungar horthyst a confiscat averea Băncii Naționale a României, în favoarea Băncii Naționale Ungare. Rezultatul presiunii administrative și politice asupra băncilor românești din teritoriul ocupat, după 16 luni, consta în faptul că activul acestora se redusese cu 50%.

Pe lângă capitalul financiar din Ungaria, și capitalul monopolist german a ajuns să aibă o influență tot mai mare în întreprinderile din partea de nord-est a Transilvaniei, exploatând intens poziția dominantă pe care și-o asigurase în Europa de sud-est. Astfel, industria chimică și a sulfului din regiunea Baia Mare a ajuns sub controlul întreprinderii Vercin fur Chemische und Metallurgische Produktion. Unele întreprinderi germane au primit dreptul de a prospecta și exploata prioritar zăcămintele de țiftei care puteau fi eventual descoperite. O atenție deosebită a acordat capitalul monopolist german bauxitei, exploatând încă din prima jumătate a anului 1941 zăcămintele din Bihor, în jurul localităților Bratca, Ciucea și Aleșd. În

același timp și hitleriștii și-au însușit o parte din exploatarea bogățiilor forestiere. De pildă, în 1942, s-au exportat în Germania 110 000 m cubi de lemne, încă 80 000 m cubi fiind cerute în contul Wehrmachtului. În Carpații răsăriteni s-au creat, până la urmă, fabrici de cherestea ce lucrau pentru Wehrmacht.

Paralel cu capitalul monopolist german, după dictatul de la Viena a apărut și marele capital italian, pentru a participa la împărțirea profitului pe care îl aducea exploatarea bogățiilor din teritoriul răpit României. În acest scop a fost înființată S.A. ardeleană Ungaro-Italiană pentru industria uleiurilor minerale, societate în care acționarii italieni au fost reprezentați de către baronul Schmidt și Emilio Insommat, vicepreședintele societății Fiat, sondajele, începând cu anul 1942, fiind efectuate la Săcel.

Alături de domeniile la care ne-am referit, statul horthyst și-a însușit o vastă rețea de cai ferate (1 874 km linie normală și 467 linie îngustă) evaluată la 16 118 938 110 lei precum și o rețea telefonică evaluată la 9 437 071 942 lei. La acestea se adaugă 11 centrale electrice, ceea ce reprezenta 10,39% din totalul centralelor electrice ale României. Un alt domeniu economico-social în care a lovit administrația horthysta a fost cel al meseriilor și comerțului.

Nesiguranța traiului a luat proporții în rândul micilor meseriași și negustori români odată cu intrarea trupelor horthyste în nordul și estul Transilvaniei. Una din metodele practicate de comandanții militari ai orașelor era sechestrarea averii celor expulzați, numirea de inspectori oficiali la firmele individuale sau sociale comerciale și din mica industrie, retragerea autorizațiilor de funcționare sau, pur și simplu, trecerea pe seama fiscului ungar a dreptului de proprietate asupra unor imobile. Anularea dreptului de proprietate a fost practicată încă din primele zile ale ocupației horthyste.

Eforturile organelor administrației de stat horthyste se îndreptau spre a realiza, rapid și radical, un decalaj accentuat, în favoarea ungarilor, în raportul dintre pătura de comercianți maghiari și cei români, prin reducerea numărului comercianților români fie prin măsuri administrative, fie cu ajutorul unor metode de natură politică. Guvernul a dispus încă în februarie 1941 limitarea eliberării de autorizații comerciale românilor. El prevedea că, după intrarea în vigoare a ordonanței, eliberarea de autorizații pentru desfacerea oricărui fel de marfă poate fi refuzată și în cazul în care interesul public face nedorită eliberarea certificatului sau autorizației de comerțiant. În teritoriul cotoplit, se arată într-un document al epocii, "*s-a impus românilor, liber-profesioniști, ca pentru a obține autorizația de exercitare a profesiei să-și procure un certificat constatator în legătura cu modul în care s-au comportat față de maghiari în perioada anterioară dictatului de la Viena. Certificatele respective erau elaborate de către organizația Partidului Ardelenesc Maghiar din localitatea unde solicitatorul s-a aflat în acea perioadă. Ele — consemnează documentul — se eliberează cu foarte multă greutate*".

Limitarea eliberării de noi autorizații de funcționare și, prin aceasta,

agravarea situației pe care o avea pătura de comercianți români a fost urmata la scurtă vreme de o nouă măsură restrictivă, și anume, revizuirea autorizațiilor comerciale. Unei mari părți a comercianților români le-au fost retrase autorizațiile de funcționare. Astfel, de exemplu, numai în orașul Bistrița au fost ridicate autorizațiile a 24 de comercianți și mici meseriași români din cei 26 existenți. La Cluj, din 273 prăvălii și bre-vete comerciale pe care le posedau românii în anul 1940, pînă în 1944 au rămas doar un număr de 4. Pe lingă retragerea brevetelor și autorizațiilor de funcționare, au fost cauzate greutăți atît de mari, încît comercianții nemaghiari și negerrnani au fost puși în imposibilitate de a-și continua comerțul. Celor care au supraviețuit totuși actelor discriminatorii ale regimului horthysto- fascist, le-au sporit impozitele și le-au impus restricții la repartițiile de mărfuri. *"Au introdus un regim special în care numai comercianți anume desemnați au fost aprovizionați cu mărfuri în toate ramurile cornertului. Firește că un asemenea comerciant desemnat a putut să devină numai un maghiar. Așa s-a intanplat că simple calfe de comercianți (maghiari — n.n.) au devenit angroși și ca oameni fără nici o pregătire profesională au, devenit de la o zi la alta mari comercianți. Firește că aceste elemente, ca urmare firească a acestui regim care le favoriza într-o măsură atît de mare, intrau în organizațiile fasciste ungare [...], care mai apoi se bazau îndeosebi pe acești comercianți noi. Aceste elemente favorizate de regimul fascist ungar și-au ciștigat in intervale foarte scurte averi fabuloase". "Micii comercianți români — constată un document din ianuarie 1941 — sint tratați ca și evreii, ridicîndu- li- se brevetele de exercitare a comerțului. Situația industriașilor romani și a meseriașilor este din ce în ce mai critică, aceștia fiind forțați sa- și caute alte mijloace de trai, deoarece nu pot obține ma- terii prime, care se distribuie nuimăi meseriașilor unguri in mici can- titați".*

Reprezentanții comercianților români au fost tratat scoși din conducerea corporațiilor meșteșugărești și a camerelor de comerț. La Cluj, în Camera de Industrie și Comerț au rămas doar trei români, la Tg. Mureș doi, la Oradea nici unul. La începutul lunii martie 1941, guvernul horthyst a interzis înființarea de târguri în comunele românești, hotărînd desființarea lor acolo unde deja existau.

Măsurile represive împotriva micilor meseriași români au fost inițiate și dirijate de însuși Consiliul de Miniștri. Astfel, în ședințele din 11 și 12 august 1942 acesta a adoptat ordonanța nr. 4870/1942 M. E.de revizuire; a autorizațiilor de practicare a meșteșugurilor în partea de nord a Transilvaniei, urmărind să îngrădească și să slăbească în continuare pozițiile economice ale românilor. Conform punctului 6 al paragrafului 2 din această ordonanță, cererea cu actele prevăzute se înainta autorităților industriale locale, dar decizia de acordare a autorizației intra in competența ministrului de resort care hotărâ "de comun acord cu ministrul apărării naționale, fară drept de apel". In urma acestei politici, numărul meseriașilor români a scăzut foarte mult. Conform unor date statistice, la începutul anului 1943, din totalul de 18 352 meseriași romani aliați în

județele Bihor, Satu Mare, Cluj și Tîrgu Mureș, au mai rămas 1261 (6.8% din totalul meseriașilor) cu toate că proporția populației române din cele patru județe era de 51,8%.

Foștilor notari români rămași (în teritoriul ocupat de Ungaria horthystă — n.n.). li se imputa ca gestionari de bani publici sume fabuloase pe care acești notari le-ar fi perceput [de] la minoritatea maghiară sub regimul românesc, silindu- i astfel să părăsească teritoriul și să-și lase acolo averile, tot ce au agonisit în decursul anilor".

De asemenea, pătura de meseriași și comercianți evrei a fost lovită și prin extinderea asupra părții de nord a Transilvaniei a legilor rasiale horthyste. Prin revizuirea autorizațiilor de funcționare, numeroși mici meseriași evrei au fost siliți să-și înceteze activitatea și să înfrunte nesiguranța zilei de mâine. Ordonanța nr 5777/1941 M. E. a limitat drepturile comercianților evrei, dispunând ca localurile închiriate de ei să poată fi luate. La Cluj, în decurs de câteva zile, numai în actuala Piață a Libertății autoritățile maghiare au reziliat contractele de închiriere a 18 localuri tinute de comercianți evrei, predându-le comercianților maghiari, membri ai Asociației Baross, organizație naționalistă și antisemită. Una dintre cele mai fierbinți probleme în care s-au confruntat regimul horthyst și masele largi ale poporului român a fost cea referitoare la revizuirea reformei agrare românești de după primul război mondial. Moșierii unguri, foștii "optanți" (plecați în Ungaria după unirea Transilvaniei cu România), expropriați prin reforma agrară din 1921, au cerut să intre imediat în posesia fostelor lor pământuri, cele mai multe razuri fiind satisfăcute de către comandamentele militare. Astfel, baronul Banffy Daniel — numit în toamna anului 1940 ministrul agriculturii — a intrat în posesiunea moșiei din Bontida (jud. Cluj), contele Bethlen Istvan — fostul președinte al Consiliului de Miniștri din perioada contra-revoluției horthyste în Ungaria — la Vaida Camaraș (jud. Cluj). Generalul Nagysolymosy — de altfel mare moșier — a alungat cu armata de pe pământurile sale pe țărani din comuna Sînpaul (jud. Sălaj). Scene asemănătoare au mai avut loc în comunele Hodișa, Aghires, Cojocna și în multe alte localități. Cu o cruzime ce depășea orice măsură, au fost scoși de pe pământurile lor, precum și din casele lor țărani români din Ianculești (124 de familii), din Simian (30 de familii), din Scărișoara nouă (361 de familii) împrăștiți din moșiile aflate în localitate. Numai într-o singură zi, la 25 octombrie 1940, pe baza unui ordin al comandantului militar, după ce au fost forțate să semneze : *"declarăm că vrem să optăm pentru România"*, au fost, izgonite de pe pământurile primite prin reforma agrară din anul 1921 și puse pe drumuri 690 de familii din părțile Careilor Mari. Lucăceni, Horia etc., 86 din ale Tașnadului, 17 din ale Cehului Silvaniei și 148 din părțile Văii lui Mihai. Guvernul horthyst a luat cele mai necruțătoare măsuri pentru anularea reformei agrare din 1921, prin care fuseseră expropriate 1 223 385 iugăre cadastrale, și împrăștiți 388 717 de țărani români, maghiari și de alte naționalități.

Capitolul VI - LAGĂRELE DE INTERNARE, TABERELE ȘI DETAȘAMENTELE DE MUNCA FORȚATĂ, DEPORTĂRILE — MIJLOACE DE OPRIMARE ȘI ELIMINARE A POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI ȘI A CELORLALTE POPULAȚII ASUPRITE

Sistemul taberelor și lagarelor de muncă — ca mijloc de teroare împotriva adversarilor regimului — a fost instituit de statul horthyst încă din 1935, după modelul hitlerist, în cadrul unui așa numit Magyar Nemzeti Munkaszolgálat (Serviciul muncii naționale maghiare). După 1939, îndeosebi odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, el capătă o tot mai evidentă tentă fascistă, represivă, îndeosebi la adresa persoanelor care nu prezentau încredere pentru statul horthyst. El a devenit, alături de sistemul lagărelor de concentrare și exterminare hitleriste, de cel al companiilor de pedeapsă etc., un sistem tipic fascist de terorizare conștientă și planificată.

Odată cu ocuparea părții de nord și est a Transilvaniei, acest mecanism fascisto-horthyst, de oprimare violentă, fizico-morală, a fost utilizat cu predilecție împotriva românilor și ulterior a evreilor.

În prima fază, imediat după intrarea trupelor horthyste în teritoriul ocupat, s-au înființat lagare speciale pentru români pe teritoriul Ungariei, la Szeged, Debretin, Budapesta, Bekescsaba, Puspokladany, Losonc etc. Conform unor date ale prefecturii clujene, dintr-un singur județ (Cluj), la 19 septembrie 1940 au fost deportați în lagărul de la Losonc 43 români, iar în cel de la Puspoklandany 311; în aceiași lagăr au mai fost internate, la 21 septembrie — 148, la 24 septembrie — 325, la 25 septembrie — 328, la 27 septembrie — 344 persoane.

Lagărele de mai sus au devenit repede supraaglomerate. După numai câteva zile, comandantul lagărului din Puspokladany raporta telegrafic că sînt deja internați 1 315 români, cu 315 peste capacitatea maximă a lagărului. În consecință, la 23 septembrie 1940 au fost înființate lagărele de la Someșeni și Florești conduse de maiorul vitez Porpaczy Jenő. La 14 septembrie 1940, în lagarul din Someșeni sînt internați 294 români, iar la 28 septembrie alți 365. Totalul celor arestați și internați s-a ridicat la 13359 oameni.

Regimul din lagărele de internare a fost deosebit de brutal, inuman, salvatic. Batjocurile, bătaia, înfometarea, dezumanizarea spirituală erau la ordinea zilei. Pentru cea mai mică vină se aplicau pedepse corporale (bătaia, legarea de stîlp etc), maltratări dintre cele mai draconice și mai cinice inventate și aplicate cu o neasemuită "fantezie" de organele represive horthyste.

Regimul horthyst a folosit sistemul lagărelor și împotriva unor elemente din rîndul populației maghiare și germane din nord-vestul României. De pildă, *"La Miercurea Ciucului au înființat un lagăr în care sînt internate femei de origine etnică maghiară și română, primele pentru că au simpatizat cu românii sau, după ce teritoriul, a fost cedat, au criticat regimul maghiar"*.

Alături de lagărele de internare, în scurt timp s-a pus pe picioare un întreg angrenaj de forme și modalități instituționalizate menite să rupă de locul de muncă și de familie și să oprime cu salbaticie zeci și zeci de mii dintre elementele cele mai valoroase ale populației românești și ale celorlalte populații asuprite. Principalele componente ale acestui angrenaj au fost: detașamentele de muncă forțată, taberele muncă, rechiziționările pentru muncă, deportările. Una din principalele modalități de oprimare și exploatare, de umilire și batjocorire, de chinuire mergând până la exterminarea fizică a constituit-o concentrarea în *detașamentele de muncă forțată*.

În virtutea unei legi militare horthyste din toamna anului 1940, evreii, românii și alte naționalități nemaghiare și negermene erau excluși de la serviciul militar fiind obligați să lucreze în cadrul unităților de muncă supuse regimului militar. Aceste așa-zise "companii de muncă pentru evrei și naționalități" erau din toate punctele de vedere detașamente de muncă forțată militarizate. Printre primii români concentrați în aceste detașamente de muncă s-au aflat 36 muncitori, țărani, intelectuali români din plasa Cluj, persoane indezirabile din punct de vedere politic, care au trebuit să se prezinte pe data de 20 noiembrie 1940 la construcția de drumuri pe rula Bonțida-Răscruți.

Odată cu izbucnirea războiului antisovietic, autoritățile horthyste au luat noi măsuri de constrângere și asuprire crincenă a populației românești. La 9 iulie 1941 Comandamentul Corpului IX Armată din Cluj, prin ordinul 3712 or. III—1941, anunța prefecturile județelor din nordul și estul Transilvaniei că Ministerul Apărării Naționale a hotărât înființarea detașamentelor de muncă românești, puse la dispoziția autorităților militare și civile pentru diferite lucrări. Un detașament era alcătuit din patru plutoane a 50 de oameni și era supravegheat de o gardă formată din 1—2 ofițeri și 15 soldați.

Ion Bunea, unul dintre românii concentrați într-un asemenea detașament de muncă relatează: "*Aceste unități din punct de vedere strict formal, erau considerate ca unități militare, deoarece componenții lor erau adunați prin ordine de chemare emise de cercurile de recrutare. În realitate însă ele aveau caracterul unor detașamente de lucru, de pedeapsă, deoarece muncitorii nu erau echipați în uniformă militară, nu li se respectau gradele avute în armată și se găseau sub comanda unor cadre de naționalitate maghiară înarmată, uneori simpli soldați, care exercitau atribuțiunile de pază și reprimare, prin toate mijloacele, a unui ritm accelerat de muncă. În același timp, tratamentul aplicat în aceste companii muncitorilor nu era acela aplicat altor militari, nici în privința regimului de muncă, nici în privința alimentației și măsurilor disciplinare, ci un tratament sub toate aspectele mult mai sever. Subsemnatul, deși aveam în armată gradul de sublocotenent de rezervă, totuși în vara anului 1943 am fost concentrat ca muncitor în compania de muncă românească nr. 1058, formată de către Cercul de recrutare Gherla sub comanda unui locotenent provenit din primul război mondial, cu numele Bodnar Paul, în viața civilă*

funcționar la judecătoria de ocol. Comandanții de plutoane erau militari inapți de front cu gradul de sergent, caporal, fruntaș sau soldat. Medicul unității era un evreu, dr. Hillinger, care însă nu avea puterea de a scuti, în caz de boală, vreun muncitor de la lucru, fără prealabila aprobare a comandantului.

În compania noastră alcătuită dintr-un număr de peste 200 muncitori, organizați în 4 plutoane, elementul preponderent îi formau țărani. Au mai fost încadrați în această companie vreo 3—4 muncitori și 8 intelectuali din care 3 avocați, 2 funcționari și 3 învățători.

Compania noastră s-a deplasat în localitatea Csanadalberti, județul Csanad din vechea Ungarie, unde existau câteva moșii foarte mari, care însă aveau și suprafețe neproductive, din cauza, terenurilor mlăștinoase. Pentru a fi redată producției pentru aceste suprafețe a fost întocmit, încă cu mulți ani înainte, un vast plan de canalizare, care însă nu a putut fi tradus în fapt, din lipsă de fonduri. În momentul în care s-au creat companiile de muncă de diferite naționalități, care furnizau o masă importantă de muncitori și în același timp o mână de lucru extrem de ieftină, imediat s-a trecut la realizarea acestui plan. În sectorul nostru au fost afectate acestui scop circa 15—20 de companii, majoritatea românești, totuși intercalate cu companii evreiești și sârbești.

Munca în acest sector era destul de grea și insalubră pe de o parte din cauză că muncitorii erau expuși și ziua întreagă arșiței soarelui și intemperțiilor, iar pe de altă parte pentru că trebuia să lucrăm în permanență cu picioarele în apă și noroi, iar despre încălțăminte de cauciuc nici vorbă nu putea fi în acele timpuri.

Regimul de muncă era de 10 ore pe zi, dar dacă norma zilnică nu era executată, subunitatea respectivă rămânea la lucru în continuare. În general ținând seama de marșul de la cantonament până la locul de muncă, dus și întors circa 6 km, de pauza pentru prânz și de prelungirea zilei oficiale de muncă pentru neexecutarea normei zilnice, ziua de muncă care începea la răsăritul soarelui sfârșea totdeauna odată cu lăsarea întunericului.

Alimentația era submediocră. Dimineața ni se servea un surogat de cafea, la ora 12 o ciorbă sau o mâncare scăzută, pe șantier, iar seara ceea ce rămânea de la ora 12.

Ordinul de chemare la concentrare era întocmit pe un termen de 90 de zile. Ajunși pe șantier organele de conducere ale șantierului și ale companiei au stabilit norma de lucru zilnică pentru companie și astfel lungimea totală a canalului pe care trebuia să-l executăm în cele 90 de zile. Cu această ocazie ni s-a făcut promisiunea solemnă că dacă vom reuși a îndeplini această normă într-un timp mai scurt de 90 de zile vom fi lăsați la vatră mai curând.

Când s-a văzut că deși am terminat această lucrare totuși nu plecam acasă și în special cind au expirat și cele 90 de zile de concentrare iar noi am rămas pe loc, ritmul de muncă a scăzut în astfel de proporții încât nu se realiza decât o jumătate sau o treime din norma zilnică, cu toate că cei care

cemandau foloseau toate mijloacele pentru a stimula munca, plim- bindu- se cu arma pe um ăr în permanen ță de- a lungul canalului și admo- nestind pe cei care nu lucrau.

Desigur această situa ție a alarmat cadrele de comand ă ale companiei care au, început a înmul ți și în ăspri sanc țiunile disciplinare.

S- a făcut apel în felul acesta și la celebra sanc țione specific ă arma tei austro- ungare în primul război mondial : legarea m ăinilor la spate si spinzurarea condamnatului în puterea m ăinilor de un copac, așa încit picioarele să nu ating ă p ăm ăntul, timp de circa 30 minute. Această pedeaps ă barbar ă putea produce uneori chiar accidente mortale, în mod obi șnuit însă se solda cu pierderea cuno știn ței de 2—3 ori în timpul unei "execu ții". Din acest motiv prezen ță medicului care, teoretic, putea în- trerupe execu ția, era neap ărat necesar ă. Cum însa medicul nostru evreu era lipsit de o astfel de autoritate, prezen ță lui la acest gen de execu ții avea mai mult menirea de a da îngrijiri, ce- i drept foarte pre țioase, vic- timelor dup ă isp ășirea pedepsei.

Ritmul de munc ă n- a putut fi îns ă accelerat în ciuda acestor sanc- tiuni draconice și atunci comandantul adjunct al companiei, un subloco- tenent al cărui nume îmi scap ă, s- a g ăndit la o m ăsur ă de intimidare mai drastic ă, anume trimiterea în judecat ă în fa ță Tribunalului Militar a unor muncitori despre care se presupunea că ar fi instigat compania să nu mun- ceasc ă. Este lesne de în țeles că înscenarea unui astfel de proces în condi- tiile de război de atunci se putea ușor solda cu pedeapsa capital ă, pentru că această pedeaps ă era prev ăzut ă pentru instigarea unor militari la ne- supunere. Pe ling ă obiectivele economice urm ărite, acelea de a îmbog ă ți pe marii proprietari de p ăm ănt (deta șamentele de munc ă forțat ă — n.n) aveau și un alt obiectiv, anume acela de a promova și pe această cale politica de dezna ționalizare urm ărit ă cu perseveren ță de administrația horthyst ă. Din c ănd în c ănd, unii muncitori din companie, care aveau nume cu rezonan ță maghiar ă, erau chema ți la comandament și l ămuri ți că ar fi bine să- și schimbe ortografia numelui și religia punindu- li- se în vedere ca în caz de acceptare vor fi imediat lasa ți la vatr ă, promisiune pe care comandantii o și respectau de altfel deoarece apartenen ță la na ționalitatea maghiar ă era considerat ă incompatibil ă cu treapta social ă pe care eram situa ții noi, muncitorii acestor companii".

Deta șamentele de munc ă au luat o amploare cresc ănd ă. Asa s- a ajuns, în vara anului 1942, la concentrarea în aceste deta șamente a mii de rom ăni din jude țele Bistri ță- N ăș ăud și Solnoc- D ăb ăca. Ei au fost du și la diferite munci, la construc ții, în fabrici, mine, canaliz ări, căi ferate etc. Incep ănd cu prim ăvara anului 1942 au fost concentra ții rom ănii n ăscu ții între 1884 —1918, far ă deosebire de starea lor fizic ă, motiv ăndu- se că nu pre- zinta suficient ă încredere, fiind considera ții periculo și pentru statul ungar. Ei au fost du și la munci în Ungaria la Csillaghegy (compania nr. 1 025), Ajka (compania nr. 1 075), Diosgyor, Szentendre (compania nr. 1 026), Urkut (compania nr. 9 104), Ujpest (compania nr. 19 998) etc. La 17 martie 1942, pe baza unui ordin al ministrului de interne, to ții

arestatii și internații în lagăre din județele Bihor, Bistrita- Nasaud, Cluj, Satu Mare, Salaj, Maramureș, Solnoc- Dăbîca, Mureș- Turda, Ciuc, Trei-Scaune, Odorhei, Ugocea au fost trimiși obligatoriu la Cluj, de unde au fost, apoi, internați în închisori, lagăre, companii de muncă.

La 6 iunie 1942, comandamentul militar al Corpului IX armată Cluj, ca răspuns la ordinul nr. 27 422/1942 privind raportarea nevoilor de companii de muncă, cere ministrului apărării naționale crearea de 26 noi companii de muncă românești cu efective complete (aproape 5 000 de oameni) pentru lucrări de construcții, reparații de drumuri, cazărmi, poligoane militare, depozite de muniții, de benzină, canalizari, desecări, tunele, defrisari de păduri etc., în jurul localităților Someșeni, Florești, Miercurea Ciuc, Dej, Satu Mare, Oradea, Targu Mures, Odorhei, Sfântul Gheorghe, Gheorgheni, Tulghes, Bistrita etc.

Reproducem câteva constatări dintr- un document întocmit în noiembrie 1942 despre starea de lucruri din detașamentele de muncă forțată românești.

Compania românească de lucru nr. 1012, compusă din 220 români din județele Bihor, a fost instalată la 1 iunie 1942 într- o tabără de muncă la Raho, județul Maramureș (fost în Cehoslovacia), de unde oamenii, după ce au lucrat timp de 3 luni, au fost transferați lângă orașul Szeged. Fiind concentrați de 6 luni, îmbrăcămintea li se rupse, trăiau în cea mai neagră mizerie, îmbrăcați în zdrențe și dormind în barăci sparte și ne- încălzite.

"Compania românească de muncă nr. 1015 este la Masztegnyo, județul Somogy, de cinci luni, lucrind la exploatarea forestieră. Hainele li s- au transformat în zdrențe, iar din cauza murdăriei sint plini de paraziți. Stau cu locuința la 6 km de la locul de lucru și acest drum îl fac de patru ori pe ai, deci peste muncă mai sint obligați să parcurgă pe jos, desculți 24 km zilnic. Hrana este proastă și absolut insuficientă.

Companiile românești de muncă 1060 și 1064, avînd fiecare cîte 200 de oameni, lucrează la Kardoskut, județul Csongrad, la canalizare- irigație, de la 27 august 1942, adică de 3 luni. Imbrăcămintea proprie le este deja zdrențaroasă. In trei luni au primit o singură dată săpun, astfel trăind în murdărie sint plini de paraziți. Dorm într- un grajd neîncălzi. Hrana este rea și insuficientă. Sînt înjurați și maltratați.

Compania românească de muncă nr. 1045 este concentrată de 3 luni la Petfurdo, județul Veszprem. Imbrăcămintea li s- a prefăcut în zdrențe, în consecință suferă de frig, încît sînt amenințați să se îmbolnăvească, iar din cauza murdăriei au paraziți. Muncesc peste 12 ore pe zi, precum și în zilele de dumineci.

Compania românească de muncă nr. 1013 este concentrată de 6 luni, iar nr. 1019 de 4 luni, tot la Pelfurdo, județul Veszprem. Suferă aceleași abuzuri.

Compania românească de muncă nr. 1046 este concentrată la Buda- pesta în strada Maglodi nr. 17, la Bolgări Sorgyar. Are 208 oameni care lucrează de mai bine de 3 luni la o fabrică de bere. Sint ținuți în murdărie. Lucrează și în zilele de dumineci. Nu li se admite să iasă la vizita

medicală. Sunt înjurați, batuți și insultați ca români.

In zilele de 25—31 octombrie 1942 au fost concentrați la centrul de incorporare din Berettyouffalu, aparținând Cercului de Recrutare din Oradea, 1624 romani. Acești oameni aveau vârsta de 23-42 ani și erau din comunele Gepiu., Inaud, Bicaciu, Salonta, Mădăraș, Ateus, Cefa, Berechiu, Rojt, Sînnicolau Român, comune cu populație unanimă românească, excepție facând Salonta. Ei au fost împărțiți în 7 companii de muncă românești (Magyar Kiraly, Tabori Roman, Munkas Szazad) cu numerele 1999, 2000-2005..

Tot la Berettyouffalu au fost chemați în același scop 164 români din Maramureșul fost Cehoslovac.

Imbrăcămintele nu li s-a dai, iar ei s-au prezentat foarte slab îmbrăcați, deci vor avea de suferit mult de pe urma frigului. Dacă au fost chemați din greșeală și unguri, aceștia au fost lăsați imediat la vatră, menținându-se numai ungurii gradați din Ungaria Trianonică.

Comaniile de muncă românești nr. 1001, 1002 și 1004, având în total 600 oameni, sînt concentrați de la 1 septembrie 1942 într-o tabără de muncă la Bacs kertes, județul Bacs bodrog și lucrează la construirea unui mare aerodrom în comuna Bukazalaz, între localitățile Zombor și Bacsszent-ivan. Cazați la 5 km de la locul de muncă trăiesc în cea mai neagră mizerie, dormind prin grajduri neincalzite. Sînt plini de scabie și paraziți și complet zdrențosi. Tratamentul este, cel general, "batjocură și insulte".

Perseverența cu care autoritățile ungare urmăreau golirea satelor românești de forța de muncă bărbătească, cuprinderea tuturor românilor în putere într-unul din mecanismele ramificatului său sistem de oprimare și represiune a surprins pînă și instanțele germane. Astfel, la 26 august 1942, oficiul Abwehr din România, prin documentul 7789/42 g legația germană din București, arăta că "In ultimul timp au fost mobilizați în partea Transilvaniei cedată Ungariei toți bărbații români pînă la 55 ani, chiar și cei infirmi, și în număr în care, n-au putut merge la trupe, au fost împărțiți în companii de muncă. Oamenii din ultimele formațiuni au fost trimiși, cu hainele lor, parte în Ungaria veche, parte din Ucraina și li s-a interzis cu strictețe să-și dezvăluie originea etnică altor persoane"ⁱ. Incepînd cu aprilie 1943, concentrarea românilor în companii de muncă forțată ia noi proporții, numărul acestora crescînd în luna mai la cifra de 25 000 .

Durata concentrării era nedefinită. Se lucra în condiții insalubre, sub orice condiție umană, fără hrană suficientă, pînă la epuizarea completă, fiind insultați, batjocoriți, loviți. Zbirii din gărzile de supraveghere ale acestor companii, ca și comandanții taberelor de muncă — purtînd uniforma de soldat sau de ofițer al armatei horthyste — preferau, cînd se năpusteau asupra concentraților să-i izbească cu bocancul în testicole. Românii care lucrau în companiile de muncă din Varpalota (jud. Veszprem), relatează unul din foștii concentrați în astfel de companii de muncă, "sînt înjurați, batjocoriți, puși la munci supraomenești, trebuind ca

un singur român sã care cu spatele singur grinzi grele de 5—6 metri [...], mulți țãrani români din compania de muncã au fost grav rãniți și au fost trimiși la spital cu picioarele și brațele sfarimate".

Românilor din Bistrița și județul Bistrița-Nãsãud, care lucrau în detașamentul pentru construirea cãii ferate Bistrița-Tg. Mureș li se aplica un tratament *"mai rãu decît al animalelor, fiind forțați sã munceasca flum înzi și sã îndure în permanen țã bătãile cele mai crîncene și batjoco-riie cele mai umilitoare"* — dupã cum relata un fost concentrat în acest detașament. Condițiile în care detașamentele de muncã forțatã, îndeosebi cele românești și evreiești, erau silite sã munceascã au devenit atît de insuportabile, încît, în iarna lui 1943, comandamentul corpului de armatã IX-Cluj s-a vãzut obligat sã se adreseze Budapestei. Astfel, în raportul nr. 7757 din 17 decembrie 1943 trimis direct "domnului ministru al Ungariei Regale" se spune : *"Potrivit ordinelor HM în vigoare, cei din detașamentele de muncã — de naționalități și de evrei — sînt obligați sã-și satisfaca serviciul ajutãtor cu încãlțãminte proprie. Cu prilejul trecerii în revista a detașamentelor de muncã s-a constatat cã, la cele mai multe detașamente încãlțãmintea majorității trupei se aflã într-o asemenea stare, încît, mai ales pe timp de iarnã, influențeazã acele munci [...] la a cãror executare încãlțãmintea corespunzãtoare este indispensabilã [...]"*

Existã detașamente în care românii proveniți din satele sãrace si indivizii aparținînd straturilor evreimii sãrace lucreazã la exploatarea padurilor, la diferite munci de pãmînt etc. cu încãlțãmintea complet degradatã ; mai mult, existã unii care își înfãșoarã picioarele în zdrențe ca sa nu umble desculți [...]". Semneazã locuitorul comandantului C.A., Generalul maior Mindszenty.

Sistemul companiilor de muncã forțatã a fost nu numai una din cele mai inumane și brutale modalități de oprimare a populației românești, ci și una din cele mai ample. În anii de ocupație horthyistã, numãrul românilor care au strãbãtut calvarul acestor companii se ridicã la aproximativ 70 000 de persoane.

Un regim de teroare nelimitat au instaurat horthyștii în detașamentele de muncã forțatã pentru evrei.

Consiliul de Miniștri al Ungariei, în ședința sa din 15 aprilie, a aprobat proiectul prezentat de ministrul Apãrãrii Naționale, potrivit cãruia evreii urmau sã-și satisfacã stagiul militar în "serviciul auxiliar". Ordonanța guvernamentalã respectivã purtînd numãrul 2870/1941 s-a publicat peste trei zile în Buletinul oficial devenind actul de naștere al detașamentelor de muncã forțatã pentru evrei care foarte repede și-au dobîndit o tristã și dureroasã faimã. Aceastã ordonanțã *"a instituționalizat degradarea evreilor, fãcîndu-i cetățeni de ordin secundar și a servit drept bazã legalã pentru noi discriminãri, paragraful al doilea investind ministrul apãrãrii cu împuterniciri nelimitate"*.

În detașamentele de muncã forțatã pentru evrei s-a instaurat de la început un regim de o sãlbãticie extremã. Ele au fost pentru horthyști adevãrate poligoane în care s-au exersat pentru declanșarea — în primã-

vara lui 1944 — a abominabilei crime : aplicarea "în stil horthyst" a "soluției finale".

În vara anului 1942 în parlamentul ungar s-a relevat în mod public ca în baza legii XV din 1942 serviciul în detașamentele de muncă forțată prestat de cei considerați evrei este umilitor, are un caracter discriminatoriu și nu cadrează nici cu demnitatea unui ungar, nici cu a unui tânăr educat în spirit creștin.

Comportarea barbară a comandanților și a celor din gărzile de pază a detașamentelor de muncă forțată pentru evrei era impusă de forurile superioare ale armatei horthyste. Unul din comandanții unui centru de recrutare, locotenent-colonel Muray Lipot, la procesul care i s-a intentat după eliberare în 1945, la Budapesta, a sintetizat astfel indicațiile primite "de sus" în legătură cu atitudinea ce trebuie avută față de evreii din detașamentele de muncă forțată.

"1. Nimeni n-are voie să vorbească cu evreii. Personalul creștin trebuie în mod repetat să fie instruit sever și să i se impună că numai la 3 pași și distanță și în prezența unui martor să se poată vorbi cu un evreu. Celui care încalcă această dispoziție i se va aplica o pedeapsă dublă față de cea prevăzută în regulament [...]

2. Evreii n-au voie să meargă decât pe partea carosabilă a străzii, cei din gardă numai pe trotuar.

3. Evreii nu pot fi vizitați de membrii familiilor lor decât o dată pe lună [...]

4. Nu pot primi pachete.

5. Trebuie instituită o cenzură severă asupra corespondenței lor [...]

6. Evreii n-au voie să cumpere în prăvălii.

7. Nu pot avea asupra lor decât cel mult 50 P (pengo).

8. N-au voie să fumeze [...]"

Tratamentul aplicat evreilor concentrați a cunoscut o continuă agravare.

Inspectorul general al detașamentelor de muncă avea o singură preocupare : să înăsprească, dincolo de orice limită, regimul de lucru și de viață al evreilor. Pe unul din rapoartele făcute de un corp de armată referitoare la detașamentele de muncă forțată la Ministerul Apărării s-a pus următoarea rezoluție "în tratarea problemei evreiești să fie promovată următorul principiu : trebuie folosit orice mijloc care ne ajută să-și ținem în frâu pe evrei ori permite să le producem un rău".

Generalul colonel Szombathelyi Ferenc, fost șeful Marelui Stat Major al armatei horthyste, s-a văzut obligat să recunoască : "Neîndoiește că, mai ales pe front, dar și în spatele lui, atrocitățile și acțiunile individuale au avut loc în proporție de masă, ca urmare a acelui spirit care emana de la Ministerul Apărării în această problemă".

Acest spirit, după spusele lui Szombathelyi Ferenc se materializa, în detașament, într-o atmosferă de teroare, de adevărat iad. Nu numai comandanții, ofițeri ai armatei regale ungare, ci și gradații, toți, pînă la ultimul soldat, umileau, băteau, chinuiau și schingiuiu pe evrei după

bunul plac. Iată câteva din "distracțiile" preferate ale celor din gărzile de pază a detașamentelor.

Intr-unul din detașamente s-a inventat și s-a răspândit și în celelalte "ceaiul de la ora 5". Muszos-ii, întorși de la muncă, erau invitați în camera de gardă și bătuți pînă își pierdeau cunoștința.

Un alt mod de chinuire era "vedenii pe lac". În apropierea taberei exista o mlaștină. Evreii erau împinși în mlaștină și obligați să se dea peste cap. Cînd îngreunați de noroi ieșeau din mlaștină erau alergați pînă la epuizare, loviți mereu cu bice și cu bite.

Cînd nu se realiza randamentul planificat, începeau interogatoriile care se terminau fie cu "legatul fedeleș" ori "cu spînzurarea de miinile legate la spate".

În tabăra de la Horocik erau mai multe detașamente. Muszos-ii erau aproape toți bolnavi de tifos exantematic ori în convalescență după această boală. Aici organiza Zsoldos Gyorgy faimoasele sale "băi de gheață". După ce va fi judecat în februarie 1946 și condamnat la 15 ani temniță grea, Buletinul Tribunalului Poporului din Budapesta îi va caracteriza astfel activitatea : "Sergentul Zsoldos s-a purtat permanent cu deosebită cruzime, i-a lovit și izbit pe evrei cu bîta, cu vina de bou, cu cureaua. Cruzimile și le-a încununat într-o zi de primăvară cînd a ordonat o îmbăiere. Esența acestei îmbăieri a constat în faptul că pe un frig de minus zece grade și un vînt cumplit a ordonat să iasă la baie nu numai cei sănătoși ci și toți bolnavii care se puteau ridica în picioare. Pe toți, în cea mai mare parte oameni epuizați de boală, chinuți de tifos, în total 500 de bărbați — i-a condus la un pîrîu aflat la o jumătate de kilometru distanță de tabără. Aici le-a ordonat să se dezbrace, apoi, după ce i-a alergat un sfert de ora, i-a minat pe oamenii transpirați în apa pîrîului rece ca gheața. După îmbăiere i-a inspectat pe toți și abia apoi le-a dat voie să se ștergă și să se îmbrace. După "baia de gheață" starea sănătății multora s-a înrăuțit în mare măsură ; mulți au murit" (s.n.).

Trimiterea detașamentelor în Ucraina echivala cu o sentință la moarte. Din cei trimiși acolo au supraviețuit mai puțin de 15 la sută. Or, marea majoritate a detașamentelor de muncă forțată formate din evreii din nordul Ardealului cotropit au pornit, de la constituire, pe "drumul mortii", drumul spre Ucraina. De altfel, în parlamentul de la Budapesta s-a anunțat în mod oficial dispoziția de a se alcătui detașamentele de munca forțată pentru sprijinirea frontului cu predilecție din evreii din capitală și nordul Ardealului. Așa se face că din majoritatea zdrobitoare a evreilor, circa 150 000, din orașe și sate ardeleno-cotropite, concentrați, circa 15—16 000 au fost duși să piară "dezarmați pe cîmpurile minate" ale Ucrainei.

Așa cum atesta în memoriile sale generalul colonel Nagybacsoni Xagy Vilmos, fost ministru al apărării — între 24 sept. 1942—12 ian. 1943 — în guvernul lui Horthy, companiile de muncă trimise în Ucraina erau destinate, în parte, să lucreze în spatele frontului la repararea drumurilor, la descărcarea trenurilor cu muniții, cu alimente etc, în parte, la activități genistice pe front : construirea de fortificații, culegerea minelor din fața

frontului etc. Îndeosebi aceste din urmă activități au costat viața multor evrei.

Tratamentul aplicat, condițiile de cazare și hrănire s-au degradat în așa măsură, chinurile și suferințele îndurate au luat asemenea proporții încât greu se pot găsi cuvinte pentru a le exprima.

După război, în arhiva Ministerului de război se va găsi un memoriu înaintat la sfârșitul lui 1942 referitor la abuzurile cotidiene ce se savâr-seau pe front și în spatele frontului. Se descrie pe larg cum jandarmii de companie, înainte de a executa porcăzările ordonate în detașamentele de muncă forțată, întreprind o "cercetare" particulară. Cei care oferă o sumă convenabilă ori un obiect de valoare sînt "săriți" de la porcăzările. Urmînd exemplul jandarmilor, cîte un soldat din gardă *"dacă vede la un evreu din detașament un obiect de valoare, un ceas de exemplu, începe să-l înjure și să-l bată în timpul muncii pînă cînd nenorocitul, pentru a-l împăca, îi oferă obiectul"*.

În memoriu se arată că deși comandamentele (comisariatele) au primit ordin să recruteze evrei sănătoși, capabili de muncă, acestea *"dintr-un antisemitism orb i-a recrutat în detașamente de muncă forțată pe toți, fără nici o selecție, și dacă respectivii sufereau de trachomă, sifilis, hernie dublă ori erau ciungi [...]* Sînt detașamente de muncă forțată unde, în ciuda ordinelor în vigoare, este interzisă și azi corespondența. La aceste detașamente de peste o jumătate de an muszos-ii n-au primit scrisori și nici ceide-acasă de la ei [...] Există detașamente care toată vara, pînă la mijlocul lui octombrie n-au dormit, niciodată, sub acoperiș, deși posibilități au existat de foarte multe ori. Pentru aceste detașamente, dormitul în aer liber a însemnat dormitul direct pe pămînt, fără corturi fie că ploua, fie că nu. În mai multe rînduri s-a întîmplat ca șefii formațiilor germane să atragă atenția comandanților acestor detașamente că nu se pot exercita două lucruri deodată asupra evreilor și să fie bătuți și să fie puși la muncă. Trebuie să alegă : ori bălăia ori munca ".

Generalul-colonel Nagybaczoni Nagy Vilmos arată în memoriile sale că un subordonat întors din Ucraina i-a raportat că *"a întalnit — pe un frig de —15 grd — un detașament de muncă forțată de evrei, care se tirade la un loc de muncă la altul, zdrențuroși, înfășurați în haine de vară și toi felul de cîrpe. Unora li se vedeau picioarele goale ieșite din pantalonii de pînză".* Același arată că hrana evreilor din detașamentele de muncă forțată aflate pe front a fost *"în mod distinct și sever reglementată : carnea era complet exclusă, doar cîte 30 g de oase de persoană și cîteva zeci de grame de verdețuri. Nici un fel de fiertură de legume, nici un fel de paste făinoase"*. După datele relatate în memoriile sale de fostul ministru al apărării, general-colonel Nagybaczoni Nagy Vilmos, *"din cei 50 000 de evrei încadrați în detașamentele de muncă forțată trimise în Ucraina s-au întors spre Apus 6—7000. Ceilalți sau au pierit, sau au căzut prizonieri la ruși"*. O parte dintre aceștia, însă, au ajuns în țară, au fost trimiși direct în lagărele de concentrare din Germania, înainte să-și fi revăzut măcar pentru o clipă caminul.

Drumul fiecărui detașament de muncă forțată a fost un calvar, un adevărat drum al morții.

La 2 iulie 1942, din Reghin a plecat pe front compania de muncă evreiască nr. 110/43, comandată de Roberth Karoly Richard.

Din cei 240 de încorporați, după război, în cursul unei anchete sociologice, Simon Fuchs a reușit să găsească în viață doar 42. Numai a șasea parte au reușit să-și salveze viața.

Jurnalul lui Salamon Erno conține pagini de neasemuită frumusețe despre sentimentul solidarității umane dintre cei prizonieri, al bucuriei de a trăi, al groazei în fața morții, al încrederii în viitor. Astfel, la 1 august 1942, undeva în Polonia scria : *"In marginea orașului mi se alătură un băiat român, înalt, cu dinții șirbi. — Oare pinii când ne aruncă de colo până colto, frate ? — mă întreaba. Așteaptă binele — îi spun. Mi-e teamă de iarnă. Greu mi-o duce eu de aici. Nu cunoști zicala românească ? "Unde-i bin nu-i de mine ! Cu ce e rău, frate-șeu !". Îmi spune că-l cheamă Be-ruriu Simion, e din județul Cluj". Peste aproape 2 săptămâni, la 12 august : "Odihnă. Un "honved" român se înecă în Cserna. Acolo, de unde l-a scos Reisz Pepi pe Balisz Jozsef. Întreb de numele honvedului. Mă cutremur."E cel ce e frate cu răul : Be-ruriu Simion de lângă Cluj"*.

Zguduitor este evocat drumul detașamentului nr. 110/34 constituit din evrei din județul Solnoc- Dăbâca în cartea lui Singer Zoltan, supraviețuitor al calvarului.

"[...] Numărul morților creștea. În a doua jumătate a lui aprilie a sosit ordinul de lichidare a carantinei. Au fost duși la Dorosici. La auzul acestui nume, notează Singer, fiori reci străbat șira spinării a foștilor muszos- i. Fantezia umană este prea săracă pentru a-și putea închipui ce a însemnat Dorosici. Aici a avut loc cea mai cumplită și neîndurătoare pustiire a evreilor din detașamentele de muncă forțată [...] La capătul satului, într-un cămin, s-a amenajat un așa-zis "spital" pentru evreii din detașamentele de muncă forțată. Aici au fost minași câteva mii de muszos- i care nu înghețaseră, pe care nu-i ucisese sau nu murisese de foame din cei 60 000 ciți fuseseră târâți în Ucraina din întreaga Ungarie și din nordul Ardealului copleșit. Inițial au sosit unul câte unul. Apoi au fost aduși înghesuiți în caruțe și camioane. Mulți au fost minași pe jos, unii târându-se pe ultimii kilometri în patru labe. Nu puțini au înnebunit pe drum, nervii nerezis- tînd ororilor văzute, fricii de moarte. Aici, la Dorosici, tifosul își putea face de cap în voie. Cei din spital se zvircoleau, chinuși de febră, care nu scădea sub 40 de grade, pierzându-și cunoștința, aiurind".

Spitalul consta din câteva încăperi ale unei clădiri din piatră, din câteva grajduri și, mai ales, din parcelele dintre grajduri. Medicul șef a fost dr. Monyasz Emil, ginecolog din Cluj. În primele zile nu s-a dat nici un fel de mâncare, apoi, după ce s-au instalat bucătăriile, a început să se distribuie dimineața ceai, la prânz și seara supă — apă caldă în care, dacă aveai noroc, găseai "urme" de varză, linte sau cartofi. Rația de pâine era 250 gr. Cei aflați în convalescență se plimbau lihniți de foame, printre grajduri, băgau în gură tot ce găseau, smulgeau firele de iarbă și le mestecau.

Soldații din pază treceau ca niște semizeci printre bolnavii întinși sub cerul liber pe parcelele dintre grajduri. Izbeau cu cizmele lor grele în trupurile ce se zvircoleau în chinurile febrei, călcau peste piepturile turtite, strivindu-le. În încăperile clădirii de piatră și chiar în grajduri ajungeau numai cei care semnau bonuri pentru sume, celor mai mulți inaccesibile. Așa se face că tocmai cei aflați în situația cea mai gravă rămâneau sub cerul liber.

Oamenii mureau într-un ritm înspăimântător. Cadavrele erau puse unele peste altele, rezemate de pereții grajdurilor. Când duhoarea a devenit insuportabilă, s-au săpat niște gropi uriașe în afara cătunului. Cadavrele au fost aruncate în grămezi, stropite cu var și acoperite cu pământ. Așa și-au trăit zilele și nopțile evreii din detașamentele de muncă forțată adunați de pe drumurile și stepele Ucrainei până în ziua de 30 aprilie 1943, când s-a produs dezastrul. Era ultima seară de Pesach. Iată cum descrie Singer zguduitorul tragediei. *"În acea noapte de neuitat, din unul din grajduri în care fuseseră înghesuiți unii peste alții aproximativ 800 de oameni, între care și eu, au fost nișniti deodată, din cele patru colțuri ale sale, niște flăcări înspăimântătoare. Era evident că nu se produsese un accident, ci grajdul fusese aprins de paza horthistă. Ulterior s-a descoperit că ușiile fuseseră înconjurate cu sîrmă. Flăcările au cuprins fulgerător acoperișul cu paie și scheletul de lemn, în câteva clipe liniștea nopții a fost spartă de țipete și vaiete teribile, deznădăjduite. Cei sănătoși și bolnavii care nu și pierduseră cunoștința din cauza febrei țîșneau din grajd printre grinzile ce se prăbușeau ca niște făclii. Garda însă așteptase pregătită și începu să-i secere cu salve de mitralieră pe cei ce se salvau. Prăpădul n-a durat mai mult de zece minute; zece minute veșnice. Oamenii — cei mai mulți, au ars de vii odată cu grajdul; corpurile lor, facute scrum, au zăcut în grămezi peste tăciunii grinzilor până dimineața. Cei care au reușit să iasă din grajd au fost uciși — în cea mai mare parte — de gloanțele mitralierelor, pe mulți i-a salvat de chinurile insuportabile moartea ce a survenit după câteva ore ori peste câteva zile datorită arsurilor grave, sau rănilor pricinuite de gloanțe. Doar câțiva au scăpat din această teribilă catastrofă. Scăpînd din înclăștarea flăcărilor, cu piciorul drept străpuns de un glonte, m-am trăsit pe burtă până la grajdul apropiat, în ușa căruia, din cauza singelui ce mi s-a scurs prin rană, mi-am pierdut cunoștința".*

Paralel cu sistemul concentrării românilor, evreilor și sîrbilor în companii de muncă — prezentate ca servicii auxiliar al armatei, în realitate autentice detașamente de muncă forțată — de-a lungul întregii perioade de cucerire horthistă a nord-vestului României a funcționat și sistemul taberelor de muncă, menite să stoarcă energia concentraților până la ultima picătură, să-i batjocorească și să-i brutalizeze, să concure la golirea satelor de bărbați, determinînd astfel ruina gospodăriilor românești, usurînd exercitarea presiunii și terorii împotriva întregii populații românești. Cu durate variînd de la câteva luni la câțiva ani, au existat astfel de tabere de muncă în orașe și sate, pe lângă cele mai diverse obiective economice, de regulă unde era nevoie de muncă brută, epuizantă, ce se

cerea efectuată în condiții deosebit de grele : canalizări, terasamente de căi ferate, exploatarea miniere, cariere de piatră, exploatarea pădurilor etc.

Alarmat de condițiile insuportabile în care sînt ținuți românii în taberele de muncă, consulul din Oradea, M. Marina, trimite un studiu extrem de documentat forului său superior, ministrului plenipotențiar al României la Budapesta, în care, după ce zugrăvește amplu, cu date și fapte concrete, situația din 23 de tabere și companii de muncă, sintetizează astfel regimul general al formațiunilor de muncă forțată :

"1. Durata concentrării este nedefinită și aceasta este perfect explicabil, întrucât românii trebuie să presteze această muncă.

2. Îmbrăcămintea este proprie, adică proprietatea celor concentrați. Astfel fiind, chiar în momentul concentrării ei se prezintă slab îmbrăcați, ceea ce este perfect explicabil, căci în majoritate absolută sînt săraci și cu familie numeroasă.

Deși sînt chemați sub rigorile ordinelor cu caracter militar și ținuți sub disciplină militară — plecarea din tabără este sancționată la dezerțare — totuși statul le refuză îmbrăcămintea pe care este obligat să o dea soldaților.

Evident că această îmbrăcămintă, după cîteva luni de muncă din cea mai grea, se transformă în zdrențe, astfel acești nenorociți sînt expuși intemperiilor și frigului, fără nici o posibilitate de apărare.

3. Cazarea, mai precis locul unde dorm, este de asemenea sub orice condiție umană. Dorm în aer liber, sau în clădiri neîncălzite, pe ciment, în colibe, cabane, barăci uneori sparte și grajduri, în toate cazurile fără foc și fără așternut sau măcar păături, decît pe paie împrăștiate pe jos. Iar unii stau la distanță mai mare de la locul unde lucrează.

4. Curățenia nu există nici ca principiu. Acești oameni, care sînt ținuți în zdrențe timp atît de îndelungat, nu primesc săpun nici pentru curățenia corporală, nici pentru spălatul rufelor, iar cum ei nu au bani și de altfel nici nu se găsește supun în comerț, sînt obligați a trăi într-o murdărie nedemnă chiar pentru animale, în zdrențe pline de paraziți.

5. Hrana, după cele arătate pînă aici, nu poate să fie și nici nu este bună sau măcar suficientă. Alimentația de calitate inferioară și în cantitate absolut insuficientă nici măcar prin aproximație nu le poate asigura regenerarea energiei, cheltuite prin muncă.

6. Durata muncii în aceste tabere de obicei nu cunoaște altă limită decît epuizarea completă a forței individului. Astfel, în unele tabere de muncă se lucrează pînă noaptea târziu — dacă permite lucrarea. În altele se fixează lucrul "cu ruptul", bineînțeles stabilindu-se porțiuni de lucrare atît de mari, incit depășesc mult normalul, care trebuie terminate pentru a nu fi calificați sabotori și evident a suporta consecințele acesteia, iar în altele se lucrează chiar și în zilele de duminică.

7. Tratatamentul fizic, adică îngrijirea medicală, este iluzorie. În general sînt medici evrei cărora li se interzice să acorde scutiri medicale și cărora nu li se pun la dispoziție medicamente, astfel că această asistență medicală este inexistentă.

8. *Tratamentul moral al acestor oameni, în sfârșit, nu este mai prejos de celelalte condiții de viață, astfel comandanții acestora îi tratează rău, îi înjură și îi bat, îi jignesc și îi insultă în permanență, fiindcă sînt români, cu epitetele cele mai murdare la adresa națiunii noastre. Existența acestor tabere de muncă, regimul general aplicat românilor concentrați acolo, precum și unele informații pe care le am, indică următoarele concluzii :*

1. *Concentrarea bărbaților români, în taberele de muncă, nu este dictată atât de necesități de ordin militar sau al economiei de război, cît constituie o măsură politică, cu mai multe consecințe :*

a) *Secătuirea economică a gospodăriilor românești. Țăranii români, aflați în taberele de muncă, nu numai că nu sînt factori productivi pentru propriile gospodării, dar sînt consumatori ai micului capital mobil sau imobil ce au. Hrana insuficientă și lipsa de îmbrăcăminte îi determină pe mulți să-și vîndă vite și chiar pămînt, pentru a-și procura banii necesari.*

b) *Lipsa bărbaților din comune facilitează asaltul dat de organele statului : învătători, notari, jandarmi în comunele cu populație mixtă, preoții chiar, pentru maghiarizarea tineretului.*

2. *Se urmărește și o distrugere a potențialului vital românesc. Muncile fizice pînă la epuizare, la care sînt expuși, lipsa de hrană și condițiile mizerabile de viață duc în mod normal la o scădere a vitalității.*

În primăvara anului 1943, guvernul horthyst a recurs la o nouă metodă de oprindere a populației civile românești, pe baza dispozițiilor legii 11/1939, care viza rechiziționarea brațelor de muncă și atelajelor pentru diferite lucrări, în special pentru munci forestiere, și agricole. Rechiziționarea brațelor de muncă avea un caracter militar ; cei rechiziționați depuneau un jurămînt, după care erau trimiși la muncă în pădurile din partea nord-estică a Transilvaniei și la munci agricole în partea vestică a Ungariei, fiind supuși disciplinei militare.

Așadar, sistemul concentrărilor pentru taberele și detașamentele de muncă forțată — care a acționat de la începutul ocupației horthyste — a fost completat cu cel al rechiziționării "temporare" a brațelor de muncă și atelajelor. Rechiziționații erau obligați să muncească cu unelte proprii, fiind plătiți cu 2—4 pengo pe zi, sumă ce nu putea satisface nici nevoile minime de existență, în timp ce un muncitor angajat era remunerat cu 7—8 pengo pe zi. În Sălaj, în luna octombrie 1943, chiar prefectul județului este nevoit să raporteze autorităților horthyste că "au fost chemați în armată foarte mulți români, în octombrie, chiar în timpul campaniei agricole, ceea ce a îngreuiat foarte mult muncile de câmp ale familiilor românești, creînd multe nemulțumiri".

Începînd cu anul 1943, în județul Maramureș, între 10—28 martie au fost duși la munci forțate 150 de țărani din Rozavlea, 40 din Sat-Șugatag, 280 din Hărnițești, Băsești, Giulești, Berbesti, 57 din Strimtura, iar din Crăcești au fost rechiziționate 15 căruțe pentru transport de lemne. Din județul Satu Mare au fost trimiși la munci forestiere în toiu iernii anului 1943 420 de țărani români din Remetea, Culcea, Sacalășeni, Groși,

Danești, Făurești, Sișesti, Cetățele. Alți 332 de țărani din Curtuiușul Mic, Berchez, Homorodul de Mijloc, Homorodul de Sud, Solduba, Medieș, Copalnic- Mănăștur, Vad au fost duși la muncă, fiind plătiți cu 46 pengo pe lună, din care îi se rețineau sume importante pentru scule și alimente. De exemplu, pentru fierăstraiele cumpărate oficial cu 3,70 pengo bucata, țăranilor li se rețineau câte 16 pengo de bucată. Din județul Sălaj au fost duși la muncile forestiere 95 de țărani din Stîrci, 25 din Ulinimă, 22 din Asuagiu de Jos. La 23 februarie 1943, prin hotărîrea nr. 1044/1943, prim-pretorul plășii Crasna a obligat 149 de țărani din Bănișor, Ban, Pereceni, Hurez- Poinița, Cizer, Boian, Pria, Pleșca, Sag, Noi, Sîrbi, Tușa să se prezinte la lucru la cariera de piatră din Poieni.

Din comunele sălăjene nu a existat localitate care să nu-și fi dat obolul acestei forme teroriste- horthyste¹. Din județul Bihor au fost obligați la muncă forțată 760 de țărani români din Nădar, Spinuș, Ciulești, Sălișteea, Șurdești, Săcălășeni, Pictu, Țigănești de Criș, Valea Mare de Criș, Cornățel. Alți 290 din Borozel, Topa de Criș, Valea Mare de Cris, Beznea, Cetate au fost duși la tăiatul lemnelor. "Din comuna *Rebri-șoara (județul Bistrița-Năsăud)* care număra 5 000 de suflete, au fost concentrați în companii de muncă, rechiziționări pentru muncă în păduri și munci agricole un număr de peste 2 000 de români".

Țăranii care dispuneau de atelaje au fost ridicați cu forța și obligați să transporte lemnele tăiate din pădure pînă la prima gară. Cei care se sustrăgeau de la muncă erau tratați în mod barbar. În comuna Homorodul de Mijloc (Satu Mare), în martie 1943, jandarmii, împreună cu un ofițer și 15 soldați, au adunat în curtea primăriei 30 de oameni care au refuzat să meargă la lucru, i-au legat și i-au aruncat în mijlocul curții, ținîndu-i astfel de la ora 11 pînă seara.

Începînd cu anul 1943 a luat proporții tot mai mari și rechiziționarea pentru munci agricole, a fetelor și femeilor. Astfel, de exemplu, din numeroase părți ale județului Cluj erau aduse la prefectură femei și fete românce pentru a li se face formele de trimitere pe diferite moșii din Ungaria. Printre ele se găseau mai ales românce din comunele Someșeni, Mihăilești, Berind, Sardu, Gadalîn, Desmir, Sînnicoara, Sînpaul, Topa, Sîncrai și Măcișa. Pînă la data de 8 mai 1943, din 28 comune din județele Maramureș, Satu Mare, Bihor și Sălaj au fost duse 645 persoane de sex feminin.

Rechiziționările pentru lucru au luat proporții deosebite în primăvara și vara anului 1944. În vara anului 1944 în comuna Gădălin (Cluj), Losonczy Aladar, Mateffy Demeny Istvan și Kovacs Gyuri, cu prilejul construirii bisericii reformate din localitate, au obligat la muncă forțată pe toți elevii români, de la vîrsta de 10 ani în sus, pe care i-au înhămat la căruțe în loc de cai, ca să transporte piatră, nisip etc.

În unele locuri, maltrătarile celor rechiziționați pentru muncă erau la fel de sălbatice ca cele din detașamentele de muncă forțată. Este semnificativă în acest sens relatarea făcută la 1 iunie 1943 despre dramatica situație a țăranilor români din comunele Ibănești și Hodac rechiziționați

pentru muncă la Ocolul silvic "Isticeu", situație pe care consulatul român a adus-o la cunoștința Comisiei italo-germane. "Ocolul silvic "Isticeu" din Gurghiu (Mureș), condus de inginerul Matyas, care are părinții în Arad, a rechiziționat foarte mulți țărani români din satele Ibănești și Hodac, județul Mureș la tăiere de păduri.

Aceștia sînt forțați să lucreze în hainele lor, cu hrana adusă de acasă de la ei, fiind puși sub comandă militară și constituiți în unitate sub comanda unor militari unguri.

Seara sînt lăsați să meargă acasă.

Acela care din diferite motive întîrzie la serviciu, sau lipsește, chiar dacă ar fi din motiv de boală, este imediat sancționat printr-un procedeu barbar : ghemuit așezat, cu miinile legate și fixați: printr-un par pe sub genunchi și apoi chinuit de soldați, care i se suie pe spinare cite doi odată, calcîndu-l cu picioarele. Dacă cere apă de băut, ei toarnă un vas întreg peste cel pedepsit.

Se întîmpla ca uneori cel canonit să amețească, atunci îl dezleagă pentru ca, ulterior, după ce-și revine, să continue chinurile.

In felul acesta au fost chinuiți în cursul lunii mai a.c. cca 30—35 oameni din Hodac și Ibănești, dintre care am reușit să aflu numele următorilor : Ion Dan al lui Ilie Flori, Gliga Andrei al lui Venea, Chirtoși Dumitru Cosmiți, Gliga Vasile Horgaș, Suceava Dumitru lui Samson, Dan Nicolae Papuc, Haidu Alexandru, Tinca Petru, Cișnaș Toader lui Nionea, Chirtos Dumitru, Matei Florea lui Ioan Vlasu, Gliga Izidor lui Dumitru, Petri Gori. Dan Irimie Cretei, Gliga Traian al lui Zaharia, toți originari din comuna Ibănești. Din comuna Hodac au fosit supuși acelora și pedepse barbare și mai mulți români".

Mii și mii de români au fost trimiși la munca forțată în Germania. In iulie 1941, la Oradea sînt recrutați pentru muncile din Germania, în numai 3 zile, 1500 de muncitori ; la Cluj, 500. La 25 august 1941 a pornit spre Germania un lot de 1 800 muncitori (din Oradea 800, din Cluj 600, din Tîrgu Mures 400). In lunile iulie-august 1941, din Oradea au plecat la muncă în Germania aproape 2 000 de muncitori.

Printre muncitorii agricoli și forestieri români trimiși la muncă în Germania în 1941 au fost și cei din satele sălăjene. Poirivit unei statistici din acea vreme, au fost rechiziționați din comuna Moliș 23, Trăznea 24, Domin 8, Șoimuș 22, Bălan 40, plasa Greaca 220, Domeni 41, Jibou 17, plasa Cuceu 80, Gurăslău 52, Sălășig 87, Nadis 13, Bicz 86, plasa Bicz 22, Oarța de Sus 80, Oarța de Jos 39, Oarța de Mijloc 37, Cehul Silvaniei 25, Tășnad 25, Somneș-Gurăslău 52 etc..

La 2 iunie 1942 Consiliul de Miniștri de la Budapesta a hotărît sa trimită la lucru în Germania 5 000 de muncitori agricoli și forestieri din județele Ardealului de nord cotropit, în exclusivitate din rindurile romanilor și slavilor. In acest sens, din județul Maramureș și Satu Mare urmau să plece cite 700, din Bistrița-Năsăud 500, din Cluj 450, din Solonc-Dabica 500, din Sălaj 450 de persoane ș.a.m.d. Cei trimiși puteau fi și tineri sub 17 ani, precum și femei.

Capitolul VIII - POLITICA CEROURILOR CONDUCĂTOARE DIN UNGARIA HORTHYSTĂ DE DEZNAȚIONALIZARE ȘI MAGHIARIZARE A ROMANILOR DIN NORD- VESTUL ROMÂNIEI

Politica regimului horthyst de terorizare și exterminare: fizică, de expulzare, pauperizare economică a românilor din nord- estul Transilvaniei a fost completată cu o vastă acțiune de deznaționalizare și maghiarizare forțată a românilor, acțiune care era, de altminteri, o continuare a politicii cerourilor conducătoare ale claselor exploatatoare ungare, din anii dualismului austro- ungar (1867—1918), amplificată însă și agravată mult față de trecut. După dictatul fascist de la Viena, deznaționalizarea populației românești din teritoriul copleșit a devenit o dominantă a politicii naționalist- sovine a regimului horthyst, cu scopul schimbării raportului etnic majoritar românesc al acestei zone a României, politică aplicată, cu mijloace de mână- forte, brutale, tipic fasciste, astfel încât deznaționalizarea nedisimulată a populației românești a devenit un act notorii în toate sectoarele vieții economice, sociale, politice, profesionale, culturale, artistice.

Sintetizând acest amplu proces, un document al vremii consemna : *"Deoarece actele de violență și măsurile represive, provocarea refugierilor în România, expulzările și slăbirea forței vitale a elementului românesc nu puteau avea ca rezultat ele singure stabilirea unui echilibru copleșit în favoarea elementului maghiar în Transilvania de Nord, guvernul ungar a încercat să obțină această majoritate etnică măcar în aparență, falsificând numărul membrilor celor două entități, prin trecerea românilor de origine în grupul maghiar, datorită simplei maghiarizări a numelor, înscrierii în cadrul cultelor cărora aparțineau, ungerii sau prin maghiarizarea recunoscută de români prin forță și teroare.*

Maghiarizarea numelor românești are ca justificare următoarea frază din ordinul Ministerului de Justiție maghiar No. 6541 din 18 februarie 1942 : "pentru apărarea neamului nostru (unguresc — n.n.), trebuie să folosim toate mijloacele legale (?), pentru a evita ca numărul mare al numelor cu rezonanță străină să constituie aparențe defavorabile la stabilirea numerică a populației maghiare". Înainte de 1918. metoda conducerii ungare de a majora numărul populației maghiare față de minoritățile naționale consta în înscrierea tuturor minorităților care cunoșteau limba maghiară sub rubrica "Unguri". Pentru a înlătura inconvenientul necunoașterii limbii maghiare, acum înscrierea urma să se facă numai pe forma exterioară a numelor de familie sau de botez ale acestor minorități. S-au dat deci dispozițiuni pentru maghiarizarea numelor românești din Transilvania de Nord, prin : ortografierea maghiară a numelor și prenumelor românești în toate ocaziunile. (Ord. Cons. da Miniștri ungar No. 70/1941), rectificarea numelor de familie "cu rezonanță străină" pe cale administrativă, ortografierea maghiară sau înlocuirea cu nume ungurești a denumirilor românești din registrele civile cu prilejul înregistrării nașterii copiilor și a căsătoriilor sau cu prilejul eliberării actelor de stare

civilă (idem) ; schimbarea numelor elevilor la înscrierea în școli (Liceul "S. Laslo" din Oradea în 1942 ; conferința școlară din Tg. Mureș în 28 octombrie, 1941, etc.); maghiarizarea prin organele justiției (ord. No. 6541/1912 al Min. Justiției) ; maghiarizarea numelor funcționarilor și lucrătorilor români din instituțiile publice sau particulare, ale soldaților și muncitorilor români în armată și în lagărele de muncă, ale orfanilor în aziluri și ale premilitarilor.

Maghiarizarea s-a extins și în domeniul sufletesc, prin atentate la libertatea cultelor și a conștiinței, prin convertirea forțată a românilor, în Transilvania de Nord, Români aparțin bisericii creștine greco-orientale (ortodoxe) și greco-catolice (unite), iar ungerii bisericii catolice și bisericilor reformate naționale.

Din toamna anului 1940, autoritățile civile și militare maghiare, împotriva principiilor de libertate a cultului și conștiinței, au căutat, prin abuzuri de putere, prin presiuni, amenințări, falsuri și mijloace, represive, ca refuzul cartelei de hrană, să provoace convertiri ale românilor la bisericile naționale maghiare. Chiar papa a fost nevoit să protesteze împotriva acestor abuzuri. Prin decretul "Acta apostolicae sedis" din 23 noiembrie 1940, publicat în 18 Februarie 1941, decidea că fiecare act de trecere da la un rit catolic la altul (de la uniti la catolici), rămâne rezervat aprobării sale exclusive. Totuși abuzurile au, continuat, mărindu-și doar numărul în sensul convertirilor forțate la confesiunile reformate, care nu stabiliseră măsuri analoage de control, deoarece, erau subordonate politicii de maghiarizare a conducerii statului.

Metodele variau. Unii propagandiști ascundeau scopul lor sub masca operei de maghiarizare a "ungurilor româniști". Ordine confidențiale au pus în vedere autorităților locale să ceară tuturor Românilor din Transilvania de Nord trecerea la biserica catolică sau reformată, iar în caz de nesupunere să-i concedieze din serviciu, să retragă brevetele pentru tutun și alcool, spre a-i sili la convertire ; cei ce vor face cereri de convertire să fie scutiți de muncă obligatorie, iar cei recalcitranți să fie reținuți în taberele de muncă. Impotriva legii de stare civilă care pretinde ca noul născut să fie trecut de religia tatălui dacă e băiat și de a mamei dacă e fată, în registrele stării civile toți copiii nou născuți au fost trecuți în rubricile "catolic" și "reformat" prin fals. Asemenea religia din actele de căsătorie a fost deseori falsificată. În școli, părinții au fost siliți să declare în scris că se învoiesc să lase copiii lor să urmeze cursurile de religie romano-catolică sau reformată în limba maghiară, deși erau uniți sau ortodocși. În armată s-a încercat convertirea forțată prin pedepse și promisiuni de avantagii. Publicațiunile religioase românești au fost împiedicate prin diferite mijloace să apară, răspîndindu-se în schimb broșuri de tot felul scrise în concepția propagandei de convertire la cultele maghiare. S-au creat și societăți pentru maghiarizarea românilor ca aceia "pentru apărarea originii maghiare", cu sediul în Budapesta și cu scopul mărturisit de a cerceta originea românilor pentru a descoperi dacă au avut vreun strămoș unger, pentru a-i recupera pentru națiunea maghiară.

Maghiarizarea s-a extins și asupra numirilor românești ale comunelor, munților, râurilor, văilor, pădurilor și oricăror localități, pentru a servi de bază teoriei apartenenței teritoriului Transilvaniei la poporul maghiar, prin măturarea nomenclaturii maghiare.

Astfel în toate domeniile, prin forță, prin constrângere, prin promisiuni de avantaj și prin falsuri, s-a încercat completarea activității de exterminare a poporului românesc din Transilvania de Nord și în domeniul sufletesc al naționalității și al cultului, precum se încercase distrugerea lui pe terenul economic și desființarea forței vitale, prin crime, schingiuri și înfometare".

Elocvent pentru dimensiunile politicii statului ungar de maghiarizare a rumânilor este și Ordinul prim președintelui Tribunalului regal ungar Dej, din 14 mai 1943, trimis judecătorilor din acea circumscripție judecătorească. Iată textul integral al acestui ordin :

"Domnul ministru al Justiției reg. ungar, prin ordinul său nr. 6 541/1942 I.M.E. din 18 februarie 1942, m-a informat că antecesorul său — de acord cu Ministerul de Interne reg. ungar — a trimis tuturor autorităților judiciare ordinul Nr. 13 234/1933 I.M.E. din 17 octombrie 1933 referitor la popularizarea și realizarea practică a maghiarizării numelor ; în acel ordin s-a insistat asupra faptului că aceasta problemă a devenit de o mare importanță acum când, în lupta pentru drepturile neamului nostru, trebuie să utilizăm toate mijloacele legale pentru a evita ca numărul mare al numelor cu rezonanță străină să constituie aparențe defavorabile la stabilirea, numerică a populației maghiare.

Este deci de dorit, din punct de vedere național, ca aceste nume — și în primul rând numele cu rezonanță străină ale funcționarilor publici — să fie schimbate cu nume corespunzătoare ungurești.

Domnul ministru, al Justiției și-a însușit în totul acest ordin al antecesorului său și mi-a trimis și-mi-a această ordonanță.

În urma acesteia, vă rog Domnule Președinte, să binevoiți a aduce, prin mijloace corespunzătoare — însă cu evitarea oricăror aparențe de constrângere — la cunoștința judecătorilor și a celorlalți funcționari de la judecătoriile de sub conducerea dvs. considerațiunile de mai sus și a insista asupra realizării lor practice într-o cit mai largă măsură.

În scopul realizării acestei acțiuni vă trimit, în cite un exemplar : 1) caietul cu instrucțiunile referitoare la schimbarea numelui, 2) tabloul numelor care nu pot fi acordate și 3) lista de completare a acestui tablou. Vă atrag atențiunea asupra ordonanțelor nr. 89 250/1933 P.M. și nr. 39 200/1933 B.M. Prima ordonanță a redus taxele de timbru ale cererilor pentru schimbarea numelor, iar ultima a admis ca ofițerii de stare civilă să elibereze în locul extraselor de stare civilă costisitoare "Avize" și "Dovezi" gratuite, utilizabile în procedura schimbării numelor.

Vă rog, Domnule Președinte ca în fiecare an pînă la 2S.IV să-mi faceți un raport despre rezultatul acestei acțiuni printre funcționarii judecătoriilor regale de sub conducerea dvs. În anul curent nu trebuie înaintat un astfel de raport".

Reproducem în continuare ordinul Nr. 23 023/1943 Cab. I. Secția (Taek), strict confidențial, al Comandamentului T.IX A Cluj din 26 noiembrie 1943, care poartă mențiunea generică "Aprecierea convertirilor la religiile maghiare", trimis tuturor unităților din subordinea acestui comandament. *"Din numeroase rapoarte primite, se constată că unele centre de încorporare interpretează greșit încurajarea dorinței ungarilor români de a se remaghiariza. Astfel, fără a cerceta mai temeinic împrejurările, au fost trecuți în efectivele combatante ale armatei române etnici și minoritari obligați să facă serviciul militar la unitățile de muncă — ca unii care din punct de vedere național maghiar nu sînt de încredere, — dar care au trecut — respectiv și-au declarat dorința de a trece — de la vreuna din confesiunile românești la religia romano-catolică sau reformată, fără însă ca vreunul din membrii familiei lor să-i fi urmat în noua religie adoptată. O bună parte din cei convertiți în acest fel sînt domiciliați în comune curate românești și după convertire continuă să asculte liturghia românească, fără a mai aminti faptul că copiii lor, păstrîndu-și limba inițială, continuă să fie crescuți în spirit național românesc de către preoții lor și că ei învață în secțiile românești ale școlii lor de stat.*

Este evident că aceștia au indus în eroare ofițerii de bună credință, dar nu suficient de prevăzători, eschivînduse pînă acum prin șiretlicuri de la satisfacerea obligațiunii de a face serviciul militar la unitățile de muncă. Spre a evita acest lucru, în viitor se vor repartiza la serviciul combatant numai unguri etnici și cei cu limba maternă maghiară, care au fost din eroare trecuți la serviciul de muncă și care trebuiau să fie repartizați la serviciul combatant, sau aceia dintre ungurii români care vor să treacă la religia romano-catolică, reformată, unitariană etc. cu familia lor cu tot, părăsind confesiunile ortodoxă sau greco-catolică. Înainte de a fi trecuți pe tabelul celor destinați serviciului combatant, se va proceda la studierea temeinică a mediului în care trăiesc cei care doresc să se convertească, stabilindu-se dacă intenția de a se converti izvorăște dintr-o sinceră convingere, dacă mediul în care trăiesc le asigură îngrijirea spirituală în noua religie și dacă este asigurată educația copiilor lor în secția maghiară a școlii de stat. În cazul cînd condițiunile de mai sus nu sînt întrunite, cel convertit va putea fi întrebuințat numai pentru serviciul de muncă. Toate unitățile și centrele de prezentare vor cerceta pe teritoriul lor spre a descoperi pe toți capii de familie care au trecut numai ei la vreuna din religiile maghiare și a căror manifestări nu dovedesc că ei vor să devină unguri, scăpînd totuși să fie încorporați la unitățile de muncă, datorită acestei convertiri. Indivizii astfel identificați vor fi trecuți într-un tabel ce se va înainta acestui Comandament referindu-se la numărul prezent, specificîndu-se "la evidență". Tabelul va cuprinde următoarele date : numele și pronumele, anul nașterii, numele de familie, al mamei, domiciliul, religia actuală și anterioară, numărul, religia și domiciliul copiilor, unitatea din care face parte și formațiunea care l-a scutit de munca obstească. Se trimite : 1—14... (Taek) ; tuturor Comandamentelor premilitare de plasă ; Comandamentelor premilitare de la cercurile de recrutare 25—25 ;

Centrelor de Incorporare 73—81 ; Comandamentului premilitar al Corpului de Armată.

p. Comandantul Corpului 9 Armată (ss) Colonel (Indescifrabil).

Politica de deznaționalizare s-a manifestat, așadar, în cele mai diverse modalități, de la teroarea horthystă sângeroasă, asasinat, crime, expulzări, arestări, schingiuri, trimiterea în detașamente de muncă forțată, pînă la maghiarizarea forțată a numelor și denumirilor românești, a bisericii, a culturii, interzicerea folosirii limbii materne în administrație, justiție, armată etc, toate fiind de fapt părți componente ale unui proces complex, fascist. După cum remarcă unul din contemporanii evenimentelor ; *"în provinciile recent ocupate autoritățile fasciste ungare au reinstaurat politica de maghiarizare forțată, de deznaționalizare a cetățenilor de altă naționalitate, politică specifică claselor conducătoare ale Ungariei dinaintea primului război mondial (s.n.).*

In Ardealul de nord, această politică a urmărit, pe de o parte, ca prin persecuțiile îndreptate împotriva cetățenilor de naționalitate română. la special împotriva acelor care aveau perspectiva de a deveni cadre de conducere, să promoveze un cât mai larg exod în România, iar pe de altă parte, să fie influențate anumite elemente dintre români să "treacă" la naționalitatea maghiară, trecere care în acele timpuri era marcată prin maghiarizarea numelui și adoptarea religiei reformate sau romano-catolice.

Obiectivele urmărite prin această politică au fost realizate doar în mică măsură. Un număr destul de mare de români, în adevăr, și-au părăsit vechile așezări și au emigrat în România, totuși, raportat la totalul populației de naționalitate română din Ardealul de nord, procentul nu a avut o semnificație prea mare. Cît privește "trecerea" la naționalitatea maghiară, rezultatele obținute au fost aproape nule. În schimb, asupra națională, care a îmbrăcat cele mai variate forme, a produs și rezultate nedorite de autoritățile horthyste. Între altele, această politică a avut darul de a cimentă o solidaritate între păturile cele mai largi ale națiunii române din Ardealul de nord și în special a promovat în sinul acestor pături un puternic curent antifascist. Întrucît populația română din Ardealul de nord considera, nu fără temei, că sorginea nenorocirilor ei este dictatul de la Viena, opera Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste, era normal ca succesele acestor țări, în prima parte a războiului, să fie privite cu îngrijorare, iar înfrîngerile ulterioare să fie sărbătorite în ascuns". Analiza varietății și multitudinii formelor și mijloacelor de deznaționalizare a populației românești și a altor naționalități, nemaghiare și ne-germane, necesită studii ample, detaliate. Vom analiza în paginile ce urmează aspectele principale ale acestui proces care a adus în fața noastră chinuri fizice și morale populației românești din partea de nord-est a Transilvaniei.

Imediat după ocuparea părții de nord-vest a României, prin legea

administrativă nr. 625 din 17 septembrie 1940, șeful Marelui Stat Major horthyist ordonă excluderea din serviciul public, din administrație, a tuturor românilor aflați angajați la 1 ianuarie 1940, iar cei angajați înainte de 1 ianuarie 1940, *"trebuie cercetați sever, individual"* și excluși toți cei suspecți. Cine dorea să ocupe un post sau să primească un brevet, credit de stat etc, era obligat să-și dovedească prin zeci de acte strămoșeasca obârșie ungară. Numai în orașul Tîrgu Mureș, în primele nouă luni după instalarea horthyștilor, s-au cerut 6 018 acte de la Oficiul Stării Civile, pentru dovedirea originii etnice și creștine. Un martor al evenimentelor, referindu-se la regiunea Maramureșului, arată că *"statul ungar a dus o puternică politică de maghiarizare a populației românești, ucrainiene și evreiești. Aproape în toate satele și comunele românești statul ungar s-a străduit să construiască case pentru familiile maghiare. Astfel au apărut case (cu familii maghiare — n.n.) în masa românilor [...] Statul ungar a căutat să aibă o bază de sprijin prin aceste familii maghiare în satele compacte românești"*. În același timp, la 24 septembrie 1940, autoritățile horthyiste emit legea nr. 1 212, referitoare la *"transformarea construcțiilor în stil românesc"*, în care se atrage atenția prefecturilor că *"în Ardeal, românii, pentru a accentua mai mult caracterul românesc, folosesc stilul românesc cu bolți în construcțiile publice ori particulare. În interesul împiedicării acestei tendințe, veți ține sub observație prin unitățile comandamentelor construcțiile aflate în lucru și veți interzice executarea lor în stil românesc, în locul bolților semirotunde la geamuri și porți, se vor folosi grinzi drepte"*. În localitățile unde anumiți funcționari maghiari îndrăzneau să manifeste sentimente de onestitate față de populația românească autoritățile luau măsuri pentru schimbarea din posturi a acestor funcționari.

O altă manifestare a politicii de deznaționalizare forțată a populației românești, promovată în teritoriul ocupat de statul fascisto-horthyist, o constituie ordonanța nr. 70/1940 M.E., din decembrie 1940, prin care se dispunea maghiarizarea numelor românești. Aplicarea în practică a acestei ordonanțe a fost reglementată printr-o altă ordonanță a Ministrului de Interne, sub nr. 20/1941 B.M., emisă la 18 ianuarie 1941, care prevedea în mod concret înscrierea în actele de stare civilă a numelor românești cu grafie maghiară. Acțiunea pornită a avut ca urmare faptul că în 1942-1943 aproximativ 100 000 de români figurau în registrele administrației maghiare drept unguri. Maghiarizarea forțată a numelor era un fenomen general și continuu, întâlnit sub cele mai felurite forme de exprimare în toate localitățile din teritoriul ocupat de horthyști. După cum scria un ziar al vremii, în Țara Oașului, oamenii sînt chemați la primărie, unde notarul, în *"Przența jandarmului ungar cu pene de cocoș la pălărie"*, "cu baioneta fixată la armă", le ia interogatoriul, mulți dintre ei fiind arestați fără nici o vină. *"Să stii că de azi înainte nu te mai cheamă Florea Vasile ci Virag Laci"*, spune notarul, *"iar pe tine, în loc de Munteanu Augustin, Hegyi Guszti, ați auzit mări?"*.

O altă formă politico-administrativă a măsurilor de deznaționalizare a populației românești o constituia campania de presă și acțiunile concrete

întreprinse în vederea "remaghiarizării" unei parti a populației românești. În județul Solnoc- Dăbâca (fostul județ Someș), generalul Thold Dezso a cerut "inițierea unei aprige campanii de maghiarizare a peste 100 000 de români". Primele măsuri în acest sens le-au constituit presiunile exercitate de administrația horthystă pentru a constrânge populația română să se declare la reconstituirea din februarie 1941, maghiară.

La Universitatea din Cluj a fost înființată o catedră specială pentru problema "maghiarizării", care urma să pregătească studenții de la toate facultățile pentru acțiunea de maghiarizare, urmând ca aceștia să fie trimiși în mediul rural pentru a o aplica. Concomitent cu această formă "instituțională" a deznaționalizării, și în cadrul Asociației studenților maghiari din Cluj s-au ținut cursuri pentru pregătirea unor echipe special destinate ținuturilor unde maghiarii se aflau în minoritate. Astfel, în vara anului 1941, au plecat în județul Solnoc- Dăbâca o serie de echipe, însoțite de profesori universitari.

Acestui scop i-a fost destinat și așa-numitul "institut de cercetare al raselor și de așezare socială", creat după dictatul de la Viena. Sub lozinca necesității unor state unitare din punct de vedere național a luptei pentru evitarea războaielor, a căror cauză ar rezida — potrivit autorilor acestei diversiuni șoviniste — în existența naționalităților pe teritoriul diferitelor state, regimul horthyst a întreprins o amplă manevră în rîndul românilor și a altor naționalități oprimate din acest teritoriu cotropit, cu scopul maghiarizării sau eliminării acestora și creării unei zone eminent maghiară din punct de vedere demografic.

După cum se constată într-un document al autorităților de stat românești din noiembrie 1941, "de cîțva timp se răspîndesc prin satele românești din Ardealul cedat circularele unui "Inutilul de cercetare a raselor și de așezare socială" [...]. Circularele sînt însoțite de un formular așa-zis "Coala de origine", care trebuia să fie completat de cel căruia i-a fost adresat. Din aceste imprimări întocmită cu tilc, reiese categoric tendința de maghiarizare a elementului românesc, sau trecere în România a celor refractari maghiarizării",

Acest formular era însoțit de un preambul în care se arăta : "Noi toți știm foarte bine că pricina războiului de azi și a celui din trecut a fost situația aceea că în Europa Centrală naționalitățile trăiesc amestecat. Abia se găsește vreun stat fără naționalități. Din acest motiv, există ceartă și invrajbire între anumite state. Institutul nostru s-a creat pentru a elimina pricina aceasta din viața viitorului în Europa Nouă.

Pentru aceasta am început regularea translocării naționalităților din statul unde sînt siliți să trăiască ca minorități, în statul acela, în care trăiesc frații lor, unde se vor simți acasă și unde vor fi în majoritate.

E de prisos a mai dovedi scopul și rezultatul acțiunii, a cărei urmare va fi o pace pe veci în această regiune de cultură binecuvîntată a lumii. Ca în familie, într-un singur stat vor trăi toți, care aparțin aceleiași rase, vorbesc aceeași limbă, posedă aceeași cultură și cu aceleași interese materiale.

Fraților ! Completați precis "Coala de origine" și declarați unde aveți voință să vă transmutați, în care stat. Noi facem după placul vostru tot ce ne este în putință, să se împlinescă dorința voastră. Coala completată să ne-o trimități urgent înapoi în plicul anexat".

Unul din cele mai importante mijloace prin care regimul horthyst a încercat să schimbe artificial fizionomia demografică, sub aspect național, a acestui teritoriu l-a constituit recensământul populației. După cum rezultă dintr-un document al vremii, "In județul Satu Mare, autoritățile maghiare, atât la recensământul făcut și în orice ocazie, consideră pe toți românii de religie greco-catolică, drept unguri. La numele românesc al acestora le adaugă un nume de Nemeș sau alte nume maghiarizate, pe care românii trebuie să le accepte fără șovăire. La recensământul făcut în comuna Saldabagiu de Barcău, județul Bihor, mai mult de 100 familii românești au fost trecute drept maghiare de origine, cu toate că majoritatea membrilor acestora, aproape nici nu cunoșteau limba maghiară. În comunele învecinate procentul (de români trecuți drept maghiari — n.n.) a fost mult mai mare, și numai acei români care au protestat nu au fost trecuți unguri".

În orașul Bistrița, "cu ocazia recensământului populației pe naționalități, au fost înregistrați 8 000 de maghiari, 4 200 sași, 3 800 români și 150 evrei, deși ultimul recensământ făcut de autoritățile române au găsit numai 1 800 de maghiari în tot județul. Autoritățile maghiare, ca să ajungă la acest rezultat, au recenzat și soldații. La sate, țărânii români au fost întrebați cu ocazia recensământului dacă știu ungurește și la afirmațiile lor (că știu limba maghiară — n.n.) au fost trecuți în controale ca maghiari. Asemenea și evreii". În legătură cu modul în care era efectuat recensământul ca mijloc de deznaționalizare forțată a românilor este edificatoare rubrica nr. 15 din formularele de recensământ, unde se stabilea naționalitatea — „la mulți români s-a trecut cea maghiară, astfel că mare (parte — n.n.) a românilor figurează ca cetățeni ai statului maghiar de naționalitate maghiară cu limba maternă română".

De altminteri, cu ocazia acțiunilor de recensământ, autoritățile de ocupație s-au dedat la diferite abuzuri pentru a obține de la români declarații în sensul că sînt unguri. Iată un exemplu petrecut cu ocazia recensământului efectuat în februarie 1941, descris de învățătorul Mihai Orban, din comuna Cuta, județul Satu Mare. "Fiind numit și eu în comisia de recensământ, m-am prezentat la casa lui Brata Ioan, unde l-am întâlnii pe delegatul ungar care începuse deja recensământul ; m-am așezat la masă și, uitîndu-mă la formularele completate, am observat că delegatul ungar a trecut pe toți ai casei de naționalitate maghiară, întrebîndu-l de ce a făcut acest lucru, mi-a răspuns că așa s-au declarat, ci, ia întrebă-i ; atunci i-am întrebat ca de ce naționalitate sînt și mi-au declarat că sînt de naționalitate română și că "neam de neamul lor au fost români și așa vor să rămînă". De cele mai multe ori funcționarul ungar nici nu mai întreba pe cel interogat despre naționalitate, ci îi puneă întrebări cu scop de intimidare ca : "Cu cine țineți, cu ungurii sau cu românii ?". La aceasta populația, de

teama represaliilor, răspundea : "Cu ungurii" și, atunci erau trecuți de naționalitate maghiară. Ulterior noul funcționar nu a mai pus nici aceste întrebări, ci despre religia și cetățenia celui vizat în formulare trecând, peste tot, "maghiar". Acolo unde oamenii protestau, "erau amenințați că vor fi dați afară din țară și totodată li se vor confisca și averile"". De notat ca acest învățător a fost destituit și trimis într- un lagăr de concentrare la Budapesta, cu următoarea acuzație : "Numitul în decursul recensământului pe nedrept s- a întreținut în acel local unde delegatul comisiei de recensământ execută lucrările de recensământ și pe cei ce se declarau unguri îi forța să se declare români [...] deci prin acest fapt a periclitat ordinea publică, precum și interesele superioare ale Statului referitoare la recensământ".

Guvernul horthyst și organele sale locale, precum și diferitele organizații ungare, erau preocupate și de alte mijloace pentru intensificarea acțiunilor de deznaționalizare forțată. Astfel, în cadrul Asociației sătmarene Kolcsey, secretarul cultural al acestei organizații susținea necesitatea revizionismului ungar activ care să se manifeste nu numai în interesul maghiarilor "râma și peste graniță", ci și în interior, pe teritoriul nord-estului Transilvaniei, "și anume în ținuturile fără unguri [...], pentru a- i remaghiariza pe dezmaghiarizații care se declară astăzi români". Una din metodele folosite în maghiarizare era trimiterea în vacanța de vară a elevilor români în diferite părți ale Ungariei. De exemplu, "Asociația generală calvină a iubirii" aduna copii maghiari "românizați", ducându- i în vacanță în stațiunile climaterice din Ungaria, "cu scopul ca odată cu recreația lor să învețe din nou limba maghiară".

Printre măsurile menite să ducă la maghiarizarea românilor a fost și aceea de a interzice ca pe străzile orașelor și comunelor, români să meargă în grupuri și să vorbească românește, concomitent cu faptul că portul românesc era interzis. Pe valea Șieului, a Someșului, a Bîrgăului, de pildă, cămășile bărbaților români erau tăiate cu baioneta de către jandarmii horthyști sau, în cel mai fericit caz, erau obligați să le poarte în pantaloni. Autoritățile horthyste înregistrau numele de familie ale românilor după pronunția maghiară, schimbând chiar și numele de origine română a unor localități și munți. Astfel, falnicul pisc din munții Maramureșului, Pietrosul, a fost botezat Horthy Csucs (Piscul Horthy), iar Ineul din Munții Rodnei a fost numit Teleki Csucs. Tot acolo, în Munții Rodnei, la 2 km de linia vremelnică de demarcație impusă României, la 19 august 1941 a fost așezată o statuie de piatră, înaltă de 9 m a Sfântului Ștefan, pentru a păzi "hotarele milenare ale Ungariei".

Printre cele mai importante măsuri luate de autoritățile horthyste în acest domeniu a fost cea referitoare la presă și literatură. Românilor nu li s- a dat dreptul să editeze decât cinci publicații în limba română, în timp ce pentru o populație de trei ori mai puțin numeroasă, care vorbea limba maghiară, în sudul Transilvaniei existau 24 organe de presă ce apăreau în această limba. Unul dintre aceste organe de presă românești era "Tribuna Ardealului", sub conducerea prof. dr. Emil Hațieganu, Acest ziar era în

timpul ocupației horthyste *"singurul purtător de cuvânt românesc zilnic care, cu modestele mijloace materiale și redacționale, ce-i stau la dispoziție, umple, măcar parțial, marele gol ce se simte în acest domeniu"*. Celălalt organ de presă. "Săptămâna", apărea la Bistrița săptămânal sub direcțiunea lui Ioan Costan. Difuzarea liberă a acestui organ nu a fost aprobată, în afară de aceste două gazete, a mai fost aprobată apariția revistei cu caracter religios "Viața ilustrată", publicată lunar la Cluj sub conducerea episcopului Nicolae Colan, precum și a periodicelor religioase "Cu-vîntul Ardealului" și "Cuvîntul creștin". Publicațiile românești menționate erau urmărite în mod special de cenzura de război, ca de altfel și activitatea sindicatului ziariștilor români, dizolvat de autorități și a cărui avere a fost confiscată.

Editarea de cărți în limba română se lovea și ea de nenumărate obstacole. Unele soluții în acest domeniu au fost găsite în special în cadrul bisericii, ca, de pildă, la Episcopia română ortodoxă din Cluj, la Episcopia română unită din Oradea, editura Sf. Nichita a preoților uniți din Cluj și editura călugărilor din Bicsad. Publicarea de calendare se afla în centrul atenției fiecărei "edituri". Conținutul acestora era mai variat. Difuzarea lor însă era împiedicată de autorități sub diferite pretexte. Astfel, de pildă, în februarie 1942 a fost confiscat *Calendarul creștinului de lege răsăriteană* apărut la Cluj, pentru că avea inclusă fabula lui Grigore Alexandrescu *Securea și pădurea*, considerată "iredentistă".

Unul din contemporanii evenimentelor scria în acei ani : *"Instituțiile regimului au exaltat pînă la perversitate metodele lor de control. Ca să tipărești o carte, de pildă, trebuia s-o treci printr-o cascadă de cenzuri : cenzura parchetului, apoi cenzura corpului da armată și la urmă cenzura cea mai atentă a așezărilor "Erdelyi Tudományok Intézet" (institut științific ardelean), care funcționa pe lângă Universitatea Ferencz Jozsef din Cluj. Cartea care primea "bun de imprimat" nu putea însă să apară deoarece, pentru ca să poți cumpăra hirtia necesară tipăririi ei, trebuia să înaintezi cereri la două ministere și să alergi de câteva ori la Budapesta ca să obții o rezolvare favorabilă. Cu metoda aceasta erau imobilizate și tipografiile noastre, care insuficient înzestrate, nu puteau să înceapă o lucrare, pînă cînd cea precedentă nu era tipărită. În asemenea împrejurări, tipărirea unei cărți cît de mici necesita mai multe luni. Nu o dată am încercat să obținem de la guvern dreptul de funcționare pentru așezările și asociațiile de cultură, care, ca și bătrîna Astra, de pildă, au funcționat în Ardeal, înainte de Unire. Era firesc să încercăm regăsirea și consolidarea noastră în asociațiile de cultură vechi, dar guvernul horthyst nu a permis acest lucru niciodată, dimpotrivă, au fost închise bibliotecile românești, confiscate cărțile românești și acolo unde au putut fi găsite, ca în cazul librarului Ioan Clonda din Oradea"*.

Autoritățile horthyste au folosit din plin presa, radioul, literatura politică și beletristică, școala, biserica, organizațiile fasciste etc. pentru deznăționalizarea românilor și a altor naționalități nemaghiare și negermane, pentru propagarea fascismului horthyst, a rasismului și

antisemitismului. Acestea urmăreau cu cea mai mare atenție publicațiile românești, luând măsuri față de orice îngăduință în acest domeniu. La 11 iunie 1942, primul ministru horthyst *"a obiectat critic la faptul că cenzura presei de limbă românească, îndeosebi a calendarelor și cărților românești, nu este suficient de eficientă"*, reușindu-se uneori *"să fie formulate expresii potrivnice"* statului horthyst²⁷. Cenzura budapestană anunța la 31 iulie 1942 că publicarea știrilor referitoare la condamnările în procesele având drept obiect ofensa adusă națiunii și guvernului este interzisă.

Politica de deznaționalizare împotriva populației românești capătă accente tot mai dure în perioada ultimă a ocupației horthyste când se înmulțesc și atacurile și amestecul direct al autorităților horthyste, mai apoi și hitleriste (după 19 martie 1944), în treburile interne ale unicului organ de presă al românilor "Tribuna Ardealului", ai cărui colaboratori au fost rînd pe rînd arestați : Aurel Socol, T. Orosfăianu, Gheorghe Dăncuș, Gheorghe Giurgiu etc. sau concentrați în detașamente de muncă forțată, împinși în ghearele morții (Arthur Anderco, Theodor Bindea, Traian Banciu).

Politica de deznaționalizare și maghiarizare forțată a populației românești de către ocupanții horthyști s-a manifestat într-un chip deosebit de brutal și în domeniul confesional, al celor două religii românești : cea ortodoxă și cea greco-catolică. Bisericele românești erau expuse vexațiilor permanente ale regimului horthyst cu scopul, deloc disimulat, al maghiarizării.

În prima etapă, în lunile de după ocupație, maghiarizarea și deznaționalizarea forțată s-au manifestat împotriva slujitorilor bisericii prin bătăi, schingiuri, expulzări și arestări ale credincioșilor români. Prigoana ce a urmat împotriva slujitorilor bisericii românești era determinată de faptul că statul horthyst vedea în ei principalul reazem al naționalității românești. Formele de manifestare ale acestei prigoane anticonfesionale, de deznaționalizare a românilor sînt dintre cele mai diverse, mergînd de la încercarea de folosire a cultului greco-catolic românesc, existent în această parte a țării, ca mijloc de maghiarizare forțată a populației românești, la implantarea forțată în sistemul bisericesc românesc a unor prelați neromâni, adepți ai regimului de ocupație ; de la slăbirea potențialului economic al bisericii greco-catolice și ortodoxe românești, la îngrădirea posibilităților de afirmare a tradițiilor spirituale specifice culturii românești ce se practica anterior în cadrul instituțiilor confesionale românești.

În momentul pronunțării dictatului fascist de la Viena, în cele 11 județe din teritoriul ocupat populația românească — ca de altfel și cea maghiară, germană etc, — dispunea de o organizare bisericească specifică, rezultată din strădania ei seculară de a-și păstra ființa spirituală proprie. În acest teritoriu se numărau peste 1 300 000 credincioși români cu 1 369 parohii, ce făceau parte din eparhiile cu sediul la Oradea, Cluj, Sighet, Baia Mare. Această organizare bisericească exprima realitatea că populația românească era cea mai numeroasă dintre cîte existau în Transilvania. Ca

și școala, Biserica constituia o mare forță de menținere a unității și individualității spirituale, naționale a românilor de aici și însuflețea aspirația lor de a se reuni cu patria-mamă.

Ocupantul ungar a privit Biserica românească nu numai ca o instituție confesională, ci ca o puternică metereză de rezistență a populației românești majoritare față de regimul horthyst. El ținea seama de faptul că prin însăși ființa ei, această Biserică era purtătoarea tradițiilor românești din Transilvania anterioară primului război mondial, pe linia cultivării aspirațiilor tuturor românilor pentru menținerea sau refacerea unității lor statale.

În acțiunea de reprimare a Bisericii românești din acest teritoriu, statul ungar a recurs la nenumărate acte vexatorii, reprimări, distrugeri, omoruri și schingiuri, imixțiuni dintre cele mai umilitoare. Războiul necruțător împotriva Bisericii românești a fost dezlănțuit sistematic și concentric din partea tuturor forțelor organizate sau spontane — armată, jandarmerie, poliție, organizații paramilitare sau bande neorganizate și persoane fizice izolate din rîndul populației maghiare —, precum și a autorității de stat budapestane, presei ș.a. Climatul a fost întreținut și a primit un gir quasi oficial prin presa centrală ungară. La 12 octombrie 1940, ziarul budapestan „Magyarország” publica articolul *Pentru satele secuiești batjocorite* în care se arată, printre altele : *"Satelor ungurești trebuie să li se dea aspectul lor vechi prin înlăturarea bisericilor zidite în stil bizantin — adică a bisericilor românești — care nu se potrivesc cu mediul acestora"*, în aceeași zi, gazeta centrală "Uj Magyarország" publica o știre potrivit căreia în mai multe comune din secuime s-a început o acțiune de a cere guvernului Ungariei să transforme bisericile zidite în stil bizantin. Iar peste patru zile — 16 octombrie — un alt organ central de presă din Ungaria "Nemzeti Ujság" scria că *"Transilvania reanexată reclamă urgentă soluționare a clădirilor bisericilor ortodoxe românești"*.

Aceste incitări ale presei ungare aveau loc în condițiile în care acțiunea de suprimare a Bisericii românești din teritoriul cotozit era în plină desfășurare. Concomitent cu sălbăciunile dezlănțuite împotriva populației românești, inclusiv a slujitorilor Bisericii românești, în perioada septembrie 1940 — februarie 1941, bandele dezlănțuite, cu concursul autorităților de stat, au dărâmat numeroase biserici românești în *septembrie 1940* : biserica din Vîrghiș (Odorhei), biserica din Sîn-Martin (Odorhei) și biserica din Racoșul de sus (Odorhei) ; *octombrie 1940* : biserica din Biborțeni (Odorhei), biserica din Boroșneul Mare (Trei Scaune), biserica din Crăciunel (Trei Scaune), biserica din Căpeni (Trei Scaune), biserica din Merești (Odorhei), biserica din Racoșul de jos ; *octombrie — decembrie 1940* : biserica din Mertiniș (Odorhei), biserica din Sălard (Bihor) ; *noiembrie 1940* : biserica din Comolău (Trei Scaune), biserica din Ocland (Odorhei) ; *1 ianuarie — 2 februarie 1941* : biserica din Borsec (Ciue), biserica din Pănet (Mureș), biserica din Dătrău (Ciuc).

Dar lucrurile nu se opresc aici. Furia împotriva Bisericii românești s-a manifestat și prin alte acte barbare, profanatoare. În afara acestor biserici

dărîmate au fost deteriorate, devastate ori pîngărite 38 biserici românești, astfel : biserica din Bicaz- Centru (jud. Ciuc) a fost transformată în cazarmă, la 18 ianuarie 1941. În octombrie același an a fost transformată în magazie biserica din Gheorgheni (Ciuc). Asemenea, a fost transformată de către autoritățile maghiare, în magazie, în septembrie 1940, biserica din Miercurea- Ciucului (Ciuc), după ce fusese, începînd cu 11 septembrie, pîngărită în mai multe rînduri. În octombrie 1940 a fost transformat în dormitor pentru evreii concentrați la muncă forțată capela din Nojorid, județul Bihor. În 16 septembrie 1940 a fost devastată și s-au spart ușile și ferestrele bisericii din Odorhei, iar peste cîteva zile a fost murdărită cu fecale.

Iată descrierea cîtorva scene dramatice care s-au petrecut în timpul devastării, profanării sau dărîmării unor lăcașe de cult ale românilor din acest teritoriu. Printre primele biserici românești dărîmate a fost și cea din Racoșul de sus (Odorhei). Cum s-a petrecut evenimentul ? Potrivit relatărilor martorilor oculari : *"La cîteva zile după ce a sosit armata ungară de ocupație, s-a dat ordin ca toți sătenii să se adune în fața primăriei. Comandantul a spus oamenilor că trebuie să dărîmăm biserica românească. Oamenii au rămas încremeniți. Nimeni n-a cutezat să zică nimic. Au stat pe loc nemișcați mult timp. Comandantul zbiera și insista să se apuce de dărîmat. Deodată un nebun de secui a zis: mă urcu ! S-a urcat sus pe turlă să dea crucile jos. Dar Dumnezeu l-a pedepsit pe loc. A căzut de sus și a rămas mort pe loc. Nimeni dintre săteni nu a mai pus mina să atingă biserica și s-o darîme".* În final, biserica a fost dărîmată de soldați unguri. Biserica din Doboșeni (Odorhei) a fost dărîmată în decembrie 1940 în următoarele condiții : *"După instalarea administrației maghiare în teritoriul răpit de Ungaria, în Doboșeni a ajuns primar unul dintre cei mai șovini secui care, în fruntea bandelor de horthyști și cu sprijinul levenților comandați de colonelul din Ocland, au dărîmat, în decembrie 1940, zidurile bisericii".* *"Biserica din Comolău (Trei Scaune) a fost incendiată și apoi dărîmată. Locul a rămas pustiu. Aceeași imagine a rămas după dărîmarea bisericilor din Căpeni și Biborțeni. Devastînd biserica din Ozun (Trei Scaune) bandele dezlănțuite au aprins băncile, praporii, cărțile sfinte în mijlocul bisericii. La biserica din Bicfalău au împușcat crucile de la turn și acoperiș. Acoperișul s-a stricat și în biserică plouă. De la biserica Sîntionlunca (Trei Scaune) au doborât toate crucile de la turn și acoperiș".* *"Odată cu venirea și ocupația trupelor maghiare — consemna un document al vremii — biserica cea nouă din Papauți a fost devastată, rupîndu-i crucea de pe cupola turnului drept, la cupola turnului stîng neputînd rupe, crucea a rămas îndoită cum se găsește și astăzi [1942]. Ca să poată face operațiunea de mai sus, au trebuit să se urce pe acoperiș de unde au luat mai multe zeci de țigle și așă au lăsat-o, nepunîndu-le la loc, așă că aproape de doi ani în biserică plouă. Preotul a cerut voie primăriei de a pune țigla la loc, însă nu a primit nici un răspuns, încuietoearea de la ușa bisericii a jost spartă și astfel au intrat în biserică, unde sf. prestol a fost sfărîmat, rămînînd întreagă numai masa dintr-o lespede de ciment, aruncată peste*

fără îndoială a fost distrusă de loviturile prestatului. Biserica, înăuntrul, de jur împrejur, este zdrobită de loviturile și scris pe pereți cite lucruri nesocotite". Iată cum, Dr. Aurel Rusu, fost notar public și curator al bisericii din Ocland (Odorhei) — descrie modul în care a fost dărâmată biserica din această localitate. "A doua zi după sosirea trupelor (ungare — n.n.) în Ocland în 14 septembrie 1940, mi s-a luat cu forța oficiul ce aveam și nu mi-a mai rămas de lucru decât a mă îngriji de salvarea avatului ce aveam acolo și mai ales de apărarea interioarelor bisericii noastre. [...] în timpul comandamentului militar (ocupației militare — n.n.) cu durată de trei luni, deja cu finea lunii septembrie s-a început demolarea frumoasei noastre biserici. Inceputul s-a făcut prin militari, iar, după plecarea acestora, s-a continuat prin populația civilă. Toate încercările mele de a împiedica această demolare au fost fără rezultat. Am făcut și aceea, că am rugat — în prezența soției mele — pe preotul romano-catolic ca să ceară pe seama lor (cari nu au decât o mică capelă) această biserică. Am fost însă refuzată, mai mult, după informațiile ce am, acest preot a fost între aceia cari mai insistent cereau demolarea bisericii noastre [...]. Era nespuse de dureros să vezi cu ochii tăi cum se demolează biserica aceea, care cu 5 ani înainte, tot sub ochii tăi s-a edificat [...] și nu pot concepe, întreaga mea ființă nu se poate împăca cu aceea, că atari nelegiuiri să rămână fără sancțiuni".

Descriind aspectul bisericii din comuna Boroșneul Mare un document de epocă arată că "nu se mai află decât niște ruine din zid până în dreptul ferestrelor. Alt material în jurul ei nu mai este". În parohia Cernatul de jos "biserica a fost atacată cu pietre de răufăcători în toamna anului 1940, distrugându-i complet toate geamurile. Pietrele aruncate în geamuri și ajunse în interiorul bisericii s-au izbit în drumul lor de poli-candrul cel mare din mijlocul bisericii pe care l-au doborât jos zdrobindu-l în bucăți, în care stare se află și în prezent. Din cauza deteriorărilor suferite biserica este închisă". Biserica din Odorhei "se prezintă într-o situație jalnică. Toate geamurile sînt sparte, burlanele verticale pentru scurgerea apei de pe acoperiș toate lipsesc. La intrarea principală, mormane de gunoarie răspîndesc un miros urît. Din împrejurul bisericii (gardul — n.n.) făcut într-o formă estetică, din lemn de mesteacăn, nici urmă nu mai este". Biserica din Praid "e transformată în magazie de cereale". În acțiunea lor de "purificare națională" pe seama Bisericii românești autoritățile ungare din teritoriul ocupat au desființat un mare număr de parohii românești, în afara cazurilor de închidere a unor biserici pentru a priva pe credincioșii români de posibilitatea de a-și face rugăciunile în lăcașul lor sfînt. Iată parohiile desființate : Baia-Sprie, Seini (Maramureș) ; Carei, cu 582 suflete ; Horia, cu 782 suflete ; Ianculești, cu 555 suflete ; Marna, cu 175 suflete ; Rațmaior, cu 130 suflete ; Sălcea, cu 32 suflete ; Scărișoara Nouă, cu 750 suflete ; Simian, cu 95 suflete ; Tășnad, cu 276 suflete ; Tiriam, cu 157 suflete ; Valea lui Mihai, cu 157 suflete, toate din *Protopopiatul Carei*, jud. Sălaj. Din protopopiatul Satu Mare, cu 5344 suflete și 22 parohii au fost desființate parohiile : Ardud, cu 15 suflete ; Beren, cu 181 suflete ; Biacsad, cu 125 suflete ; Paulian, cu 161 suflete ; Drăgușeni, cu 197 suflete ;

Dumbrava, cu 120 suflete ; Halmeu, cu 277 suflete ; Lazuri, cu 85 suflete ; Livada, cu 82 suflete ; Micula, cu 42 suflete ; Negrești, cu 62 suflete ; Principele Mihai, cu 237 suflete ; Rașca, cu 60 suflete ; Sîngeri, cu 632 suflete ; Tarna, cu 102 suflete ; Tur, cu 176 suflete ; Peleș, cu 112 suflete. A fost *complet desființat protopopiatul Sighet*, și anume parohiile : Rodna-Budești, cu 36 suflete ; Cornești, cu 385 suflete ; Costini, ca 320 suflete ; Ferești, cu 250 suflete ; Oncesti, cu 142 suflete ; Ocna Șugatag, cu 72 suflete ; Remeți, cu 1344 suflete ; Rona de Sus, cu 480 suflete ; Să-răcsău cu 420 suflete ; Sighet, cu 862 suflete ; Teceu, cu 760 suflete ; Sihet II, cu 418 suflete ; Valea Porcului, cu 320 suflete ; Viriș, cu 562 suflete ; Camara, cu 536 suflete. De asemenea a fost *complet desființat protopopiatul Viseu*, cu 12 907 suflete, și anume parohiile : Borșa I, cu 156 suflete ; Borșa II, cu 760 suflete ; Borșa III, cu 275 suflete ; Bistra, cu 355 suflete ; Cuhea, cu 385 suflete ; Dragomirești, cu 377 suflete ; Poienile de sub Munte, cu 3910 suflete ; Roșcova, cu 606 suflete ; Săcei, cu 1233 suflete ; Selistea de Sus, cu 194 suflete ; Slătioara, cu 152 suflete ; Strîm-tura, cu 57 suflete ; Vișeu de Jos, cu 1065 suflete ; Vișeu de Sus, cu 1974 suflete. Nici cimitirele românești nu au fost scutite de actele de vandalism ale ocupanților.

Vom reproduce în continuare imagini, la fel de dramatice, dacă nu mai revoltătoare, pe care le descriu o seamă de preoți expulzați de autoritățile de ocupație și reîntorși la parohiile lor în toamna anului 1944. La 24 septembrie 1944, preotul Garcea Ion s-a reîntors la parohia sa din comuna Bățanii Mari, județul Trei Scaune, care păstora și credincioșii români din comuna Bodoș. Referindu-se la biserica din Bodoș, preotul arată că intrînd în interior a constatat : *"altarul izbit cu securea, pres-tolul întors la pămînt și Sf. moaște aruncate. Sf. Evanghelie cu foile rupte la mijloc. Crucile de pe biserică și turn au fost doborîte și aruncate jos, iar flăcările unguni s-au murdărit pe ele"*. Dacă s-a putut salva cîte ceva s-a datorat numai credincioșilor români care și-au riscat libertatea și integritatea corporală apărîndu-și, și pe această cale, biserica. Iată ce relatează preotul Garcea : *"Sf. Icoane, potir, odăjdii au fost luate de românele Măria Galița și Bucura Bogdan și păstrate cu grijă [...] Sf. Antimis a fost purtat în sîn timp de patru ani de către Bucura A. Bogdan, care-i cunoștea însemnătatea"*.

La 5 octombrie 1944 a sosit în fosta lui parohie — Vîrghiș — preotul Ioan Popa. După ce arată marea bucurie a credincioșilor români la rîntîlnirea cu duhovnicul lor și că *"multe lacrimi de bucurie s-au vărsat cu ocazia acestei prime întrevederi"*, preotul Popa spune : *"Cite am văzut și am auzit nici cea mai diabolică fantezie nu și le poate închipui. Mi-ar părea mult mai bine dacă cele ce urmează a scrie ar fi numai un vis urît, n-ar fi cea mai crudă și mai tristă realitate"*. După aceea — plin de indignare — referindu-se la cei care au comis actele de barbarie pe care le-a constatat, spune că *"Instinctul asiatic s-a dovedit și de data aceasta mult mai puternic decît cultura lor "mileneră" cu cari mereu obicinuiesc a selăuda"*. Preotul cere iertare pentru această remarcă întrucît — spune el — *"nu puteam altfel să-mi potolesc amarul inimii pline de revoltă în urma mărturisirii"*

atîtor suferințe trăite de bieții noștri credincioși, în decursul celor 4 ani de oprinare". Iată realitățile : [...] "biserica noastră frumoasă pe care am clădit-o cu nenumărate jertfe [...] nu mai este. E complet rasă de pe fața pământului, numai aici, colo se mai zărește cite o piatră din fundament, ieșită ca un colț mîncat de vreme la suprafața pământului". Relatînd mărturiile celor ce au asistat la distrugerea bisericii, preotul arată că "într-o luni dimineață, după ce noaptea i s-au spart ușiile, au devastat-o de odoare, bătîndu-și joc de icoane și de obiectele sfinte, au dărîmat-o în risete sălbătice [...] în căldăruse s-au murdărit, stropind apoi biserica de jur împrejur, în semn de batjocură, în cîntece și vorbe murdare".

Preotul Gheorghe Iacob a sosit în fosta lui parohie din comuna Belim, județul Trei Scaune, în ziua de 10 octombrie 1944. Descriind suferințele credincioșilor români sub ocupația horthystă, preotul reține atenția și asupra bisericii, arătînd următoarele : "Cultura milenară maghiară a găsit că e bine să fie batjocorită și sfărîmată. Încă din primele zile (ale ocupației — n.n.), de jur împrejur, toate, dar toate geamurile, pe care cu atîta trudă le pusesem, numai cu cîteva săptămîni înainte de "cedare", le-au spart, iar prin spărturi au aruncat cărbuni aprinși ca astfel să se aprindă. Pe uși au scris tot felul de injurii și cuvinte obscene. În ultimul timp, cînd armatele românești au început să-i alunge, au găsit de bine că dacă altceva nu mai pot face, cel puțin să dărîme biserica. Așa că au tras cu tunul în ea. Patru lovituri în plin au căzut pe biserică (s.n.)". Și aici ca în alte părți elementele fanatice maghiare au recurs la profanarea și distrugerea crucilor din cimitirul românesc care "afară de una singură (toate) au fost sfărîmate și trîntite la pămînt", în pofida tuturor celor văzute și auzite, în situația cînd românii erau plini de revolta pentru cele pătimate preotul i-a sfătuit "să rămînă liniștiți, să nu se preteze la nici un fel de acțiune violentă, să nu răspundă asupritorilor de odinioară cu răzbunarea, căci organele investite cu autoritatea convenită vor ști să judece și să pedepsească pe vinovați".

Pline de semnificații sînt și relatările preotului Nicolae Colceriu, de la oficiul parohial Căpeni, județul Trei Scaune. Ajuns acolo în ziua de 11 octombrie 1944, a constatat trecerea credincioșilor bisericii românești la "confesiunea reformată, sub amenințarea expulzării sau a deportării în interiorul Ungariei", iar "Biserica cea nouă [...] dărîmată pînă în temelie, și terenul nivelat și iarba crescută pe el acoperind astfel orice urmă de creștinism, rămînînd în mijlocul terenului doar stîlpul deasupra căruia fîlftia uzurpator steagul impilării maghiare. Biserica veche, deteriorată și mînjită cu materii fecale, a fost folosită ca loc de observație a graniței despărțitoare [...] fiind astfel deschisă și folosită chiar și de closet". La 14 octombrie 1944 s-a prezentat la post și preotul Virgil Dancu, parohul bisericii românești din Micfalău, județul Trei Scaune, care, în aceeași zi, scrie Mitropolitului Nicolae Bălan, o scrisoare în care arată că biserica "în vara acestui an (1944 — n.n.) a fost întrebuințată ca depozit de muniții și alte materiale militare. Interiorul bisericii a devenit locul de odihnă al soldaților și premilitarilor maghiari, care au transformat Sf. lăcaș în sală de

mîncare și dormitor [...] Sfînta masă a altarului a fost jefuită de toate podoabele".

Cit despre biserica românească din Racoșul de Jos, județul Odorhei, preotul Capîlneanu, relatea, la 17 octombrie 1944 că *"Decum am intrat în comună, am aflat cu adîncă durere în suflet că Biserica nu mai este. Nici locul nu se mai vede [...]. Distrugerea ei a început imediat după venirea armatelor ungare care au dărîmat turnurile și acoperișul. Mai departe au continuat locuitorii satului sub comanda consiliului comunal".*

Descriind modul în care s-a procedat la dărîmarea bisericii românești din comuna Comalău, județul Trei Scaune, preotul Ion Ranea, reîntors la parohie, din refugiu, la mijlocul lunii octombrie 1944, relatează: *"în noaptea de 15 sept. 1940, un grup de unguri veniți din comuna Reci, sat vecin, s-au asociat cu lingurii din comuna Comolău și, după ce au spart ușile bisericii, au adunat strănile în mijlocul ei, și cu paie, le-au dat foc. Acest incendiu n-a putut nimici clădirea bisericii pînă în temelie căci au rămas zidurile întregi și o parte din acoperiș, însă impracticabil. Consiliul comunal, sub preșidenția preotului reformat Ferenț Iosif, a hotărît demolarea bisericii cu prestație comunală. Preotul care avea nevoie de materialul bisericii pentru a-și termina casa parohială reformată, totuși a dărîmat-o, cu ajutorul a 10 unguri, dîndu-le jumătate din material, pentru oboseală [...]. În prezent, din biserică nu mai este doar locul unde a fost clădită".*

La 31 octombrie 1944, o comisie, alcătuită din 10 oameni, a procedat la fotografierea bisericii românești devastate din orașul Odorhei. Printre membrii comisiei a fost și avocatul Dr. Jodal Gavril *"ca reprezentant al neamului unguresc, fost Decan al Baroului Avocaților din Odorhei, fost președinte al Partidului Maghiar din județul Odorhei, fost deputat în Camera Ungară și prim-epitrop al bisericii reformate din Odorhei".* Iată un fragment din Procesul verbal întocmit cu această ocazie: *"Chiar și Dl. Dr. Jodal a rămas uimit de porcăria pe care a văzut-o cu ochii săi proprii în biserica ortodoxă, și anume: excremente omenești în Sfîntul Altar, excremente omenești în Sfîniul Disc, excremente omenești pe diferite alte obiecte și ornamente bisericesti; toate lucrurile din biserică răvășite și distruse, negăsindu-se nici o bucată din odăjdii, cărți rituale și vase sfinte, E revoltătoare scoaterea ochilor din fotografia înalt Prea Sfințitului nostru Mitropolit Nicolae Bălan, zdrobirea coroanei Țării deasupra regelui și însăși fotografia Regelui. De asemenea, face o îngrozitoare impresie asupra oricărui creștin care se respectă scrisoarea pusă sub tabloul Sf. Apostol Pavel, în caractere ungurești (Kurva) [...] Am mai constatat că în biserică se mai găsesc o mulțime mare de pietre cu care, probabil, au spart geamurile bisericii și că parchetul este de tot stricat, absolut impracticabil și, de sine înțeles, murdar într-un hal de neînchipuit".* În încheierea documentului citat, avocatul Dr. Jodal Gavril *"ține să adauge și să precizeze: Știu că biserica ortodoxă română din Odorhei, vizată în prezentul proces-verbal, la plecarea autorităților române din Odorhei, în 1940, a fost intactă, iar la data de 31 octombrie 1944, cînd am fost invitat de membrii comisiei*

semna ți în prezentul proces-verbal, pentru a constata în ce stare se găsește astăzi biserica, constat că se găsește așa cum e descrisă în prezentul proces verbal".

Acestor fenomene li se adaugă deposedarea preoților români de casele parohiale. Din datele de care dispunem — evident incomplete — rezultă că în acești ani negri au fost ocupate, devastate, luate de la parohiile ortodoxe 105 case parohiale și anume : 11 în județul Cluj, 17 în județul Sălaj, 12 în județul Satu Mare, 13 în județul Mureș, 29 în județul Someș, 12 în județul Nasăud, 10 în județul Trei Scaune și una în județul Bihor.

Iată și câteva momente dramatice din această latură a războiului dus de regimul de ocupație împotriva Bisericii românești. Casa parohială din comuna Micula, județul Satu Mare *"a fost ocupată de armată și de jandarmi, îndată ce au intrat trupele maghiare în această comună, cu toate mobilele și cu tot ce avea părintele Dosoftei Constantinescu cu alimente, mălăi, cartofi, fasole, semințe de floarea soarelui etc. depozitate în locuință [...] ori de câte ori s-a prezentat (la autorități — n.n.) și chiar cu avocat, părintele Dosoftei [...] a fost alungat de jandarmi [...]. În cele din urmă părintele a fost prins, dus la poliție, apoi la închisoare unde a stat peste 30 de zile, după care a fost eliberat cu sănătatea zdruncinată și cu condiția de a părăsi țara — ceea ce a și făcut".*

Casa parohială din orașul Satu Mare, situată în str. Nador nr. 2, *"a fost devastată în toamna anului 1940 cu ocazia ocupării cu forța atât a casei cât și a bisericii de către individul Jakab Jeno, preot rutean din Huszt (Rusia subcarpatică), împreună cu doi polițiști care au sfârșit și distrus tot ce li s-a părut românesc sau bisericesc în biroul și casa parohială. Au cercetat arhiva, registrele, cărțile punând stăpânire pe ele, răvășind totul și distrugând toate amintirile și chiar sigiliile românești".* Casa parohială din Trăzneu, jud. Sălaj. *"în ziua în care au intrat în comună trupele ungare de ocupație a fost împușcat preotul (român — n.n.) împreună cu o mulțime de enoriași [...], a fost devastată și incendiată [...] au mai rămas doar pereții de la ferestre în jos".* La rândul ei casa parohială din Corvinești, județul Someș, *"a fost devastată de armata maghiară când a intrat în comună în toamna anului 1940, nimicind întreaga arhivă a oficiului parohial".* În comuna Berghia, județul Mureș, casa parohială a fost ocupată în momentul când preotul Ioan Oltean fusese transferat la o altă parohie. Noul preot a intervenit de mai multe ori să se elibereze casa parohială, dar *"a primit o scrisoare anonimă, prin care îl sfătuiau, să nu se mute și să nu încerce să doarmă barăm odată acolo, căci noaptea aceea va fi groaznică și nu se va mai face ziuă în veci [...] și, având în vedere că aproape de un an nu mai este preot român în comună, nu vor mai permite să locuiască în comună un preot român".* Devastate în mod barbar au fost casele parohiale din Racea (județul Satu Mare), Halmeu (județul Ugocea), Ianculești (Satu Mare), Jad (jud. Năsăud), Bonțida (jud. Cluj). Multe astfel de exemple pot fi date pentru a demonstra același lucru și anume că regimul horthyst de ocupație a acționat pe toate căile posibile pentru a suprima Biserica românească,

distrugând sau schimbând destinația edificiilor care remarcă existența și viața bisericească românească, ori alte valori materiale ale acestora. Întreg cortegiul de barbarii comise împotriva Bisericii românești, a slujitorilor și credincioșilor ei a avut, în fond, un singur scop : să lipsească populația românească atât de lăcașul de cult, cât și de slujitorii lui și să o oblige astfel să-și părăsească religia și să adopte una din religiile de expresie maghiară, pierzându-și astfel naționalitatea proprie. Pentru a înfrânge împotrivirea clerului și a credincioșilor români față de această politică, guvernul ungar a dat ordine circulare confidențiale autorităților în subordine ca prin toate mijloacele de care dispun să oblige preoții români fie să treacă, împreună cu credincioșii lor, la una din religiile maghiare (romano-catolică, reformată ori unitariană), fie, în caz de refuz, să-i oblige să părăsească teritoriul și să se refugieze în România, „de bună voie” sau expulzați de statul ungar ca fiind indezirabili. Guvernarea ungară a folosit toate aceste căi pentru a-și atinge scopul. De aici au decurs un șir infinit de acte, de la cele agresive, violente, la metode așa-zis pașnice, de "convingere", pentru a converti pe români la una din religiile maghiare. În acest sens ei s-au folosit de faptul că Biserica românească, ca instituție, a fost mult slăbită atât în baza sa materială, cât și în cea a asistenței spirituale, credincioșii români fiind obligați, vrând-nevrând să-și părăsească religia pentru a-și apăra ființa, avutul, a evita expulzarea sau dislocarea din vatra în care s-au născut și dăinuit din vremuri imemorabile. Oricum, una dintre căile prin care autoritățile ungare au urmărit să înlăptuiască această strategie în domeniul confesional a fost expulzarea unui mare număr de clerici români. Dar, de regulă, expulzările au fost realizate prin mijloace violente, prin teroare, întrucât, ceea ce este foarte important de remarcat, quasi unanimitatea slujitorilor Bisericii române a fost decisă să rămână la posturi, să-și continue misiunea de pastori sufletești ai comunităților lor. Foarte rare au fost cazurile când preoții români au părăsit de bunăvoie și neforțali teritoriul ocupat. Iată cum este descris, în sinteza, acest fenomen într-un document, elaborat de Ministerul Afacerilor Străine al României, în vara anului 1944 : "*Cu nepotolită pasiune au urmărit Guvernele și autoritățile maghiare distrugerea Bisericii, a școlii și, în general, a culturii românești din Nordul Transilvaniei.*

In ceea ce privește. Biserica, Guvernul maghiar a refuzat recunoașterea episcopilor înființate pe timpul stăpînirii românești [...] Biserici au fost durîmate, incendiate, devastate și profanate [...]. In urma ordinului No. 7357/1940 al comandamentului armatei maghiare da ocupație au fost confiscate sesiile episcopilor români obținute prin reforma agrară românească și sesiile parohiale a 376 parohii românești [...] lăsându-se însă neatînse sesiile parohiale obținute prin aceiași reformă agrară de parohiile maghiare. Un imens număr de preoți au fost expulzați ori siliți să se refugieze pe teritoriul românesc, rămînînd sute de parohii lipsite de păstoriilor sufletești [...]. In Secuime, Biserica românească a fost aproape complet desființată. Sate întregi au fost silită cu bătaie și amenințări să-și părăsească credința trecînd la unul din cultele maghiare . Preoții au fost maltratați,

purtați în lanțuri, bătuți și arestați, apoi au fost expulzați ori siliți să se refugieze [...]. Unii au fost ridicați de jandarmi da la altar și aruncați peste frontieră. Mulți din cei rămași și au fost siliți să officieze în limba maghiară". Presiunile împotriva clerului și a credincioșilor români de a-și lepăda religia și a trece la una dintre cele maghiare și expulzarea lor au început imediat după ce s-a pronunțat dictatul de la Viena. Pilduitor este cazul preotului Dumitru Tufan refugiat din comuna Bicsad, județul Trei Scaune, care arată ca în ziua de 1 septembrie 1940, după vecernie, cete de unguri au manifestat prin comună strigând că "Toți valahii ar trebui înjunghiați", iar seara i-au atacat casa cu pietre și bolovani. Chiar în ziua respectivă mai mulți credincioși ortodocși i-au spus "că de acum nu mai vin la biserică românească că le este frica de unguri". În aceste împrejurări credincioșii români ortodocși au început să treacă la romano-catolici. Până la 8 septembrie 1940 au trecut 16 persoane "de frică să nu fie găsite de unguri ortodocși". Citam exemple de români ca Olah Badi Dionisie care a fost amenințat că dacă nu trece "de la români" va fi bătut și pedepsit aspru. Relatând această împrejurare, preotul spune : "După discuții de câteva ore, în decursul cărora am explicat omului meu situația mi-a spus că mai bine moare decât să-și lepede credința. Totuși, a doua zi, am primit anunțul primăriei prin care mi s-a adus la cunoștință trecerea lui Badi Dionisie, împreună cu cei trei băieți ai săi, la religia romano-catolică". Întrebând apoi pe alți români care au fost siliți să facă același pas (Savu Lean, Badi Petru, etc. etc.) aceștia au răspuns : "Părinte am trecut, fiindcă am fost siliți deoarece altfel ne spânzură".

Pe măsură ce regimul de ocupație își consolida pozițiile cucerite și autoritățile militare se instalau preluând toate treburile administrative, polițienești, confesionale etc., presiunile asupra românilor de a-și părăsi religia au căpătat proporții.

Dintre multe dovezi pe care le vom invoca pentru a demonstra tragedia românilor, în speță a clerului și credincioșilor bisericii românești, oferim una din Sfântu Gheorghe în care se regăsesc, sintetic, fapte prin care treceau întreaga Biserică românească și credincioșii ei. Preotul din orașul Sfântu Gheorghe, Gheorghe Grovu, trimite mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan, la 8 noiembrie 1940 o scrisoare în care, printre altele, spunea că "am rămas lângă sfântul altar, ca să-mi îndeplinesc misiunea de preot și duhovnic în parohia ce mi-a fost încredințată spre păstorire. Atunci (după pronunțarea dictatului de la Viena — n.n.) nu prevedeam toate nenorocirile, prin care trebuia să trecem după ocupație". Referindu-se la biserică catedrală din Sf. Gheorghe, preotul Gheorghe Grovu arată că "a fost confiscată pe seama statului". Arătând că în jur au fost dărâmate mai multe biserici (Comolău, Bicsad etc.) preotul arată că "mai dureroasă e situația credincioșilor, care au rămas fără preoți, în voia soartei [...] La sate lucrul e și mai dureros, căci credincioșii sînt chemați la primării, unde notarii, aproape cu de-a sila, îi fac să-și lase legea. Aici dintre români maghiarizați un procent foarte mic au mai rezistat. Este adevărat că au și fost maltratați — bătuți pînă la sînge [...] Procesul de destrămarea al

credincioșilor bisericii noastre este în curs și nu știm unde se va termina [...]".

În scurtă vreme însă și preotul Grovu și întreg clerul și credincioșii bisericii românești vor asista la situații dintre cele mai dramatice, urmare a politicii de deznaționalizare și maghiarizare a românilor prin intermediul religiei din acest teritoriu cotoplit de Ungaria. Iată cum descrie asemenea momente, preotul Victor Gherghel din Ghimeș Făget, într-un memoriu trimis episcopului său de la Cluj : *"La vreo două săptămâni după ocuparea comunei mele, mi s-a prezentat comandantul postului de jandarmi din comună și mi-a comunicat că are ordin să-mi aducă la cunoștință că mai mult nu mai am voie să servesc românește în biserică nici să predic așa, ci numai în ungurește, că ne-am ținut odinioară de episcopia de la Haydudorog. L-am rugat să aducă la cunoștință superiorilor că eu nu am cădere să schimb limba liturgică și că în cei 6 ani (din 1912 până în 1918 — n.n.) citam afară de episcopie pomenite, tot românește am servit [...]".* Preotul reține apoi atenția asupra faptului că el a continuat să celebreze liturghia tot în limba română, fără să mai predice. După trei săptămâni același șef de post l-a apostrofat pentru motivul că nu predică, socotind aceasta "ca un protest" la care parohul i-a motivat că credincioșii fiind români nu poate proceda altfel. Ulterior a fost chemat la "comanda militară a plășii" unde i s-a comunicat același lucru și anume că nu are voie să servească românește. La aceasta preotul a replicat astfel : *"atunci nu voi mai servi nicicum [...] Comandantul mi-a comunicat că mă vor expulza eu pe dușmanul statului (s.n.)".* În urma unor discuții mai îndelungate comandantul militar a decis — după relatarea preotului — *"ca să fac liturghia numai citită și în biserică, sub durată liturghiei, să cânte careva - învățător de stat, cântări ungurești de ale latinilor. Le-am explicat că aceasta este o absurditate, că nu putem face din sfânta liturghie un ghiveci rusesc. La urmă după multă pertractare s-a ajuns la aceea că liturghia s-o fac citită, la urmă predică ungurește și la sfârșit un învățător de stat să ne cânte "Himnusz" - ul, după fiecare liturghie, solemnă [...] De atunci liturghia mi-o celebrez citită și-o seamă de femei se pun în genunchi în durată liturghiei și pling, iar altele își plîng amarul acasă".* Pe bună dreptate acest preot român semnala că *"Așa o intolerantă se manifestă împotriva noastră de cere nici nu mi-am putut închipui [...] Nu este nici un bun simț, nici înțelegere, nici respect de dispozițiile bisericești, că instinctele primitive dominează. Suntem acolo aproape unde au fost leproși din Sf. Evanghelie [...].* Riferindu-se la o conferință ținută la sediul plășii, unde el era singurul preot român, comandantul militar al județului a dispus ca preoțimea, învățătorii și notarii să facă tot posibilul ca românii *"să-și lase credința. Să nu țină seama de nici o opreliște bisericească pentru că atunci când se va instaura administrația civilă, biserica românească să fie pusă în fața "faptelor împlinite". Și acest îndemn s-a executat și se execută prompt".* Referindu-se la situația generală a credincioșilor români din această zonă, preotul Gherghel arată că sub presiunile autorităților militare, a primarilor, notarilor și unor preoți maghiari, fenomenul de trecere a credincioșilor

români la religiile maghiare s-a amplificat. In acest sens, el arăta că *"In Ciucul de mijloc și de sus, sînt singurul preot român rămas și zilnic primesc cîte 100 declarații de trecere la alte confesiuni. In alte locuri se afixează declarațiile (care se depuneau la primărie — n.n.) pe ușile bisericilor rămase pustii și de batjocură"*. In continuare arată cum în parohia nou înființată Coșnea, care aparținea pînă nu demult parohiei Frumoasa, un călugăr franciscan, pe numele P. Benjamin din Csik (jud. Bom-ljo), i-a ocupat casa parohială și a înscris credincioșii cu de la sine putere, precum și pe cei din filiala Cinghes — care aparține parohiei Ghimeș Făget, luîndu-le în stăpînire și oficiînd serviciile religioase. In același timp preotul arată că *"pe credincioșii noștri din Coșnea și Cingheș i-a terorizat notarul, primarul, învătătorul și jandarmii cu aceea că vor fi expulzați din țară dacă nu-și părăsesc ritualul imediat. Fiind chiar lingă graniță, alături de Regat (România — n.n.) de frică am cedat. Călugărul încă își are partea activă în actul acesta de misionarism deochiat"*. Acest lucru, spune documentul, se întimplă și în cele 5 parohii din Bicaz, unde *"[...] sînt expulzate zeci de familii țărănești fără nici un motiv, parasindu-și căminul cu nimica, in cap de iarnă, ruinați total materialicește și sufletește. Preoții de acolo sînt expulzați și bapțiștii jubilează"*. In finalul documentului se arată că împotriva acestor abuzuri care calcă legea canonică, respectiv *"canonul 98 din Codex Iuris Canonici"*, s-a ridicat un preot romano-catolic (cel mai corect preot din aceste părți), dar *"Comanda militară i-a făcut reproșuri, l-a amenințat, ba a fost și Ministerul (cultelor din Ungaria — n.n.) sesizat în Cameră"* în sensul că ar fi un *"obstacol în calea maghiarizării"*. La 13 noiembrie 1940, protopopul din Tîrgu Mureș, Iosif Pop, trimite episcopului Iuliu Hossu din Cluj două scrisori de-a dreptul alarmante referitor la presiunile, la actele de teroare la care era supusă populația românească și clerul ei pentru refuzul de a da curs politiciii autorităților de deznăționalizare prin intermediul Bisericii, al religiei. In prima scrisoare se urată că *"După ce în satele mici și unde credincioșii noștri trăiesc amestecați cu cei de alte confesiuni sint presiuni ca să treacă la vreo confesiune majoritară (maghiară — n.n.), pînă atunci în parohii cu populație covârșitoare, sau majoritar românească, în regiuni mai apropiate de cele locuite de maghiari autoritățile, militare fac totul ca enoriașii nostri să se învoiască să treacă la Haydudorog"*. Se dă ca exemplu parohia Voșlăbeni, cu aproximativ 1 200 credincioși.

Intr-un memoriu al preoților expulzați din județul Trei Scaune, înaintat Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu, la 1 decembrie 1940, se arată că *"românii au fost chemați prin jandarmi la primării și trecuți din ojiciu la religiile, maghiare cu obligațiunea de a participa regulat la serviciile divine, iar cei ce nu se vor supune vor fi bătuți pînă la sînge. Cu toate că i-au maghiarizat, sint asaltați de bandele maghiare, care le cînlă batjocoritor : "Horthy, Csaky, Teleki, minden Olah puezoly ki"*.

Vorbînd despre situația generală a Bisericii române din Secuime, un document aparținînd Ministerului român de externe arată că administrația maghiară a căutat prin toate mijloacele să facă pe credincioșii români "să

treacă la catolicism sau la reformați. Românilor care se împotriveau, li se refuza biletele pentru vânzarea vilelor, iar proprietarilor cu moșia tăiată în două de frontiera nouă li se refuza biletul de trecere, punându-i în imposibilitate de a-și lucra pământul. Cel mai convingător argument pentru țărani era maltratarea, brutalizarea și amenințarea cu expulzarea [...] Sub un astfel de regim de teroare nu e de mirare că nu se mai găsește în Secuime nici un intelectual român".

În situația în care regimul horthyst de ocupație nu a putut converti masa credincioșilor români la una din religiile maghiare s-a încercat subordonarea religiei ortodoxe de pe teritoriul Ungariei, tare avea credincioși în primul rând români și apoi sîrbî, prin intermediul unei eparhii ortodoxe maghiare, subordonată, bineînțeles, intereselor politice ale Ungariei după modelul celei de la Haydudorog, creată în 1912 pentru biserica greco-catolică din teritoriile deținute de Ungaria. De altfel, o astfel de intenție a statului ungar a mai fost încercată și în anul 1934. În acest scop, guvernul ungar a "intervenit pe lângă toate patriarhiile ortodoxe din Răsărit, pentru, a le hirotoni pe un oarecare Ștefan Nemeth, ca mitropolit, pe care să-l numească apoi ca șef suprem al proiectatei mitropolii ortodoxe. Dar în urma intervențiilor Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, acest scop al lor nu a putut fi îndeplinit. Cum acel Nemeth, fost plutonier major, s-a dovedit a fi un impostor, chiar de către Statul maghiar, sfârșitul aventurii sale. a fost închisoarea" — după cum rezultă din documentul nr. 593 din 29 martie 1941 al Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, trimis Ministerului român al Afacerilor Externe.

De data aceasta, însă, profitând de împrejurările internaționale deosebit de grele ale statelor și teritoriilor de unde proveneau creștinii ortodocși — România, Iugoslavia, Ucraina Subcarpatică etc. — guvernul Ungariei horthyst nu s-a oprit la stadiul intenției în acest scop. La 12 aprilie 1941, Horthy și Homari Belint, respectiv Regentul și Ministrul Cultelor ungar, semnează decretul prin care numesc pe Mihail Popoff "Vicar general al Bisericii greco-orientale maghiare și greco-orientale rutene (ungaro-ruse) și anume pentru biserica greco-orientală maghiară din Rusia Subcarpatică, pentru biserica greco-orientală, din Munkacs, pentru parohiile maghiare greco-orientale grupate în protopopiatele maghiare greco-orientale din județele Bichiș și Bihor [...] și, în sfârșit, pentru parohiile greco-orientale maghiare din Secuime".

Pentru a înțelege sensul acestui decret, sînt necesare câteva sublinieri referitoare la persoana lui Mihail Popoff și la înputernicirile lui canonice. Mihail Popoff a fost cleric militar în armata țaristă și, după Revoluția din octombrie 1917 în anul 1920 a emigrat în Bulgaria. În anul 1938 a dobîndit cetățenia ungară, făcînd doctoratul în filosofie la Debrecen. Pentru acte canonice, foarte grave — potrivit înștiințării Sfîntului Sinod rus de la Carlovitz, făcută Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române — "judecătoria bisericească" l-a caterisit din calitatea de preot. Cu toate acestea guvernul horthyst l-a desemnat în fruntea unei eparhii menită a maghiariza forțat pe românii ortodocși din Ungaria. Statutul de caterisit al lui Popoff a

deranjat însuși guvernul ungar care a început, în anul 1942, să caute un succes. Zadarnic ! Nici unul dintre cei asupra cărora s-au oprit guvernării de la Budapesta nu întruneau condițiile unei astfel de demnități bisericești. În final, guvernul ungar s-a lepădat de Popoff, care în vara anului 1944 a fost și arestat. Oricum, aventurierul Popoff a creat numeroase greutăți Bisericii române ortodoxe din vechea Ungarie și din teritoriul românesc copleșit după dictatul de la Viena”.

Desigur, dacă toată această diversivitate ar fi rămas în copertile dosarelor ori în paginile ziarelor, nu i-am acordat nici astăzi atenție. Dar lucrurile nu s-au oprit doar la numirea lui Popoff în demnitatea bisericească amintită. Cu ajutorul statului ungar, al autorităților de ocupație din teritoriul românesc anexat, Mihail Popoff a întreprins numeroase acțiuni pentru a subordona Biserica ortodoxă din acest teritoriu, și prin aceasta, a nimicit caracterul ei românesc.

În ceea ce privește subordonarea parohiilor ortodoxe din acest teritoriu de către așa-zisa Episcopie greco-orientală maghiară condusă de Popoff, se cuvine relatat că guvernul Ungariei a beneficiat de urmările persecuțiilor, expulzărilor, maltratărilor clerului și credincioșilor ortodocși români în sensul că a reușit să subordoneze acesteia unele parohii ortodoxe. Până în iunie 1941, 28 de parohii ortodoxe din Secuime, rămase fărăpreoți, au fost declarate parohii greco-orientale maghiare. În total, la acea dată în teritoriul Ungariei existau 40 de astfel de parohii, respectiv pe teritoriul județelor Bihor și Bichiș. Aceste parohii aparțineau canonic de Episcopia Română Ortodoxă din Cluj (cele din Secuime) și de Episcopiile din Arad și Oradea (cele din Bichiș și Bihor). Aceasta în timp ce guvernul ungar refuza să recunoască Episcopiile ortodoxe române din Cluj, Oradea, Sighet. Dar statul ungar, în mod intenționat, nu a recunoscut aceste episcopii tocmai pentru a-și putea finaliza intențiile. Deși scopul urmărit de Ungaria în acest domeniu nu a fost atins, la proporțiile dorite, totuși un număr de credincioși români au fost, sub presiunile descrise deja, convertiți la confesiunile de expresie maghiară. Potrivit Raportului Consulatului General al României la Cluj, nr. 5110 din 30 septembrie 1941, pînă la acea dată *"În secuime sate întregi [...] au fost trecute în mod forțat la alte confesiuni. În Sovata 600 români au trecut la romano-catolici. Acest lucru s-a întâmplat și la Sîn Andrei, Merești, Bolintineni, Tirimioara, Bezidul nou. La Voșlăbeni, românii [...] refuză să accepte slujbă religioasă în limba maghiară, 46 dintre ei au fost ținuți închiși câteva zile. La Izvorul Mureșului, un mare număr de credincioși au fost eliberați din închisoare, numai după ce s-au lepădat de religia lor. În Aita Seacă, jud. Trei Scaune, au fost forțați să treacă la diferite confesiuni maghiare 98 familii, deci, aproape întreg satul"*. Documentul menționează că *"au trecut la alte confesiuni, totalitatea credincioșilor ortodocși în următoarele parohii din secuime : Biborțeni, 89 ; Porumbenii Mari, 191 ; Băcel, 605 ; Baraolt, 265 ; Bicsad, 1491 ; Căpeni, 217 ; Comolău, 212 ; Micfalău, 1528, Au trecut marea majoritate a credincioșilor din comunele : Cernatul de jos, 201, au mai rămas 2 familii; Aita Mare, 257, au mai rămas 36 suflete ; Aita Medie, 423, au mai rămas 3*

suflete ; Băţanii Mari, 468, au mai rămas 6 familii; Chinchiş, 545, au mai rămas 5 familii; Lisneu 548, au mai rămas 18 familii; Ozun, 778, au mai rămas 50 familii; Sfîntu Gheorghe, 2119, au mai rămas 40 suflete". Numeroase documente atestă că în anii 1942—1944 presiunile autorităţilor de ocupaţie asupra creştinilor români pentru a adopta a confesiune maghiară au continuat. Un astfel de document, aparţinînd Serviciului Secret de Informaţii, din 14 octombrie 1942, constata că "Autorităţile maghiare locale din Ardealul de Nord continuă să facă presiuni asupra locuitorilor români spre a-i determina să treacă la religia ortodoxă maghiară" (sau reformată). Se citează un caz din comuna Ciucea, judeţul Bihor unde notarul "a convocat pe ţăranii români din comună (şi) le-a atras atenţia, că trebuie să treacă la religia reformată. Faţă de refuzul net al ţăranilor, notarul le-a declarat că trecerea la această biserică nu le va aduce decât faloase [...] în faţa unui nou refuz din partea ţăranilor români, notarul i-a ameninţat că îi va trece peste frontieră, iar averea le va fi confiscată". În aceeaşi comună, au fost chemaţi pentru concentrare douăzeci de români la Cercul de recrutare Cluj, unde "li s-a spus că dacă vor trece la una din religiile maghiare vor fi lăsaţi la vatră. În caz contrar vor fi trimişi pe front. În urma acestei situaţii locuitorii români Petrişor Simion şi Sabau Simion au trecut la religia romano-catolică, fiind astfel desconcentraţi.

În acelaşi document se citează cazurile a 6 factori poştali din comuna Floreşti, judeţul Cluj (Pop Vasile, Bile Petru, Topan Gheorghe, Blag Vasile, Pop Dumitru şi Peica Petru), care "au fost îndepărtaţi din serviciu pentru că au refuzat să treacă la religia romano-catolică", iar alţii, ca Stancu Dumitru, Moldovan Anuţ, Turcu Simion, din comuna Aştileul Mare, jud. Cluj, "au trecut la religia reformată" pentru a-şi păstra slujbele comunale pe care le aveau. Situaţii similare s-au petrecut şi cu alţi români. Spre pildă Gabor Ilarie, Gabor Ilie, Nestor Ion, din comuna Someşeni, Cluj, "au trecut la religia reformată după ce li se promisese că numai astfel vor fi menţinuţi în serviciile avute [...] Pentru motive asemănătoare români Senjobi Ştefan, şi Brăftălean Ion, din comuna Archiud, jud. Mureş au trecut la religia reformată".

Elocvente în legătură cu modul în care au fost reprimăţi români pentru a-şi lepăda credinţa strămoşească sînt următoarele relatări ale unor preoţi reîntorşi la parohiile lor după alungarea ocupantului ungar, de către armatele române şi sovietice, în toamna anului 1944. Reîntor-cîndu-se după refugiu şi constatînd urmările unui "vandalism indescriptibil", preotul Ioan Popa, din Vîrghiş, arata, printre altele, că "Familii nu mai există, decât trei persoane izolate cari au scăpat de teroare, datorită unor împrejurări fericite". Restul familiilor române "au fost trecute cu forţa la religia unitariană. Trecherile s-au făcut în modul următor : în-tr-o zi li s-au pus în vedere tuturor că dacă pînă noaptea la 12 nu vor trece la religia unitariană, la ora 12 se vor trage clopotele şi toţi vor fi omorîţi. Astfel au fost nevoiţi să treacă toţi la diferitele religii, dar foarte puţini au fost aceia cari, în decurs de patru ani au cercetat (frecventat — n.n.) biserica lor". La rîndul lui, preotul Iacob Gheorghe, din comuna Belini, judeţul Trei Scaune,

revenind la parohia lui, arăta că revederea cu enoriașii săi "a fost atît de mișcătoare, bucuria atît de mare, incit aproape nici nu mai puteau vorbi [...]. Apoi, printre lacrimi, cu glas așezat, potolit, fără ură, fără dor de răzbunare (s.n.) au început să- mi povestească calvarul pe care l-au îndurat timp de patru ani. Mi- au povestit cum, în primele zile după intrarea armatelor maghiare în sat, au fost adunați toți români și bătuți crunt [...]. Deosebit de revoltătoare sunt procedeele pe cari le- au întrebunțat pentru a forța pe români să- și lase religia, înainte au umblat din casă în casă epitropii celor două comunități, unitariene și reformate, îndemnînd pe oameni să- și lase religia. După ce au văzut că acest procedeu nu aduce nici un rezultat, într- o bună zi au adunat pe toți români, cu femeii cu tot, în sala mare a Cooperativei și acolo un oarecare lt. col. din Baraolt, comandantul Regiunii respective, sub amenințări, a poruncit formal să- și părăsească toți români religia ortodoxă. Printre altele zicea, bătînd cu piciorul în pămînt : "Să fiu cîine (Kutya legyek) de va mai reveni vreodată popă valah în Belini". La urmă apoi, i- a silit pe români să cînte imnul național ungar. Oamenii s- au risipit de la adunare, dar nici unul nu s- a dus să facă formele de trecere de la religie. La cîtăva vreme, din nou au fost adunați români, cu forța, tot în aceeași sală. De data aceasta erau de față preotul reformai Nagzob Peter, inv. unitarian Laszlo Francisc, doi dintre cei mai asupritori, apoi notarul Tana Albut, primarul Tana Geza și alți unguri. Aici din nou li s- a poruncit românilor să părăsească religia ortodoxă, căci, de nu, oficialitatea (eloljarosag) nu- și va lua nici o răspundere. La toate îndemnurile și amenințările acestea, credinciosul Bucșa Dionisie le- a răspuns : "Domnilor, eu și odinioară, pe vremea fostei stăpîniri austro- un- gare, am trăit aici și mi- am împlinit toate datoriile, dar am fost și am rămas ortodox român. Acum, și de data aceasta, tot ortodox român vreau să rămîn, chiar dacă pentru aceasta va trebui să- mi dau viața" [...] Văzînd ca nu ajung la nici un rezultat, au început să- i asuprească. Nu lăsați pe români să- și scoată vitele la ciurdă, nu li se dădea carnet de trecerea frontierei pentru muncile agricole, pe bărbați îi arestau și- i țineau în pivniță zile întregi, pe femeii le prindeau și le ducea la jandarmerie și acolo le sileau să stea în genunchi pe boabe da porumb cîte 4—5 ore de- a rîndul [...]. In felul acesta s- a făcut trecerea românilor [...] la confesiunile maghiare".

Referindu- se la același fenomen, preotul Ioan Rauca din Comăleu arăta, la 14 octombrie 1944 : "Credincioșii bisericii noastre, timp de patru ani au fost batjocoriți, bătuți, boicotați, gospodăriile lor devastate [...] pentru ca în cele din urmă să fie forțați să treacă la religia reformată absolut toți". Dar, arată preotul Rauca, "Odată cu descinderea mea în mijlocul lor, toți au revenit la vechea religie cu mare dragoste" și că "atîta timp cit este vorba de doleanțele lor pot afirma că nu doresc altceva decît ca acei barbari cari le- au ars și dărîmat biserica să le- o clădească din nou".

Preotul Căpîlneanu din Racoșul de Sus, arăta, la 17 octombrie 1944, că în cei patru ani de ocupație "Credincioșii au fost trecuți cu toții, cu jorța la unitarism. Procedeu a fost următorul : După venirea trupelor maghiare, cam la o săptămînă înă, s- a făcut o manifestație contra românilor [...] au

aruncat cu pietre în casele românilor de le-au spart geamurile și țigla de pe case. Unii au fost și bătuți. După aceea au fost invitați individual de către primar și alți membri ai consiliului comunal, dar fără rezultat prea bun. A urmat apoi a treia fază când au fost chemați la primărie unde, pe lângă autoritățile comunale administrative, erau preotul maghiar și un plutonier de grăniceri, lot ungar, care le-a pus în vedere să părăsească legea ortodoxă și să treacă la legea ungară".

Unul dintre cele mai brutale mijloace pe care regimul de ocupație le-a întreprins pentru maghiarizarea românilor prin intermediul Bisericilor lor a fost și încercarea — după cum se desprinde și din câteva documente deja citate — *de a introduce limba maghiară în serviciul religios*. După cum consemnează un document aparținând organelor românești de informații, înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine al României, cu nr. 79 128, din 9 decembrie 1940, „Preoții (români — n.n.) puțini cîți au mai rămas sunt obligați [...] să introducă limba maghiară în biserică

Cu toate durerile, suferințele, greutățile provocate religiei românești din acest teritoriu cotropit, politica de deznaționalizare și maghiarizare forțată aplicată de regimul fascist-horthyst de ocupație în acest domeniu a eșuat.

Un vast câmp de manevră al horthyștilor în vederea deznaționalizării românilor din teritoriul ocupat 1-a constituit cel al culturii și, îndeosebi, al învățămîntului, politica școlară constituind un element de bază al politicii generale; a Ungariei horthyste în problema națională.

Politica școlară a regimului de ocupație horthyste în nord-estul Transilvaniei a reeditat în fond politica reacționară din timpul vechii monarhii austro-ungare, întregindu-se însă cu metode fasciste și elemente rasiale. Prima reglementare a învățămîntului public după dictatul de la Viena a fost efectuată prin ordonanța nr. 24 024/1940 V.K.M. a ministrului cultelor și instrucțiunii publice, emisă la 5 octombrie 1940. Referitor la caracterul școlilor — răspunzător unor interese politice șoviniste —, ordonanța pune accent pe învățămîntul confesional, generalizat după 1918; totodată, în cazul rețelei școlare a românilor, guvernul ungar, profitând de faptul că după 1918 școlile confesionale românești din Transilvania au fost înglobate în rețeaua școlară de stat, a legiferat situația existentă.

Scopul urmărit de politica școlară era, pe de o parte, de a conserva și dezvolta în toate privințele sistemul școlilor confesionale format în România interbelică, deci, din capul locului, al școlilor confesionale cu limbă de predare maghiară, iar, de pe alta, de a asigura condiții mai bune activității lor, prin cedarea pe seama acestora a clădirilor școlare de stat moderne construite între cele două războaie mondiale, precum și să prejudicieze condițiile de funcționare ale școlilor de stat cu limbă de predare română.

La data de 30 august 1940 funcționau în nord-estul Transilvaniei 1 966 școli primare de stat cu 4 692 învățători și învățătoare. Prin îndepărtarea corpului didactic român și prin alte măsuri abil ticluite, stăpînirea horthystă a lovit extrem de grav învățămîntul românesc. Majoritatea

învățătorilor români din nord- estul Transilvaniei — ca de altfel întreaga intelectualitate românească — au fost de la început expulzați sau forțați să se refugieze. O bună parte din ei au plecat numai după ce au suferit vexațiuni și schingiuri sau după ce au fost stăruitor amenințați de retorsiuni. Astfel, din 4 692 învățători și învățătoare, câți funcționau înainte de 30 august 1940 la școlile primare românești de stat, 3 982 au fost siliți să-și părăsească căminul și să se refugieze. Cei rămași nu au fost cu toții angajați de statul ungar, în urma operațiunilor de "purificare" întreprinse de autoritățile școlare horthyste. Au fost menținuți în serviciu abia 10% din totalul învățătorilor români rămași pe loc. Dintre cei "selecționați" și admiși în serviciu, de obicei numai "provizoriu", unii au fost demisi din posturi după câteva săptămâni sau luni de funcționare, iar alții au fost transferați chiar în cursul anului școlar în diferite localități din cele mai îndepărtate colțuri ale Ungariei.

Conform ordonanței ministeriale, s-au creat secții românești pe limbă școlile maghiaro de stat. În realitate, o mare parte din aceste secții n-au fost românești decât cu numele. Ele n-au funcționat decât în puține localități, și chiar și acolo unde au funcționat, au fost încadrate, în majoritatea cazurilor, cu învățători de naționalitate maghiară sau cu cadre improvizate, fără studii de specialitate.

Numărul școlilor românești era de la început sub nivelul necesar față de numărul populației românești. În anul școlar 1940/1941, în patru dintre cele mai mari județe din nordul Transilvaniei : Bihor, Sălaj, Satu Mare și Maramureș, au funcționat aproximativ 251 școli primare românești, dar în mare parte cu învățători maghiari. În județele : Ciuc, Mureș, Solnoc- Dabîca și Bistrița- Năsăud au funcționat foarte puține școli primare românești, și chiar acestea — cu excepția, într-o oarecare măsură, a celor din județul Bistrița- Năsăud — în majoritate cu învățători maghiari.

Pentru a ilustra în ce măsură a fost lovit și vitregit învățământul primar românesc în cursul anului școlar 1940/1941, dăm câteva cifre convingătoare din cele trei județe mai sus amintite. În județul Solnoc- Dăbîca ; în comuna Gîrbău 300 elevi români au fost siliți să urmeze școala cu limbă de predare maghiară ; școală românească n-a existat. La Ocna Dejului existau 247 elevi români, școala era însă numai de limbă maghiară și nu exista nici un învățător român. În comuna Răscruci existau 240 elevi români, școala fiind de limbă maghiară și nici un învățător român. Comuna Surduc avea 220 elevi români, școală numai de limba maghiară, fără nici un învățător român. În satul Ciocmani se aflau 220 elevi români, fără a avea nici școală și nici învățător.

În județul Mureș : în comuna Toplița existau 800 elevi români și nici un învățător român. În comunele : Stînceni, Răstolița, Deda- Bistra nici un învățător român. Deda : 300 elevi români, nici un învățător român, în schimb, în aceeași comună, la 5 elevi maghiari, 4 învățători maghiari. Petriș : 70 elevi români, un singur învățător, și acela maghiar. Mo-răreni : 120 elevi români, un singur învățător, maghiar. Ibănești : 600 copii de vîrstă școlară români, 9 învățători, dintre care 6 maghiari. Hodac : cca 500 elevi

români, 3 învățători maghiari, 3 români. Huduc : 50 elevi români, un singur învățător, maghiar. Tirimia : 145 elevi români, numai școală de limbă maghiară. Ungheni : 150 elevi, numai școală de limbă maghiară. Sîntana de Mureș : 140 elevi români, numai școală de limbă maghiară etc..

În județul Cluj : în comuna Borșa se găseau 368 elevi români (cca 15 maghiari), nici un învățător român. Dîrja : 156 elevi români, nici un învățător român. Apahida : 364 elevi români, numai școală de limbă maghiară. Corpadca : 165 elevi români, numai școală de limbă maghiară. Popești : 160 elevi români, numai școală de limbă maghiară. Vultureni : 250 elevi români, numai școală de limbă maghiară. Pentru comunele ce urmează dăm situația din decembrie 1940 : Feiurdeni : 230 elevi români, 2 învățători maghiari, nici un român. Cara : 236 elevi români, 48 maghiari, 6 învățători (4 maghiari și 2 români). Someșeni : 430 elevi români, 26 maghiari, 10 învățători (9 maghiari și 1 român). Gilău : 320 elevi români, 160 maghiari, 11 învățători, dintre care un român și 10 maghiari. Ciucea : 240 elevi români, 24 maghiari, 3 învățători maghiari și 1 român. Dăbîca : 300 elevi români, 25 maghiari, 4 învățători români.

Datele și cifrele enunțate mai sus dovedesc fără putință de tăgadă că în majoritatea satelor cu o populație românească sau majoritar românească instrucțiunea elevilor români nu s-a făcut în limba română, pentru că au fost numiți învățători maghiari care nu știau românește și care — din proprie inițiativă ori prin ordine primite — predau elevilor români în limba maghiară.

Pentru a ilustra starea școlii primare a populației românești, nu este lipsita de interes următoarea comparație. În anul școlar 1939/1940 erau înscriși la școlile primare din județele Bihor, Maramureș, Sălaj și Satu Mare 114 730 elevi români și 36 996 elevi maghiari, adică un raport procentual de 75,61% față de 24,39%. Totalul învățătorilor și învățătoarelor din aceste județe era de 3 134 persoane, din care de naționalitate maghiară 410 persoane, adică 13%. În anul școlar 1941/1942, cu aproximativ 5% mai puțini elevi români, nu erau decât 303 învățători români față de 1 916 învățători maghiari, adică procentual : 13% români, față de 87% maghiari ".

Aceași politică de deznaționalizare a românilor prin sistemul învățămîntului a fost dusă și în domeniul învățămîntului liceal, profesional și superior. La data pronunțării dictatului de la Viena, pe teritoriul trecut sub ocupație horthystă funcționau 67 de unități. În anul școlar 1940/1941, a funcționat doar un singur liceu românesc (cel din Năsăud) pe teritoriul nord-estului Transilvaniei și 7 secții românești pe lingă diferite licee. Pînă în 1942 au fost izgoniți 558 profesori români și maiștri secundari titulari, precum și 80 de suplinitori. Astfel, din totalul de 800 de profesori români, cîți erau înainte de 30 august 1940 la școlile de grad secundar, au mai rămas abia 162, dar și din aceștia cei mai mulți au fost înlăturați din învățămînt sub diverse pretexte.

Învățămîntul secundar, confesional, întreținut de episcopiile românești greco-catolice, era în anul de învățămînt 1942/1943 astfel : la Gherla școala normală de băieți (numai curs superior) avea 88 elevi, cu 10 profe-

sori (9 români și 1 german). Tot aici, școala normală de fete (curs superior) a fost frecventată de 149 eleve. Numărul profesorilor era 10 (9 români și 1 maghiar). Școala normală de băieți din Oradea (curs inferior) funcționa cu 87 elevi și 11 profesori români. Rețeaua foarte restrânsă a învățământului confesional românesc, cu un total de 4 unități, se încheia cu școala de gospodărie urbană a Institutului de călugărițe Sf. Tereza din Cluj, care avea 136 eleve și 18 profesori și profesoare, toți români. Pe lângă cele trei școli confesionale normale a funcționat și cîte o școală de aplicație, eu limbă de predare română".

Insumind numărul elevilor români înscriși în școlile secundare sau secțiile românești din nord-estul Transilvaniei, ajungem la cifra de 1 835. Cît de infim era acest număr, rezultă și din faptul că numărul elevilor și elevelor din școlile secundare ale Clujului era în 1938 de 4 557, iar în cele 5 licee maghiare din Cluj învățau 1 486 elevi și eleve. Astfel, în anul școlar 1942/1943, pe tot cuprinsul nordului Transilvaniei proporția elevilor de școală secundară care învățau în limba română constituia numai 40,2% din numărul elevilor unui singur oraș, cei ai Clujului, înaintea dictatului de la Viena. Incercările nenumărate ale românilor de a li se permite lărgirea rețelei de școli, de toate gradele, s-au lovit de împotrivirea categorică a autorităților guvernamentale horthyste.

De asemenea, a fost refuzată autorizarea editării de noi manuale didactice românești. Manualele de limbă română, istoria, geografia și altele editate la Budapesta foloseau o limbă românească incorectă, în afara de faptul că conținutul lor era plin de idei revizioniste, dușmănoase la adresa poporului român.

Învățământul superior în limba română era reprezentat numai prin cele trei academii teologice de pe lângă episcopiile din Cluj și Oradea, și acestea fără cadre didactice necesare. Astfel, Academia ortodoxă din Oradea a rămas fără nici un profesor, iar cea ortodoxă din Cluj abia cu doi profesori titulari. Între timp au mai fost nevoiți să se refugieze 4 profesori de la Academia teologică greco-catolică din Oradea și 2 de la cea greco-catolică din Cluj. În conducerea Universității din Cluj și în posturile de profesori au fost numite persoane din Ungaria. Totodată, o bună parte (20%) din posturile auxiliare au fost ocupate tot de elemente venite din diferite părți ale Ungariei. Numărul studenților români în anul școlar 1940/1941 a fost de 101, iar în 1941/1942 se redusese la 70—80. Pentru comparație, se poate aminti că în anul școlar 1934/1935 la Universitatea din Cluj numărul studenților maghiari atingea cifra de 1 127, adică 25,38% din numărul total (4 445) al studenților.

În domeniul politicii școlare a regimului de ocupație horthyst a avut de suferit și populația evreiască. Astfel, încă în septembrie 1940 s-a decretat printr-o ordonanță că *"evreii, atît în instituții de atît cit și în instituțiile confesionale, pot fi admiși numai în proporție de 6% din totalul elevilor"*.

Una dintre cele mai importante instituții prin care regimul horthyst a desfășurat o intensă acțiune de maghiarizare a românilor a fost armata. În

acest scop, în armata horthystă au fost adoptate numeroase măsuri organizatorice, editată o vastă literatură menită să accelereze procesul de deznăționalizare și maghiarizare a românilor din armata horthystă. De pildă, Comandamentul Corpului IX Armată din Cluj a elaborat, în anul 1942, așa-numita Călăuză a remaghiarizării, în care se arată că scopul acestei activități era *"de a propaga cu fanatism marea misiune ce o va avea în viitor rasa ungară"*, prin așa-numita *"remaghiarizare"* a maghiarilor din Transilvania care *"s-au instrăinat"*, precum și obligarea românilor și a altor naționalități din Ungaria de a-și însuși limba și cultura maghiară. Foștii cetățeni români (bărbați) de naționalitate maghiară, precum și tinerii români din Transilvania, chemați pentru satisfacerea stagiului militar, concentrați sau mobilizați în armata horthystă, au fost supuși unui sever regim de "remaghiarizare", adică "maghiarizare". Pentru realizarea acestei acțiuni, se proceda la "educarea" acestora în spiritul ideologiei horthyste. O atenție deosebită se acorda recruților de rit ortodox și greco-catolic, care erau obligați să asiste la serviciile religioase romano-catolice.

Capitolul IX - ÎNĂSPRIREA TERORII HORTHYSTO- HITLERISTE ÎN NORD- ESTUL TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA 19 MARTIE—25 OCTOMBRIE 1944

După ocuparea Ungariei, la 19 martie 1944, de către armatele hitleriste, situația din nord- vestul României devine mai încordată, teroarea mai grea : horthysmul, simțindu- se întărit, își intensifică șovinismul și antisemitismul, amplifică violențele, masacrele împotriva tuturor forțelor antihorthyste, antihitleriste, antirăzboinice, români, evrei, slavi, maghiari etc.

Incepe o amplă campanie propagandistică, de o înverșunare fără precedent, menită să pregătească "psihologic" necesitatea înăsprirea terorii, să pregătească opinia publică pentru neîndurarea cu care se va acționa împotriva tuturor celor ce se vor opune noilor și radicalelor măsuri pe care le pregătea noul guvern ungar, prezidat de Sztojai Dome, pentru a "justifica" marile crime ce aveau să fie săvârșite în scurtă vreme.

Este neîndoielnic că multe din acțiunile ce au urmat lui 19 martie 1944 au fost sugerate, cerute cu insistență de la Berlin, dar nu- i mai puțin adevărat că autoritățile horthyste, întreg aparatul de stat, începând cu guvernul și terminând cu ultimul polițist și jandarm horthyst din cel mai îndepărtat sat ardelenesc cotopt s- au întrecut în zel și slugărnice pentru a satisface și în multe privințe, a depăși pretențiile naziștilor.

La numai șase zile după intrarea trupelor de ocupație germane în Ungaria, prima grijă a autorităților horthyste, ajutate, se înțelege, și de "hiaturile" organelor naziste, a fost ducerea în eroare a maselor muncitoare, frinarea spiritului lor de luptă, prevenirea unei opoziții fățișe față de măsurile luate și îndeosebi, față de cele ce se preconizau.

Six, șef de secție în ministerul de externe al Reichului, în telegrama trimisă, la 25 martie 1944, din Budapesta la Berlin, informându- și ministrul de care aparținea despre măsurile luate deja de autoritățile ungare, arată că s- a dispus *"antrenarea imediată a Centrului Național al Muncii (la noi îi corespunde Deutsche Arbeitsfront) în activitatea de lămurire a maselor muncitoare și în spiritul tezelor germane"*.

S- au intensificat măsurile de constrângere și intimidare a masei de români. Au fost înființate 12 noi lagăre de internare. Zeci de mii de oameni au fost chemați în armată, în detașamente de muncă și pedeapsă. Numărul soldaților trimiși să moară pe frontul antisovietic a atins în luna iunie 1944 cele mai înalte cote de la începutul războiului.

Totodată, guvernul de la Budapesta a întreprins măsuri pe plan economic care au lovit deosebit de grav masele românești. Astfel, începând cu 14 aprilie 1944, pe întreg teritoriul Ardealului de nord s- a trecut la obligativitatea muncii în agricultură, chiar și duminică, iar din 24 aprilie 1944, prin ordinul nr. 363 033/1944. XVIII al Ministerului de Interne s- a dispus mobilizarea obligatorie a femeilor între 18—30 ani la muncile militare".

Se viza în fond, se înțelege, nu obligativitatea țărânului român de a-

și lucra pământul și duminica, ci legiferarea practicii de a sili zecile de mii de români aflați în detașamente și tabere de muncă forțată sau rechi-ziționați în același scop să muncească zi și noapte fără odihnă, inclusiv duminica, în timp ce condițiile de cazare, hrană și îngrijire sanitară deveniseră cu totul inumane, de-a dreptul insuportabile.

Dezmățului autorităților ungare, terorii, actelor de samavolnicie salvate de soldații, polițiștii și jandarmii horthyști, după 19 martie 1944 li s-au adăugat fărâdelegile naziștilor. Autoritățile statale li s-au înaintat mii de plângeri și reclamații împotriva abuzurilor, jafurilor, violențelor comise de trupele de ocupație hitleriste față de populația locală.

Cu sălbăticie s-a deslănțuit teroarea și împotriva populației evreiești. Datorită ferocității și zelului poliției și jandarmeriei horthyste, evreii din nordul Ardealului cotropit [...] *au fost nimiciți cu o viteză fără precedent prin cea mai crâncenă deportare și cel mai nemilos program de masacrare întâlnit în timpul războiului*".

În ședința Consiliului de Miniștri din 29 martie 1944 se adoptă primele măsuri menite să ducă la aplicarea „soluției finale”. Desigur măsuri antievreiești s-au luat și până atunci. Evreii din nordul Ardealului au simțit apăsarea și brutalizarea, discriminarea și teroarea din primele zile ale pătrunderii trupelor de ocupație horthyste. *Numerus clausus* s-a introdus imediat, pentru că în anul următor să se hotărască *numerus nullus*. Multora li s-au retras autorizațiile de a avea ateliere, li s-au închis prăvăliile, au fost îndepărtați din viața politică și socială. Acum însă, prin măsurile adoptate la 29 martie se declarase, așa cum anunța întreaga presă, *"rezolvarea radicală și definitivă a problemei evreiești"*. În luna aprilie, aproape zilnic a apărut cile o ordonanță guvernamentală împotriva evreilor. Prin puzderia de ordonanțe guvernamentale se urmărea să se dea un caracter "legal" depozitării evreilor de întregul lor avut, eliminării lor din toate ramurile de activitate și izolării lor prin obligativitatea purtării stelei galbene și ghețozării.

Iată câteva titluri, unele din ele apărute pe prima pagină, spicuite din ziarul "Ellenzek" : *"Zilele acestea vor apare legi de importanță hotărâtoare în legătură cu problema evreiască"* (27.03) ; *"Au apărut primele legi antievreiești"*, *"Evreii nu pot menține angajați casnici creștini"*, *"Evreii sunt excluși din toate camerele (profesionale — n.n.) și instituțiile publice"*, *"Evreii sînt obligați să poarte pe pieptul sting steaua galbenă a lui David"* (31.03) ; *"Dispoziții privind, limitarea călătoriilor evreilor"* (8.04) : *"Pînă la 1 octombrie, toți angajații intelectuali evrei trebuie să fie concediați"* (12.04) : *"Au apărut ordonanțe privind concedierea angajaților evrei și încadrarea locurilor de muncă rămase vacante"* (13.04) : *"Se sechestrează tot avutul și obiectele de valoare ale evreilor"* (17.04) ; *"A apărut ordonanța privind sechestrarea prăvăliilor evreiești"* ; *"Separarea clienților evrei de cei creștini în cafenele"*, *"Se iau aparatele de radio de la evrei"*, *"Curățirea comerțului de evrei — luptă pentru un viitor mai bun al patriei"*. *"Mai multe sute de magazine evreiești au fost închise în Cluj"* (22 .04).

Secretarul de stat al Ministerului de Internt, Endre Laszlo, a făcut la

31 martie 1944 o declarație la postul de radio Budapesta reluată a doua zi de întreaga presă: "*Aplicarea necondiționată a tuturor legilor și dispozițiilor referitoare la problema evreiască intră în competența mea. Deciziile guvernamentale de până acum abia deschid șirul acelor dispoziții care în scurtă vreme vor duce la rezolvarea definitivă a problemei evreiești în Ungaria. Este hotărârea fermă a guvernului ca în locul exceptărilor, îngăduintelor și pretextelor de până acum să soluționeze, în sfârșit, definitiv această problemă. S-a terminat cu epoca experimentelor și jumătăților de măsură; în interesul național sînt necesare pe toate tărîmurile măsuri urgente și hotărîte.*

Nu este adevărat că problema evreiască în Ungaria a apărut pe ordinea de zi ea urmare a situației politice, mondiale. Unanimitatea societății maghiare, apărătoare a purității rasiale, urgentează de aproape 25 de ani rezolvarea problemei evreiești. Antisemitismul maghiar nu este o politică la modă, nu este copierea sau imitarea ideilor și curentelor politice actuale. Ungurimea nu de un an, doi, ci de decenii — am putea zice prima în Europa — a constatat pe propria sa piele ce pericol fatal înseamnă pentru ea influența evreiască care se amplifică în proporții tot mai mari. De-a lungul unei lupte de decenii s-a cristalizat conștiința că numai o rezolvare radicală poate determina rezultatul final și satisfacător pentru ambele părți. Convingerea noastră nestrămutată o putem exprima astfel: pentru rasa maghiară, evreimea nu este un element dorit nici din punct de vedere moral, nici spiritual, și nici din punct de vedere fizic. Conștiința de această recunoaștere trebuie să căutăm acea soluție care exclude și elimină în totalitatea sa evreimea din viața maghiară. [...]"

Ordonanțele au continuat să apară și după ce în unele părți ale țării începuseră deja internările în ghetou.

Guvernul de la Budapesta a hotărât ca ghetoizarea evreilor să fie declanșată în zonele I și a II-a, respectiv în Ucraina Subcarpatică și Ardealul de nord. Zona a II-a militară cuprindea Districtul IX jandarmerie; Cluj și Districtul X jandarmerie Tirgu Mureș. Maramureșul făcea parte din zona I militară.

S-a considerat că "*Din punct de vedere politic era mai oportun să înceapă (trimiterea în ghetouri — n.n.) cu Ucraina Subcarpatică și Transilvania de nord fiindcă autoritățile ungare centrale și locale precum și populația (ungară — n.n.) aveau mai puțină considerație pentru mase galițiene, străine nemaghiarizate care și-au păstrat caracterul evreiesc decit pentru cele asimilate.*"

La 26 aprilie are loc la Satu Mare o conferință condusă de Endre Laslo cu scopul de a stabili, până în cele mai mici amănunte, aplicarea ordinului Ministrului de Interne nr. 6163 din 7 aprilie 1944 privind trimiterea în ghetouri a tuturor evreilor din județele aparținînd Districtului IX jandarmerie: Bihor, Satu Mare, Sălaj, Cluj, Solnoc-Dăbica și Bistrița Nasaiud. Au participat prefecții sau subprefecții, primarii oraselor și principalii lor funcționari, precum și ofiterii-comandanți ai unităților de jandarmerie și poliție. Peste două zile o conferință similară a avut loc la

Tirgu Mureș pentru județele din districtul X : Mureș- Turda, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune. Cu conducerea directă a ghetozării în nordul Ardealului a fost înșărcinat colonelul de jandarmi Paksy- Kiss Tibor.

Faimosul ordin nr. 6163/1944 al Ministerului de Interne, care începea cu nu mai puțin faimoasa precizare "*guvemul legal maghiar, în scurt timp va curăța țara de evrei*", sublinia fără echivoc : ..*Strângerea evreilor va fi efectuată de organele politiei și jandarmeriei regale maghiare competente teritorial*". În consecință, s- au stabilit ghetouri la Baia Mare, Bistrita, Carei, Cluj, Dej, Oradea, Reghin, Satu Mare, Sfântu Gheorghe, Sighet, Șimleul Silvaniei, Tirgu Mureș. În unele orașe, ghetourile au fost stabi- lite în cartierele sărace și insalubre, în cele mai multe, însă. — Cluj, Tirgu Mureș, Reghin, Bistrița etc. — în incinta fabricilor de cărămizi, la Dej — într- o pădure din apropierea orașului, majoritatea oamenilor fiind "cazați" sub cerul liber. Internările în ghetou s- au desfășurat cu deosebită brutalitate. "*Oa- menii erau înghesuiți în camioanele sau căruțele re așteptau în stradă în fata caselor. Grăbiți, înjurați, loviți cu patul puștilor se cățărau cu greu. Cite o bătrina era pur și simplu azvirlită peste bagaje, așa cum se aruncă la gunoi un lucru uzat și inutil. Bolnavii eran împinși printre noianul, de geamantane și baloturi cu targa cu tot. Unii eran rasturnați peste bagaje și targa aruncată pe trotuar să nu ocupe loc. Mulți, după ce si- au urcat cu greu bagajele, au constatat că nu mai au loc, așa că nu le- a rămas altceva de făcut decât să se tirască ori să alerge după vehicul în funcție de bunul plac al comandantului patrului. Inițial, fiecare putea sa ia cu el un bagaj de 50 de kg. Ulterior, cantitatea a just mereu redusă : în mai multe cazuri celor arestați nu li s- a permis să în cu ci nici măcar o patura. La intrarea în fabrica de cărămizi [...] camioanele erau deschise cu brutalitate lasind femeile, bătrînii, copiii și bolnavii să se rostogolească, împreună cu bagajele în noroiul de primăvară din incintă. Cu patul puștilor, cu lovituri zdravene nenorociții erau forțați să se miște mai repede. Comandanții ghetourilor — ofițeri horthyști — stabileau fiecare după bunul plac, Regulamentul de ordine.*